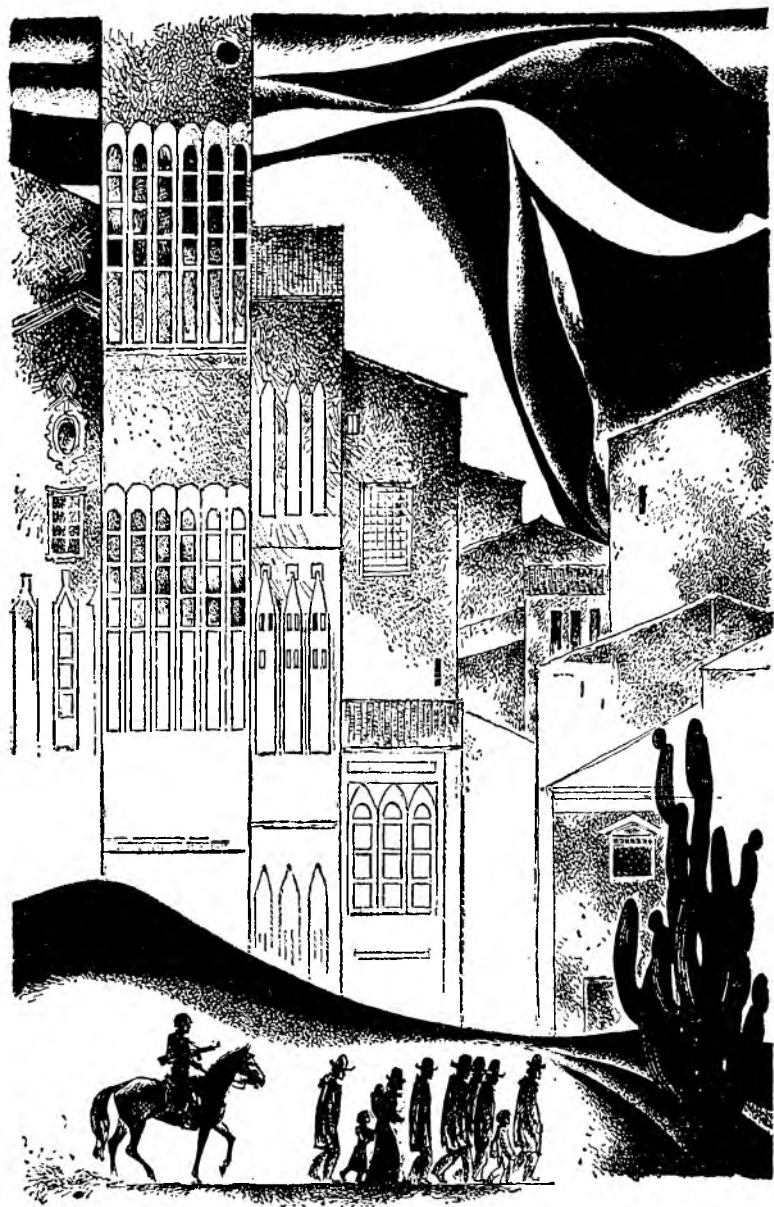

Хесус Лара
НЕВІЛЬНИЦЯ

Хесус Лара

НЕВІЛЬНИЦЯ

РОМАН

Переклад з іспанської

Видавництво
художньої
літератури
«Дніпро»
Київ — 1975

И (Латин)
Л25

Переклав Хуан Борисюк

**Перекладено за виданням: Jesús Lara,
Yanakuna. Editorial Universitaria,
Cochabamba, Bolivia, 1952**

Л $\frac{70304-148}{M205(04)-75}$ 116-75

© Український переклад, видавництво «Дніпро», 1975

I. НА ВІЧНИЙ СПОКІЙ

Коли поширилася чутка про нещастя, всі сприйняли її як перебільшення, і ніхто не надав тому серйозного значення. Сусіди вважали, що стався випадок, звичайний для тих місць. Стежки в горах занадто вузькі, а схили здебільшого дуже стрімкі — тож не дивно, коли іноді щось і траплялось. Адже й раніше бувало подібне: тут і там видніються апачети*, які нагадують про тих, хто знайшов вічний спокій у глибинах прірви. Щоправда, декого з тяжкими переломами вдавалося виносити звідти на носилках. Але ж цього разу все вийшло зовсім інакше. Хоча перекази були й тривожні, однак у них не вчувалося нічого зловісного, тому рідні й друзі потерпілого не дуже сполошилися. Навіть Сабаста, дожидаючись свого чоловіка, завжди турбувалася, а того дня, як він мав повернутися, була на диво спокійна. Діти ще з обіду повилазили на дах і не зводили очей з примарних зигзагів червонястих гір. Нарешті вони помітили, точніше, вгадали батька на одному з гребенів і, радісно галасуючи, помчали до матері.

Незадовго до заходу сонця декотрі сусіди бачили, як Ланчі, трохи сутулячись від втоми, але без жодної ознаки ушкодження, з своїми трьома пав'юченими осликами поминав їхні хатини. Вітаючи його живим і здоровим, нікому й на думку не спало запитати, як йому йшлося в дорозі. А тепер дехто вже й забувся про недавню чутку.

Сабаста зустріла чоловіка, як звичайно. Допомогла розв'ючити осликів, накрила під навісом вечерю. А коли вислухала його розповідь про випадок, не вчула в ній нічого такого, що могло б послужити приводом до занепокоєння.

* А п а ч е т и — кам'яні гірки, які викладають індіани в пам'ять про загиблих у горах (кечуа). (Тут і далі примітки перекладача).

Але жінці впало в очі, що їсть віп не з таким апетитом, як завжди. Не лишилося поза її увагою і те, як змарніло його обличчя. Та помічене мимохіть швидко загубилося в будешних турботах: треба ж було напоїти осликів, засипати їм корму, замкнути овець, яких щойно пригнала Вайра, подоїти корову, приготувати мукху*, крім усього — ще й напярсти. Сабаста і гадки не мала, що така на перший погляд незначна пригода стає початком непоправного, довічного її горя.

Всі пам'ятають жести, якими Ланчі супроводжував плинну розповідь про те, як він зірвався в провалля. Інші, бувало, розказуючи свою пригоду, розмальовували її так, що аж смерть, мовляв, жахалася їхньої мужності. Віп же говорив тихо і просто, без зайвого поруху і не зважав навіть, цікавить кого все те чи ні.

Дбаючи не тільки про хліб насущний для своєї сім'ї, Ланчі так само, як і декотрі інші чоловіки їхньої місцевості, розвозив по сусідніх асісидах продукти для обміну. Справа була вигідна. В дорогу виряджався у вільні від праці на хазяїна дні — суботу й неділю — з таким розрахунком, щоб не затримуватися на понеділок, бо за кожний прогаєний робочий день управляючий примусив би відробляти аж цілих два. Ланчі привозив звідти картоплю і картопляну муку, продавав з чималим надвишком, та й при розважуванні перепадало також дещо.

Останнього разу Ланчі помилково вирушив у дорогу передчасно. Звичайно він розраховував час так, щоб перехід над Сахракакою проминути, як вже добре зазоріє. Сама назва Сахракака — Зловіще провалля — означала, що воно надзвичайно небезпечно і завжди було злощасним місцем тяжких пригод. Стежка там пролягала по вузькій, майже прямовисній скелі, і просуватися по ній треба дуже обережно, не випускаючи з пильного ока також і осликів. На обох кінцях стежки висились апачети, зроблені дбайливіше від усіх інших, що зустрічалися на цьому схилі. Кам'яні чотирикутні плити, укладені одна поверх другої, були схожі на підрубані колони й свідчили про кількість маандрівників, яких проковтнула безодня. Жодна жива душа не наближалася до цього місця, не помолвившись Пачамамі**, жодна жива душа не ступала на

* Мукха — жуйка з маїсового борошна. З цієї жуйки, коли вона переграє, виготовляють алкогольний напій — чичу (кечуа).

** Пачамама — богиня, яка живе в надрах землі (кечуа).

стежку, не поклавши у нішу апачети дар богині — кульку розжованої коки*.

Ланчі помилився, коли визначав положення сузір'я Кентавра відносно найвищої верхівки гори на півдні: ніч була аж надто ясна, і півні співали так, ніби ось-ось мало світати. Він почував себе таким свіжим, таким бадьорим, як ніколи. Його не турбував ні стрімкий схил, ні довга дорога. Навіть ослики, здавалося, тюпали швидше, ніж завжди. Ланчі захотілося заграти на чаранго**, своєму незмінному супутникові в цих мандрах. Але як тільки взявся настроїти його, — луснула струна; ледь добрався до половини дороги — захмарилося небо. Та дарма. Він уже так часто ходив цією стежкою і знав її настільки, що зможе пройти її навпомацки. Безтурботно наспівуючи кхалуїо***, яке запам'яталося йому ще з дитинства, мандрівник продовжував путь. І раптом Ланчі схаменився: перед ним вже й провалля, а ще не світає. Небо геть відкрилося хмаровицням, однак він добре бачить стежку і ослики сміливо дріботять уперед. В його душі не було й трохи страху. Проте, наблизившись до першої апачети, він подумав, що не завадить все ж таки перехреститися. І він перехрестився. Потім спокійно пішов далі, майже впритул за третім осликом, щоб стежити за двома передніми. Але це було не так-то легко, бо ледь помітні обриси першого зовсім танули у сірій імлі. Раптом останній ослик почав щосили притискатися до скелі. Ланчі уздрів, що поклажа збивається набік і тягне за собою тваринку в провалля. Не встиг Ланчі підскочити, як ослик, наткнувшись на виступ скелі, посунувсь униз. Мимоволі Ланчі метнувся, щоб собою заступити ослика, та перший же крок виявився кроком у безвість. На щастя, Ланчі упав на виступ, що саме тут, в кінці переходу, на глибині близько п'яти метрів утворював чималий широкий східець. Коли б таке сталося в іншому місці, він полетів би аж у глибіню, звідки ще ніколи ніхто не повертався живим. Як тільки Ланчі прийшов до пам'яті, він насамперед подумав про ослика, бо втрата тварини була б рівноцінна непоправній біді. Ослики — основна його підмога. Без них не прогудувати йому сім'ї, без них і руки його безсилі.

* Кока — листя рослини, з якої виготовляють кокаїн (кечуа).

** Чаранго — музичний інструмент, схожий на невеличку гітару (кечуа).

*** Кхалуїо — мелодія народного танцю в Болівії (кечуа).

Звідки взяти гроші, щоб купити іншого? Всіх трьох привела йому ослиця, яку він купив ще за парубоцькі заощадження. Старої ослиці вже давним-давно немає, а її потомство — всі трос — самці.

Ланчі не відчув п'якого болю. Коли видряпався з ущелини, побачив ослика по той бік скелі, а поряд нього — поклажу. Він нав'ючив ослика і подався услід за двома першими без будь-яких подальших пригод...

Через вісім-десять днів після того, як все це сталося, Ланчі возив каміння з гір на хазяйську садибу для якогось будівництва, і раптом у нього пішла з носа кров. Але кровотеча тривала недовго, тому він не припиняв роботи. Минув деякий час. Запаси картоплі та картопляної муки вичерпувалися, і Ланчі знову помандрував по довколишніх асієндах, де в нього повторилася кровотеча. Цього разу кров лилася значно сильніше. Зате потім цілий місяць чи, може, й півтора він почував себе добре.

Одного разу, коли Ланчі з своїми осликами працював на хазяйському полі, кров полилася втретє і так сильно, що всі пеони* полякалися. Вони заставили його прилягти в затінку, під деревом. Кров юшила нестримно. Управляючий дозволив йому піти додому, але попередив, щоб наступного дня з першим сигналом ріжка він зі своєю упряжжю вже був на роботі. Однак вранці Ланчі ледве спромігся доплентатися — та й то з великим запізненням — до поля. Управляючий був невдоволений, але, побачивши страшенно змарнілого пеона, він обійшовся тільки тим, що полаяв його трохи. Через тиждень все повторилося. Ланчі знову, полежавши з годинку в затінку, повернувся додому. Ще день — ще те ж саме. Наступні два дні він хоча й приходив на роботу, проте управляючому стало цілком ясно, що він на довгий час втрачає такі сильні й роботящі руки. Хоч-не-хоч довелось йому відпустити пеона, поки той одужає зовсім.

Про випадок у горах усі тим часом призабули, і навіть Сабаста не надавала кровотечі серйозного значення. Адже ще ніколи ніхто в долині від цього не помер. Тому щоразу, як тільки кровотеча вщухала, думалося, що це було востаннє. Люди, поглядаючи на змарніле обличчя та висохлі руки Ланчі, казали, що при його богатирській вдачі все скоро мипе і він поправиться. І дійсно-таки, він поправлявся. Але досить було попрацювати день-другий у

* Пеон — селянин-подежник (исп.).

полі — і хвороба поверталася знову. Незважаючи на те, що недуга ставала затяжною, всі твердо вірили: якби Ланчі звільнили від непосильної праці на досить тривалий час, він обов'язково видужав би. Коли його три дні підряд завертали з поля, Сабаста хвилювалася і плакала, але коли довідалася, що його відсилають додому тільки заради того, щоб він набирався сили, вона заспокоїлася і навіть увірувала, що її догляд поставить чоловіка на ноги.

Кровотеча й справді більше не надокучала. Хвороба, здавалося, відступила. На перший погляд пророцтво сусідів ніби й збувалося, однак хворий, замість одужати, хирів дедалі все більше. Одного разу, як хтось із родичів сказав, що становище надзвичайно серйозне і що варто було б звернутися до ханпірі*, інші почали запевняти, що біду можна одвести тією чи іншою травою, і почали випробовувати на Ланчі всі можливі настойки та відвари рослин, а також прикладати мазі з усілякого зілля, яке тільки росло в горах та по сусідніх асієндах. Але від того йому не кращало. Довелося таки позвати ханпірі. Місцевий знахар, якого шанували й поважали пеони, недавно помер. Поїхали по тата** Анісу, ханпірі з найвіддаленішого кутка долини. Слава про цього зцілителя виходила далеко за межі всієї округи, тому на подвір'ї Ланчі вже юрмилися цікаві.

Тата Анісу виявився сухорлявим, але міцним стариком з суворими рисами обличчя і надзвичайно проникливим поглядом. Його статечні жести, і глибокий грудний голос, і промовисте мовчання — все викликало довір'я і вселяло шанобу. Розмовляючи з хворим, який лежав під навісом, ханпірі довго — листок за листком — жував коку. Час від часу він розпитував Ланчі про хворобу, а потім примружував очі так, що вони, здавалося, щезали десь у глибині орбіт.

Жоден ханпірі ніколи не брався розгадати таємницю хвороби без міллу***. Цей камінчик, кажуть, розкривав очі й просвітлює розум лише тому, хто володіє його таємницею. Тата Анісу зажив слави, завдяки насамперед впевненості, з якою він користується своїм міллу. Ніхто не пригадує випадку, щоб ханпірі хоч раз зазнав невдачі.

* Ханпірі — знахар (кечуа).

** Тата — звертання до старших (кечуа).

*** Міллу — галун, сірчаноокислий глинозем (кечуа).

Тому-то до нього зверталися не тільки індіани, а й чоло* і навіть кхапахкуна**.

Натовп цікавих, не змигнувши оком, стежив за ханпірі. Загадкову силу мілли їм вдавалося бачити майже щодня, але чудодійність, яка проявляється у найнесподіваніший спосіб, щоразу по-новому вабила їх. З тої миті, коли камінець в руках знахаря починав ковзати по шкірі хворого, і аж доти, поки він згоряв на розжареному вугіллі, захоплення не покидало присутніх, які, затамувавши подих, намагалися почути голос мілли. Адже цей пористий, безформний шматочок промовляє вустами самого зцілителя. Мілли приковував погляди всіх ще й через те, що набував дивовижних обрисів і гідних подиву барв.

Нікому з присутніх навіть і на думку не спадало, що корінь зла треба шукати у тій нещасній пригоді. Ніхто й ніколи не пов'язував того випадку з кровотечею, що зачатила тепер так навально. Подиву цікавих не було меж, коли про це нещастя почав розповідати чи, точніше кажучи, показувати мілли. Тата Анісу, тримаючи кінчиками пальців камінець і обертаючи його на всі боки, урочистим голосом змальовував приголомшливу картину. Спочатку мілли набув якогось невиразного темного відтінку, і це означало, що подія сталася вночі. Глибоко вражений люд мовчав. Ось ця тріщина поперек камінчика — не що інше, як, безперечно, стежка. Нижче виднівся горбочок — це, безумовно, означає потерпілого. Присутні, глибоко схвильовані, тільки мовчки презиралися. На мілли чітко вимальовувалися апачети. Тата Анісу перерахував ще цілу низку подробиць, які дійсно таки збігалися з розповіддю хворого.

— А сталося все через те, що була ображена Пачамама, — повчально закінчив ханпірі мовою кечуа.

Люди закам'яніли, а Ланчі аж зіщулювся від страху. Тата Анісу почав заспокоювати: не слід, мовляв, впадати у відчай, бо Пачамама добросерда і, крім того, випадок не западто тяжкий, і всі незабаром побачать Ланчі таким здоровим, яким він був доти. Секрет одужання полягає у невідкладнім спокутуванні. Слід діяти, не гаючи марно часу.

Обличчя хворого раптом спотворилося жахом, губи затремтіли, очі полізли на лоба.

* Чоло — метиси (*исп.*).

** Кхапахкуна — багаті, привілейовані вельможі (*кечуа*).

— Що з тобою? — запитав хапїрі.

— Тепер я знаю... — прошептав розгублений Ланчі. — Тепер я бачу...

Сабаста і тата Крісту, старий дядько хворого, намагалися заспокоїти його. Нема чого боятися: Пачамама завжди озветься на благапня своїх дітей.

— І як це могло статися? — болісно шептав Ланчі. — Як це я міг забути? — І він порипув у глибоке мовчання.

— Скажи нам, Ланчі. Ну, скажи, про що ти забув? — ніжно допитувалася Сабаста.

Хапїрі, правда, вже вяснив усе, але не завадило б дещо уточнити, тоді б, може, і лікувати його було б легше.

Засмучений Ланчі розповів, як тієї ночі він забувся призвати Пачамаму і покласти їй жертвоприношення. А ще сказав, що перед самісіньким проваллям йому спало на думку тільки перехреститися, а про богиню ші до, ші після падіння він і не згадав.

По обличчях присутніх майнула тінь співчуття. Сабаста беззвучно заплакала.

— От біда, — зітхнув тата Анісу. — Але нічого, я бачу вихід: Пачамама вміє прощати.

Вирішили звершити паломництво до того місця, де стала біда, і там умилоствити богиню. Адже тільки від неї залежить тепер одужання Ланчі. Одразу ж для цього визначили день.

Як тільки надворі засіріло, всі були вже готові вирушити в дорогу. Численні родичі, друзі, сусіди зібралися супроводити хворого. Його всадовили на ослика, другого ослика нав'ючили двома оббілованими баранами та іншою провізією, а до третього прив'язали два пузаті глеки з чичею.

Десь під обід вся процесія отаборилася неподалік Сахракаки. Чоловіки паносили дров, і жінки почали поратися біля казанів. Тата Анісу і Ланчі розмовляли в холодку, під карликовою теребінтою*. Всі мали задовольнитися жуванням лише тої коки, яку вкинули в рот ще внизу, біля підніжжя гори, бо їсти не дозволялося доти, поки Пачамама не прийме дари. Інакше це могло б зашкодити хворому. Не дозволялося також будь-кому наблизатися до урвища, і тому кожен мусив удавати, піби зовсім не помічає його.

* Теребінта — фісташкове дерево (грецьк.).

Після того як приготували страви, почалася церемонія. Чоловіки на чолі з ханпірі підступили до першої апачети і, патхнено молячись богині, клали в пішу коку. За ними підходили жінки. Так само молячись, кожна з них залишала біля підніжжя апачети невеликий камінь.

Ханпірі, сповнений тасмничості, тричі пройшовся стежкою над прірвою. За першим разом він, немов сівач, вимахував рукою і розсівав коку, а на зворотному шляху читав таїнства розкиданого листа. За другим разом щедро кропив стежку чичею. А за третім — у кожну тріщину в скелі кидав шматочки їжі. Протягом усієї церемонії тата Анісу безперервно бурмотів молитву, що звеличувала богиню. В його словах чулося раз у раз також ім'я хворого.

Люди благоговійно мовчали.

Ланчі об'язали вірвовкою і з допомогою кількох сильних юнаків спустили на той виступ, на який він тоді упав, щоб там він залишив своє жертвоприношення: торбинку коки, кухоль чичі та миску страв.

Після цього всі поставали довкола ханпірі і заспівали гімн богині, а потім, широко розпростерши руки, впали ниць і поцілували землю.

Тепер вже дозволяється їсти, і пити. Їли досхочу і пили не менше. Непогана прикмета: Ланчі вминав їжу за обидві щоки і вихилив кілька кухлів чичи. Смачні страви та велика кількість напоїв сприяли добрій надії на зцілення хворого, а все разом створювало чудовий настрій.

Люди були твердо перекопані в тому, що кожен — хто більше, хто менше — вніс свою частку в спасіння Ланчі. Додому поверталися захмелілі й веселі. Ніч розсипала їх купками по схилах передгір'я і по долині. А коли Ланчі під'їжджав до своєї хатини, помітив, що з ним зосталася тільки одна його Сабаста.

Через кілька днів Ланчі відчув незвичайне полегшення. Зникла обридлива слабкість, що на довгі години приковувала його до затінку під навісом, з'явився добрячий апетит, а разом з ним — і бажання ходити, якомога більше рухатися. Він зробився бадьорим, веселим, а його думки — такими свіжими, як паростки политого маїсу в полі. Незабаром покращення стало очевидним: з лиця зникла жовтизна, в очах засвітилися життєрадісні вогники. Кровотеча більше не повторювалась, і вся рідня поступово заспокоїлася.

Ланчі був ще не настільки здоровим, щоб приступати до роботи, як управляючий звелів йому з'явитися в асієн-ду. Звичайно, ні він, ні Сабаستا не думали, що його одразу пошлють на поле. Але ж коли управляючий велить, значить — мусиш.

Понад тиждень пропрацював Ланчі на збиранні маїсу. Зранку він ніби й не поступався нікому в спиритності, проте надвечір руки все відчутніше зраджували йому. На обличчі знову проступала жовтизна, а їжа викликала не-ймовірну огиду.

Одного разу Ланчі наказали повантажити маїс на машини, щойно прибулі з міста. Робота розрахована на малий час, але на велику силу. Раніше вона була б для нього просто забавкою, а тепер кожен мішок здавався тяжчим за бичачу тушу. Раптом перед очима в нього все шалено закружляло, завертілося, і він разом з мішком повалився додола. Коли опам'ятався, то відчув, що з носа б'є струменем кров. Пеони підняли його і поклали під амбаром, а потім почали на голову лити воду.

З того дня кровотеча з'являлася все частіше й частіше, а здоров'я, немов призахідне сонце, щохвилини меркло все більше й більше. Родичі знову звернулися до ханпірі, але той пояснив, що така хвороба не підвладна йому. Рідня запідозрила, що Ланчі хтось наврочив. Напевне, якась недоброзичлива душа намовила на нього відьму. Вирішили шукати знахаря, котрий міг би врятувати нещасного.

Тим часом до асієнди повернувся з міста хазяїн і звелів хворого покласти до лікарні. Індіани ніколи не довіряли лікарям. Їм не раз доводилося чути, що з лікарні живими не повертаються. Проте ніхто не насмілився перечити хазяїнові. Сабаста продала пару овець та одну свиню, ту, яку відгодовувала на сало, і з тим повезла Ланчі. Хворих у лікарні було так багато, що вони лежали і в коридорах, і навіть надворі під навісами. Сабаста змушена була повезти чоловіка поїздом аж у самісіньке місто, де лікарня була велика, а лікарів стільки, що вони ходили цілими групами. Лише після дводенного чекання Ланчі пощастило одержати місце, з якого щойно прибрали мерця.

Палатний лікар прописав Ланчі ліків для легенів, а потім мовчки слухав розповідь свого нового пацієнта про виснажливу кровотечу. Лікарня не забезпечувала хворих необхідними ліками, тому Сабасті довелося купувати їх по дуже високій ціні в одній з аптек міста. Кровотечу до

деякої міри вгамували, легені трохи підкріпили, і Ланчі піби почав набиратися сили. Але, на превеликий жаль, через кілька днів його, ще певилікуваного, виписали з лікарні. Без ліків, без будь-яких порад.

— Я ще нездужаю, докторе, — благально промовив Ланчі слабым голосом.

— Інші хворі також чекають на лікарську допомогу, сину мій, — лагідно сказав лікар.

— А кровотеча, докторе? — настійливо запитав знову, хоча й боявся розгнівати свого зцілителя.

— З часом все мине, не журися, — твердо відповів той.

Поїздка Ланчі до міста сколихнула всю долину. Люди ніяк не могли вдосталь нахвалитися його мужністю. Адже ще не бувало такого, щоб індіанин так рішуче одважився податися до лікарні. Та досить було побувати в його хатині, як подив і захоплення поступалися важкому смуткові.

Хтось із селян пошепки гірко зауважив:

— Лікарня — то не для нас.

Не дивлячись ні на що, відпочинок наступних днів добре позначався на здоров'ї Ланчі. Управляючий порадив Сабасті годувати чоловіка бараниною та курятиною, і вона порізала майже всіх курей та кілька овець. Мабуть, дякуючи їм, Ланчі вже обома ногами стояв на шляху одужання.

Тим часом управляючий прикинув, що хвороба пеона завдала асієнді чималих збитків: поменшало на одну пару робочих рук, поменшало також на пару осликів, занедбано поливне маїсове поле, не прополено пшеницю. Одне слово, набралася ціла низка певикопапих робіт. Крім того, Ланчі був колоном*, значить, давав певний прибуток. Управляючий вирішив обійтися з ним якомога обачніше і ще трохи зачекати. З часом, коли, на його думку, Ланчі став уже чогось вартий, почав випробовувати його сили. Спочатку послав на легеньку роботу, а потім, як тільки той впорався з нею, перевів на тяжку. Зрештою, управляючий відправив Ланчі до хазяїна асієнди в місто, де пеон мусив одслужити свою тижневу повинність понго**. Минув тиждень. Ланчі повернувся живим і здоровим. Управляючий зачислив його до продуктивних колонів.

* Коло н — селянин, що орендує землю (исп.).

** Понго — індіанин-слуга. В Болівії та Перу (кечуа).

У Сабасти була молодша сестра, вродлива і роботяща Катіта. Років два тому вона зійшлася з Тулі. Хлопець він неоганий, але руки мав діряві — п'як не міг зібрати грошей на весілля, і вони жили, не побравшись. Та якраз в той час, коли Ланчі лежав у лікарні, Тулі дісталася спадщина: корова, ослиця з осям, кілька овець і трохи грошей. Катіта умовила його продати худобу, і виручені реалі вона одразу, ж віддала на збереження тата Апулі, старості пеонів. Почалася підготовка до весілля.

Ланчі, який здолав своє безталання і не скорився хворобі, остаточно завоював симпатію і повагу до себе всієї долини. Одного разу в неділю до нього прийшли Тулі з Катітою у супроводі родичів та друзів і принесли величезну миску з м'ясом і не менший глек з чичею. Молоді вирішили просити Ланчі і Сабасту, щоб вони згодилися бути посадженими батьком та матір'ю на їхньому весіллі. З цієї нагоди випили глек чичі, закусили м'ясом. Потім господиня наповнювала глек своєю чичею раз, і вдруге, і втретє. Ланчі пив багато, але вмючи. Не те, що Тулі, який після першої чарки ніколи не може зупинитися. Сабаста, Катіта й інші жінки не поступалися перед чоловіками. Ланчі був у чудовому настрої, такий веселий, як у свої найкращі дні. Він навіть зняв зі стінки чаранго і заграв. Всі танцювали й співали. Ніхто не пам'ятає, коли почали розходитися. Посаджені батько й мати поснули долі під навісом. Тут і підстерегла недоля бідолаху і востаннє пірнула його своїм невидимим ножем, Ланчі міцно спав, коли кров, прорвавши судини, потоком ринула аж по землі...

Так веселої ночі Ланчі несподівано покинув цей суєтний світ.

II. ЯК ВДОВА-ІНДІАНКА ВШАНОВУЄ ПАМ'ЯТЬ ЧОЛОВІКА

Від тої злочасної години Сабаста протягом дев'яти днів жила в постійному коловороті. Самій довелося подбати і про спорядження покійного, і про поховання, і про хрест на могилу, і, зрештою, про помпальний обід для односельчан.

Родичі та сусіди майже нічим допомогти не могли, хіба що порадою чи нагадуванням, коли Сабаста робила щось

не так чи щось забувала. Всі дев'ять днів не було коли й схаменутися, досягнути розміри свого нещастя. Ніколи було навіть поплакати як слід біля труни покійного друга. Крім того, вона ні хвилики не могла побути на самоті. День і ніч довкола неї вештались то родичі, то сусіди. Куди б не ступила Сабаста — і вони тут як тут. Вони й спали просто неба у дворі, бо не годилося спати під дахом, де жив покійний і де він помер. Протягом ночі під навісом горіла свічка, ще одна — в хатині, щоб душа покійного не блукала в пітьмі.

Тільки на десятій дещ Сабаста збагнула все, що сталося. Але сльози вже висушили, та й клопоти по господарству притупили її горе. Зате біль запав у душу невеликою пекучою жариною, яка тліла незгасно з самого того злочасного ранку. І чим далі, тим пекучіше ранила вона, коли вдова згадувала той невідрадний світанок. Спогад, немов нічний метелик довкола світла, вертівся тільки довкола одного: тої веселої ночі і тих зайвих склянок чичі. Довкола страшного ранку, коли дитячий крик вирвав її з обіймів міцного сну і вона побачила на закривавленому ложі обезкровленого Ланчі. В таку мить вона щоразу відчувала, як у самісіньке серце б'є вогняний ніж докору, і відчуття своєї вини ятрило невилгойну рану...

Смерть Ланчі глибоко вразила всю долину. Адже здоров'я його, здавалося, настільки зміцніло, що ніхто, а тим більше Сабаста, не сподівалися такого сумного кінця. Мабуть, через те, що вірила в його цілковите одужання, вона перестала приглядати за чоловіком і того вечора не тільки не стримувала, а, навпаки, ще й сама пила з усіма доти, поки не повалилася на місці. Ось за що вона докоряла собі тепер. Замість того щоб пити з гостями, вона мала б спиняти чоловіка, не давати йому пити, і таким чином запобігти смерті. А тепер вже пізно. Тепер її мучить гризота, тепер годинами пекучий ніж копірається в її душі. Життя всією своєю вагою звалилося на плечі Сабаста, і вона не знала, що робити з цим тягарем, що робити з осиротілими дітьми. Вона бачила їхні сльози і відчувала страшенну самотність.

Тільки тепер Сабаста починала розуміти, яка вона є, справжня самотність. Раніше жінка ніколи навіть не уявляла, що довкола людини може існувати таке гнітюче мовчання із міцно зціпленими, закам'янілими вустами, що коли-небудь вона залишиться одна, самісінька, у своїй хатині. Без Ланчі життя здавалося тепер німою, безвід-

радною пустою. Ланчі був для неї сонцем, яке з ранку до вечора зігрівало її думки. Прокицеться вона, бувало, як тільки засіріє, відчує поряд себе тепло його сильного, здорового тіла і з радістю згадає про те, що пора розпалювати вогонь, приготувати снідапок ще задовго до того, як пролунає ріжкок асієнди. Потім, коли чоловік ішов на роботу, вона поралася по господарству — доїла корову, підкидала корму худобі, годувала діток, варила обід. І, роблячи все те, вона ні на мить не розлучалася з ним, зверталася до нього за порадою навіть у найдрібніших справах. Нічого не вирішувала без того, щоб не запитати себе: а що скаже на це її Ланчі? Завжди і в усьому він незримо був з нею поряд.

Ніколи Сабаста не замислювалася над тим, що може втратити чоловіка. В її уяві він був такий сильний, такий дужий. Навіть у найтяжчі дні, коли, хворіючи, він ледве переводив подих, вона твердо вірила, що все те скоро минеться, і гонила всі сумніви геть. Ще й тепер горе здавалося їй примарним сном, від якого вона ніяк прокинутись не може, а якби й прокинулася — одразу побачила б Ланчі живим і здоровим. Ось він іде з роботи, з мотикою на плечах, ось він жене волів або з нав'юченими осликами повертається з... Ні, ні. Її чоловік не вмер. Ще хвилька-друга — і він з'явиться он там, за поворотом дороги, чи біля криниці, чи на краю маїсового поля.

Сабасті іноді здавалося, що страшний сон зараз обірветься, тоді і горе, і втішні слова сусідів, які навідували її вечорами, стануть пустими і недоречними. Десь там мусить бути її Ланчі, такий же бадьорий і веселий, яким був колись. Він вчувався їй у сміхові дітей, вчувався навіть у меканні худоби...

Жорстока дійсність все частіше хльоскала Сабасту, і вона все чіткіше усвідомлювала, що Ланчі немає, що він не вернеться. Немає тіні від дерева, немає підтримки мужніх рук. Не радує затишок хатини, не тішить господарство. Увірвався голос, що виповняв щастям її дні. Навіки вкрила земля очі, які освітлювали її душу, зігрівали серце.

Невблаганна дійсність поставала перед нею в особі управляючого або одного з наглядачів. Вони приходили тепер нагадати Сабасті про її обов'язки перед хазяїном асієнди. А коли Сабаста починала плакати, їй какали:

— Сльозами маїсу не поллєш.

Через те, що в Сабасті здебільшого не було грошей, щоб найняти кого-небудь замість себе, вона заборгувала чимало невідроблених днів. Іподі вона намагалася довести, що несправедливо брати з овдової жінки, яка zostалася одна з малими дітьми, плату на пеона за кожний день:

— Асієнді годилося б хоч трохи пожаліти мене,— хлипала вона крізь сльози.

— Ти багата вдова,— заперечували їй.— Ти маєш прибуток від садиби, а від тебе асієнда не має нічого.

Знеможена Сабаста просила кінець кінцем хоч відстрочки, аби вона могла продати одну вівцю з тих, котрі ще не впали з ніг, чи принаймні свиню або курей, які ще не перестали нестися.

— Посів не жде,— обривали її на півслові.— До завтра й земля пересохне. Крім того, на твій лан знайдеться багато охочих.

Довелось Сабасті шукати пеона.

Всі вважали її багачкою. Справді-таки її чоловік працював значно більше за інших колонів, тому-то й господарство було в нього заможніше. Він спромігся навіть відкласти трохи грошей, щоб з часом купити шматочок землі, здійснити найзаповітнішу мрію, яку плекали батьки, діди, прадіди — предки не одного й не двох поколінь. Свій шматочок поля. Нехай навіть крихітний, нехай навіть всього лише кілька борозен, але ж свій. Клаптик своєї землі. Та одного разу, коли всі вони пішли в село на храм святої богородиці, гроші безслідно зникли. Хтось їх украв. Після цього Ланчі й слухати не хотів про заощадження грошей па землю. Він згодом купив пару волів, на які йому зазрили колони всієї долини, і дійну корову.

За життя Ланчі отара овець безперервно зростала. І кошара, і загін були повні. Від старої ослиці зосталося троє осликів. Свиня приводила двічі на рік гарненьких поросят. Півні билися з індіками, несучки, кудкудакаючи, злітали зі своїх гнізд. Правду кажучи, недарма всі вважали його найбагатшим колоном асієнди. Ніхто не носив таких гарних попчо, як він. Ні в кого не було таких розкішних спідниць, як у його жінки. Але нещастя, що вгризлося в їхнє життя, підточило все. Після того згубного випадку біля Сахракаки Ланчі спромігся лише один-єдиний раз об'їхати асієнди і тому витрати ставали дедалі відчутнішими. На харчування і лікування пішло багато овець, курей, кролів, поросят, не кажучи вже про гроші, які бергли, щоб докупити ще одну корову.

Отак за час хвороби спливало пажите Ляпчі багатство, а коли він помер, то вже не знайшлося жодного реала ні в його кишенях, ні в гаманці Сабаста. Не стало в хаті картоплі, не стало картопляної муки, не стало гороху. Не було з чого приготувати поминальний обід. Сабаста пішла, — як і годиться в таких випадках, — по сусідах позичати. Родичі та сусіди охоче дали всього необхідного для поминок, але грошей на похорон не знайшлося ні в кого. Сабаста змушена була послати тата Крісту в село до священникового батька, який позичає гроші на незначні проценти. Оскільки Ляпчі славився як багатий і чесний господар, грошей довго просити не довелося. Щоправда, процент виявився значно вищим, ніж вона сподівалася. Позички ледь вистачило на поховання. Надзвичайно дорого обійшовся саван. Але Сабаста й подумки не припустила б, щоб її чоловіка поховали без такого необхідного вбрання. Адже не раз вона чула від самого тата священника, що без «священного покривала» не відчиняться райські врата. Сабаста звеліла також, щоб труну оббили найдорожчою і найкоштовнішою тканиною та облямували її широкою позолоченою тасьмою. Подбала вона також і про те, щоб удосталь було всіляких страв. А щодо напоїв, то їх було надмір. Сабаста була переконана, що від усього цього залежить, як приймуть душу покійного на тім світі. Вдова зробила все можливе і для того, щоб запросити найкращих музик села. Одне слово, вона зважила навіть на дрібниці. Не зважила тільки на витрати. Похорони, на її думку, мали відповідати становищу покійного. Хіба може бути інакше, коли її чоловік найзаможніший колон асієнди?

Щоб поставити хрест на могилі, довелося знову просити грошей у священникового батька. Цей обряд також, казав священник, необхідний для врятування душі на тім світі. Без церемонії встановлення хреста на могилі душа небіжчика довічно тивятиметься під вратами раю. Ціпа, яку мала заплатити Сабаста, була не під силу навіть багатим індіанам, але ж задля такої благородної мети вона здавалася жінці не занадто надмірною. Адже і найбідніші старалися якомога урочистіше ховати своїх ближніх, бо найвищим обов'язком усіх смертних завжди була турбота про вічне блаженство померлих.

На поминальний обід дев'ятого дня Сабаста витратила також не меншу суму. Спочатку батько священника категорично відмовив вдові в грошах, однак певний того, що

їй кінець кіпцем немає до кого більше звернутися, поступився. Щоправда, процент визначив вищий і строки значно стисліші. За гроші, позичені в нього, Сабаста влаштувала такі поминки, яких ще ніколи не бачили в долині. Пити і їсти вистачило не тільки на всіх родичів та друзів, а й на всіх тих, що просто заходили до господи.

Довго ще гомоніла вся долина про те, як вдова вшанувала пам'ять свого покійного чоловіка.

III. ЩАСЛИВІ ДНІ ВАЙРИНОГО ДИТИНСТВА

Увесь маленький світ Вайри — то вівці. Можна сказати, що її дитинство — то квітучі схили гір, усіяні вівцями. Світлими цяточками вони так і zostалися в її спогадах про далекі й щасливі дні. Вівці були її першими друзями, були її першими і, можливо, єдиними за все життя іграшками. Вайрині руки ніколи не торкалися чогось ніжнішого від шовковистої шерстки новонародженого ягняти. Навіть пушок курчати не був ніжніший. Ніколи не чула вона нічого чарівнішого від солодкого мекання, яке щоранку, немов пісня, долиняло з кошари. Вона була певна, що в цілому світі немає нічого прекраснішого від отари, коли та пасеться па зелених схилах гір.

Її вівці. Вони виповняли всі її дні. Вона бачила тільки їх. Вона думала тільки про них. Вона не пригадує такого випадку, щоб хоч раз покинула домівку без них. Щоранку вона з нетерпінням чекала сніданку, а потім брала вузлик з в'яленим м'ясом, наповняла глечик водою і поспішала до кошари. Варто було б подивитися, як товпилися її любі вівці, протискаючись із загону, неначе боялися, що па луках не стане паші па всіх... Найтяжче було Вайри приганяти їх до підніжжя: управляючий асієнди лютував, якщо вівці завдавали шкоди посівам. Тому-то невеличкий відрізок шляху через поля давався взнаки і їй, і її чотириноному дружкові Умана, незрівнянному Умана.

Зате, як діставалися до підніжжя, починалися справжні веселощі. Вівці, немов бісепята, одна поперед одної, ніби змагаючись, дерлися на гору, а там, па луках, кидалися врозтіч. Умана забігав з усіх боків і гавкав, щоб зігнати їх до купи. У кропах дерев весело щєбетали пташки. Здавалося, і камеші сміялися від щастя. Сміялося сонце. Коли

вітер лоскотав квітки, вони також заливалися тихим сміхом. Іноді який-небудь із кактусів улала чіплявся Вайрі за спідницю, наче хотів сказати: «Пограйся з нами». Камелі, виступаючи перед нею, умовляли: «Не йди від нас». Запашні квіти благали: «Візьми нас із собою». Нарешті Вайра прибувала на пасовисько — просторе плоскогір'я з ледь помітним схилом. Інші отари теж паслися неподалік. Вайра полюбляла іноді вмоцуватись у затінку теребінти і прями. Тому вона частенько клала в торбинку ще й жмуток вовни та маленьке веретенце. Час від часу вона підхоплювалася і метала камінця у вівцю, котра відбилася від отари, або цькувала на неї Умана. Коли кінчалася вовна, Вайра подовгу гралася з собакою або співала. Дівчинка знала багато пісень. Декотрих вона навчилася від пеонів з асієнди, куди ходила разом з матір'ю, — носили батькові вечеряти. Мати боялася карісірі, чаклуна, тому й брала Вайру з собою. Іноді Вайра охоче видиралася на найвищу скелю, щоб звідти дражнити своїми піснями пастушків інших отар. У неї був сильний, дзвінкий голос, і її охоче слухали всі, хто був у горах. Досить було їй заспівати:

Затягни, гей, хлопче, пісню,
Я співатиму другу,
А моя свиня погана
Нехай тебе обцілує.
Уша-а-а-а-а!

Як хтось із пастушків відповідав з іншого пасовиська:

А у мене є для тебе
Пес старий, та ще й пархатий,
І лише тобі годиться
Його міцно обіймати.
Уша-а-а-а-а!

Решта пастушків один по одному підхоплювали заспів і заводили кожен свої. Точнісінько так, як, бувало, по ночах в асієнді, коли, розсипавшись безкрайнім маїсовим полем, перегукувались жартівливими піснями та дотепами їхні батьки, щоб розігнати сон і сполахати злого карісірі. На пасовиськах завжди було весело. Дітворі ніколи було скучати: як тільки збігалися докупы, то одразу й починали гратись у весілля, або хрестини, чи поховання, якщо пічого повішого не спадало кому-небудь на думку. Не раз гра кінчалася й бійкою — тоді комусь перепало з'являтися додому з підбитим оком, або кульгаючи, або з гулею на лобі. Зате в інші дні пастушки зносили до гурту свої

обіди, всідалися довкола і, весело галасуючи, по-братньо-му ділилися хлібом-сіллю.

Маленька індіаночка спускалася з гір лише після заходу сонця і додому поверталася, коли вже сутеніло. Загнавши овець до кошари, вона починала думати про ігри, пісні та розваги наступного дня. А лягала спати — душу хвилювало єдине бажання: аби пошвидше минула ніч. Іноді прокидалася й серед ночі і, дослухаючись, чекала на ту мить, коли проспівують півні, а пташки хором защебечуть: «Настає ранок! Настає ранок! Настає ранок!»

Отак і жила Вайра, зачарована горами, в оточенні свого маленького світу з овець, ігор, пісень, щирого сміху. Серед пастушків не було нікого кмітливішого, спритнішого й пустотливішого за неї. Коли б тільки хто бачив, як вона у червоній спідничці, з розплетеними кісками стрибала з каменя на камінь або шугала поміж скель так швидко, що ніхто з товаришів не міг наздогнати її. Коли б тільки хто бачив, як вона, немов вітер, вигойдувалася на найтонших гілках теребінти або мчала над самісіньким краєм урвища. Цілком природно, що хлопчики, самі того не усвідомлюючи, беззаперечно корилися в усюму тільки їй. Одне слово, Вайра була серед пастушків заводієм. Зрозуміло, що старшим за неї пастушкам, особливо хлопцям, таке не зовсім подобалося, та нікуди не дінешся, бо інакше з тобою не гратиметься ніхто: більшість не могли собі уявити гри чи навіть бійки без Вайри. Звичайно, були й задрісники, які не пропускали жодної слушної нагоди, щоб послабити її владність. Але цього їм ніколи не вдавалося — Вайра ще більше збиткувалася над ними, і ще тісніше згуртовувалися довкола неї її прибічники. Бувало, у самому розпалі гри маленькій індіаночці раптом спадало на думку зникнути так, щоб того ніхто не помітив. І вона зникала. Скільки не шукали б її діти, знайти ніяк не могли. Вона несподівано озивалася звідкись, і її голос котився луною від скелі до скелі. Пастушки кидалися туди, звідки чувся Вайрин клич, а від неї тим часом там і слід пропадав. Знову озветься десь неподалік, знову всі біжать на той поклик — і знову марно. Кінець кінцем пастушки, коли помічали, що отара зосталася далеко позаду, переставали шукати й бігли на попереднє місце. І там, на превелике своє здивування, знаходили Вайру: сидить собі на улюбленому камені й пряде.

Якось один здивований хлопчик запитав її, чому вона так несподівано зникає. Вайра, піби мимохідь, відповіла:

— Тому, що мене кличе Уакка*.

— А для чого тебе кличе Уакка? — поцікавився інший.

— Щоб поговорити.

Діти були дуже вражені: Вайра вмів говорити з Уаккою! Так вона стала для них особою, овіяною таїнством.

Після смерті батька Вайра кілька днів не піднімалася в гори. Без неї ігри здавалися нецікавими. Обід здебільшого кінчався сваркою. Навіть бійки втратили свою колишню принадність. Мало-помалу пастушки розбрелися, і кожен пас сам собі. За час відсутності Вайри діти знали ціну її здібностям, її вмінню згуртовувати їх. Тільки вона знала вигадувати все нові й нові забави, вміла одноманітні, довгі години перетворювати в низку таких захоплюючих розваг, що ввечері не хотілося розлучатися, і тому часто з отарою додому поверталися пізно.

Пастушки зустріли Вайру вибухом радощів. Але ж батько вмер, а мати, дядько і тітки казали, що тепер не можна ні співати, ні сміятися. Вона, правда, вже наплакалася, коли батько лежав на смертному одрі. То ж вона першою помітила нещастя і криком розбудила матір. А тепер їй вже не хотілося плакати. Пастушки, раді, що вона повернулася, сміялися, і видно було, як нетерпляче вони чекають, коли Вайра розпочне гру. Так Вайра знову стала їхнім ватажком. Знову почалися щасливі дні, сповнені розваг, пісень, сміху та стусанини. Але тепер, якщо Вайра зникала в горах і луна примножала її клич, вже ніхто і ні про що їй не питав, та й сама вона нічого не говорила про свої розмови з Уаккою. Між дітьми запанувала мовчазна згода про те, що Уакка поступилася місцем духові покійного батька Вайри. І тепер, коли діти знаходили Вайру на її улюбленому місці, де вона сиділа й пряла, як раніше, вони не галасували, а нишком ставали поряд. Але ж діти не вміють довго сумувати, і за якусь хвилину в горах знову лунав розкотистий сміх.

ІV. ЯК САБАСТА БІДНОЮ ВДОВОЮ СТАЛА

В господарстві йшлося не на краще. Хоча Сабаста й зібрала чимало маїсу, пшениці та гречки, однак не стільки,

* У а к к а — гірська луна (*печуа*).

як вона сподівалася. Вона плакала надію поповнити засіки і продати лишки на базарі, щоб розрахуватися з пеонами. Щоправда, засіки вона наповнила вщерть, але на продаж не зосталося нічого. Вдова впала у відчай. Сходи, що обіцяли великий урожай, підманули. Мабуть, святі хоча й сприяють їй, проте не можуть замінити невтомних рук Ланчі. Сабаста докладала всіх зусиль, щоб земля родила. Пеони так само, як і вона, поливали, пололи, рихлили. Одне слово, добре дбали про урожай. А скільки вона молилася, скільки благала святих покровителів, скільки дарів однесла церкві! Та не зважаючи ні на що, уродило трохи більше половини від того, що збирали за життя Ланчі. Так, при ньому всі гаразди поспішали їм назустріч. Навіть у посушливий рік урожаю вистачало до нового, і не треба було позичати зерна в управляючого, як те робили інші пеони. Не стало рук Ланчі, не стало і його духу в хатині. Не приведе він тепер ніколи в стійло нового, купленого бичка, не звалить під навісом лантухів з картоплею, маїсом або картопляною мукою. Воли й ослики давно не возили продуктів. Порідшало овець у кошарі. А тепер доведеться продати на борги ще й корову.

Як тільки родичі та сусіди прочули, що вдова вже звезла з поля урожай, вони один по одному, ніби між іншим, почали навідуватися до неї в хатину. Вкрадливо позираючи на засіки, вони щедро розхвалювали розміри маїсових качанів та добірність зрілого зерна пшениці. Кінчалось тим, що кожен просив удову повернути натурою продукти, які вона брала для поминального обіду. Сабаста щоразу обливалася слізьми, намагаючись розчулити їх своєю бідністю, та щоразу благала зглянутися на чотирьох осиротілих дітей. Кредитори виказували глибоке співчуття її горю, однак це не завадило їм правити своє.

Борг, взятий натурою, не заведено було сплачувати грошима. За продукти треба розраховуватися тими ж продуктами. Сабасті довелося продати зерно, щоб купити картоплі, гороху та картопляної муки і віддати борги. Але маїс був ще дешевий, а мельники ще не мололи пшениці. Ланчі завжди вичікував, поки зерно стане в ціні, і тільки тоді вивозив лишки на ринок. Вона хотіла зробити так само, а тим часом збіг термін сплати боргів. Кредитори не пропустили нагоди скористатися своїми правами і стали нещадно ображати вдову. Строки сплати призначали дедалі стисліші, а проценти вищі.

Сабаста вирішила почати сплату з найменших боргів.

Вона продала маїсу рівно стільки, скільки треба було для того, щоб купити три арроби* гороху, які вимагав сусід Кугуту Есколо, погрожуючи потягти її до коррехідора, коли Сабаста наважиться ще водити його за ніс. Але горох чомусь не сподобався Кугуту. Зважаючи зернята на долоні, він, зрештою, дійшов висновку, що горох нічого не вартий. Вдова не шкодувала слів, аби довести, що цей горох нічим не гірший від того, який вона позичала. Та її настирливість тільки розлютила сусіда, і він, відмовившись взяти сплату і не звертаючи уваги на просьби та благання, пішов прямо від неї до коррехідора. Той стягнув з Сабасти грошовий штраф, а тоді змусив індіанця прийняти горох.

Так само, як кредитори, не відступала зі своїми вимогами і асієнда. Довелося Сабасті відкрити засіки. Зрештою, після багатьох неприємностей та відвідувань коррехідора вона сплатила борги, взяті натурою. Розквитавшись з кредиторами, вдова жила деякий час досить спокійно.

Енергійна і діловита своєю вдачею, Сабаста невдовзі підшукала для себе заняття, яке давало певний прибуток. У долині кури та яйця були значно дешевші, ніж у гірських селах, а сіль, вовна і прядиво, навпаки, користувалися великим попитом на базарах долини. Іноді вона давала в оренду своїх осликів односельцям, коли ті возили маїс до млина чи на ринок, і одержувала за те певну платню. Несміливість перших кроків у перепродажу переросла поступово у самовпевненість: Сабаста так само, як в свій час Ланчі, об'їжджала тепер довколишні асієнди і мала з того неабияку вигоду. Незабаром Сабаста впевнилася, що навіть з порожніми засіками можна прогудувати дітей, а також наймати пеона. Якщо справи посуватимуться так і надалі, то їй не доведеться продавати решту худоби. Старшенька, Вайра, хоча й зовсім ще зелене дівчатко, а вже чудова пастушка і добре розуміється на вівцях. Та й меншенький також стає у пригоді: любо подивитись, як він доглядає за малятами, а інколи і їсти наварить їм.

Сабастиних заробітків вистачало на прожиток, і якщо розумно обходитись із зерном, то його стане до нового врожаю. Вечорами, як тільки випадала вільна хвилинка, Сабаста залюбки ходила в поле, щоб оглянути свої посіви, і раділа добрим сходам. Маїс був гінкий, гречка — гарна,

* Арроба — міра ваги, що дорівнює 11,5 кг (ісп.).

пшениця — дорідна. Все росло так, ніби тут господарювали благословенні руки Ланчі.

Та раптом, незадовго до роковини з дня смерті чоловіка, Сабаста схаменулася, що не заощадила грошей на урочисті поминки. Вона з подвоєним завзяттям вхопилася до справи, та, на жаль, для торгівлі настала несприятлива пора: зачистили дощі, ріки вийшли з берегів, дороги розкисли. Довелося знову заборгувати.

Сабаста рідко згадувала про гроші, позичені у священникового батька. А той великодушний кредитор, здавалося, й поготів забувся про них. Незважаючи на те, що строк сплати давно мицує, добросердий дон Енкарно мовчки терпів безтурботність удови. Доброта цього чоловіка сягала так далеко, що він не правив навіть процентів. Можливо, такої великодушності він навчився від свого сина. Коли Сабаста, бувало, й згадає про дону Енкарно, то лише як про безкорисливого покровителя, і її серце при цьому виповнялося теплою вдячністю. Проте, як тільки настав час позичити грошей на роковини, вона побоялася йти до свого благодійника. З подарунком в руках — здебільшого з кролем або з парою курчат — вона обійшла всіх лихварів, але марно: всі знали про її борг дону Енкарно, і ніхто не хотів ризикувати своїми грошима. Однак, певна річ, відмова позичити гроші не означала відмову від тінки*. Бідолашна жінка, переборюючи страх, стала на поріг дону Енкарно. А щоб упевніше ступати, вона звалила собі на плечі добре вгодованого баранця. Благородний чоловік заслуговує такого приношення.

Дон Енкарно з'явився не одразу. Його дружина, статечна, ще досить молода чола, презирливо скривившись, прийняла баранця і звеліла замкнути його в кошарі. Простора кімната з цегляною підлогою та білими лавами вздовж стін була тим місцем, де дон Енкарно, сидячи за тесаним столом, чинив свої благодіяння. Дон Енкарно — людина небагатослівна, з товстим черевом, широкими долонями і уривчастим, піби завжди схвильованим, голосом, від якого, коли він говорив, здригалися обвислі щоки. Сабаста, вмостившись біля дверей на підлозі, почала жалісно викладати своє прохання. Але дон Енкарно сухо обізвав її:

— Татай ячан!** Я думав, ти припесла гроші... Хоча б проценти...

* Тінка — хабар натурою (*кечуа*).

** Татай ячан! — Крий тебе, сило божа! (*Кечуа*)

Вдова заплуталась у багатослівному поясненні. Лихвар, здавалося, зовсім не слухав її. Він розгублено прихлюпував долонею мух на столі.

— Юсній ячан!.. * Дурниці мелеш! — вигукнув нарешті він. — Краще послухай, скільки ти мені винна. — При цьому він зробив порух, ніби збирався дістати щось із кишені, але так і не дістав.

Розплакавшись, Сабаста почала плести цілу низку красномовних обіцянок, які, врешті, мусять зворушити серце дона Енкарно. Не пізніше як через три місяці вона виплатить увесь борг і всі проценти, а коли грошей не вистачить, то і воли, і свиня тим часом нагуляють жиру. А коли й цього не вистачить, вона продасть осликів та решту овець. Не встигнуть збігти три місяці, як вона сплатить борг до останнього реала.

«Вдова — багата, буде з чого потягти», — подумав дон Енкарно. Потім, важко зітхнувши, він скорчив таку сумну-пресумну міну, ніби йшлося про неймовірну жертву або, щонайменше, ніби в нього на очах кидали у вогонь скриньку з його грошима, і майже пошепки мовив:

— Ну, гаразд, я позичу... — і з великим притиском додав: — Але якщо не сплатиш, як обіцяєш, татай ячан... нарікай на себе... — І його обвислі щоки грізно затряслися.

Не пам'ятаючи себе від зворушення, зі слізьми вдячності Сабаста підповзла до чола і поцілувала йому ноги. Підлещений такою шанобою, старий гукнув жінці, щоб та принесла грошей. Після того, як Сабаста приклала пальця до розписки, тут же складеної самим кредитором, вона, щаслива, вийшла з дому дона Енкарно, затискаючи в руці пачку новеньких кредиток. Ланчі вартій цього, він гідний навіть більшого. То чому б їй не справити поминального обіду на його роковину? Вона не раз чула, як священник у недільних проповідях говорив, що поминки допомагають врятувати душі небіжчиків.

Та виявилось, що для урочистості, якої Сабаста хотіла падати поминкам свого чоловіка, позичених грошей було замало. Заупокійна меса з хором хлопчиків перед головним вітварем, музична капела, квіти, свічки, поминальна служба — все це вимагало значно більшої суми, тіж та, яку дав їй дон Енкарно. Жахаючись навіть думки про те, що доведеться знову йти до нього, індіанка вирішила

* Юсній ячан! — Клянусь богом! (Кечуа)

продати ослика. Ой, як боляче уявити, що в загоні зостанеться їх лише двоє!.. Вона так звикла до них, вона так любить їх. Та й до волів і до корови звикла теж. Як вона страждала, як вона плакала щоразу, поглядаючи на загін. Худоба — єдина підпора, єдина її відрада... Довелось Сабасті змиритися з тим, що в загоні стане на одного ослика менше. Заради спасіння душі Ланчі, заради того, щоб його душа перейшла з чистилища в рай! Сабаста цього разу не проронила ані сльозинки, коли ослик подріботів з двору за новим хазяїном. Вона зробила це заради Ланчі.

Поминальна церемонія пройшла так урочисто, як того й бажала Сабаста. Майже з усієї долини зібралися прихожани до церкви. Поминальна служба тривала до самого вечора. На підносі паламаря виросла чимала купа грошей. Священик та півчі аж похрипли. Після меси Сабаста частувала всіх прихожан у найкращій чичерії* села. Задоволена тим, що все влаштувалося так добре, вона випила кілька кухлів за душу покійного, а потім піла майже з коханим, хто прийшов ушанувати пам'ять її чоловіка. Зрештою, Сабаста не знала, як того вечора дісталася додому.

Пишні поминки Ланчі справили на всіх дуже велике враження. Кілька днів тільки й мови було, що про частування, про щедрю гостинність Сабасты у чичерії. Он як, мовляв, треба вшанувати пам'ять померлих. Досі ще ніхто не поминав краще за вдову Сабасту.

Дні спокою для індіанки виявилися ліченими. Немов злива, що серед ясного весняного дня неждано-негадано спадає в долину, так одного разу рапо-вранці дон Енкарно вдерся у хатину вдови. Очі «добросердного покровителя» вмить спалахнули гнівом, і він почав вивергати образливу лайку на нещасну індіанку. Він кляв її усіма святими. Сабаста в цей час, як звичайно, сиділа під навісом в оточенні своїх дітей і жувала мукху для чичі. Вона скам'яніла від жаху. Їй здалося, що перед нею сам сатана в образі дона Енкарно. Вона мимовільно випустила з рук невеличку кульку мукхи і перекрестилася.

— Татай ячан! Чого це ти прикидаєшся, шахраювата індіанко?! — заволав дон Енкарно мовою кечуа і замахнувся товстою пальмовою тростиною. — Я прийшов по гроші, які ти прожрала!

* Чичерія — шинок, де п'ють тільки чичу (кечуа).

Сторопіла жінка не поворухнулася, ніби й не чула його слів.

— Ах ти ж злодюга!.. Ти, мабуть, думаєш, я той ослик, що спорожняється грошима?

Індіанка ніяк не могла втямити, що сталося. Що мав означати такий несподіваний вибух гніву дона Енкарно? З дня останньої позички не минуло й тижня. Вона ж мала якнайчесніший намір сплатити борг до закінчення тримісячного строку. Дон Енкарно, напевне, збожеволів.

— Проклята наволоч! Де худоба?.. Хесускристуй ячан!.. Ти вже всю розпродала?.. Ти що, хочеш поглумитися наді мною?! — обвислі щоки погрозово тряслися.

Нарешті Сабаста збагнула, в чому справа. Вона впала до ніг свого покровителя і розгублено заблагала:

— Змилуйся, пане, я не збираюся привласнити жодного твого реала... Я все сплачу через три місяці так, як обіцяла...

— А худоба?.. Мені сказали, що ти всю розпродала!

— Ні, ні, пане! Це неправда, сеньйоре! Осликів та волів я найняла в оренду... Післязавтра мені їх повернуть... Корова он там, на краю маїсового поля, а вівці ось тут. Подивіться самі. Я ще не вигонила їх на пашу...

— Брешеш!.. Всі індіанки брехухи! Брешеш!..

— Клянусь богом, не брешу, сеньйоре. Волів узяв тата Крісту, а Тхохту Уїтачу погнав ослив на роботу до асієнди.

— Мені поклялися, що ти продала їх!..

— Ні, патроне, ні! Я продала тільки одного ослика, бо для поминок...

— Бач, проклята! А ще кажеш, не продавала?!

Сабаста вся затряслася від ляку, ніби й справді продала всю худобу.

— Сеньйоре, тільки одного ослика...

— Сьогодні одного, а завтра другого... А потім і всю худобу!.. Годі! Мене не проведеш. Татай ячан!..

Благання вдови ще дужче розпікали лють дона Енкарно. І не встигла вона знайти потрібне слово, щоб заспокоїти і переконати благодійника, як з'явилися два поліцейські урядники, кожен з вергахо * напоготові.

— Татай ячан!.. Візьміть її,— наказав лихвар і, насулившись, мовчки пішов геть.

* Вергахо — спеціальна плітка з бичачої жири (*кечуа*). ?

Сабаста покiрно пiдвелася. Дiти, якi весь час трималися за її спiдницю, одчайдушно заревли i повчiплювалися ще мiцнiше. Один з урядникiв, вдоволений з того, що може пустити в хiд свiй вергахо, розiгнав їх.

Ще довго навздогiн Сабастi пiсся жалiбний дитячий плач, i в тих гiрких риданнях їй вчувався приглушений голос Ланчi...

Коррехiдор саме збирався вiдбути у сусiдне село. День випав базарний, i в нього були там невидкладнi справи. Вiн категорично вiдмовився розбирати скаргу дона Енкарно, проте пообiцяв повернутися якомога швидше, аби не вiдкладати справи до наступного дня. Надворi на нього чекав старенький кабриолет, i кiнь нетерпляче бив копитом землю. Коррехiдор поїхав. Сабасту замкнули в льох, де було ще п'ятеро чи шестеро iндiанцiв, якi потрапили сюди за таку ж провину. Вдова тихо плакала, думаючи про дiтей, яким не встигла приготувати хоч що-небудь поїсти, i про овець, замкнених у кошарi. Потiм їй здалося, що на неї звiдкись здалеку дивиться Ланчi нерухомим i непевним, як у святих на вiвтарi, поглядом. За життя чоловіка Сабастi нiколи не доводилося мати справу з коррехiдором. Ланчi вмiв ладити з кредиторами. Як їй бракує зараз його мiцної руки, його розумного слова, його надiйної пiдтримки!

Коррехiдор прибув, коли вже зовсiм стемнiло. Вiн був напiдпитку i кумедно, й палко — чи не в сотий раз — переповiдав кожному стрiчному, в тому числi i дону Енкарно, як вiн пиячив з депутатом провiнцiї, з субпрефектом та iншими урядовими особами.

— Ну й жлуктить... його превосходительство! — аж захлинався коррехiдор. — Вiн усiх нас переплюнув. Ллє, немов у бездонне барило... П'є, п'є i хоч би тобі що...

Наступного дня тiльки десь опiвднi Сабасту привели до властей. Вiд переживання й голоду вона зблiдла i помітно ослабла. Iндiанка вiдчула, що сили покидають її, — ноги пiдкошуються i тремтять у колiнах, а плечi зводить i гне до землi. В неї не було бiльше слiз. Коррехiдор разом з доном Енкарно пiдбили пiдсумки загального боргу: взятi готiвкою грошi, проценти на них, та ще раз проценти за несвоєчасну сплату, та ще штрафи — все це записано у документi, пiд яким вдова поставила вiдбиток свого пальця.

— Ну й сума! — здивувався чиновник. — Гадаєте, в неї стане духу сплатити?

Дон Енкарно закусив губу, його обвислі баки пеймовірно затряслися.

— Татай ячан!.. Не мій клопіт...

Коррехідор звелів Сабасті повернути визначену суму протягом трьох днів, інакше їй не минути суворої кари. Сабаста мовчки вийшла. На плечі звалилася непосильна ноша. Коли індіанка зайшла до хатини, діти плакали. Найменшеньке звихнуло ногу; коршак вкрав курча; одна з овець загинула, бо проковтнула зеленого коника і тата Мікула змушений був дорізати її... Сабаста байдуже вислухала дітей. Вона була наче сонна. Сіла в кутку під навісом, там, де мав звичку сидіти Ланчі, жуючи коку лист за листом після вечері, і розповідати про свої плани, про врожай, про виторг і навіть про збитки. Коли Вайра пізно ввечері пригнала овець, вона застала матір на тому самому місці. В хаті майже не знайшлося чого поїсти, крім кількох картоплин і шматка баранини, що зварили діти самі.

Сабаста не спала всю ніч. Перед очима весь час вертілися то коррехідор, то дон Енкарно з поліцейськими, то кабріолет, то лях з усіма отими в'язнями, то знову — воли, корова, вівці і... два ослики. Потім у кромішній пітьмі поставав Ланчі з холодним поглядом і безпорадно повислими руками. Борг. Дон Енкарно. Коррехідор. Худоба. Борг... Що тепер буде з нещасною вдовою? «Ланчі, Ланчі! Твої сильні руки, твоє серце, твоє життя, твоя душа... Твоя душа не вмерла... Прийди зарадь, прийди порятуй нас. Допоможи мені в моєму горі. Моли бога за мене, за діток наших. Спаси свою худобу, діток спаси. Спаси жінку свою...»

Сусіди нараяли Сабасті звернутися до милосердного священика. Адже священик, як і її колись вчили, — то намісник бога на землі. Він повинен заступитися за неї. Варто йому сказати лише одне слово — і його слухаються всі прихожани, все без винятку село. Послухасться і коррехідор. До всього ж він ще й син дона Енкарно. Нехай поговорить з батьком.

Спроба не увінчалася успіхом. Священик не зважив піти на благання Сабасті, ні на сльози, ні на те, що вона овдовіла, збідніла. Навіть те, що вдома плачуть голодні діти, не зворушило серця падресіто*. Падресіто, який здавався таким добрим і благосним на церковних проповідях.

* Падресіто — пестлива форма від «падре» (ісп.).

Її земне горе, мовляв, немає пічого спільного з царством божим. І, крім того, він не має права втручатися у діла свого отця...

У довершення вдовиного нещастя ще й базару протягом цих двох тижнів не буде в навколишніх селах. Сабаста не знала, до кого б звернутися і запропонувати свою худобу. Вона взагалі не знала, що їй робити. Звернулася за порадою до сусідів. Декотрі говорили, що перекупщики можуть взяти її волів на м'ясо. Так-то воно так. А осликів? А корову, таку худу? Та що буде, те й буде. І Сабаста подалася до різників. Але обидва різники відмовилися купувати за готівку. Тоді Сабаста пішла по селах долини. Інші різники, оглянувши товар, казали, що воли занадто охлялі й занедбані, не годяться для убою і що ціна занадто висока. Не згодилися вони з ціною і після скидки, яку зробила Сабаста, і пішли.

Четвертого дня, ледь тільки засіріло, як до вдови заявився дон Енкарно разом з отими поліцейськими. Вони відчинили кошару, корівник, висмикнули кілки, до яких були припнуті воли та корова, і погнали худобу з двору. Сабаста не боронилася. Лише потім довго дивилася широко розплющеними сухими очима їм услід. Не залишилося в неї жодної худобинки — ні вола, ні вівці, ні корови, ні осла. В душі стало так порожньо, немов у глечики, з якого вилили воду. Вайра поглядала на все, не ймучи віри своїм очам. А коли відстань поглинула мекання овець, вона голосно заридала. Діти збилися в куточку корівника, і хлопчик сказав:

— Одного разу в нас забрали батька, і він більше не повернувся. Тепер забрали всю худобу. Може, вони коли-небудь заберуть у нас і маму?..

Всі троє так і просиділи навпочіпки у куточку. Того ранку піхто з них не грався.

V. ОСТАННІ ДНІ ПАСТУШКИ В ГОРАХ

Вайра проплакала майже цілий день. Вона сіла біля дверей порожньої кошари, і ніхто не міг зрушити її з місця. Мати вдарила дівчинку кілька разів лозиною, але від того тільки ще рясніше полилися в неї сльози. Вона голосила так, як голосять дорослі, коли втрачають своїх найдорожчих ближніх. Їжа, незаймана, стояла поряд. Над нею

роїлися мухи. Старий Умана, її вірний супутник, здавалося, сумував разом з нею. Сидячи на задніх лапах біля своєї господині, собака час від часу задирав морду догори і голосно завивав у бік гір. Потім пес мотався по кошарі, обнюхував усі закутки і шкрібся в овечих бібках, наче хотів дістати з-під них овець. І знову повертався до Вайри.

Перед заплаканими очима маленької індіанки застигла сумна картина ранку. Он поліцейські висмикують кілки з огорожі, он злякані вівці, жалісно бекаючи, збилися в куток, а злі поліцейські силоміць витягають їх звідти. Он вони шмагають своїми вергахо бідолашного Умана, який одчайдушно захищає отару. А он вівці вже подріботили шляхом.

Наступного дня дівчинка так само гірко плакала і сиділа на тому самому місці до пізнього вечора. Плакала вона ще й кілька днів по тому.

Не могла Вайра змиритися з тим, що житиме без овець. Ночами їй ввижалися сумбурні картини минулих днів: вона бачила батька й матір, бачила поліцейських з величезними вергахо, а потім на неї сунувся потворний, жахливий, як невідворотне зло, сам дон Енкарно...

Минали дні. Поволі висихали сльози, але овець своїх Вайра забути не могла. Дівчинці хотілося будь-що бачити їх знову у своїй кошарі. І Вайра додумалася по-своєму наповнити її. Вона пригадала тих глиняних баранців, що батько привозив дітям колись з базару, і заходилася місити глину. Так з'явилися білі ярочки, і чорні баранці, і старі барани, і вівці-матки, і, зрештою, химерний кротогорий баран-вожак... Вона ліпила їх без кінця й краю. Через кілька тижнів в одному з кутків кошари їх було вже понад сотню. Але вони не вмiли бігати, не вмiли гратися, не звертали уваги на гавкіт Умана, не хотіли йти в гори і не розходилися по кошарі. Вони були мертві іграшки, а дівчинці так хотілося вдихнути в них життя, хотілося, щоб вони гралися, пустували. Та марні всі зусилля. Палке бажання заступила гіркота розчарування. І Вайра запепала духом. Часом їй хотілося потроццати свою отару, але вона не наважувалася.

Сабаства робила все можливе, аби виманити дочку з кошари. Кликкала до себе під навіс, садовила поряд, давала їй вовни і веретено, заохочувала трохи попрясти. Вона намагалася то добрим словом, то суворим повчанням навести дівчинку на розум. Проте кінчалося все тим, що Вайра спалахувала:

— Годі, мамо, не муч мене, — і, одкинувши веретено, знову поверталася до своєї глиняної отари. Тоді Сабасті врівнявся терпець і вона ханалася за хворостину.

— Ах ти ж невдячна!.. Ах ти ж безсовісна!.. Ах ти ж неслух!.. — вигукувала Сабаста впереміж зі свистом лозини. Кінець кінцем плакали і дочка, і мати однаково гіркими сльозами.

Потяглися дні, сумні й безвідрадні, як скошена нива. Сидіти в хатині дедалі ставало все тяжче й нудніше. Час, здавалося, зупинився, немов стояча в калюжі вода. Печаль і смуток напосілися на дівчинку. Іноді її дратувала навіть приязнь Умана. Забави братиків були нестерпними. Коли мати виходила з дому, Вайра примушувала малечу всідатися перед глиняною отарою і сидіти мовчки. А якщо вони не корилися, вона біла їх. І дивна річ: караючи малят, Вайра відчувала невимовне вдоволення чи навіть полегшення. Як тільки мати переступала поріг, скаргам і наріканням не було кінця. Стомлена, виснажена, Сабаста починала сваритися, а частіше бралася за лозину.

Спершу індіанка не дуже зважала на капризи своєї старшенької. Вона розуміла, що на дівчинці не могла не позначитися втрата улюбленої отари, і була певна: скоро все минеться. Сплине час — і забудеться горе. Але спливали тижні, спливали місяці, а все лишалося по-старому. Вайра майже нічого не їла, не гралася, тиранила малих і погано спала. Мати занепокоїлася і вирішила поговорити з сусідами. Хтось порадив Сабасті, щоб вона брала дівчинку з собою, коли їде на торг по селах. Вайра згодилася. Але не стала від того кращою. В дорозі вона сумувала ще дужче. Як тільки згадувала про пасовисько в горах, колишні забави, про свою отару, на очі наверталися сльози. Ніщо не цікавило Вайру. А поверталися додому — вона одразу бігла до кошари, де на неї терпляче ждав її вірний Умана.

Одного разу по обіді до них зайшов добросердий старенький — тата Крісту. Сабаста розплакалася перед ним, як перед рідним батьком. Він навідував Сабасту дуже рідко. Востаннє бачився з ними на поминальнім обіді. Довідавшись, яка доля спіткала вдову, він засмутився. А ще більше спохмурнів старий, коли побачив змарнілу й дивакувату Вайру.

— Сердешна, мабуть, захворіла, — зауважив старий. — Може, її порятунок в горах? Спитай, Сабасто, в асієнді, чи не візьмуть, бува, дівчинку пастушкою.

В асієнді якраз треба було пастуха. Колишня пастушка вийшла заміж, і тому шукали їй заміну. Та коли мати сказала Вайрі, що її беруть пасти хазяйських овець, дівчинка неспаче сказалася.

— Я не пастиму овець асієнди! — репетувала вона. — Я хочу пасти наших! Отих, яких забрали в нас чоло! Я не пожену в гори чужі вівці!

І вона не погнала. Надаремне намагалися Сабаста й сусіди переконати її. Зрештою, Сабаста взялася за ломаку. Однак і ломака не допомогла.

— Вбий мене, мамо! — кричала вона. — Але не посилай пасти чужу отару!

Мати поступилася.

З часом хворобливість Вайри стала загрозливою — шкіра посіріла, очі запали й померкли. Сабаста боялася, щоб з донькою не сталося того, що з її батьком. Вона покликала ханпірі. Знахар вдався до свого незамінного міллу. Цього разу міллу виявився аж надто красномовним. Він розповів про гори, про ущелини, про урвища і про овечі отари. Міллу показав якийсь знак. Той знак міг розгадати лише ханпірі.

— Уакка, — пробурмотів він, як молитву. Потім обернувся до дівчинки і значущим тоном сказав: — Від тебе чогось хоче Уакка...

Це поклато край ваганням Вайри. Того ж вечора вона підійшла до матері і заявила:

— Мамо, я хочу в гори з будь-чиєю отарою. Я глядітиму її так, як вашу.

Тим часом асієнда вже знайшла собі нову пастушку, на яку отара чекала не день і не два. Та, на щастя, самому управляючому раптом знадобився пастух, бо той, що був, негідний хлопчисько, перебив погу найкращій вівці. За це його відлупцювали, і він тієї ж ночі втік. От невдячний! Он яка винагорода жінці управляючого за те, що вона вигодувала його зі своїх, власних рук.

Вайрі визначили платню, з погляду управляючого, надто високу, а з погляду Сабасти — дуже низьку.

Чутка про те, що Вайра знову повернеться в гори, обрадувала пастушків. Діти з нетерпінням чекали свого ватажка і тільки й думали про те, яких пісень співатимуть, в які ігри вони гратимуться з нею. А коли забачили, як Вайра піднімається схилом, як на вітрі розвіваються її незаплетені коси, як майорить її червона спідничка, пастушки галасливою юрбою подалися до її улюбленого

місця. Вайра буквально потонула у хвилях бурхливого привітання. Відчувши, як її піднімають на камінь, вона нічого не сказала. Вона мовчала.

— Хай вамінка! * — крикнув хтось, здійнявши догори обидві руки.

— Хай вамінка! — підхопили діти і затапцювали навколо каменя.

Вайра здалася пастушкам зовсім іншою — довга, худя й бліда.

На свій превеликий жаль, пастушки помітили, що Вайру не цікавлять забави, її ніщо не звеселяє, кудись поділася її вигадливість. Дівчинка вичікувала, поки хтось заведе гру, а сама хоча й брала в ній участь, проте відчувалося, що сміється вона нещиро, не від усієї душі і не запалюється загальним настроєм. Будь-яка дрібниця драгувала їхню подружку. Тоді вона казала, що стомилася, і, вмовившись під тінистою теребінтою, починала прясти. Так дні колишніх веселощів зникли назавжди. Група пастушків поступово розпалася знову. Якщо хтось і запрошував кого-небудь до гри, то відповідь завжди була одна: «Мені не хочеться без Вайри...» А коли пастушки хотіли хоч трохи розворушити її дразливими пісеньками, які Вайра так любила колись, вона не відповідала на них. І ущелинами вона блукала мовчки. Ніхто більше не чув, щоб її голос перекочувався луною. Вайра вже не Вайра. Яке розчарування. Над усіма повисло мовчазне запитання: що сталося з нею?

— Чому ти не граєшся з нами так, як раніше? — поцікавився одного разу хтось із пастушків.

— Не граюся, бо пасу чужу отару.

Така відповідь прозвучала неперекопливо, і той запитав знову:

— А хто тебе заставляє?

— Мені звеліла Уакка.

Пастушок голосно зареготався. Вайра схопила камінь, жбурнула хлопцеві в голову і побігла на своє місце. Хлопець скрикнув, але вона не озирнулася навіть і тому не бачила, як з малого юшила кров.

Діти перестали вірити Вайриним байкам про Уакку, та й взагалі вона просто брехуха. Тим часом визначився з гурту новий заводій, і пастушки знову гралися, знову співали. Без Вайри. Дітям стало до неї зовсім байдуже.

* Хай вамінка! — Ура ватажкові! (Кечуа)

А коли хто й згадував, то хіба тільки для того, щоб позбиткуватися. І отаку називали вамінкою?! От якийсь дурень вигадав отак! Хіба не знають, що то за слово? Вайра — вамінка. Сміхота.

Новий заводій був не стільки розумний і кмітливий, як задавакуватий. Його прозвали Кхіркінчу, тобто Рябий. Голос у нього крикливий. Сам він мав звичку розповідати неймовірні пригоди, які нібито траплялися з ним. Поволі він став кумиром для всіх і немало пишався з того. Якось він здалеку загукав до Вайри:

— Гей, вамінко, сухотна вамінко, ходи-но з нами гра-ти! — і, зайшовшись сміхом, почав вистрибувати і при-тапцювувати.

Вайра мовчки підняла кулястий кактус, що валявся поряд, заклала його в працю і метнула. Нещасний хлопчина настільки захопився своїми витівками, що не встиг відсахнутися і мокомоко* вп'явся своїми голками в ніс, губи і щоки. Бідолашний заволав від болю не своїм голосом. Пастушки заціпеніли. Жахнулася навіть і Вайра. Діти, хоч як старалися, не могли одняти від обличчя гачкувату кулю. Хлопець кілька днів не з'являвся в горах. Рани його не гоїлися. Батьки малого посварилися з Сабастою. Відтоді ніхто більше ніколи не наважувався збиткуватись над Вайрою. Це її влаштовувало. Нарешті вона одна. Нарешті вона може спокійно сидіти в холодку теребінти і думати своє.

Отара управляючого не така, якою була її отара. Овець в ній значно більше, і всі якісь непокірні — весь час розбрідаються по схилах. З такої отари не спускай очей ні на хвилю. Часто вівці змішувалися з чужою отарою, і тоді важко було вилучити їх звідти. Навіть Умана не під силу впоратися з ними. Він гарчав, кусався і кінець кінцем виснажений лягав під кущем. Тоді Вайра вдавалася до праці, щоб зігнати овець до гурту. Та часом і в неї уривався терпець — і вона привчилася лаятись. Прокляті тварини ставали чимдалі гіршими. Вона зненавиділа їх. Незважаючи на те, що дружина управляючого застерігала Вайру не робити дурниць, дівчина відчувала певну пасолоду, коли її праця влучала в ціль. Щоправда, вона не ставила собі за мсту калічити тварип, але коли вже траплялося так, що влучить, то й не каялася. Зате

* Мокомоко — різновидність кулястого кактуса з міцними гачкуватими колючками (кечуа).

дружина управляючого, як тільки, бувало, помітить, що якась з овечок кульгає, зчиняє страшний галас. Занальна і сварлива, вона не заспокоювалася доти, поки не поскубе Вайру за коси, котрі, здавалося їй, такі розтріпані і скуйовджені, що аж дивитися бридко.

Від побоїв, якими розлючена дружина управляючого нерідко частувала Вайру, дівчина ставала дедалі жорсткішою. Вона не тільки не старалася бути обережнішою, як те зробила б інша на її місці, а, навпаки, в картаннях хазяйки вона черпала пову силу, нове спонування до шкоди.

Одного разу праця з такою силою влучила в ціль, що розстрошила череп ярочки. Саме тої ярочки, котра була улюбленицею хазяїв. Голівка і лапки в неї біленькі, а вся вона — чорненька. Бідолашну, вбиту наповал ярочку Вайра зіштовхнула в урвище. Коли вона пригнала отару додому, спостережлива хазяйка одразу помітила пропажу.

Вайра, не моргнувши оком, пояснила:

— Вона, мабуть, прибилася до чужої отари, бо весь час лізла до чужих. В горах таких чимало.

Хазяйка нібито й повірила, але пригрозила:

— Якщо завтра ти повернешся без неї, я тобі покажу...

Того-таки вечора до управляючого прийшов з мертвою ярочкою на плечах рябий хлопчина, якому Вайра вліпила тоді мокомоко в обличчя. Він бачив, як пастушка метнула камінь з праці, як потім повалилася ярочка, і змалював усе те, не шкодуючи барв своєї власної уяви.

Наступний ранок був найчорнішим у житті Вайри. Скільки разів падала вона від ударів на землю, стільки ж разів ненаситні руки хазяйки, вп'явшись дівчинці в коси, піднімали її на рівні ноги. Нещасну молотили палицею, як сніп. Крім того, прокльони і страшні слова, якими обсипала її хазяйка, завдавали не меншого болю. Потім її вигнали з отарою в гори. Вигнали без харчу, без води. Вона ненавидить їх, цих проклятих овець!

В горах пестерпа спека. Сонце, здавалося, докірливо поглядало на пастушку. Ну й нехай. То не її вівці. Пастушки, стоячи невеличкими групами, здалеку допитливо позирали на неї. Напевне, посміхаються тепер. Все тіло боліло. Дихати було важко.

Деякі хлопчики підступили ближче, потім підсіли і почали розпитувати, звідки такі синяки, що сталося. Вайрі не хотілося відповідати. Адже допомогти вони все одно тепер не зможуть. Однак діти все ж таки допомогли:

вони гляділи її отару. Без них вівці розбрелися б по всій горі, Умана розледачів, а вона не може ні бігати, ні закидати пращу. Діти згоряли від цікавості, але ніхто ні про що більше не розпитував. Дали Вайрі поїсти і напитися. А ввечері, коли повернулися додому, про все довідалися від старших. Хтось із їхніх батьків бачив уранці ту сумну картину і розповів іншим. Жінка управляючого добре уславилася по всій долині своєю жорстокістю. Її ненавиділи люди. Наступного дня вранці всі пастушки оточили Вайру.

— Ми знаємо про все, Вайро,— сказав найменшенький.— Тепер ніхто не гратиметься з Кхіркінчу.

Вайра промовчала, але співчуття друзів сподобалося їй. Кхіркінчу цього дня з'явився набагато пізніше. Як тільки діти узріли його ще біля підніжжя, вони враз засвістали, затюкали і почали кидати на нього з пращ каміння. Ябеда злякався, завернув отару і подався з нею геть.

Кілька днів кульгала Вайра. Пастушки не пропускали жодної нагоди, щоб помститися Кхіркінчу. Той, залишившись самотнім, відчув, що один він не в силі протистояти гуртові, і, не зважаючи на чималу відстань, подався на другий бік гори. Але й там він не сховався від них. Діти принесли одного разу панцир броненосця і порожні консервні банки. Вони підвісили панцир так, щоб його було видно знизу, де ябеда пас своїх овець, і почали щосили торохкотіти порожніми бавками і щодуху кричати. Здіймаючи неймовірний гвалт, вони кидали камінням у панцир броненосця. Кхіркінчу, безперечно, зрозумів, що те має означати: броненосці також живуть самотниками. Так малий зрадник став жертвою постійного глузу своїх колишніх друзів. Вони щоразу вигадували новий спосіб помститися за Вайру і надзвичайно тішились, коли це вдавалося їм. На честь Вайри слід зауважити, що їй не до душі були такі забави, хоча вона й не стримувала своїх товаришів. А коли хто-небудь запрошував її до гри, вона завжди знаходила привід, щоб відмовитись од неї.

Якось уранці Вайра виявила в кошарі двійко народжених мертвими ягнят. Напевне, котрась із ярочок скинула. На превелике щастя, хазяйка заспала, і Вайра, щоб уникнути покарання, зарила ягнят під купою гною. Вона була певна, що там ніхто не знайде їх.

Того дня хлопчак розгаласувалися, як ніколи. Доволі познущавшись над Кхіркінчу, вони ще ніяк не могли вгамуватися і попросили Вайру погратися з ними. Спочатку вона рішуче відмовлялася, а коли вони стали наполягати,

побігла в гори. Пастушки помчали за нею. Цікаво, чи й тепер вона така прудка, як і раніше?.. По дорозі вони помітили в кроні ріжкового дерева гніздо диких бджіл — лачівана. Такої знахідки пропустити шкода. Діти зупинилися і вступили в бій. Боролися, правда, самовіддано, але лачівана добряче пожалила їх. Очі запухли, руки набрякли, однак перемога за ними, гніздо вилало й розбилося. Із уламків шільників цівочками стікав дикий мед. Зрілий, саме раз! Таке щастя трапляється не часто. Діти чесно розділили шільники порівну і почали ласувати. Всі зійшлися на думці, що ніколи ще не куштували нічого смачнішого за цей мед.

Присмак меду був у всіх ще на язиці, коли вони подалися в зворотню путь. Раптом хтось із тих, що йшли попереду, пронизливо заверещав:

— Лисиця!..

І справді, лисиця дерлася на гору, волочучи за собою ягня. Збурені пастушки кинулись услід за підступною злодійкою. Спритні й ловкі хлопчиська свистіли і кричали так, ніби їх там ціла сотня. Вже не раз у такий спосіб удавалося визволяти жертву живою. Тепер теж, напевне, вдасться. Намагаючись дістатися до вершини гори, лисиця майнула на рівнинну площинку. Дякуючи цьому, переслідувачі опинились у вигідній позиції. Вони підступали все ближче. Галас дезорієнтував злодійку, і вона, випустивши здобич, щезла. Однак хижі ікла надто глибоко поранили горло ягняти. Воно було мертве. Чیه воно? Кожний сподівався, що не його. Скоро з'ясувалося, що ягня з Вайриної отари. Пастушки співчутливо дивилися на неї. Всі добре знали, що чекає дівчинку.

— Мені не щастить,— сказала вона байдуже і несподівано, охоплена неймовірною лютю, підняла камінь і щосили жбурнула в отару.— Бодай ви всі подохли!

VI. ЧОМУ ПРОДАЄШ МЕНЕ, МАМО! Я Ж НЕ ВІВЦЯ І НЕ КУРКА!..

— Ні-і-і!.. Ні-і-і!..— одбиваючись, кричала Вайра.

Сабаста, в лицем перекошеним од жалю й болю, намагалася вмовити доньку.

— Ні-і-і!.. Ні-і-і!.. Ма-а-а-мо!.. Забери мене з собою!..

— До тебе ставитимуться добре, доню,— благаючи, умовляла мати.

Хазяї з видимим песнокоєм спостерігали всю сцену: їм не хотілося, щоб мала індіанка здіймала стільки галасу.

— Ми тебе добре годуватимем... Не битимем... Ми дамо тобі іграшок...— втрутилася чола солоденьким голосочком.

— Мамо, не продавай мене. Я хочу з тобою додому!..

Кожне слово дівчинки, немов краплини розжареного свинцю, обікало серце матері.

— Я нічого не можу змінити, дитя моє,— пробурмотіла вона, схлипуючи.— Вдома пічого їсти...

— Але ж ти моя мама!.. Годуй, чим можеш!.. Я їстиму землю, ходитиму в лахмітті, аби тільки бути вдома, бути з тобою!..

Крик Вайри розтинав душу, потрясав стіни і виповняв трагізмом усе довкола. Сабаста ледве стримувала сльози. Хазяї, намагаючись заспокоїти малу індіанку, розщедрювалися на спокусливі обіцянки.

— Татай ячан, ми дамо тобі все, що захочеш,— озвався дон Енкарно і від надмірної великодушності в нього здригалися щоки.— Ти матимеш все... Шовкові спідниці... Квітчасті накідки... Капельюшок такий, як посять у місті Ла-Пас... Клянусь богом...

— Їстимеш, що найкраще,— підхопила його дружина.— Цукерки, пряники... Солодку рисову кашу... Все-все-все...

Дівчинка слухала, судорожно вчепившись у спідницю матері, і плакала.

— Чому ти продаєш мене, мамо? Я ж не вівця і не курка!.. Я ж твоя донька!.. — примовляла вона.

Дон Енкарно вирішив, що вже пора ставити крапку, і владним голосом сказав:

— Юсній ячан, Сабаста... Одержала документ... Взяла гроші... Йди собі... Ми тут самі з малою розберемося... Татай ячан...

У Сабасті не вистачало духу одірвати руки доньки від себе. Але дон Енкарно не з тих, що панькаються. Його сильні лапи міцно схопили маленьке сухорляве тільце й відтягли від матері. В цю мить бідолашна індіаночка відчула себе травинкою, яку з коренем висмикнули із землі. Надаремне вона одбивалася руками і ногами, захливалася слізьми, немов утопаюча дитина...

Вайра опам'яталася у якійсь комірчині, куди ледь проникло світло. Відчай поступився лютій заповзятості: невпинно схлипуючи, вона кинулася до дверей і почала смикати за ручку, гамселити щосили кулаками. Потім дівчинка метнулася до вікна і стала шарпати віконні рами.

Вона благала і проклинала. Вона просила і погрожувала. Вона звала матір. Кликкала на допомогу батька і всіх святих. Гунала в стіни. Її зойки пагадували стогін вітру в бурхливу дощову ніч.

— Тату-у-у!.. Тату мій!.. Почуй мене, татусю!..— молила індіаночка голосом, який міг зворушити навіть камінь.— Допоможи мені!.. Хіба й душа твоя вмерла, що ти мене не чуєш?..

Все марно. Двері німі. Стіни глухі. А за ними — тиша. Індіаночка подумала про мертвих: «Так, мабуть, і в їхніх могилах». Але змиритися з думкою, що її поховали живою, вона не хотіла. Тому знову кричала, кляла, плакала і просила, стукала в двері, била в стіни. Вона хотіла проломити нестерпну тишу. Під тягарем непосильного для неї горя Вайра, здавалося, постаршала одразу на кілька літ.

Кінець кінцем її звалила втома. Втома — супутниця мовчання. Дівчинка згорнулася калачиком у кутку. Деякий час вона ще схлипувала, але назабаром заснула.

Прокинулася Вайра від різкого скреготу — двері раптом відчинилися. Світло засліпило очі. Вона рвучко підхопилася і прожогом кинулася до порога, але в одвірках, заступаючи вихід, стояла огрядпа жінка. Чола. Хазяйка. Втекти не вдалося.

— Ти, мабуть, зголодніла, донечко,— влєсливо сказала чола. Вона тримала в руках полив'яну миску, вщерть наповнену їжею. Поставивши миску на найближчий табурет, чола додала: — Тобі вже пора поїсти,— і вийшла.

Знову Вайра кинулася до дверей, але ті були вже зачинені. Знову її поиняв відчай. Знову вона грюкала в стіни, знову трясла двері, та вже не з такою силою і не так довго, як досі. Знесилена, вона зіщулилася і принишкла в кутку.

Надвечір до неї впустили двох незнайомих хлоп'ят, за якими двері одразу ж замкнули.

«Ще двоє невільників»,— подумала індіаночка. Старшенький виліз на вікно і одчинив віконниці. Посвітлішало. «Ні, вони не схожі на невільників. Це — кхапахкуна».

— Ми хочемо погратися з тобою,— сказав старшенький мовою кечуа і підступив до неї.

Сповнена німої ненависті, дівчинка прилипла до стінки, ніби дике звірятко, до якого в гніздо затесався чужак.

Мешенький, не насмілюючись наблизитися до індіанки, сказав братові по-іспанськи:

— Спитай у неї, як її звуть.

Старшенький звернувся до Вайри на кечуа, але вона не відповіла. Хлопець повторив запитання ще раз і потім ще, м'яким, благаючим тоном, проте відновіди так і не діждався.

— Вона прибита,— сказав меншенький, витяг із кишені кілька скляних кульок і почав катати їх по підлозі.

Тим часом старшенький дістав грудочку нугу і простяг її Вайрі:

— На,— мовив хлопець.— Дуже смачна.

А Вайра і не глянула. Меншенький підступив ближче.

— Ти служниця? Та сама, яку купили для мене? — запитав він.— А чому ти не розмовляєш?

Індіаночка ще міцніше стисла губи. Старшенький не одступався:

— Хоч покуштуй... Ой, яка солодка... Мені дуже подобається...— Вайра навіть не поворухнулася.

— Ну, покуштуй. Не будь така вперта... Це з Кочабамби...

Упевнившись, що всі його старання марні, хлопчик кинув нугу Вайрі у пелену і сів поряд на підлозі. Нашорошена індіаночка, немов дика кицька, кинулася до нього і подряпала нігтями йому лице. Зляканий хлопчик заверещав, зірвався з місця і шаснув до дверей. Меншенький подався за ним. Вайра знову забилася в куток.

«От зараз прийдуть і відлущують,— подумала вона.— Лущуватимуть так, як жінка управляючого».

Але нічого такого не сталося. Ніхто не прийшов і не покарав її. Коли зовсім стемніло, в комірчину ступив тата священик, тримаючи в руці світильника з свічкою. Він поставив світильника на столик, сам, усівшись на табуреті, підсунувся ближче до дівчинки і заговорив. Священик добре знав, з чого починати. Вже не одну таку дикунку приручив, не одну вже наперву на істинну путь. Помічницею в тому була йому релігія. І, крім того, він добре знав потасмні стежки до їхніх сердець. Недаремно ж він — посланик бога в цій долині. Говорив священик довго. Він був певен, що кожне його слово западає дівчинці в самісіньке серце. Та коли хотів уже кінчати свою тираду, побачив, що дівчинка спить. Ну й нехай собі спить.

Прокинувшись, Вайра помітила, що в кімнаті вона одна. Свічка догоряла. Поряд табурета, на підлозі, була приготовлена постіль із овечих шкур. Несподівано для

себе індіаночка уздріла, що в одному вікні немає шибки і зяючий отвір витріщився на неї, як порожня очниця. Крізь ту дірку вона зможе втекти. Недовго думаючи, Вайра вилізла на підвіконня. Та як тільки спробувала простромити голову, наткнулася на ґрати. Але ж за ними — воля. І дівчинка, затиснута пруттям, ніби лещатами, довго боролася з ним. Надзвичайно повільно і нестерпно боляче просувалося худеньке тільце. Проте біль тільки підсилював рішучість будь-що вирватися на волю. Нарешті перемога! Вайрині ноги торкнулися бруківки. Дівчинку огорнула ясна, зоряна ніч. Довкола нікого. Всюди сама тільки тиха ніч, спокій, такий мирний, що серце запурхало від щастя. Перед індіаночкою стелилася вільна дорога. Десь загавкав собака, проспівав півень...

Рада і щаслива, як піколи, Вайра поспішала додому. З не знаною досі ніжністю вона думала про матір, про малят. Вдалині гвалтували собаки і співали півні... Поступово меркли зірки, зате в кронах мімоз і теребінт починали цвірінькати перші пташки. Пробудився і ніжний вітерець, повіяв з маїсових полів. Коли Вайра ступила на поріг рідної домівки, надворі був уже ранок.

Мати сиділа на постелі. Вона кінчала одягатися і тим часом шептала молитву. Праворуч і ліворуч від матері спали дітлахи. Помітивши Вайру, Сабаста розгубилася: всю ніч думала про доньку, а як стуляла очі, та невідступно поставала перед нею. Тому зараз не йнялося віри: Вайра вдома і в таку рань?!

— Мамо, а я втекла! — радо загукала Вайра. — Вона перелізла через малят, щоб обійняти матір. Та раптом... що це? Сабаста, охоплена неймовірною люття, вп'ялася дівчинці в коси і страшенно брутально відштовхнула її.

— Геть! Зараз же геть звідси! Щоб мої очі тебе тут не бачили! — заволатала вона грізно і жбурнула дочку на долівку.

Немов бідолашний пес, який лащить до піг свого хазяїна, коли той б'є його, Вайра зігнулася під лежанкою і всім своїм виглядом благала не проганяти її з дому. Сабаста виволокла дочку за коси надвір, схопила лозину і, погрозившись, закричала:

— Геть!

Дівчинка не ворухнулася. Тоді немилосердно засвистала лозина і вирвала з грудей Вайри нелюдський крик. Надвір повискакували в сорочечках сестри та братик і влякапо позирали на жахливу картину.

— Геть звідси! — звеліла мати, вказуючи хворостою на дорогу. А коли дочка не послухалася, мати, як навіжена, осатаніло накинулася на неї: — Я уб'ю тебе!

— Краще вбий мене, мамо, але не жени з дому! — сказала Вайра, тамуючи ридання, і обхопила матір за ноги.

Сталось те, чого Вайра не сподівалася: серце матері тьохнуло, хворостина випорснула з її рук. Безталанній здалося, що вона перемогла, що її не прогонитимуть більше.

Поки Сабаستا розпалювала вогонь, тяжкі роздуми напосідалися на неї. Ніколи вона не думала й не гадала, що її донька буде так опиратися, що вона так любить свою домівку і свою рідну матір. Дурне дитя не хоче зрозуміти того, що тепер, без батька, жити стало їм так важко. Та й звідки дитині знати, якою ціною дістається шматок хліба для малят або в що обходиться оплата пеонів, котрі працюють замість неї в асієнді. А зараз Вайра, лише одна Вайра може виручити сім'ю, врятувати всіх од лиха. Для цього Сабаеста й уклала з доном Енкарно угоду, і донька не має права розірвати її, не сміє ставити сім'ю під удар. Адже за даною угодою Сабаеста не тільки анулювала зобов'язання, що було підтвержене відбитком її пальця у присутності коррехідора, а й одержала певну суму готівкою. Цих грошей вистачить на тривалий час, незважаючи навіть на те, що торгівля зараз підупала. Боже великий, що станеться з ними в тому разі, якщо їй не вдасться змусити доньку повернутися в дім дона Енкарно?

— Свята мати Сурумї, допоможи нам!

Покладаючись на допомогу святої Сурумї, Сабаеста, сповнена рішучості, покликала Вайру. Мати не шкодувала слів. Вона говорила про достаток, в якому сім'я кохалася за життя Ланчі, говорила про борги, в які змушена була влізти, щоб гідно вшанувати пам'ять її батька. Не забула сказати і про погані врожаї та всілякі напасті, що перешкодили своєчасно розрахуватися з боргами, котрі разом з процентами і пенею становлять тепер надзвичайно велику суму. Крізь сльози Сабаеста нагадала доньці також і про те, що в них забрали тепер геть усю худобу. Детально розповіла їй про те, як її допитували в коррехідора, як замкнули в лях аж на чотири дні і нічого не давали їсти, як потім дон Енкарно дозволив випустити її, як запропонував свободу, скасування боргів, скасування процентів, а також усіх інших зобов'язань при одній лише умові... якщо вона, Сабаеста, віддасть йому Вайру.

Говорила мати своїй доньці і про те, як вона спочатку і слухати нічого не хотіла, як її за це протримали ще один день у льоху і як вона за той довгий день думала і передумала: засіки порожні, торгівля за весь дощовий сезон нічого не дасть, та ще й асієнда, як ніколи, ставить надзвичайно високі вимоги. А з дочки ніякого толку — її вже давним-давно вигнав управляючий...

— Ти досить велика, дитя моє, — закінчила вона, плачучи. — Ти досить-таки доросла, щоб зрозуміти становище твоєї матері-вдови.

Так, дівчинка збагнула все. Слова матері відкрили їй очі на багато дечого з того, чого раніше вона не помічала, точніше, бачила, але не розуміла.

«Я вже й справді велика, — подумала Вайра. — Я повинна допомагати мамі». І вона пробурмотіла:

— Я повернуся туди, мамо. Але нехай мене більше не замикають.

— Ні, донечко, вони тебе не замикатимуть. Я скажу їм. Я пообіцяю, що ти не втікатимеш.

— Не піду туди одна. Вони битимуть мене!

— Ні, допо, ти не підеш одна.

Коли Сабаста разом з Вайрою наближались до будинку дона Енкарно, обидва хлопчики, які учора були в комірчині, гралися на порозі.

— Кішка! Кішка! — сполохано закричав меншенький і гулькнув у дім.

— Кішка! — повторив старшенький і подався вслід за братом.

Дон Енкарно, збираючись на пошуки втікачки, якраз накидав на себе пснчо. А як побачив Сабасту з Вайрою, аж сторопів: хто міг би подумати, що дівчинка так за просто повернеться після того, як з такими труднощами протислася крізь такі вузькі ґрати і втекла!

Та не встиг дон Енкарно і рота розкрити, як на порозі стала його, войовничо настроєна, дружина.

— Ач, з'явилася, бродяга! Одразу ж, першої ночі, втікати, га?! — заверещала чола, простягаючи до Вайри руки із скрюченими пальцями, схожими на хижі пазури.

Чола, безперечно, накинуплася б на Вайру, але, помітивши жест чоловіка, вона стрималась і тільки мовила:

— Ач, чого захотілося негідниці! Ніби не за неї відда-но стільки грошей!.. Такі гроші!..

Тим все й обійшлося. Сабаста всіма святими запевнила хазяїв, що відниці вони можуть довіряти малій, вона не

втікати більше. Але Сабастиних слів для хазяйки було замало, і вона зажадала, щоб те саме повторила і Вайра.

— Я не буду більше втікати,— твердо пообіцяла дівчинка, не відриваючи погляду від землі.— Тільки не замикайте мене.

— Татай ячан, ми не будемо замикати тебе,— запевнив дон Енкарно.— Клянусь богом, ти будеш у нас за доньку...

— Чого тобі ще треба?..— спалахнула чола.— Навчишся в нас багато нового. Навчишся прислуговувати панам. Зараз ти неотесапа індіанка, а в нас згодом станеш освіченою людиною. Пізніше сама за все дякуватимеш. Не раз скажеш: «Це вони зробили мене людиною».

І справді, з Вайрою обходилися якнайкраще: ніхто не мовив їй жодного злого слова. Ніхто не бив її. Годували вдосталь, спати дозволяли досхочу. Подарували новий одяг і навіть взуття. Дівчинка почувала себе, як у бога за пазухою. Діти при зустрічі з нею більше не сахалися, і вона починала любити їх.

Та не встигла пташка при звичаїтися до клітки, як все поволі стало мінятися. Їжі давали дедалі все менше. Іноді Вайру будили ще до схід сонця і, ткнувши мітлу в руки, веліли мести двір. А не виконає, бувало, якогось наказу, лаяли її. Спати стелили на кухні, в кутку серед кролів. Двічі на тиждень священник розповідав їй про життя святих і навчав молитви. Коли-не-коли вчив також і читати.

Донья Елота — мати священника і дружина дона Енкарно — старалася прищепити дівчинці вміння розмовляти з хазяїнами так, як подобає служниці. Священника вона мала називати «падресіто», хоча селяни називали його просто «тата священник», дона Енкарно — «папасуй»*, донью Елоту — «маміта»**, а хлопчиків — «ніньо*** Фансіто» і «ніньо Хуансіто». Всіх друзів дому служниця повинна величати «сеньйор» або «сеньйора». Нелегко все це прищеплювалося дівчинці, бо їй, маленькій індіаночці, всі вони здавалися однаковими, як у гурті кролі.

Тільки тоді, коли Вайра лягала спати, вона могла досхочу згадувати свою милу хатину, думати про матір, про малих, згадувати гори і все те, що безповоротно зникло, стало спогадом, який часом раниць в самісіньке серце, часом маниць, як чудова казка, що її колись при сьйві

* Папасуй — батенько (*кечуа*).

** Маміта — матуся (*ісп.*).

*** Ніньо — хлопчик. Звертання до дітей привілейованих станів (*ісп.*).

місяця розповідали діти, сидячи на порозі хатини. Яким далеким і чужим здається тепер їй те минуле — воли, вівці, батько з мотикою в маїсовім полі... Так, далеке й чуже. Бо тепер вона невільниця. Тепер вона — рабinya. Дон Енкарно купив її. Вона добре знає, з яким презирством там, в долині, ставляться до тих, хто дітей своїх продав у найми, і як ті, хто наймався прислужувати панам, назавжди втрачали до себе повагу своїх одпосельчан. Вона добре пам'ятає, як одного разу в долину повернулася дівчина, котра служила у кхапахкуна, і як всі обминали її. Бувало, на святах, а також на храмах в долині жоден хлопець не підступить до тої дівчини, що була служвицею. Вайра розуміла, що й на неї чигає така сама доля. Минали дні, і коло обов'язків Вайри ставало дедалі ширшим.

— Ану вставай, щоб сонце не застало тебе в постелі, — казала донья Елота щоранку, коли будила її.

Вайра повинна була підмести двір, прибрати в кухні, покоях, почистити хліви — робота, якій не було ні кінця ні краю. Іноді вона до полудня не випускала мітли з рук. Особливо коли привозили дрова або коли в чичерію приходило багато клієнтів. Донья Елота була чичера*. Ніяка сила в світі не могла б змусити її полишити своє заняття. Навіть постійні прохання сина, котрий закликав її іменем бога і всіма святими. Іноді між ними спалахувала досить гаряча сварка.

— Матінко, ти підриваєш мій престиж, — казав священик, коли йому вривався терпець.

— Хто? Я? Твоя мати? Я, котра зробила з тебе священика, котра день і ніч гнала чичу і прибирала блювотину п'яниць? А тепер тобі мати-чичера не пасує?! Хіба в тебе є стільки свяченої водиці, щоб змити весь той бруд, в якому я порпалась? Хіба в тебе знайдеться стільки молитов, щоб віддячити мені за всі ті жертви, які я принесла?..

Красномовність матері в такі хвилини перемагала сина, і той смиренню мимрив у відповідь:

— Завтра на месі молитиму бога в небі, щоб осіпив твій розум.

Такі сутички між матір'ю та сином, як і взагалі будь-яка розмова між ними, велися мовою кечуа, бо донья Елота, як всім добре відомо, майже жодного слова не знала по-іспанськи. Зате вона пречудово зналася на чичі. Цю-

* Чичера — жінка, яка варить і продає чичу (кечуа).

правда, чича, виготовлена в селі, славилася на всю долину, але найкращою вважалася чича тільки доньї Елоти. Той день, коли над будинком матері священика майорів акхалланту*, завжди був святом для всієї округи. Донья Елота при першій-ліпшій нагоді мала звичку вихвалитися, що не бувало, мовляв, такого випадку, щоб усі ті сімсот літрів, які вона вигонила за один раз, протрималися довше, ніж двадцять чотири години. Якщо найвимогливішим любителям цього напою раптом заманеться скуштувати пречудової чичі і вони запитували своїх друзів, прислугу чи навіть будь-кого з дітей про те, де можна дістати її, то у відповідь чули: «В матері священика». Або: «В жінки нотаріуса», що означало одне й те саме. Іноді відповідали коротше: «У священика». Або: «У нотаріуса». Слід зауважити, що варіння чичі було основним ремеслом усього села, бо — якщо говорити абсолютно чесно — чича давала неабиякий прибуток. Майже весь урожай маїсу селяни продавали мельникам, котрі, змоловши зерно на борошно, продавали його мукхерам**, а ті, пережувавши його, в свою чергу продавали жуйку чичерам. Були й такі заповзяті, що скуповували чичу в долині, а потім перепродували в Кочабамбі або в Ла-Пас. Одне слово, чича так чи інакше годувала всю долину. Та воно й зрозуміло: на думку знавців, чича була незамінним напоєм. Якщо кому-небудь доводилося вибирати між вином, пивом і чичею, то вибір припадав, безперечно, на чичу. Чича — невичерпна тема для розмов. Якою цікавою не була б дискусія, якою захоплюючою не була б бесіда, та як тільки згадувалася чича, — всі тієї ж миті починали палко говорити про її переваги. Аби гідно вихвалити її, вдавалися до найвишуканіших епітетів: божественний нектар, маїсна небесна, еліксир життя; а відколи випайшли пеніцилін, її стали називати «пеніциліною». Про чичу взагалі важко говорити байдуже. Отож, мабуть, зайвим було б пояснювати, чому наша розповідь вибилася із колії. Ми ледь вимовили це слово, як фатальне зачарування підхопило нас і понесло на своїх крилах.

Ми вже згадували, як малій Вайрі доводилося щоранку мести і чистити всі закутки. Особливо важко було дівчипці ще й тому, що донья Елота — фанатична чистоплюйка.

* Акхалланту — вимпел, який вивішують в знак того, що в чичерії вже є чича (кечуа).

** Мукхери — жінки, які роблять маїсову жуйку для чичі (кечуа).

Недбало виметений куточок або полишена соломинка виводили її з рівноваги. Як тільки Вайра кінчала свою роботу, Елота особисто перевіряла всі закапелочки і щоразу, як тільки знаходився привід для невдоволення — а таке траплялося досить часто, — вона голосно кликала дівчинку і, тикаючи її носом, примовляла:

— Чи не для сліпого кума ти мела, га?

Своє невдоволення донья Елота мала звичку приправляти надзвичайно колоритними словечками з кечуа і силала ними доти, поки Вайра не вичистить, а точніше, не вилиже останньої порошок. Потім дівчинка бігла на кухню, де на неї чекала немала робота. Донья Елота — жінка надзвичайно енергійна. Вона розподіляла свій день завжди раціонально. Жодна хвилинка не пропадала в неї марно, але ж, як видно з усього, без помічниці не могла обійтися. Коли, наприклад, вона варила чичу, Вайра мусила займатися кухнею. Якщо вона прала чи прасувала білизну, Вайра повинна була доглядати за чичею. А коли чола йде, бувало, до церкви, Вайра мала справлятися і в чичерії. Ні, даремно донья Елота з доном Енкарно пожертвували заради Вайри борговою розпискою, та ще й дали кругленьку суму на додачу. Спочатку від малої індіанки не було майже ніякого толку, зате на сьогодні дівчинка працює більш-менш пристойно і поступово стає правою рукою доньї Елоти. Закінчить Вайра прибирати — біжить на кухню. Там вона чистить картоплю, розпалює вогонь, готує підливки і таке інше. Після обіду носить воду в чани. А коли вариться чича, підживлює вогонь у величезній плиті, на якій стоїть здоровенний казан, де вода має весь час безушипно кипіти. Крім того, треба й свиней нагодувати і птицю, носити дрова з двору в сарай або із сарая — до плити, в залежності від того, коли і куди треба. Надвечір Вайра настільки стомлювалася, що буквально валилася з ніг, і коли падресіто кликав її до себе, щоб читати катехізіс, в дівчинки злипалися повіки. Вночі їй снилися якщо не домівка та вівці, то обов'язково маміта Елота. Ось вона, захекавшись, немов загпаний пес, висолопила язика і лежить біля плити, па якій кипить чича, і віддає наказ за наказом. Вимотана тими наказами, Вайра також хоче спочити, та як тільки тіло торкається постелі, нові оглушливі окрики одразу ж піднімають її. В таку мить дівчинка зі сну жахалася, розплющувала очі й бачила, що надворі ледь сіріє, а Елота вже стоїть перед нею і велить встати. Хазяйка піднімалася з першим

щобетом пташок, бо мала звичку вдосвіта виходити в поле і там правити зі своїх боржників гроші, а боржником у неї був майже кожний пеон. Однак вона не виходила з дому, поки не впевниться, що служниця вже бігає з мітлою. Коли Елота поверталася — іноді зовсім несподівано, — обов'язково перевіряла зроблене. А якщо Вайра, бувало, забариться, хазяйка кричала:

— В тебе що, віник, мабуть, заснув у руках?! Чи, може, ти в олівковім гаю молилася богу? Гляди, а то похрепцю дрючком по спині!

Допня Елота, здавалося, була вроджена для роботи. Дебела, непосидюча й невтомна, вона не вмiла байдикувати. З ранку до вечора завжди була при ділі. Недобрим словом Елота згадувала тих, що вештаються вулицею в той час, коли вдома повно роботи. Навіть своєму чоловікові не дозволяла прилягти після обіду.

— Це подобає тільки лежням, — звичайно говорила вона і посилала його з яким-небудь дорученням.

Чола була глибоко переконана, що всі мусять працювати так само, як вона. Проте в Елоти були й винятки. Від падресіто, наприклад, не можна стільки вимагати, як від інших. Йому дозволялося поспати під час сiвсти*, а ввечері пограти з друзями в «Сапо» чи побренькати на гітарі. А решта домочадців — в тому числі і вона сама — існували тільки для роботи. До «решти» передусім належала Вайра. Тож зрозуміло, що хазяйка навісніла, коли углядить, що дівчинка відпочиває.

— Неробство — мати всіх пороків, — казала вона ламапою іспанською мовою і одразу ж знаходила для служниці якусь роботу. Зате Вайра палала бажанням хоч на мить побачити свою хазяйку без діла. Який вигляд мала б чола, така широкоплеча й дебела, з її рухливими і невтомними руками, з її бистрими очима, якби вона, лежачи в кутку і роззявивши рота, слухала казки про домовиків? Дещо кумедне, але ж суто дитяче бажання. Як-не-як, а Вайрі всього лише дванадцять років. Можливо, маміта Елота не павантажувала б дівчинку так, коли б сама хоч раз була не навантажена. Служити у панів — це не те, що насти овець в горах. Там можна гратися, сміятися, співати, можна і почубитися. Там усім байдуже, чи ти мотаєшся з краю в край, чи сидиш, прикипівши до місця. Там — повітря, сонце, вітер. Там — воля. А тут? Тут — неволя.

* С і в с т а — післяобідній переночник (ісп.).

Тут нікому не дозволено ні сміятися, ні співати, ні борюватися, за винятком тих, що напиваються в чичерії. Тут не знають ніяких ігор, крім «Сапо», в яке грають тільки тата священник і його «побратими». Ходити тут можна лише з двору в кухню, а з кухні — в корраль*, не випускаючи мітли з рук або глека з намуляних стегон. Замість повітря та свіжої прохолоди гір тут пилюка подвір'я та гіркий дим кухні. Слово «відпочинок» тут не знають вимовляти нічий вуста.

VII. ПРО ЗРАЗКОВЕ ЖИТТЯ ДОНА ЕНКАРНО

Серед чолів села пайбагатшим вважали дона Енкарно. Ніхто не жив у такій шанобі і такій розкоші, ніхто не користувався такою повагою і такими привілеями, як він. Дон Енкарно належав до категорії тих, чия впливовість і могутність були поза всяким сумнівом. Кожна з сімей, які називали себе «благородними», люб'язно приймали чоло як бажаного в домі гостя, а також не відмовлялись і від його запрошень. Такої переваги ще ніколи не скуштував і ніколи, мабуть, не скуштує жоден метис. Як казав Сид Амет Бененхелі, щасливі були ті часи, коли люди все, навіть крій одягу, діставали в спадщину; одні носили фрак і краватку або пишні спідниці та високі зачіски, а інші — куртку і просту сорочку з відкладним комірцем чи барвисту спідницю та дві товсті коси. Кожен корився своїй долі — фраки водилися з фраками, куртки — з куртками. Вони ніколи не змішувалися так само, як олія не змішується з оцтом. Довгий фрак і коротка куртка завжди з точністю до одного сантиметра дотримувалися своєї довжини. І коли через необачність кравця траплялося, що куртка виходила на кілька міліметрів довшою, здійснювався такий переполох, ніби в осине гніздо влетів камінь. І розтривожені оси не вгамовувалися доти, поки недогляд не виправляли. Але дон Енкарно дозволяв собі вільність: він незмінно посив куртку і сорочку без краватки, не зважаючи на явне невдоволення свого сина. Старий і в такому вбранні почував себе гідним поваги і разом з тим не драгував ос. Крім того, його куртка не перешкоджала йому, як декому з чоло, бувати у «благородних» сім'ях.

* Корраль — надвірний загін для худоби (*icn.*).

Іншим, не менш значним досягненням дона Енкарно, було створення своєї біографії. Дон Енкарно — один з тих, кого називали «людиною з минулим». Його розповіді про своє незвичайне життя, приправлені мудрими висловами, закарбовувались у пам'яті земляків. Як життя, так і діяння дона Енкарно всі вважали за взірць. Не було в цілому селі, та й не тільки в селі, а й, мабуть, в усій долині такого пєслуха, якому батьки не ставили б за приклад будь-який штрих із життя цієї перядової людини. Не один ледачкуватий або дещо розгульний чоловік полегшено зітхав, якщо його мила, люба половина, коли сварила, не згадувала того ж таки дона Енкарно. Біографія цього мужа була універсальним рецептом на всі випадки життя. Дона Енкарно часто запрошували бути посадженим батьком на весіллі або хрещеним — на хрестинах. Таким чином він став «батьком» доброї половини чолів села. Хрещеників його можна рахувати дюжинами. Варто б тільки побачити, як він ступає вулицею, надимаючи баки і поважно несучи свій живіт, і як мало не кожний стрічний вітає його: «Добрідень, куме!» Або: «Здрастуйте, хрещений!»

Без перебільшення можна сказати: в селі тільки й мови було, що про дона Енкарно. Дон Енкарно тут. Дон Енкарно там. І все це не тому, що він започаткував такого прекрасного священика в особі свого сина, як те здавалося деяким простачкам, а тому, що він умів розпоряджатися своїм часом, силою, вдачею і зумів створити собі репутацію так, як ніхто інший. Адже, правду кажучи, народжений він у таких саме умовах, як і всі інші, або принаймні більшість. Кажуть, що батька свого він не знав, а мати померла в злиднях ще молодою, коли йому ледь виповнилося три роки. Кажуть, що виріс він у родичів під покровом далеко не гостинного дому, де його частіше пригощали батогом, піж ласкою. Його однопітки ще й досі пам'ятають, як він, бувало, трясучись верхи на ішакові, гонив пасти дядьків табун на пустир, що був у ті часи неподалік села; як він удосвіта косив люцерну на орендваній дядьком землі, а зі сходом сонця вже повертався з повнісінькою, вивершеною гарбою додому. Кажуть, йому не залишалось часу на те, щоб навчитися читати й писати, а також рахувати. А не встиг підрости, якось уночі безслідно зник. Та на це ніхто не звернув особливої уваги, бо так робили майже всі юнаки, кого в

рідному селі не пестила доля, — а вона не пестила більності, — і вони йшли на пошуки кращого буття. Здавалося, молодь підростала тільки для того, щоб працювати на рудниках Патиньо або в селітрових' штольнях Чілі. Але рано чи пізно приходила звістка про них: одержували листа із Катаві або з «офісини Філомена», або хто-небудь з тих, котрі поверталися додому, розповідав про втікачів. Про долю молодого Енкарно довідалися чи то з листів, чи то з переказів, але в селі стало відомо, що він працює шпиком на рудникові «Ла Сальвадора», про який сам власник ще й досі зберігає добру згадку — ще б пак! — саме тут в нього, у власника, зародився перший мільйон. Згодом дійшла чутка, ніби через бійку за якусь там жінку юному Енкарно довелося змінити клімат і він подався на чилійські пампаси добувати селітру.

Проминуло кілька літ. Одного ранку неподалік села несподівано пролунали три-чотири вибухи динаміту. Такі сюрпризи не були дивиною: вибухами гірники повідомляли, що вони знову на батьківщині. А цього разу таким, так би мовити, класичним способом скористався дон Енкарно, щоб сповістити про своє прибуття. Разом з ним прийшло ще двоє. Родичі й друзі, як і годиться в таких випадках, зобов'язані відзначити щасливе повернення. «Щасливе повернення» дона Енкарно і його товаришів тривало кілька днів. Ще ніколи й ніхто не відзначав свого «повернення» так щедро, як ці троє — грошима просто сіяли. Взагалі такі блудні сини завжди поверталися з кишнями, набитими кредитками — заощадженням кількох років. Трійка «мандрівників пампи» мала твердий намір тут довго не затримуватись, а тільки перепочити. Вони щодня зустрічалися в якій-небудь чичерії. Туди вабили юнаків і молоді чичери, які ніби нюхом зачували їх ще здалеку, бо виходили на поріг і спокусливо посміхалися їм назустріч, а котра хоробріша, то навіть манила багатих гостей, махаючи рукою. Хлопці, звичайно, осідали в тій чичерії, де були гарні дівчата. Коли гостям припадало все до вподоби, вони залишалися в чичерії навіть і після розпродажу чичі. За випивкою посідали до іншої чичерії, якщо, само собою розуміється, батьки дівчат були не надто принципові. А ні — то в селі немало й інших чичерій з вродливими чичерами. Ось так хлопці й сіяли жменями гроші, буквально утопаючи з головою в чичі. Певна річ, що не обходилося без скандалів та бійок і, на завершення, без побачень з коррехідором. Такий «перепочинок»

тривав точнісінько доти, поки трійка друзів не виявила, що в кишені затрималося лише кілька пом'ятих кредиток. Потинявшись день-два з понуреними головами і пересохлими горлянками по селу, двоє зникли без вибухів динаміту, чи, як то кажуть, без стуку й без грюку. Через деякий час потому відбув і дон Енкарно за досить незвичайних обставин. Не маючи за що виїхати, дон Енкарно влаштувався до свого дядька торгувати борошном та іншими товарами. Тим часом виявилось, що в чичеріях, де призволялися троє друзів, завагітніли три чоліти. Одна з них вказала на Енкарно, як на винуватця її біди. Замість того, щоб мовчки затаїти гріх, як те споконвіку заведено в селі, брати чоліти — хлопці задержувати, — не порадившись навіть з батьками, вирішили примусити спокусника побратися з сестрою. В селі люди побоювалися цих головорізів, і тому розбишаки не стали вичікувати слушної нагоди, а просто серед білого дня посеред вулиці напали на дона Енкарно. Але загартований рудниками і селітровими штольнями дон Енкарно зумів постояти за себе. Як переповідали потім, обидва розбійники не могли протистояти міцним, як молот, кулакам допа Енкарно. Один з них одразу ж знепритомнів. Другий вихопив із піхов величезного ножа і, немов розлючений лев, кинувся на противника. Однак Енкарно, спіймавши його за зап'ястки обох рук, жбурнув ним об стіну з такою силою, що бідолаха, немов лантух, повалився на землю: своїм власним пожем він якимось загадковим чином сам шпортував себе в горло. Ніхто не наважився затримати Енкарно. Через кілька хвилин його вже бачили верхи на коні, що галопом мчав вулицею, а далі — дорогою до шахт.

У Катаві молодий Енкарно здобув загальну прихильність. Він був, як то кажуть, щира душа і до того ще й силач. Вибійний молот — оте страшне чудовисько — в його руках правив за іграшку. Працездатність Енкарно дивувала начальство і захоплювала товаришів. Він з однаковою віддачею працював як удень, так і вночі. Та особливо любили його за те, що він допомагав слабким і дітям. Він перший протестував, коли хворого не клали до лікарні. Зате бійок уникав, як миша kota. Дуже рідко ходив до міста Увсія хильнути екляночку-другу, в той час як інші завжди до бісиків напивалися в день зарплати. Звичайне захоплення шахтарів доном Енкарно переросло в обожнення після того, як він, очоливши групу

шахтарів, пішов до управляючого — самого чорта в подобі грінго* — з вимогою підвищити оплату праці. Такого зухвалого вчишку з боку робітників ще не знала історія гірництва. Управляючий в замішанні пообіцяв поговорити з хазяїном. Слід зауважити, що це відбувалося в той час, коли Сімон Патиньо ще не був директором компанії «Патиньо-Майнс». Не зважаючи на те, що переговори не увінчалися ні найменшим успіхом, Енкарно став для шахтарів справжнім ідолом. Воно її зрозуміло, бо тодішня Катаві не знавала ще ні політичних лідерів, ні навіть зірок футболу. Та ще більше, ніж шахтарі, захоплювалися допом Енкарно жінки. На жаль, більшість з них були заміжні, а які її пезаміжні, то вже мали коханих. Ну, а решта — просто непоказні. Порочність завжди шукає собі виправдання: лукавий, кажуть, не дримає, аби заподіяти людям зло. І в Катаві він попутав двох досить-таки драматично. Ніхто не зміг би точно сказати, в кого спершу вселився лукавий — в Енкарно чи в жінку вербувальника, молоду, бездітну, надзвичайно вродливу чолу. Випадково чи по волі нечистого дон Енкарно зайшов одного разу після получки в той самий погрібець, де вже не одну годину просиділи, вишиваючи, вербувальник і його дружина. То був на диво гарний день. Любо, як ніколи, звучали чарапго й гітара, рідко коли так легко було танцювати куюку**, не часто доводилося бачити йому такий запальний мекапакепьяс***, як той, що танцював вербувальник. Катіта, його дружина, ні в чому не одставала від них. Незважаючи на те, що Енкарно пити вмів не гірше, ніж працювати, надвечір, однак, він відчув, що паморочиться голова. Щоб не заснути за столом або в дорозі, де, чого доброго, можуть і пограбувати, він вирішив попроситись. Але Катіта вмовила його не йти. І вони пили далі. Енкарно не пам'ятає, як вони вийшли з погребця, як потрапили у табір, а тим більше — як він опинився в одній постелі з Катітою, в наметі вербувальника. Коли він прокинувся, ще не розвиднялось. І перше, що спало йому на думку, було — втікати. Втікати, аби уникнути скандалу. Та в цю саму мить прокинулась і Катіта і так само, як і в погребці, попросила зостатися. Вона припала до нього всім своїм тілом з такою жагою, якої досі зазна-

* Грінго — презирливе прізвисько всіх північноамериканців.

** Куюка — чилійський народний танець (*кечуа*).

*** Мекапакепьяс — болівійський народний танець (*кечуа*).

ти йому не доводилось. Енкарно не міг залишитися байдужим. Коли він пишком покидав намет, то мало не спіткнувся об вербувальника, який хропив біля самісінького порога.

Енкарпо ніколи не міг собі пояснити неймовірних подій тієї злополучної ночі. Відтоді почалося для нього неспокійне життя. Чарівна Катіта, закохавшись в Енкарпо до пестями, щопочі приходила до нього. Кінець кіпцем вона запропонувала йому тікати. А коли юнак не пристав на це і перейшов на пічну зміну, Катіта вирішила отруїтися і прийняла кілька таблеток сулеми. Поки вербувальник ще не розкрив суті трагедії Катіти, поки на голову не звалився грім з ясного неба, Енкарно, взявши розрахунок, зник. При одній лише згадці про вербувальника в юнака темніло в очах і перехоплювало подих. З переляку він втратив контроль над собою, і замість того, щоб сісти в поїзд на Мачакамарку, він подався малоходженою стежкою, яка привела його в невеличке, загублене в горах село Лівічуко. Тут на нього чекала нова злощасна пригода.

У малесенькому селі, назви якого не позначено на жодній географічній карті, жили тільки аборигени. Індіани були дуже гостинні й помістили Енкарно у найкращій з хижок. Юна дівчина з довгими косами мала, як їй звелили батьки, постелити гостеві у затишному куточку кухні. Індіанка виявилася занадто говіркою і одразу ж розповіла йому, що також працювала у Катаві на шахтах. Вона, вмовившись навпроти Енкарно, почала засипати його запитаннями. Невдовзі Енкарно помітив, що в неї чарівливий погляд і струнке гарне тіло. Після вечері дівчина залишилася побалакати з Енкарно про шахти: адже про них не переговориш і за цілу ніч. Було вже досить пізно, коли дівчина підвелася, щоб піти. Енкарно попросив її ще трохи побути, і вона присіла знову. Так індіанка кілька разів поривалася з місця, поки, зрештою, Енкарно запропонував їй перебути ніч з ним. Дівчина спочатку трохи відсахнулася, але не сторопіла, а тільки зауважила, що має нареченого. Для гостя це, мовляв, неважливо, а для неї важить багато. Вона, мовляв, має свою гордість.

— Навіть на шахтах нікому не вдавалося зломити мене, — сказала вона підкреслено і тільки-но звелася на рівні ноги, як опинилася під ним. Дівчина закричала, але такого мужчину, як Енкарно, вже ніщо не могло зупинити

в таку хвилину. Індіанка боронилася, як уміла, і кричала все голосніше. Раптом пролунав сигнал різка. Юнак на мить завагався, щоб зважити ситуацію. Та коли вискочив надвір, було вже пізно: його оточили стіною темні поста-ті. Енкарно витяг револьвер і пригрозив, однак коло ста-вало дедалі вужчим. Енкарно вистрелив. Одна з тіней повалилася і посіяла замішання. Енкарно кинувся тікати, але палиця, пущена навздогін, повалила його з ніг. Удо-світа бідолаха прийшов до пам'яті і відчув, що все тіло побите. Всю ніч товкли його індіани. Вранці прийшов коррехідор, єдиний білий або, точніше, метис цього села і забрав Енкарно до в'язниці. Замість лица в юлака був суцільний шматок м'яса. Кістки, здавалося, були всі пере-ламані... До камери, куди вкинули Енкарно, майже не пробивалося світло. Хліба та води дали в'язневі лише наступного дня. Третьої ночі, десь перед світом, хтось одімкнув двері і прослизнув до Енкарно. То була дівчина.

— Ти мусиш тікати, — палко прошепотіла вона. — Під-стрелений тобою чоловік вмирає. Вони відправлять тебе у в'язницю до міста Унсія.

З кожним порухом тіло Енкарно нестерпно боліло, але жах надавав йому сили. Він підвівся і подибавав слідом за дівчиною. Вона допомогла йому перелізти через стіну і провела аж на шлях. По дорозі індіанка сказала:

— Не йди через сусіднє село. Там тебе затримають! — І докладно пояснила, куди і як іти далі. Прощаючись, вона простягла йому вузлика: — Це вода і харчі, — про-бурмотіла вона. — І гроші твої теж тут. Вони випали, коли ти накинувся...

Енкарно, як і кожен недосвідчений чоловік на його міс-ці, сприйняв дружжелюбність дівчини по-своєму, чисто по-чоловічому. І коли дівчина хотіла попрощатися, він по-просив:

— Проведи ще трохи.

Вона не тільки згодилася провести, а ще й сказала:

— Краще було б, якби я не кричала.

Енкарно подумав, що справа на мазі, і обняв її за шию. Дівчина рвучко зупинилася і, звільнившись від нав'язли-вої руки, вигукнула:

— Хлопче, ти погано знаєш індіанок!

Після кількох подорожніх пригод, не закарбованих в історії, дон Енкарно благополучно дістався до свого села, але цього разу без динаміту чи будь-яких інших провісник-ів вороття. Він твердо вирішив, нікуди більше звідси не

винатись. І от парснті тут і починається справжня біографія дона Енкарно, власне, ті сторінки з його життя, яке стало взірцем, гідним наслідування. Адже, починаючи з того дня, дон Енкарно жив тільки для праці. Нареченої в нього не було, зате водилися гроші, яких він тепер не кидав на вітер. Поселився Енкарно в своїх родичів, котрі виділили йому куточок, і одразу ж взявся до роботи з таким запалом, що люди німіли з подиву. Спочатку він гендлював ослами. Вдаючись до неповторної винахідливості, він купував їх за безцінь. Його талант був невичерпним, коли йшлося про виявлення дефектів у тварин, яких він торгував. Варто було б тільки послухати, як він, виторговуючи, клявся усіма одинадцятьма тисячами непорочних. Він об'їжджав найвіддаленіші села долини. Закуплених тварин гнав додому на відгодівлю. Щоб осли не стояли без діла, він тим часом возив ними на продаж борошно. А потім знову вишпорив по найвіддаленіших закутках долини у пошуках маїсу за піджоу ціну. І тут він також клявся й божився всіма святими, поки селяни не робили йому чималу скидку. Ослами привозив маїс до млинів у Сіако, де теж вибивав найнижчу ціну за помол. Борошно продавав індіанкам-мукхерам. У торгівлі Енкарно щастило, як нікому, — найбільше борошна завжди продавав він. Тим часом осли визрівали для торгу. Цього разу Енкарно невпізнанно мінявся: не було на всьому ринку красномовнішого продавця, який так переконливо вихваляв би свій товар. Навіть отой циган-пройдисвіт із популярної байки відчув би себе нікчемою поряд з доном Енкарно. Методам, як видно, відповідав і виторг. Десь приблизно через рік чи, може, трохи й більше дон Енкарно вже купив собі будинок, куди переїхав зі своєю старшою незаміжньою сестрою. Згодом, коли в його гендлярстві цим асортиментом з'явилися небезпечні конкуренти, дон Енкарно перекинувся на інший товар. Він накупував у віддалених кутках долини курей, яєць, а також скуповував і найкращу чичу. Все це, охайно спакувавши, доставляв в Оруро, де збував за неймовірні ціни. Новий метод торгівлі був під силу хіба що такому залізному чолові'язі, як дон Енкарно: далека дорога тривала кілька днів і вела через пекельні стежки, де на кожному кроці його підстерігала смертельна небезпека. Енкарно вмів долати всі перешкоди і благополучно діставатися до мети.

Але життя його протікало не тільки в праці до поту, не лише в постійних турботах. У проміжках між

поїздками він гуляв досхочу — пив і танцював з друзями і подругами, чудово грав на чаранго і гітарі і міг годинами вигарцьовувати куеку та вайню. Він пив аж три дні, але на четвертий знову був уже в дорозі на Сіако або гасав по всій окрузі, шукаючи яєць та курей. Як і раніше, дівчата тепер ще здалеку вчували його і зустрічали теплими по-смішками, яким він не давав прохолонути. Він не з тих, хто каже: «Виноград гарний, та ще зелений». Для Енкарно виноград завжди зрілий. І йому байдуже було до того, якщо в тій зрілій плоті зароджувались і виношувалися нові життя, нові створіння. Вони з'являлися на світ і росли, немов невибагливі степові квіти при дорозі, нікому не заважаючи й нічого не вимагаючи, бо в цілому світі немає таких безмовних жінок, як у цій долині. Вони стрічали своє материнство — можливо, із лжегордощів — стоїчним спокоєм і рабською покорою. Вони вважали най-осоружливішою ганьбою для себе бодай натяком дати мужчине знати про те, що він учинив.

Ніколи дон Енкарно не počував себе щасливішим, як у ті роки своєї юності. Він навчився сумлінно розділяти час між торгівлею і коханням. Він умів уникати найменшої сутички між цими двома ворожими пристрастями. Кохана не мала права розраховувати на його час, присвячений торговим справам. Вона повинна була чекати, поки він повернеться і зволить два-три дні подарувати їй. Він приносив цілу жменю кредиток, за які вона мала діставати для нього найкращих напоїв, готувати смачні страви і насамперед бути для нього принадною. Енкарно вмів віддаватися роботі до знемоги, так само він умів і розважатися до нестями.

В його житті, де в строгому порядку чергувалася торгівля і розвага, пі для чого іншого не залишалося більше місця. На його думку, людина народжується для праці та насолоди. Коли, бувало, хто-небудь з друзів не дво-значно натякав на його холостяцьку волю, він тільки сміявся:

— А що таке одруження? Робота. Жінка й турботи.—
І додавав:— Для мене жити — означає працювати і жінок любити.

Такі погляди, звичайно, зустрічали в штики, а тому Енкарно частенько боронився:

— Я ще молодий. Мені немає ще й двадцяти семи. Крім того, в мене немає часу займатися пошуками парчєної.

А якщо друзі не вгавали, він напівсердито, напівжартома вигукував:

— А сто чортів, я жити хочу, жити, як мені забагнеться!

Проти такого аргументу нічого не виставиш. І всі тишком заздрили його життю. «Та нехай собі, як знає»,— казали одні. «От якби й мені таке життя, як в Енкарно»,— думали інші. «Коли б і я мислив так раніше, як Енкарно»,— зітхали жопаті. А тим часом справи його квітували. Неподалік села продавалася овочева плантація, і дон Енкарно купив її. Декому з тих, що ходять у фраках і краватках, потрібні гроші, і він позичає значні суми під чималі проценти. Решту грошей він розподіляв між колонами, які розраховувалися маїсом із найближчого урожаю.

А життя вертілося по своїй орбіті — Оруро, Сіако, кури, борошно, гроші, ще одна вагітна чола...

Якось дон Енкарно запросили на день народження в чичерію інтіпенкачі*. Очевидно, так збіглися обставини, що відзначення дня народження випало на час, який у дон Енкарно був вільним для розваг. Енкарно прийняв запрошення і вирішив поводитись бездоганно, бо в глибині душі вже давно причаїлася цікавість до дівчини, яка ще жодного разу не посміхнулася йому. Стрінеться на вулиці — одвернеться. А на вітання відповідає так, ніби робить йому велику послугу. Гостей було багато. На місці виявилося, що саме ця дівчина відзначає свій день. Її звуть Елота. Елоті належало заводити куюку. Як вона танцює! Немов сором'язлива голубка, що ось-ось випурхне; голубка, що зараз здійметься в небо! Вона ступала і ні на кого не дивилася. Ніби довкола не було нікого. Вона одна-однісінька і десь ген-ген далеко. А яка смачна чича, спеціально приготована і така прозоро-янтарна, як треба. А які багаті, які пікантні закуски! А як грають музики! Яке чудове свято!.. Енкарно помітив, що Елота з усіма юнаками однаково стримана й байдужа. Серед її подруг було багато вродливих. Декотрі дівчата навіть гарніші за неї, але вони аж надто привітно посміхаються і надто швидко в їхніх очах спалахував вогник, як тільки мужчина дарував їм свій погляд. А якими були б у неї очі, якби в них заглянув він? Дурниця. Нехай і дурниця. Саме, всупереч дурниці, Енкарно так хотілося зазирнути в Елотині очі. Але ж не можна заради погляду тих очей промарнувати

* І нті п е н к ачі — осяйніша за сонце (*кечуа*).

всю ніч. Треба і потанцювати, і випити за здоров'я, і підтримувати розмову. Елота, бач, теж і танцює, і п'є... Та найгірше було те, що вона час від часу зникала із зали. Поверталася тільки тоді, коли гості помічали її відсутність і починали клякати. Години летіли, як на крилах. Дону Енкарно здавалося, що він ось тільки зараз увійшов сюди, а тим часом гості вже розходились. Особливо сімейні. Елота довгенько їх не відпускала, а потім пішла провести їх до воріт. Коли вона повернулася до зали і помітила вільне місце поряд Енкарно, сіла поруч. Із вдячності за це він старався розповідати їй всілякі захоплюючі подорожні пригоди, епізоди із життя на шахтах. Але надаремне: вона й не глянула на нього. Зрештою, йому не спало нічого іншого на думку, як запитати, незграбно повертаючи важкуватого від чичі язика:

— Чому не дивишся мені в очі?

— Хіба я твоя коханка, що ти так розмовляєш зі мною? Не марпував би краще часу та йшов пасти своїх свиней,— відрубала вона сердито і в гніві своїм стала ще принаднішою.

В цю ж саму мить її запросили до танцю. Її слова і тон, яким вони були сказані, залишили той присмак, який важко описати. Такі слова треба самому почути на мові кечуа, щоб оцінити їхню суть. Та, на жаль, Енкарно був не в такому стані, щоб зрозуміти це. Він промимрив коротку неприємну лайку і почав прощатися. Дивно, ніхто не затримував його. Через кілька днів по тому він поїхав до Оруро. В дорозі з голови не йшла зухвала дівчина, що не бажала дивитися на мужчин. Час від часу він стиха бурчав: «Я навчу тебе, як дивитися». Але потім заспокоював себе: «Не хоче, то й не треба. Мені ні до чого така морока». Коли повернувся додому, почув, що Елота продає чудову чичу. Щоправда, в ці дні він якраз готувався до поїздки в Сіако і все ж таки, всупереч своїм твердим правилам, порушив усталений розпорядок і пішов у чичерію. Там уже сиділи кілька завсідників. Енкарно поведився так стримано і так статечно, що ті здивувалися. І головне — статечність та не була нарочитою. Він і сам не міг зрозуміти, що з ним сталося. Чоліта жодного разу не глянула в його бік. Він, відчувши ніяковість, підвівся і пішов. Наступного дня, з самого ранку, його не покидала думка про Елоту. «Я покажу їй, як зі мною гратися!» — твердо вирішив він і пішов до чичерії. Цього вечора він поведився не так скуто, як напередодні. Він пив і весе-

лився. Пив, аж поки всі розійшлися, і він нарешті залишився з дівчиною на самоті. Енкарно підсів до неї і вщипнув спочатку за руку, а потім — за ногу. Згодом провів рукою по грудях, взяв обіруч її лице і гляннув у пречудові очі, такі гарні, як дві зірки. Вони посміхалися йому, Вони віддавалися йому — принаймні так думалося Енкарно, — і він вирішив підкорити їх своїй, чоловічій силі, підкорити цілком і назавжди. Та дівчина раптом ошелешила його:

— Я ніколи нікому не віддамся, — твердо сказала вона.

— Навіть чоловікові, якого ти любиш?

— Той чоловік ще не народився!

Енкарно розсміявся.

— Ой, не хвалися, — сказав він. — Ти станеш мою, як тільки я того захочу.

Дівчина, немов кицька, вислизнула з його рук і зникла. Енкарно, безповоротно закоханий, пішов. Відтоді Елота уникала його так вмילו, що їй могла б позаздрити найдовідченіша жінка. Так тривало доти, поки він, до краю змучений пристрастю, одного вечора заявився в чичерію. Дочекавшись, поки розійдуться всі, Енкарно зостався в залі з Елотою віч-на-віч.

— Хочу на тобі женитися, — випалив Енкарно уривчастим голосом.

Але доки Елота не одержала відповіді на запитання, коли відбудеться весілля, вона не дозволяла навіть поцілувати себе. Обом було нелегко. Енкарно аж навівся, однак Елота не піддавалася. Вона стискала губи і ніби кам'яніла. Час від часу вона лише повторювала:

— Ні! До весілля — нізащо.

Одного разу Енкарно спробував вдатися до своєї сили. Дівчина пригрозила:

— Я закричу!

Кінець кінцем Енкарно відмовився дістати її в такий спосіб. Вирішив засилати сватів. Цю місію згодилися взяти на себе тітка та дядько дона Енкарно і ще кілька поважних селян. Першого разу батьки Елоти не прийняли сватів. За другим разом прийняли, але не почастивали, а дали гарбуза. І лише за третім разом вони посадовили сватів за стіл, разом з ними випили й закусили, а потім домовились про все щодо підготовки й перебігу весілля. Село триумфувало: нарешті незламний, впертий упав ниць; бувалий кіт заплутавсь у лапках маленької мишки.

Після весілля молоді й далі займалися своїми звичними справами, котрі тепер пішли ще краще і давали ще більший прибуток. Дон Енкарно, як і раніше, був найвезучіший торговець у всій долині. Донья Елота — найкращою чичерою. В них ріс син, який хотів стати священиком. В ті часи не було професії вигіднішої за цю, тому батьки не скупилися на кошти, необхідні для освіти свого чада. Потім ніколи їм не довелось шкодувати про це. Після того, як син відправив першу месу, дон Енкарно упевнився, що далекі й тяжкі подорожі до Оуро більше не потрібні, що гендлювання борошном дає мізерні прибутки. Він продав ослів. Але в зв'язку з тим, що дружина не дозволяла йому сидіти склавши руки або цілісінський день міряти довжину вулиці, дон Енкарно вирішив бути лихварем. Відтоді він став розбухати. Вислі щокри почали здригатися при кожному кроці, а голос уривався на кожному слові...

Ось так його життя стало прикладом для лінькуватих чоловіків і легковажних синів.

VIII. КІЛЬКА СТОРІНОК З ЖИТТЯ ДОНЬ ІЛОТИ

До Елоти доля була не така прихильна, як до Енкарно. Їй не вдалося зажити такої слави, щоб ім'я її не сходило з вуст односельчан. Ніхто не ставив її за приклад іншим. Вона жила славою свого чоловіка так, як ті рослини, що впиваються своїм корінням у могутнє віття опатного дерева і привільно існують в тіні його листя. Тому-то, коли вона з'являлася на вулиці, про неї казали: «Он пішла жінка дона Енкарно». Або: «Он іде мати тата священика». Проте коли вона у недільні чи святкові дні виряджалася у рясну спідницю з чудового сатину, нові піврові ботики та шовкову накидку з гаптованою облямівкою, тоді люди вигукували: «О, яка елегантна донья Елота!» Взагалі треба сказати, що про донью Елоту згадували дуже рідко, хіба що за якихось виняткових обставин. Зовсім інша справа дон Енкарно. Дону Енкарно не треба було павертатися людям на очі, щоб заставити говорити про себе. А донья Елота лише тоді викликала цікавість, коли витягала із скрині на світ божий славпозвісну мапільську шаль, яка була їй дуже до лиця. В таких випадках навіть сам Енкарно не міг стриматися від захоплення:

— Ну й гарпюща в мене жінка!

Але не слід про донью Елоту думати погано. Вона діставала шаль без умисного наміру, а тільки заради того, щоб, так би мовити, провітрити. І коли донья Елота замайорить в ній по вулиці, село починало гудіти, немов розтривожений вулик. На кожному розі збиралися цікаві, у кожній оселі відчинялися вікна й двері, і вслід за Елотою хвилею котилися здивовані голоси. От коли донья Елота полонила думки і увагу всіх через оту показну шаль. В селі ніхто й ніколи не бачив нічого подібного. Чистісінький шовк! Посередині вишите озеро з блискучими хвильками, серед яких купається красуня гейша. Обличчя та плечі вишиті надзвичайно тонкими майстерними штрихами. Довкола озера — ліс екзотичних дерев. А в чагарнику, на березі, причаївшись, сидить мандарин. Краї шалі обрамляють квіти лотоса, серед яких то тут, то там пурхають метелики та колібри. А крім того, з кромки, оздобленої граціозними малюнками, звисає довга чорна-чорнісінька бахрама. Люди не могли намилюватися такою шаллю. Ще б пак! Навіть ті, що приїздили з міста — торговці антикварними речами, — аж дуріли, побачивши таку річ, і пропонували за неї неймовірні суми. Раніше в селі було чимало іспанських шалей, але жодної такої, як в Елоти. І всі вони з часом опинилися в гендлярів. А от цієї ніяк їм не вдається прибрати до рук. Дружина дона Енкарно завжди категорично відхиляла все, що вони пропонували їй.

— Я не з тих, хто розтринькує свої речі, — казала вона. — Та й, зрештою, я ж не вмираю з голоду.

Надаремне антиквари старалися вмовити її. А люди ще й тепер, коли бачили старовинну шаль на плечах доньї Елоти, казали: «Так, вона вмє берегти чуже добро». Вони мали при цьому на увазі не тільки красу шалі та її неймовірну вартість, а й те, як вона стала власністю чоли. Справа в тому, що шаль була дуже давня. Вона віками переходила в спадщину від покоління до покоління. Спочатку її власниками були ті, що ходили в краватках і з високими зачісками. Але одного разу такому тихоплинному успадкуванню шалі настав кінець. Останній спадкоємець був людиною бездіяльною і непрацелюбною. Це був чоловік з категорії тих, що не відмінюють дієслів у майбутньому часі. Над усе він любив добряче поїсти, а ще більше — випити. Він був, власне, персопою, перед якою скидало шапки все село: адже ніхто не вмів так красиво жити і так бучно розважатися. Однак розкоші і пишнота

полюбляють кошти. Тому-то одного разу настав день, коли персоні довелося продати останній шматок землі, а зати́м черга дійшла і до фамільних коштовностей. Одна по одній вони йшли на підкріплення веселого настрою свого господаря в чичеріях і звідти не поверталися більше ніколи. Якось уночі, не зважаючи на сльози своєї дружини, він одніс дорогоцінну манільську шаль до чичерії молодой Елоти. Варто згадати також, що сеньйор у ффраці та з краваткою нестямно бажав у той час заволодіти чолітою з великими очима і пружними ногами. В селі ходив поговір, ніби в цілому світі не знайдеться чоловіка такого везучого на дівчат, як цей. Незважаючи на те, що він був одружений, жодна дівчина не могла встояти перед ним. Тільки одна вистояла і змогла полонити його серце — вродлива Елота. Як він шкодував, що так пізно помітив цю звабну дівчину. Адже всі земельні наділи продані, а коштовності віддані в заставу. І він вирішив зловити своє щастя іспанською шаллю. Та, на превеликий його жаль, в цей час на горизонті з'явився огрядний Енкарно, який за досить короткий час заволодів серцем невдячної. Так дон Седесіас де Кодесідо ніколи й не одержав повної сплати за свою шаль.

Вся ця історія з найменшими подробицями була відома односельчанам, але досить було замайорити шалі на плечах Елоти, як одразу кумасі починали переповідати її в нових, тисячних варіантах. Безперечно, жодній жінці не роблять честі такі репліки: «Це шаль дона Седесіаса». Або: «Бач, який дурняк дістався». Або ще гірше: «Вона видурила її в дона Седесіаса».

Іноді донья Елота виходила без шалі. Тоді у вухах вагомо погойдувалися золоті сережки, всіяні брильєнтами та перлинами. Сяюча окраса була така важка, що, здавалося, ось-ось прорвуться мочки вух. Сережки були такі довгі, що, як твердять люди, аж торкалися пліч. Можливо, дещо в цьому перебільшено, проте ніхто не міг би похвалитися, що бачив на кому-небудь сережки подібної краси. Ця друга дивовижка викликала такі ж пересуди, як і шаль. Ще здалеку очі сліпив блиск брильєнтів, і люди мимовільно згадували призабуте прізвисько Елоти — «Іптієнкачі». І додавали: «Сережки капеланші». Зати́м почалося копірвання в спогадах, і так само, як про шаль, смакувалася історія про сережки. В такі хвилини люди були схожі на ласупів, яких почастиували вишуканою стравою, а своєю любов'ю до правди могли б перевершити

«Рідерс дайджест» — біблію прихильників американського способу життя. В селі знали про капеланшу, і слово це ще й досі час від часу поставало в пам'яті земляків.

Давно, ще за часів колонізації, — оп як глибоко сягає коріння цієї історії, — жив собі капелан. Він аж із шкури пнувся, аби примножити багатства приходу, Капелан умовив індіанців будувати великий храм і навіть привіз із самісінського Куско статую мадонни, Статуя була настільки велична і красива, що прихожани, милуючись нею, впадали в екстаз. Капелан кілька разів ходив з нею в урочистих процесіях вулицями, а також з двору в двір, збираючи пожертвування на оздоблення її вітара, Одна побожна старенька у пориві добродійства пожертвувала пречудову пару сережок для того, щоб вони стали окрасою богоматері. Як повідомила набожна, цих сережок ще ніхто не носив, бо їх подарував їй наречений, який відправився був на приборкання повстання в Тупах Катарі і ніколи більше не повернувся звідти. Капелан страшенно обурився: як можна, мовляв, такими нечестивими речами прикрашати божественні вуха. Проте сережок не випустив з рук, а пообіцяв на виручені за них гроші придбати гідні мадонни сережки, які він випише з Іспанії і пошле на благословення самому папі римському. Згодом капелан закохався в юну індіанку, котра пібито була позашлюбною дочкою хазяїна асієнди і, виходить, була метиска. Так це чи не так, але природа щедро нагородила її. І намісник бога на землі вирішив заволодіти небесним даром: взяв дівчину до себе за служницю. Та з часом усі добре знали, що друга половина його ліжка належала їй. Через кілька літ по смерті побожної старої сережки погойдувались у вухах капеланової служниці. Відтоді люди стали називати її капеланшею. Люди бачили все і все сприймали сумирно, по-християнськи. Адже хто може судити священика? Настане час — і йому доведеться сповідатися перед самим господом богом. Ось так дорогоцінна ozdoba стала називатися «сережками капеланші».

Так само, як шаль дона Седесіаса, сережки пережили кілька поколінь. Остання спадкоємниця, одружена з ледацем, змушена була заради того, аби прогудувати діток, заставити сережки за незначну суму. Вона сподівалася найближчим часом викупити їх, бо не могла й уявити, що її старша донька не матиме такого безцінного скарбу. Однак доля, як вважали одні, чи то лихвар, як гадали інші, воліли інакше. Дорогоцінності хтось викрав. І лихвар,

після того як з допомогою поліції перевернув догори дном увесь світ, змірився з тим, що втрату компенсує їхній власниці грошима. А коли лихваря не стало, сережки з'явилися у вухах його невістки — дружини сина. Стався скандал. Почалися безконечні позивання до суду, які, зрештою, нічого не дали. На арені з'явився внук лихваря — син його невістки — розпечений і розбещений гульвіса. Подібно до героя однієї широковідомої п'єси, він забився з товаришами об заклад, що спокусить найвродливішу чоліту села. Та, як практично виявилось, здійснити підлий намір було не так-то й легко. Крім того, що дівчина вдалася цютливою, її оберігала ще й мати. Незважаючи на те, що теленень переслідував свою жертву на кожному кроці і не пропускав жодної нагоди, щоб ходити за нею, як тінь, дівчина довела йому, що вона не донья Інес. Непіддатливість чоліти і побоювання програти заклад змусили зеленого донжуана вдатися до іншої тактики. Він прилюдно заявив, що має намір одружитися з нею. З того часу він почав зваблювати її подарунками. Дівчина приймала їх залюбки, бо вона була з бідних. Але на його суто чоловічі домагання відповідала стійкістю. Він вирішив взяти її силою. Дівчина обстоювала себе з таким мистецтвом, виставляла на шляху спокусника такі перепони, що він ні на крок не міг наблизитися до здійснення своєї мети. Одне слово, як він не старався, як не розставляв найвитонченіші тенета, йому не вдавалося залишитися з нею на самоті і здійснити свій підступний намір. Тоді він вирішив спіймати дівчину снігом золота, так само, як птахолови уночі ловлять пташок: вони запалюють під деревом яскраве багаття, і пташки, що сплять у кроні, одна по одній шугають на світло униз. Для приманки він викрав у матері сережки. Переждав, поки висохли потоки материних сліз, поки припшипилися пошуки, і подарував сережки непохитній чоліті. Відмовитись від них вона не змогла. Незабаром він пастояв на побаченні. Серед білого дня вона мала зустрітись з ним за селом, біля підніжжя гори, в старих руїнах. Дівчина боялася, що, коли вона відмовить, він забере назад свій подарунок. І, крім того, їй вже було до юнака не байдуже. Вона погодилася на зустріч. В душі дівчина вирішила не поступатися йому ні в чому, а просити засилати сватів з тим, щоб вони могли побратися якнайскоріше. Втрачені мрії! Негідник і слухати не хотів про сватання. Він брутально накинувся на неї і повалив на землю. Замість того щоб боронитися, дівчина якось

дивно, широко розплющеними очима дивилася в небо. Він ще ніколи не бачив, щоб у жінки, яка віддавалася, був такий вираз обличчя. Раптом він жахнувся: голова дівчини підпливала кров'ю. Падаючи, вона вдарилась об гострий, як спис, камінь. Дівчина була мертва. Нещасного донжуана немов вітром здуло. Селом ходила вперта чутка, що коррехідор сприяв утечі винуватця, бо приятелював з батьками юнака, та ще й гроші зробили своє діло. Проте шила в мішку не сховаєш. Люди незабаром прочули, де знаходяться сережки. Батько вбитої — безпросвітний п'яничка — поділився таємницею зі своїм горілчаним побратимом. Незабаром таємниця стала набуттям кожного стрічного. Але, як видно, законні спадкоємці чомусь не вимагали, щоб їм повернули сережки, а не законні чомусь не поспішали повертати їх. Обидві сім'ї дійшли мовчазного компромісу. Без позивання до суду, без скандалів та шуму, без поживи для злих язиків було вирішено: нехай сережки застаються там, де вони знаходяться, а легковажний вітрогон нехай повертається додому і не боїться, що його посадять за ґрати. Він повернувся зовсім іншою людиною. Від колишніх пристрастей та повадок не лишилося й сліду, за що односельчани охрестили його красномовним прізвиськом «Ошпарений Кіт».

Загибель чоліти оплакували не тільки її рідні, а й все село. Передчасна смерть за таких обставин увінчала її ореолом героїзму. І довгий час матері ставили її за приклад своїм дорослим дочкам. Вродлива чоліта з кришталево чистою душею мала дуже красиве ім'я — Агар. Агар була старшою сестрою Елоти.

Ті сережки Елоті дуже до лиця. Своїм сяйвом вони, здавалося, запалювали її чорні, з довгими, загнутими догори віями, очі і надавали їй невимовної чарівності, хоча сама вона, кажуть, була не така-то й чарівна. Коли вона вперше наважилася надіти сережки, хтось, побачивши їх, вигукнув: «Сережки капеланші!» І в пам'яті односельчан зринула стара легенда. Спостережливість народна безмежна. Незабаром Елота довідалася, що її прозвали інтіпенкачі. Прізвисько дуже сподобалося їй. Відтоді вона кожної неділі, йдучи до церкви, ніколи не забувала надівати чудову окрасу. Люди помітили, що прізвисько припало їй до душі, і тому старалися навіть не згадувати його, а як забачать її в сережках, неодмінно зауважать: «Сережки капеланші!» Були й такі, що додавали: «Сережки покій-цої!» І згадували про Агар.

Звісно, людей завжди цікавить лише те, що виходить за межі звичного. Якби хто-небудь із проїжджих непароком поцікавився життям доньї Елоти, то обов'язково почув би дві історії, які ми щойно розповіли, — про шаль та про сержки. І всі спроби вивідати ще хоч однісіньке слово були б марними. Адже до всього буденного селяни завжди сліпі й глухі. А на буденні турботи Елотине життя, як і всіх звичайних смертних, багате, як небо на зірки. Однак на будь-які подальші запитання про неї, сусіди все одно відповіли б: «Та начебто такого цікавого вже нема чого про неї сказати». Або: «Жінка як жінка. Така, як і всі».

Ми знаємо Елоту значно ближче і можемо розповісти про неї дещо більше.

Перші місяці свого життя Елота гойдалася в колисці, зробленій її батьком з вірвовок та чусі*. До того цим чусі накривали лаву — єдину меблю в усій хатині. Колиска висіла майже над самісінькою головою матері, і якщо маля, бувало, заплаче, — а плакало воно майже щочочі, — його погойдувала сонна материнська рука. Вдень з нею гуляла по селу сестра Агар, якій виповнилося тоді всього шість років. Боляче було дивитися, як тендітне дівчатко носило за плечима дитину. Агар пленталася по селу без мети й без цілі. А інколи, щоб погратися з малими, вона покидала свою заплакану і замурзану сестричку в першому-ліпшому кутку, а сама втікала до дітей.

Батько був швець, але не той швець і не той батько, в якого варто було б брати приклад: чичерії притягали його до себе, як магніт. Він пропивав значно більше, ніж заробляв. Його дружина вважала щасливим той день, коли їй вдавалося заробити де-небудь хоч на хліб. Так вона звикла працювати і навчилася замість нього латати взуття. За кілька років вона заощадила вже стільки, що спромоглася відкрити свою чичерію. Справи йшли непогано, незважаючи навіть на те, що чоловік пропивав добру половину виручки. Елотина мати виявилася загартованою жінкою: вона наполегливо вдосконалювала своє ремесло і кінець кінцем стала кращою чичерею села. Зате чоловік, за яким тільки прізвисько «Швець» лишилося, вдосконалював свої рекорди у вишивці та обжерливості і вигравав найнеймовірніні парі. Якось він одним махом випорожнив цілу тарілку червоного іспанського перцю — страва, яку можна порівняти хіба що тільки з розжареним вугіл-

* Чусі — спеціальна накидка (*кочуа*).

ням. Його противники аж похололи, роззявивши роти. А іншим разом він одним подихом вижлуктив цілий глек чичі. Часом бувало й таке, що випивав такий же глек суміші чичі з горілкою та пивом. Ніхто навіть і не пробував пробивати ці рекорди. Постійний хміль, в якому жив цей чоловік, дуже непокоїв чичеру. Не одну безсонну ніч вона думала над тим, як одлучити його від чарки. Радилася з сусідами, з досвідченими людьми. Хтось нараяв, щоб вона дала йому совине яйце. Адже совине яйце, розмішане в склянці чичі, — найневніший засіб від алкоголю. Після таких ліків п'яниці утікають від спиртного, як від холери. Та де ж ти візьмеш те совине яйце? Жінка шукала і питала повсюдно. Лісорубам асієнди навіть пообіцяла щедрю винагороду. Так вона ще довгий час мріяла про совине яйце та про спасіння свого чоловіка. Але омріяного яйця так ніколи й не дістала.

Дитинство Елоти, як уже сказано, було безвідрадне. Воно проминуло серед глеків з чичею та криків завжди п'яного батька. Елотині батьки так само, як і всі чоло, мали житло — однокімнатну хатину, що виходила на вулицю дверима, а також невеличкий внутрішній дворик з кришцею, за якою була кухня, де не тільки готували їжу, а й відгодовували кролів та гнали чичу.

Хатина була маленька, проте містка. В одному кутку — під, на якому спали батьки разом з обома доньками. В другому кутку — величезні чаці, постійно наповнені чичею. Під протилежною стіною стояв ослів, накритий тим самим чусі, що правило в свій час Елоті за коліску. Неподалік ослава — столик, на якому завжди стояли наоготові кілька глеків з чичею та кілька склянок, котрі чекали на своїх клієнтів. Агар з Елотою потроху допомагали матері. Іноді охоче, без примусу, а іноді, бувало, не обходилося й без стусанів. Маленька Елота не раз дивувалася материній невтомності. Дівчинка бачила, як мати вертілася, наче муха в окропі, з ранку до пізньої ночі, і вона не раз собі говорила: «Я буду така, як мама». Батька вона не любила. Безпробудно п'яний, він був ще й жорстокий — бив її, бив сестру, бив також і матір.

«Я терпіти не можу п'яниць. Коли виросту, ненавидітиму їх», — часто думала Елота.

До школи Елота майже не ходила. Власне, вона відвідувала її лише для того, аби хоч ледь-ледь навчитися писати і читати. Зате в дванадцять років мати вже посвятила її у пайсокровенічні таємниці приготування чичі. Агар

також не відставала од сестри й розумілася на чичі навіть дещо більше за Елота. Обидві дівчини згодом набули в цьому такого досвіду і стали такими заповзятими, що своєю майстерністю перевершували матір. Кінець кінцем вони настільки замінили її, що мати лише стежила за торгівлею та вела грошові справи. Дівчата працювали з задоволенням, знаючи, що їхній труд — відпочинок для матері. Іноді, бувало, дівчата, не зважаючи на різницю в роках, сварилися між собою і навіть чубилися, але сердилися не довше, ніж поки засохнуть подряпини.

Саме в цей час своєї безхмарної юності розквітаюча Агар стала предметом «мрії» злощасного поклонника. І саме в ці дні Елота вперше побачила сережки капеланші. Після смерті сестри та вилитих, виплаканих по ній сліз, Елота взялася до роботи з подвійним запалом, щоб відсутність Агар не позначилася і на господарстві. На свій превеликий подив, вона все частіше й частіше ловила себе на тому, що весь час думає про сережки.

«Як тільки підросту — вони будуть моїми», — думала вона. Тому-то, коли батьки хотіли повернути сережки, Елота збунтувалася. І перемогла.

Дівчина щоденно страждала від постійних грубоців та образ п'яного батька, і їй безмежно шкода було матері, яка все ще шукала чарівне совіне яйце. Елота вирішила вилікувати п'яницю сама. У найвіддаленішому кутку кімнати, серед всілякого збіжжя вона приховала суміш тютюну з усякою всячиною. Коли батько напивався до нестями і втрачав контроль над собою, Елота підсипала йому в склянку чималу дозу своєї суміші, яка діяла негайно: чемпіона з чемпіонів починало так нудити, що він почував себе на грані смерті. Тоді Елота умудрялася замкнути його в новозбудованій кімнатці, яка служила батькам за спальню. На той час вони вже не спали вкупі з дочками. Там батько мучився цілу ніч. На ранок його чекали нові муки — докори дочки, які вона систематично й точно дозувала йому так само, як і суміш. Спочатку бідолаха ніяк не міг збагнути, чому це не йде на душу чича. Та, дякуючи дочці, він втямкував згодом, що вишне в тому зловживанні. Він спробував пити менше, і щоразу припущення дочки підтверджувалося: чим менше пити, тим краще. Досить було йому ненароком вийти за межі дозволеного, як на нього одразу ж напосідалася хворість і така заповзята, як ніколи. І, крім того, ще й дочка дотинала своїм напущенням. Кінчалося тим, що він боявся хильнути зайву

скляпку. «Вона мені пошкодить»,— переконано запевняв він. І мати покинула мріяти про чарівні властивості совиного яйця.

Разом з Агар вмерло і дитинство Елоти. Воно ніби сплинуло з сестриною кров'ю того злочасного дня там, біля підніжжя гори, куди Елота ходила дивитися тайкома від батьків. Ще тоді вона сказала собі: «Я повинна тепер одна справлятися з роботою, яку раніше ми робили вдвох».

Смерть сестри зародила в душі дівчинки палку ненависть до всіх чоловіків. Чоловік убив сестру! Іноді ця ненависть переходила в страх, страх за себе: настане той день, що прийде якийсь чоловік і так само вб'є її. А коли дівчина переступила поріг своєї юності, той страх став такий же сильний, як і вона сама. Елота ніколи не зоставалася в чичерії вночі, якщо там були завсідники-холостяки. Навіть і тоді, коли хворіла мати, дівчина старалася не виставляти акхаланту і замикала двері. На вулиці вона ніколи й оком, бувало, не гляне на чоловіків, а на вітання юнаків відповідала, не підводячи погляду. Одні вважали її не при собі, інші — надмірно гордовитою.

Якось у неділю, коли вона йшла до церкви на обідню месу, якийсь студент, що приїхав з міста на канікули, перегородив їй дорогу і, не зважаючи ні на прохання, ні на прокльони, не пропускав її. Юнак схопив Елоту за обидві руки і, міцно стискаючи зап'ястки, почав говорити компліменти. Дівчина заплакала. Хлопець сторопів, промимрив кілька слів у вибачення і пішов геть. Цей епізод глибоко запав дівчині в душу. Поки вона молилася в церкві, їй видівся в ликові кожного святого образ юнака. В звуках молитви вчувався голос, котрий так щиро обсилав її незвичними компліментами. З того дня Елота гаряче, всім серцем жаждала, щоб ця зустріч повторилася, але без сліз і пробачень. Та бажання зосталося тільки бажанням. Чим більше поровила вона потрапити йому на очі, тим більше він уникав її. Коли студент поїхав до міста, Елота часто з болем у серці згадувала про цю зустріч і палко бажала, щоб юнак повернувся, щоб він своїми сильними руками ще хоч раз взяв її за руки. В уяві дівчини образ юнака ставав дедалі осяйнішим. Переповнена ніжності, Елота думала про невдячного. Вона мріяла. У мріях бачила себе його дружиною, у мріях вони жили щасливим подружжям. У мріях вона іноді навіть тримала біля грудей його сина і плакала від щастя. Через рік студент приїхав знову, але

на неї і не глянув. Райські мрії дівчини потонули в морі сліз. Минуло чимало часу, поки вона змогла забути його.

Життя Елоти ввійшло в свою колію. День за днем вона гнала чичу, підмітала кімнату, мила склянки, вивішувала аххалланту і па всю широчінь відчиняла двері чичерії.

ІХ. СВЯЩЕНИК, ЯКИЙ НЕ ЗАБУВ ЗАПОВІДЕЙ ХРИСТІЯНСЬКОЇ МОРАЛІ

— Татай ячан! — несподівано вилаявся дон Енкарно і ляснув долонею по столі.

Його плутані думки нарешті пронизав ясний промінь... Чому він раніше не додумався до цього? Понад годину просидів, метикуючи, і ніяк не міг знайти вихід. Ніби йому розум помутився і в голові стало так темно, як в глибині спальні. Лише ця світла думка поклала край усім ваганням. Дон Енкарно вилаявся ще раз і ще раз ляснув по столі. Ось так і тільки так, а не інакше. За старою звичкою він загасив був свічку, щоб роздягатись, як завжди, але потім зоставсь у кріслі непорушно, настільки поглинула його ця проблема. Нарешті він знає, що йому робити. Дон Енкарно запалив сигарету і затягнувся жадібно й квапливо. Він так розхвилювався, що йому навіть здалося, ніби в серпанку світла від сигарети чітко й виразно бачить оту неависну фізіономію. Він охоче зім'яв би її, наче клаптик непотрібного паперу, але заради майбутньої вигоди треба взяти себе в руки. У таких ділах він уже стріляна ворона. Правду кажучи, гроші для дона Енкарно завжди важили більше за совість. Неприязнь можна вгамувати чи приховати, а от щодо вигоди, то тут треба бути набитим дурнем, щоб нехтувати нею. Дон Енкарно гнівно тупнув ногою. Хіба не тупнеш, коли цілу годину сушиш собі мозок, а рішення тут, зовсім поряд...

На ліжку хропла донья Елота. Важко зітхнувши кризь сон, вона прокинулася.

— А ти все ще думаєш про того негідника? — пробурмотіла вона, коли помітила, що її чоловіка немає в ліжку.

— Іезукристу! ячан! — вигукнув він. — Я вичавлю в нього до останнього сентаво. — І в кількох словах виклав дружині свій план.

У таких випадках в жилах донї Елоти завжди стигла кров, але чола вміла володіти собою.

— Значить, у неділю в нас буде весело,— тільки й мовила вона.

Настала неділя. Донья Елота підхопилася, ледь засіріло. Сяк-так помолилася й вискочила в двір. Вайра ще міцно спала. Та як тільки хазяйка зірвала з неї ковдру, дівчинка враз пробудилася.

— Ану не прикидайся! — закричала Елота. — Геть звідси, поки шкура до задниці не приросла!

За постіль Вайрі правили облізлі овечі шкури та ковдрини, побита часом і витерта боками. Вайра досконало знала всі свої обов'язки. Вона схопила мітлу і заходилася мести подвір'я. Хазяйка кинула корму свиням і посипала зерна птиці. І перш ніж сонечко піднялося над дахом, вона вже встигла порубати баранця, оббілованого звечора, обнатрати курей і випатрошити кролів. Потім, накинувши на себе нову-новісіньку хустку і перелічивши Вайрі все, що та мала ще зробити, донья Елота стушила за ворота, буркочучи собі під ніс:

— Чортам годи, та й бога не гніви.

Через якусь мить по тому розчинилися двері священикової спальні, і надресіто, мружачи заспані очі та застибаючи на ходу сутану, почвалав до церкви, щоб відслужити першу месу благословенного дня.

Як тільки Вайра помітила, що її залишили одну, вона побігла в комору, підсіла до кошика з шматочками баранини і гірко заплакала. Вона вже проплакала в постелі добру половину ночі! Ось він. Ось той самий баранчик, від якого zostалися тільки рижки та ніжки, що разом з шкурою висять у кутку. Бідолашне ягнятко. Вона ж бачила, як воно народилося, вона ж носила його, калічку, на руках аж у гори, вона ж перша виявила в нього чотири зайвих ніжки. Як вона його любила! Серед всіх він був їй наймиліший. Того ранку, коли хазяїн перегонив до себе отару, вона чула жалісне бекання цього калічки, і те бекання відлунювалося в її серці. Воно звучало так жалісно, так благогально. А тепер воно ось порубане на шматки, які покладуть у казан. Дівчинка не мала більше сліз, щоб оплакувати своє нещастя. Думками вона полинула в своє минуле, до батьківської хатини, назад у гори, де минули кращі роки її дитинства, зігріті сонцем, овіяні вітрами. Полинула туди, де вона була повелителькою цілого світу з овець та пастушків, світу, в якому вона могла досхочу горланити, сміятися, гратись і співати, гуляти або вчиняти побоїща. Там не було ніякої хазяйки, що завжди у поганому настрої,

ніякого хазяїна, що звик поводити лише стусанами, ніякого священика, котрий тільки те й робив, що мучив людей своїм катехізисом, чорнішим від його чорної сутани.

«Так, я єретичка, — подумала дівчинка, — Падресіто каже, що всі, хто зле думає про священика, потраплять у некло. Я повинна покаятися перед ним...» З такими думками вона вийшла з комори і гаряче взялася до роботи, аби хоч трохи забути про ягня.

Донья Елота повернулася так швидко, ніби й порога церкви не переступала. Чи, може, то так швидко пролетів час? Адже Вайра не встигла впоратись із усім, що було покладено на неї. Хазяйка розлютилась і почала сваритися:

— Що ти тут досі робила, га? Напевне, чухалася, ледацюго?! Ах ти ж бидло індіанське!..

Донья Елота вчепилася Вайрі у волосся, звалила дівчину і почала товкти лицем об землю. І та сама Вайра, котра щойно так гірко плакала над порубаним ягнятком, не зронила ані сльозинки. Здавалося, вона зовсім не відчувала болю. Це ще більше злило хазяйку, ніби не плакати означало те саме, що й не слухатися. Донья Елота метнулася до кухні, а потім вибігла звідти з поліном і стала дубасити Вайру доти, поки не стомилася. А Вайра мовчала, немаче твердо вирішила цього дня більше не плакати і не просити пробачення.

— Заклята, безсоромца тварюка! — ледь вимовила зашекана Елота і послала Вайру до плити розпалити вогонь.

Близько десятої години донья Елота закінчила прибирати в залі. Ой, ні, ще не зовсім. На консолі, що служила п'єдесталом для статуї мадонни Гвадалупської, вона помітила ще кілька плямок. А коли й з ними впоралася, вирішила запалити свічку, поставлену в ногах пресвятої діви. Ну, а тепер все гаразд. Елота полегшено зітхнула і пішла взяти гребінець, шовкову спідницю та серечки.

Коли дон Енкарно з'явився з коррехідором у супроводі його сімейства, донья Елота була вже готова приймати гостей. Поквапливо підбігши назустріч, аж до самого порога чичерії, вона обсипала їх вітаннями та вишуканими компліментами. Злегка обняла коррехідора, потім так само обняла його дружину, а потім і дітей.

Для коррехідора визначили крісло біля круглого столу, посеред якого красувалася ваза з жоржинами. Гість самовдоволено, як сибарит, уместивсь якнайзручніше, та раптом виявив, що сидить навпроти вікна і сонце сліпить його

му очі. Він одсунув крісло трохи вбік і таким чином опинився якраз навпроти великого портрета дона Енкарно. Незабаром всі, крім доньї Елоти, яка потихеньку вийшла, втяглися у жваву бесіду. Коррехідор був цікавим співрозмовником, і дон Енкарно, безбожно плутаючись у кечуа впереміш з іспанськими словами, намагався будь-що не відставати. Дружина коррехідора в свою чергу старалася триматись на належному рівні. Обидва хлопчики здіймали такий галас, ніби ціла зграя птахів.

До кімнати ввійшов падресіто в усій своїй величі та пишноті провінційного священика. Голос в нього був м'який, слова зважені, жести розмірені. Услід за ним вступила донья Елота з підносом, на якому стояли чарки з різними напоями і навіть бокали з коктейлем. До речі, коктейль у цьому домі завівся відтоді, як священик відправив свою першу месу. До того часу абсолютною перевагою тут користувалася чича.

— Аперетивчику, сеньйоре коррехідор? — запитала донья Елота, припрошуючи, і люб'язно підставила йому піднос.

Коррехідор взяв чарку і з насолодою вдихнув аромат напою. Який чудовий вишневий лікер! Гість відчув, що йому пересохло в горлі, а спокусливий смак уже лоскотав у роті. Він охоче вихилив би чарочку одним духом, але ж мусиш виждати — священик говорить. Дружина говорить. Дон Енкарно говорить. Усі тримають чарки, і ніхто не проявляє ініціативи. Коррехідор не витримав:

— Будьмо! — і жадана амброзія божественно потекла в горлянку.

Гість прицмокнув язиком і потім, як це роблять знавці спиртного, шумно видихнув, насолоджуючись запахом бездоганного лікеру. Чиста, як кришталінка, сльоза зворушення заблищала в його очах. Священик глянув з поблажливою посмішкою на коррехідора, а сам, як і решта присутніх, тільки пригубив неземний нектар. Коррехідорша дала лікеру покуштувати дітям. Її чоловік, високо піднявши порожню чарку, проголосив:

— Панове, лікер існує для того, щоб його пити! Ну, тож ниймо, панове!

Всі, натхненні закликом, випили. Допья Елота не забарилася принести новий, по самі вінця палитий, кришталевий графін. Вона знову наповнила чарки.

Коррехідор став ще балакучіший, ще жвавіший. Заговорили навперебій. Одні — іспанською, інші — мовою

кечуа. Коррехідор і тата священник змагалися во словесах. І коли падресіто відчував, що перевага ось-ось буде на стороні гостя, він удавався до латині. Допня Елота тим часом то виходила, то заходила, дбаючи про гостей, а дружина коррехідора мала роботу з дітьми. Один з хлопчиків уже встиг одідрати чималний шмат шпалерів, а інший пуштував свічкою Гвадалупської мадонни.

На вимогу коррехідора пили чарку за чаркою. Жарти й анекдоти так і летіли, немов рії бджіл з вуст то коррехідора, то дона Енкарно. Священикові вже не потрібна була його латинь. Він, не виходячи за межі пристойності, сипав дотепами на всі боки. Раптом, на свій превеликий подив, падресіто помітив, що лице дружини коррехідора нагадує лик Гвадалупської мадонни. І чим далі, тим більше він старався віднайти справедливу різницю. Та була образом непорочності й святості, ця — світським образом, образом жінки і матері. Дотепи священника урвалися. Він змовк, поглинутий спогляданням дружини коррехідора. Образ мадонни — то риси небесні. Образ жінки — це риси земні. Звичайна плоть. Падресіто намагався одвернути свої думки, вникнути в розмову, що точилася між батьком та коррехідором. Політика? Так, політика. І як то може бути, щоб очі земної жінки дивилися так чисто, так непорочно, як очі святої? Але ж це так. Великі, захоплені очі? Щоправда, вони частіше дивляться на дітей...

Коррехідор так само, як і священник, був зайнятий порівнянням двох образів. Навпроти нього сидів чоло, а над ним висів його фотопортрет. Кілька разів коррехідор мимовільно переводив погляд з копії на оригінал. Просто чудовисько, а не людина. Як змінили його роки! Ніхто б не повірив, що цей товстопузий суб'єкт з ожирілими плечима і грубим обличчям, з обвислими щоками, котрі тремтять, немов желе, був колись отим статним і струнким юнаком. Зате допня Елота змінилася дуже мало. Он висить також і її портрет. А ось і вона сама, наповняє чарки. Вона й зараз така ж гарна і юна, як на портреті. Тільки трохи розповніла. Жодної зморщечки на обличчі, жодної плямочки. Незвичайна жінка. Ну просто тобі, як отой золотавий персик, забутий на дереві під час збору урожаю. Немає в світі м'якоті смачнішої й духмянішої за м'якоть стиглого персика... Коррехідору спав на думку той персик, коли він переводив погляд з портрета на Елоту, що стояла поряд.

Мабуть, зараз саме час пролити світло і на інкогніто кор- рехідора. Він, власне, не хто інший, як сам дон Седесіас де Кодесідо, з яким ми вже знайомі. Благородна особа з го- лови до п'ят. Благородство, як кажуть, дісталосся йому в спадщину від предків багатьох поколінь. Адже благородст- во не купується і не продається. Щоб розсіяти будь-які сумніви щодо його походження, досить тільки побачити його манери, почути його мову. Звичайно, він трохи збляк, його вроджена пихатість дещо осіла, костюм обносився і супере- чив усім його титулам, проте благородство його від того не постраждало. Одне слово, цей чоловік — втілення рештків блискучого минулого. І сумніви тут ні до чого. Адже ні- хто, крім дона Седесіаса, не міг з такою недбалістю киву- ти: «Перший Кодесідо, який прибув до Америки, був мар- кізом». Або: «Мій прапрадід дон Санчо де Кодесідо був найвизначніший, найродовитіший дворянин у Вілья де Оропеса». А часом він коротко заявляв: «Я дворянин до самих кісток».

Після такого ефектного пострілу супротивник, скований пропикливим поглядом його зелених, як у kota, очей, скла- дав зброю. При цьому всі забували, що очі в нього розкосі, і не помічали, що обличчя в нього мідного кольору. Тобто не помічали ту беззаперечну ознаку, що в його жилах те- че кров прадавніх предків кечуа... Іноді він мимохідь зга- дував про своє колпшне багатство, яке, мовляв, для нього важить менше, ніж родовід. Та що правда, те правда. По- ки він був багатим і смітив грошима, він звідав чимало найвитонченіших насолод і не менше зазнав ризикованих пригод. Коли зірка, під якою він народився, досягла свого zenіту і почала втрачати свій блиск, дон Седесіас одру- жився на місцевій юній особі, яка подарувала йому не тільки віддане вірне серце, а й чималий посаг. Але ні юна вірність, ні посаг у придачу не вплинули на життя її чо- ловіка. Відомашна думала, що винна в тому її непоказна зовнішність і не надто блискуче походження. Вона споді- валася, що все падаєть материнство, але... і воно не суди- лося їй. З часом її легковажний чоловік розтрипкав не тільки своє добро, а й все жінчине придане. Тиф досить вчасно обірвав страждання нещасної: вона вже не мала, що їсти і в що одягтися. Не зосталося нічого такого, що гульвіса міг би продати або закласти, проте він не в силі був зректися своїх звичок. Розважаючи завсідників чиче- рій гострими жартами, лікантними анекдотами та всіляки- ми цинічними історіями, він став дармоїдом,— частенько

чоло запрошували його до столу, аби потішитися його талантом. А коли в чичерії нікого не було, тоді чичери частували його задарма — в подяку за те, що він був добрячою приманкою для клієнтів. Саме в цей період свого багатого на події життя дон Седесіас дістав прізвисько «Кошкотонго» *. Фетровий капелюх з широкими крисами, якого він колись купив у місті і на який йому тоді заздрили всі односельчани, набув справді-таки жалюгідного вигляду. Влучне прізвисько так міцно пристало до Седесіаса, що люди поступово забули його справжнє ім'я.

Однак таке життя на чужий кошт не могло, звісно, тривати вічно. Одні й ті ж історії та анекдоти кінець кінцем набридали, а дотепи втрачали свою сіль. Все рідше стали запрошувати його до свого столу, і все вужчим ставало коло тих, що запрошували.

Біда, як кажуть, вєсому навчить. Голод і спрага відкривають найнесподіваніші можливості, вдаються до найнеймовірніших засобів, знаходять найвіддаленіші шляхи. Так спрага — невгамовна і незборима, навіть сильніша за голод — привела дон Седесіаса до політики. Одного разу в пору передвиборної кампанії якийсь кандидат у депутати в пошуках приманки для чолів, котрі цілим округом збиралися голосувати за його супротивника, розшукав «аристократа до самих кісток» — Кошкотонго. З таким всюдисущим прапороносцем партія, безперечно, виграв! Дон Седесіас без найменшого вагання почав палко захищати справедливу справу, як політики звичайно називають свої дільця. Щоб налякати і віднадити прибічників опозиції від виборчих урн, не довелося навіть вдаватися до револьверів. Поборники справедливої справи при активній допомозі Кошкотонго перемогли, а через кілька днів дон Седесіаса заслужено винагородили: він дістав призначення на коррехідора. Служба ця, здавалося, була спеціально створена для нього. Хоча дон Седесіас і поміняв свого капелюха на котелок, але прізвисько за ним так і лишилося. Проте воно не завадило кандидатові, та й само, як і урядові, бути вдоволеними своїм коррехідором, який за своєю власною методою громив опозицію доти, поки від неї не лишилося й нащадків. Нове одруження благотворно вплинуло на Седесіаса, а часті бунти проти уряду загострили його пильність. Віп ще здалеку розпізнавав вовка по вухах і завжди першим відчував, де пахне порохом.

* Кошкотонго — засмальцьований капелюх (*кечуа*).

Згодом розкрилися і неабиякі його здібності як бездоганного тактика: лаконічне телеграфне підкріплення своєї лояльності, невеличка писулька в газету нового уряду чи короткочасна поїздка до міста — от і все, що треба було для того, щоб дон Седесіас мав час і на випивку. Неперевершений майстер кар'єри став беззмінним коррехідором, який вселяв страх і повагу.

Не кожна неділя починалась для дона Седесіаса так, як ця. Звичайно зі сходом сонця народжувалась і його скука, і він позіхав аж до обідньої пори. В усій долині не знайдеш другого такого села, де панувало б подібне затишшя. Всі жителі йшли на ринок у сусідні села, і не було з кого стягти хоча б штраф. Зате як тільки на дзвіниці проб'є полудень, у дона Седесіаса кінчався робочий день, і страж порядку відправлявся до чичерії, в якій залишав щоразу немало грошей.

Але ця неділя була зовсім відмінна від інших: його запросили в дім доньї Елоти. Ніде не частували його такими смачними напоями і в такій кількості. Не зважаючи на свої роки, Кошкотонго ще не розучився пити — після шостої чарки він був такий самий, як і після першої. Не те, що його дружина, яка не випила ще й половини від того, а вже нездатна встежити за дітьми. Не встиг коррехідор до кінця додумати свою думку, як один з його нащадків підняв вазу з жоржинами і жбурнув на підлогу. Донья Елота не стрималась і зойкнула. Від того дон Седесіас підхопився і копнув хлопця погою так, що той полетів через усю кімнату. Всі, за винятком священника, який мрійливо розглядав лик Гвадалупської мадонни з очима коррехідорші, кинулися до хлопчика. Дружина коррехідора, обіймаючи сина, нестримно лаяла свого чоловіка.

— Ти вбив його. Ти, звірюка! Свого сина, хам! І коли ти одвикнеш хвицятися, мов осел?! — голосно схлипуючи, вона нахилилася до маленького нерухомого тільця.

— Води! — крикнула донья Елота. — Елкарно, хутчії неси води!

Дон Седесіас, мовчазний і перухомий, здавалося, нічого не чув і нічого не бачив. Хлопчик розплющив очі. Помітивши батька, він наполохано вирвався з материних рук і кипувся до дверей. На порозі несподівано зіткнувся з Вайрою, яка саме вносила склянку води, вибив у неї з рук склянку і знову повалився додолу.

— Не біда, — сказала чола мовою кечуа і лагідно глянула на коррехідора, — це ж не ваза.

— Дітям тут не місце, — втрутився священник. — Нехай собі граються на подвір'ї разом з нашими. Вайро, заברי їх!

— Так, так, заברי їх! — підтвердила донья Елота покрученою іспанською мовою і додала: — Ідїть, дітоньки, ідїть пограйтеся з Фансіто та з Хуанором...

Коктейлі швидко згладили неприємний випадок. Зпову запаував веселий настрій. Дон Седесіас раптом опинився поряд доньї Елоти, а коррехідорша поглядала на падресіто ще миліше, коли той витріщався на неї. Тата священник, не дуже стійкий до спиртного, трактував той милий погляд, як палке жадання, і твердо вирішив не поступатися.

— Матінко, чи не пора вже обідати? — запитав він.

Коррехідор невдоволено скривився. Він віддав би перевагу незрівнянним коктейлям. Крім того, донья Елота торкалася його своєю спідницею, і час від часу дотикалися також їхні лікті. Вже давно він перестав думати про гарну чолу. Роки беруть своє, але ж це не означає, що перевіряється порох в його порохівниці!

Донья Елота повагалася трохи, однак підвелася і вийшла. Два індіанці внесли величезний стіл і поставили посеред кімнати. На столі вмить з'явилися старовинні порцелянові тарілки з різними закусками і кришталеві графини з чичею, виготовленою, як зауважив дон Енкарно, спеціально для цієї нагоди. Ніхто, крім доньї Елоти, не володів секретом виготовлення чичі такого надзвичайно апетитного винно-золотавого кольору, що нагадує колір благородного топазу, і такого неперевершеного смаку, що лоскоче в горлі. У донна Седесіаса від нетерплячки свербіли руки. Він наповнив свій бокал і виголосив тост. Іншим поневолі довелося наслідувати його приклад.

Коррехідор горів бажанням. За кожним бокалом він усе палкіше облизував ріденькі вуса і все захопленіше потирав долоні. Дон Седесіас був у своїй стихії. Говорив піднесено, сміявся голосним, розкотистим сміхом.

Тата священник не зводив очей з дружини коррехідора. Яка вона ще юна! Вона зійшла б Седесіасу швидше за доньку, ніж за дружину. Падресіто згадав своє дитинство, згадав біляву дівчинку, тепдітну і ніжну, як ангелятко, згадав, як вона пурхала, бувало, вулицею, граючись із своєю рівнею. Як гірко було йому від того, що не міг поділяти з нею своїх дитячих радощів, адже він був сином чолів, темполицій і босонігий. Він не мав права гратися з дітьми благородних. А зараз цей благородний ангел си-

дить з ним за одним столом. Благородна дівчина вже стала жіпкюю, дружиною «благородного» коррехідора. На її лиці з'явилася зрадлива томність, котра надовго полощила його уяву. А яка в неї відкрита і найвна посмішка, які прекрасні, які осяйні очі! Яка вона пишна і ставна, ця спокуслива мадонна! Обличчя в неї — ніби личко цнотливої дівчини, а тіло — постать зрілої жінки. Однак таким різним лицю й тілу притамашна одна й та ж зваблива сила.

Дон Седесіас був вірний собі: їв за трьох і пив, як віл. Донья Елота вміла добре готувати, її страви мали особливий присмак. Біфштекси, приготовані нею, викликали незвичайну спрагу, і тоді чича здавалася ще смачнішою. А які в неї очі! Які губи! Ні, вона ще не постаріла, вона ще принадна. Вона вабить його до себе так само, як і колись... Отак між запашним біфштексом і духмяною чичею зринули спогади.

Власне кажучи, згадувати було нічого. Хіба що про шаль, весілля чоли з доном Енкарно та про клятву, яку він дав собі, — добитися Елоти за будь-яку ціну. Як казати по правді, то така нагода траплялася не раз. Дон Енкарно частенько їздив до Оруро, а Елота залишалася в чичерії сама. Шкода тільки, що його плани зривалися: чола завжди знаходила спосіб, як тримати його на відстані. Але одного разу в чичерії, крім нього, не зосталося більше нікого. І вона не вигнала його. Навпаки, вона була піддатлива і говірка. Вона пила з ним без зайвого кокетування, як рівна з рівним. Потім розказала про свого чоловіка, про те, що в нього тільки гроші на думці, що її він не любить, що другого дня після весілля він вже подався скуповувати курчат на продаж, і взагалі поведився з нею не гаразд — часто бив її... Дон Седесіас зрозумів, що пташка в його руках, і тому не хотів поспішати. Вони пили далі. Пили й пили. А коли йому, мужчині, здалося, що вже пора, він запросто, ніби не вперше, сказав:

— Ходімо, Елото, до тебе, трохи полежимо.

— Ходім, Седесіасе, — згодилася вона.

Та Седесіас раптом відчув, що його не слухаються ноги. Віп ледве підвівся з-за столу. А чола взагалі не могла встати. Віп, як годиться мужчині і кавалеру, взяв свічку в одну руку, другою обхопив Елоту і допоміг їй підвестися. Йдучи у спальню, Елота спіткнулася і потягла за собою дона Седесіаса. На цьому спогади поринають у морок. Так дон Седесіас ніколи й не знав, що було потім. Пригадує все лише з тої миті, як пробудився удосвіта

посеред вулиці навпроти дому, обнесеного муром жорстокості й мовчання.

Відтоді Елота стала обачнішою і виряджала своїх клісптів не пізніше дев'ятої вечора. І якщо який-небудь бездонний чан просив ще трохи заждати, донья Елота була неблаганною:

— Я заміжня жінка, а чоловік мій у від'їзді. Нащо мені людський осуд? — І вона замикала чичерію.

Тільки один-єдиний раз вдалося дону Седесіасу вмовити чолу, щоб вона зачинила чичерію пізніше, але пити довелося одному.

— І крапельки в рот не візьму,— заявила вопа твердо. А потім додала: — Якщо не зміг завладати мною, коли була незаміжньою, то на що розраховуєш зараз?

— А-а, он воно що! — вигукнув він і кинувся до неї.

Чола вивернулася, немов прудкий кіт, і, схопивши склянку в руки, заволатала:

— Рятуйте! Рятуйте!

У спальні заплакала злякана дитина. Дон Седесіас відчув непереборне бажання якомога швидше вирватися звідти.

— Тьху тебе під три чорти, свинська порода,— вилаявся він.

Після того дон Седесіас більше не заходив до чичерії, а про чичеру навіть і думати покинув. Час від часу він, правда, зустрічався з доном Енкарно, і той завжди люб'язно запрошував його на чичу. Запрошення Седесіас приймав, але досить було йому зустрітися з упертою жінкою, як старі бісники знову починали шкребтися в душі, не зважаючи на його літа. Відмовитися від гостинності чола просто не можливо. По-перше, такої чудової чичі не знайдеш ніде, а по-друге, люб'язність з боку допа Енкарно не з тих, повз яку варто проходити мимо.

Дружина коррехідора майже нічого не їла, а ще мепте — пила. Здавалося, її думки були зайняті чимось значимішим, ніж розмова при столі. Так принаймні здавалося священникові. Час від часу їхні погляди зустрічалися. Тоді гопа, зашарівшись, опускала очі на стіл. Навіть її чоловік звернув на це увагу і запитав:

— Що з тобою, Пасесо?

— Мене непокоять діти, Седесіасе. Мені вчулося, ніби Гуді плаче.

— Не може бути,— озвалася донья Елота.— Вони їдять на кухні.

— От і добре, — сказала коррехідорша і знову замислилася.

Виходить, то діти тривожать її. Священик розчарувався. Значить, все — то тільки його власна ілюзія. «Ergate humanum est» *, — гірко сказав він про себе. Та, мабуть, так краще. Вона заміжня жінка. В семінарії професор теології та моралі завжди наголошував на тому, що скандалів треба уникати ціною будь-яких зусиль. А насамперед скандалу з заміжніми жінками. «Clericus cum puera, pupquam!» ** — щоразу вигукував він, і його застереження звучали з такою силою, що майбутні священики аж ціпеніли від страху.

Пригнічений цими думками, священик звернувся до дружини коррехідора:

— Шановна донья Пасесо, — і відчув на собі її вдячний погляд, — ви любите своїх дітей так, як жодна мати в цілому світі... Це я бачу...

— Аякже, падресіто, вони — моя надія. Без них мені життя було б ні до чого.

Поки вона так говорила, обнімала його поглядом, немов розпростертими руками. Власне, так зрозумів її «падресіто», і його серце забилося часто і палко. «Os erat in votis... Os erat in votis...» *** — повторяв він подумки, відчуваючи, як кров стугонить у скронях.

В цю мить за дверима почувся пронизливий вереск. Одразу ж по тому з'явилася Вайра з меншеньким сином коррехідора на руках. Нещасне хлоп'я з ніг до голови було обліплене брагою від чичі.

— Це братик штовхнув його в чан, — боязко пояснила вона мовою кечуа.

— А чим займалася ти, що не догляділа? — визвірилася Елота і кинулася до служниці. Хазяйка вчепилася їй у волосся і, гнучи дівчину до підлоги, біла її кулаками.

Пасеса переодягла хлопчика в старенький костюмчик Фансіто, а Елота разом з Вайрою, яка все ще хлипала, прибрала тим часом зі столу. Стало скучно. Вже не було про що говорити. Хазяйка то виходила, то заходила, клопочучись по господарству, а коррехідор ревно стежив очима за нею. Доп Епкарно вже не раз клопнув посом, а падресіто досить успішно пірнав у посоловілі очі коррехідорші.

* Людині властиво помилятися (лат.).

** Священик із заміжною жінкою, ніколи! (Лат.)

*** Це в моїх бажаннях (лат.).

Та раптом дон Енкарно стрепенувся:

— Чи не пограти б нам трохи в «Сапо»? Дон Седесіасе, що ви на це скажете? — запропонував він. — Пограти не завадило б...

Всі з задоволенням погодилися. Навіть донья Пасеса. Вона ще ніколи не грала в «Сапо», але стільки про цю гру начулася, що, як їй здавалося, гратиме пепогано.

Кілька років тому, щоб привабити якомога більше клієнтів, донья Елота привезла з міста громіздке оснащення зі всім причандаллям для цієї розваги. Перший день появи «Сапо» був справжньою подією, а згодом чичерія доньї Елоти стала такою людиною, як, бувало, за юності чоли. Так гра набула популярності.

Для дона Седесіаса «Сапо» — не новинка. Він грав ще студентом. А коли став коррехідором, знову пристрастився до цієї гри. Дон Енкарно, не зважаючи на свою огрядність, був також майстром метати олов'яні шайбочки. Щоразу, як тільки сапо — металева жаба — ковтала шайбочку, він радісно вигукував:

— Татай ячан! Я завжди б'ю без промашки!

Священик теж, коли в чичерії не було завсідників, грав у «Сапо», аби подолати скуку довгих днів. Звичайно, при посторонніх йому, святому отцю, не подобало розважатися таким чинном, тому-то він, як тільки зачує, що йдуть перші клієнти, пробурчить, бувало: «Maurus in litoribus»*, — і зникає у своїх покоях. Однак у дні сімейного торжества і перед такими гостями, як дон Седесіас, він полюбляв похизуватися своєю вправністю.

Мішень для метання стояла під надвірною стіною в кінці тераси. Кинули жеребок — і партнери визначилися. Донья Елота відмовилася брати участь у грі, посилаючиєь на зайнятість. Зосталися грати два на два — старші проти молодих.

— Я ніколи не наважився б навіть подумати, що доля така прихильна до мене, — прошептав священик на вухо своїй партнерші і почав розкладати на долоні олов'яні шайби.

— Ви забуваєте про свою сутану, — відповіла пошепки вона, зашарівшись.

Священик сторонів.

Розгорілася вперта боротьба. Старші шйак не поступалися молодим. З першого ж кидка сапо проковтнула шайбу

* Маври на березі (лат.).

дона Седесіаса. За нею — шайбу надресіто. Донья Пасеса не дуже раділа своїм успіхам, хоча й не можна сказати, що вона була безпорадним партнером. Першу партію виграли молоді, хоч перемога далася їм і нелегко.

— У грі ми пасуємо дуже добре, — засмучено прошепотів священик, наблизившись до Пасеси.

Партнерша знову зашарілася, але навіть не глянула на нього.

Діти, приваблені грою, плуталися під ногами в дорослих. Коли коррехідор відчув, що програє також і другу партію, він почав свою лють виміщати на дітях. Та тут якраз вчасно підоспіла донья Елота і забрала малих на кухню.

На табуреті під стіною стояв графин чичі, а на підносі поряд — порожні склянки, котрі учасники гри наповнювали самі собі за власним бажанням. Донья Пасеса майже не пила, і в догоду їй надресіто намагався не підходити до графина.

Гра тривала далі. Кожний кидок супроводжували коментарями. Старші після кожної промашки сипали влучними дотепами, які викликали загальний сміх. Запанував добрий настрій. Спорожнили не один графин чичі. Обличчя в усіх аж пашіли.

Священик і донья Пасеса після першого виграшу потерпіли дві поразки.

— А як зараз, ми пасуємо у грі? — запитала свого партнера донья Пасеса, грайливо посміхаючись.

Священик збирався відповісти щось двозначне, але стримався, спіймавши на собі досить дивний погляд дона Седесіаса.

Донья Елота ще за столом звернула увагу на те, що дон Седесіас пожирає її очима, в яких світилося колишнє жадання. Ні роки, ні розпуста не вгасили похоті в цій свині. Таке огидне поведження тут, у присутності її сина та чоловіка, могло б не мати місця, якби... Але ж в тому винен сам дон Енкарно. Цей скнара зі своєю жаждою до грошей! Коли щось і станеться, то ніхто, крім нього, не буде винен у тому. Скільки років вона уникала дона Седесіаса, чинила йому опір, як тільки могла. А от Енкарно знову постарався звести їх. Здавалось би, що на старості літ пора б оговтатись, та, мабуть, мужчини — припаймні деякі — непаситні тварюки. Навіть дон Енкарно не вмів гамувати в собі потяг до молодих індіанок. Скільки їх, згвалтованих, приходило до неї, плачучи, скаржитись.

Скільки їх мали твердий намір жалітися на нього коррехідорові. Доводилося не раз відкуповуватися грошима, аби тільки уникнути скандалу. Звісно, лише заради сина. Інакше вона вже не одну склянку потрощила б на голові цього старого негідника... Думки змінювалися спогадами, спогади — думками... Жінка ніколи не була в цілковитій безпеці, навіть якщо вона вже в літах. А тим більше, вона, Елота. І чого отой варвар, отой Кошкотонго лише до неї? Чого йому від неї треба, коли своя жінка така юна, така гарна?..

Учасники гри поступово стомлювалися від безперервного кидання шайбочок у пащу сапо. Дон Енкарно вловив тінь скуки на обличчі коррехідора. Дбаючи про те, щоб цей день будь-що зробити гостеві приємним, господар запропонував ламаною іспанською мовою:

— Татай ячан, кінчаймо в «Сапо»... Доне Седесіасе, може, підемо в залу?..

Переходячи до зали, він шепнув синові:

— Падресіто, ти б трохи на гітарі...

Падресіто зрозумів батька і з задоволенням виконав його прохання. Вміння грати — то в нього дар божий. Ще колись, як був семінаристом, він на канікулах не випускав з рук гітари. А коли став священником, все одно частенько годину-другу присвячує цьому інструменту. Так він досяг неабиякої майстерності у виконанні вайню та куетки і кількох модних танго. Він також непогано співав, але тільки пісень скромного змісту.

Колись дон Енкарно був чудовий гітарист. А зараз його пальці задубіли, і він не паважується більше торкатися струн. Дон Седесіас грав досить посередньо, і тому розважати товариство довелося тата священникові самому. Кожна річ у його виконавці була справжнім подарунком для всіх. Дон Седесіас ще ніколи не чув, щоб так любо звучала гітара. Дон Енкарно полинув у спогади своїх юнацьких років, коли гітара в його руках була ключем до сердець молодих чоліт.

Заохплена донья Пасеса слухала мовчки, лише сльозинки брили в її очах.

За вечерею донья Елота взагалі не сідала до столу. В жінки завжди знайдеться вибачення, а тим більше, коли в неї гості. Щоразу, як тільки донья Елота навідувалася поглянути, чи в усіх є що їсти, чи ще не випили чичу, вона аж здригалася від виразу обличчя допа Седесіаса, який був схожий на хижого звіра, що вистежує здобич.

Від несправності в неї темніло в очах. В усьому, в усьому винен Енкарно. Це він привів його в дім. Скнара!..

Та от скінчилася вечерея, і в доньї Елоти не стало приводу надовго покидати гостей. Коррехідор почав патякати, що в кімнаті когось бракує, що за таких умов не може повноцінно завершитися такий чудовий день, і попросив дозволу піти пошукати господиню. Він повернувся, ведучи свою даму під руку і, як у таких випадках ведеться, змусив її випити «штрафну». Знову розгорівся пригаслий настрій. Залунали всілякі натяки, посипалися двозначні анекдоти, від яких не вщухали вибухи сміху.

На прохання коррехідора в руках падресіто знову зазвучала гітара. Він самовіддано й щиро виконав своє найкраще вайню. Але, на превеликий жаль священика, якраз у найкращому місці Седесіас вигукнув:

— Музика без танців нічого не варта!

— Тата Токой ячан! — вигукнув дон Енкарно і калічевою іспанською мовою додав:— Правильно кажете, дон Седесіасе, танцювати треба!..

— Тож і починайте ви з моєю жінкою,— владним тоном наказав коррехідор.

— Е, ні, сеньйоре коррехідор, що ви..— улесливо заперечив дон Енкарно.— Спочатку ви... Починайте... з Елотою... Ану, Елото!..

Коррехідор чудово протанцював з Елотою неповторну куеку. Так завзято і запально, як, бувало, за молодих років. Дон Енкарно, не зважаючи на свою огрядність і на кількість випитої чичі, танцював легко і невимушено з доньєю Пасесою. Дійшла черга і до падресіто. За даних обставин відмовлятися було б рівноцінно тому, що решетом черпати воду. Коррехідор вихопив у нього з рук гітару, а самого штовхнув до своєї жінки.

Куеки змінялися вайнюсами. Іноді гітарист раптом змовкав посеред танцю і палко вигукував: «Аро! Аро!» * — тоді всі танцюючі, зчепившись руками в ліктьовому згині, випивали на брудершафт, а потім продовжували танцювати. То був старовинний звичай. І той, хто ухилився від «аро», втрачав повагу присутніх і насамперед — прихильність господарів дому. Все частіше тапці переривалися вигуками «аро!», і Елота, відчуваючи, що втрачає сили, прикинулася, наче зовсім п'япа. Вона, ніби непароком, упустила на підлогу одну-другу склянку, які коррехідор

* А р о! — Коло! (Ісп.)

власною персоною затискав їй у руку. Сип, досить твердий на ногах, одвів матір у спальню, де звелів їй лягти в ліжку. Танці врипинилися, але присутні продовжували пити.

Була вже пізня ніч, коли дон Енкарно, схиливши голову на край столу, заснув, сидячи в кріслі. Незабаром його приклад наслідував і коррахідор. Обидва голосно хропли. Священик і донья Пасеса мовчки дивилися одне одному в очі. Вона стояла поряд, як дерево з свіжими плодами. Досить йому простягти руку, щоб дістати найближче віття. І змія була тут як тут, під'юджувала його своїми очима. Однак священика сковував страх. Може бути, що її чоловік зовсім і не спить. А очі, здавалося, говорили в самозабутті: не зволікай!

Падресіто тремтів від однієї лише думки, що дон Седесіас зараз прокинеться і підведе голову. Повагавшись ще якусь мить, він, проте, сказав:

— Шановна Пас... Я бачу, що мені треба провести вас додому...

— Так, падресіто,— підтвердила вона,— проведіть мене... Я трохи сніяла...— і зніяковіло похнюпилася.

Як не старалися розбудити донна Седесіаса, всі зусилля були марними: він спав мертвим сном.

— Залишмо його в спокої,— прошептав священик.— Нехай спить, поки я повернуся.

Вони вже зібралися йти, коли донья Пасеса раптом злякано скрикнула:

— Ой, а мої діти...— І важко зітхнула.

Священик пішов пошукати їх. Покинуті напризволяще, вони, мирненько обнявшись, спали в кухні прямо на Вайривій постелі. Падресіто розбуркав малих і наказав Вайрі одвести їх додому. Донья Пасеса віддала дівчинці ключі і попросила йти з дітьми вперед, бо вона, мовляв, нездужає і йтиме потихеньку слідом.

— Я трохи сніяла,— повторила вона, коли вийшли на темну вулицю, і похитнулася. Але вчасно вцепилася за руку падресіто.

Священика охопило якесь дивне, досі не знаєне почуття. Якийсь дивний страх перехопив йому горло, немов холодна рука мерця. Ні, ні, нізащо в світі! Йому нічого від неї не треба! А Пасеса йшла поряд, тислася до нього і весь час міцно обнімала його руку. Він охоче відштовхнув би її і йшов би на безпечній відстані, адже вона заміжня. Йому пригадалися пастанови професора моралі й теології: стосупки з одруженими немилуче приводять до

скапдалу, а скапдал для священника гірший за смерть. Ні! Нізащо в світі! І, крім того, що скаже Пура! І Магдалена? І маленька Ноемі?.. Пасеса заміжня. Вона дружила коррехідора. Але вона така зваблива. То дарма, що має дітей. В цілому селі не знайдеш жінки, принагідної за неї. Заміжня. Плід з чужого саду... Однак він же кінець кінцем мужчина. Такий, як усі, — із плоті і крові. Із невгамовної плоті. Він старався носити волосяницю, вдавався до самобичування, та нічого не допомагало. Стриманість лише розпалювала чоловічі інстинкти і кидала його в жіночі обійми. Щоправда, він ніколи не мав наміру стати відлюдником, не пнувся потрапити у святі. Він не хотів зректися плотського. Він молодий. Для каюття ще є час. Господь милосердний. Він простив і розпутника Августина, і блудницю Марію Єгипетську. Зараз вони обоє — честь і слава святої церкви. А ще давніше господь простив перелюбство царя Давида, славного родоначальника роду Христового.

Раптом священник відчув, що рука його вивільнилася, а тіло Пасеси ковзнуло на землю. Він спробував підвести його, це прекрасне, пружне тіло з округлими плечима. Йому хотілося отак би до самого ранку вовтузитися з оцим тілом, з таким спокусливим і таким гріховним. Та несподівано Пасеса так само легко, як падала, так і підхопилася й повисла в нього на шиї...

Через кілька днів дон Енкарно з'явився до коррехідора зі скаргою на індіанця, старого боржника. Дон Седесіас поводився бездоганно. Адже все було ясно як день: коли боржник повертав борг, дон Енкарно розписувався в нього на копії договору про сплату. В даному випадку ніякого підпису не було. Отже, всі доводи боржника бездоказові, а весь борг разом з процентами і пенею вважається несплаченим. Коррехідор абсолютно не зважав на одчайдушні запевнення індіанця і замкнув його в карцер. Там він протримав звишчаченого доти, поки той змушений був признати весь свій борг. Але перш ніж випустити індіанця на волю, коррехідор вичавив з нього штраф собі на користь.

Х. ШЛЯХИ, ЯКІ ВІДКРИВАЄ ГОЛОД

Коли гукали «Гвадалупе», вона думала, що то не до неї, і не з'являлася. А хазяї були вимогливі, тож і полюбляли, щоб корилися їм з першого ж слова. Досить було Вайрі

хоч на хвильку загаються або повестися не досить шанобливо, як над нею зависала караюча рука. Кожен повелитель дому мав свій метод покарання. Дон Енкарно завжди нагороджував її своїми коскорронами*. Він умів робити це так, що в нещасної аж іскри сипались із очей. Донья Елота — та одразу запускала всі свої пальці у волосся служниці. Хазяйка чомусь ненавиділа Вайрині коси і, мабуть, тому скубла їх з неймовірною пасолодою. А тата священник виміщав свою злобу на Вайриних вухах. Добре, що хоч його руки були не такі грубі.

Кожне покарання обов'язково супроводжувалося словами: «Треба бути вихованою». Або: «Неслухняна служниця нічого не варта». Іноді Вайра чула й таке: «Як видно, тобі подобається, щоб тебе карали...» Такого висновку хазяї дійшли, напевне, через те, що дівчинка терпляче, без сліз і жалоби зносила всі знущання. Спочатку, коли Вайру били, вона плакала і кричала на весь голос, як те зробила б кожна жива душа. Та чим більше вона плакала, тим жорстокіше карали її.

— Ану поплач за все одразу! — вигукувала донья Елота і, полишивши скубти волосся, хапалася за батіг або палицю. А коли Вайра, бувало, хоч заскімлить від коскоррона дова Енкарно, той ставав ще лютішим і несамовито кричав:

— Ось тобі, щоб недаремно голосила, — і стусав дівчину ногою так, що вона аж котилася по підлозі.

Так, зрештою, Вайра навчилася мовчати: менше плакатиме, менше доведеться терпіти. Вона зовсім не плакала, коли били її як звичайно. А якщо кому-небудь захочеться побачити її сльози, то нехай б'ють до смерті. Не могла Вайра тільки звикнути до того, що її називають Гвадалупе. Хоч як уперто хазяї кликали її цим ім'ям, їй завжди здавалося, що то не до неї.

— Це її християнське ім'я, — говорила донья Елота. — І називати її треба тільки так, а не інакше.

Як не дивно, але священникові подобалося індіанське ім'я дівчинки більше. Слово «Вайра» збуджувало в ньому якісь дивні почуття і викликало цілу низку незвичайних образів. Іподі, вимовляючи це слово, він навіть заплющував очі, ніби хотів зловити щось примарне. Йому було абсолютно байдуже до того, якщо дівчинка не озивалася на її

* Коскоррон — удар по голові кісточками пальців, стиснутих у кулак (*ten.*).

християнське ім'я. Навпаки, він з задоволенням називав її Вайрою ще й тому, що вона вмить вибігала на клич. Та даремно він намагався переконати батьків. Не раз він пробував пояснити їм:

— Індіанці не можуть вимовити «Гвадалупе». Вони скорочують це слово і спотворюють його настільки, що в них виходить «Вайра», а це, власне, одне й те саме.

Батьки ніяк не могли і не хотіли того розуміти, бо «Вайра» означає «Вітер», а таке слово ніколи не було християнським ім'ям.

Минали дні, а Вайра лишалася глухою до Гвадалупи. Вона — Вайра. Так називали її батьки. Так кликали її брат і сестри. Так гукали її пастушки в горах. Це ім'я вона всотувала з молоком матері, вона вдихала його з вітром, сонцем і дощем. Воно пов'язане із смаженим маїсом і диким медом, воно пов'язане з криничною водою. Воно сміялося разом з нею в горах серед її однолітків. Чому вони хочуть змінити це ім'я? Ні! Нехай б'ють її палицею, немов осла, імені свого вона не зречеться. Рано чи пізно вони змушені будуть визнати його.

З кожним наступним днем все більше зростали обов'язки Вайри. Крім звичайних навантажень, на її плечі поступово навалювали і всю роботу доньї Елоти. Досі, якщо не зважати на часті побої та поганий харч, Вайрі майже не було на що нарікати. А тим більше в ті дні, коли гпали чичу. Для дівчинки то були дні достатку і щастя. Донья Елота займалася найвідповідальнішими процесами варіння чичі і все інше перекладала на Вайру. Служниця господарювала на свій лад. Вона випивала повнісінькі тутуми * солодкої, тільки-но звареної бражки, досхочу жувала ханчхі **, аж поки їй не занімуть щелепи. Проте найулюбленішими ласощами дівчинки була кхета ***, якої вона ніяк не могла наїстися по саму зав'язку. І коли закипала бражка і наставала жадана мить, Вайра блискавично загортала добрячі порції кхети в листя з маїсу і ховала у надійне місце. Але донья Елота була собі на умі. Одного разу вона знайшла приховану кхету у Вайриному лігві і всипала їй теж немалі порції за це. Відтоді дівчинка

* Тутумп — кухлики з каракудьок, рослини із родини гарбузових (*кечуа*).

** Ханчхі — осад від одстою солодкої маїсової браги (*кечуа*).

*** Кхета — фермент, видобутий із маїсової жуйки, спеціально заготовленої для варіння чичі (*кечуа*).

стала винахідливішою у виборі сховища. Крім кхети, під час виготовлення чичі можна було досхочу поласувати ще таким делікатесом, як кхайма-кхета. Цих відходів було вдосталь. Ними залюбки ласували діти, а ще ними годували свиней. Як тільки приємний аромат виповняв вулиці, дітлахи бідноти з усієї округи роїлися, наче мухи, біля дверей чичерії. Кожне тримало у брудних рученятах пемиті кварти. Донья Елота роздавала кхету лише тим, кого знала в обличчя. Та й то з оглядкою, щоб, бува, не віддати їм і свинячої пайки. А коли хазяйки поблизу не було, Вайра щедро наділяла всіх без винятку.

«Християни варті того більше, ніж свині», — думала вона, наповнюючи кварти. Одного разу хазяйка застукала її на гарячому,

— Ти ба, яка щедра! Хіба це твоя кхета?! Ось я тобі покажу! — закричала Елота, хапаючись за палицю.

Злякана дітлашня кинулася врозтіч, а палиця тим часом заходила по Вайрі...

Кхета була їстівною протягом двох днів, і весь цей час Вайра і хазяйські діти не відходили від неї, черпаючи її великими тутумами із чанів. Донья Елота нікого з них за це не сварила. Третього дня кхета скисала, і тоді її викидали свиням.

Поки кхети було вдосталь, Вайра не збирала об'їдків з хазяйських тарілок і не вишкрібала нігтями горщиків, перш ніж помити їх. Вона в ті дні не їла навіть своєї скудної порції, а приховувала на чорну годину. Але порції були настільки мізерні, що після того, як кхету висипали свиням, її знову мучив голод. І знову від її нігтів діставалося тарілкам, горщикам та казанам. Вайрі хотілося забитися в який-небудь куточок і нічого не робити.

Опівдні служниця повинна була йти по хліб для дітей, але звіти не мала права взяти жодної крихти. Дівчинка мусила чекати до вечері. Іноді вона вхитрялася випросити у хлопчиків невеличкий шматочок, але ті бігли потім до матері і слізно скаржилися їй. Хазяйка з'являлася з батогом у руках і, шмагаючи Вайру, примовляла: «Те, що хазяйське, те — це твоє, ненажеро!» Або: «Ах ти ж обжерлива собако, хіба не тебе я годую з ранку до самої ночі?..»

Тим часом Вайра мусила вже не тільки прибирати і допомагати на кухні. Раніше хазяйка сама ходила рано-вранці до джерела по воду, бо та, що в криниці, трохи солонкувата. А тепер Вайра мусить з важким кухлем на стегні

збігати кілька разів на день до того джерела, що за кілометр від села. І нехай начувається, якщо вона хоч трохи забариться або принесе каламутної води. Раніше хазяйка сама готувала їсти. А тепер це був прямий обов'язок служниці Вайри. І горе їй, якщо страви вдавалися не досить смачними або в недостатній кількості. Раніше хазяйка сама забезпечувала чичеварню водою з криниці. А тепер мусила Вайра виконувати і цю непосильну роботу, від якої ломило все тіло.

Полегкість для Вайри наставала тоді, коли, бувало, в домі з'являлася «закладна» наречена. Така наречена — то неоціненна помічниця в господі. Звичайно, Вайра швидко здружувалася з новенькою і повіряла їй свої болі та горе. «Закладна» взаємно розкривала Вайрі свої таємниці. Така наречена працювала з Вайрою цілий день, за винятком годин, відведених для бесіди з священником, який наставляв молоду на істинну путь. Минало кілька днів. Подруга поспішала до шлюбу, а Вайра знову лишалася одна, і їй здавалося, що все вимерло довкола.

Тяжка праця і голод крокували з Вайрою поряд. Чим більше вона працювала, тим більше відчувала голод. А скудний раціон залишався незмінним. Якось, поглядаючи, як діти жують булку, вона заплакала. А коли хазяйка запитала, від чого ті сльози, дівчинка відповіла:

— Я хочу їсти.

— І сорому в тебе немає, ненажеро? Якщо ти така голодна, то йди жери свиняче лайно. Інакше тебе все одно нічим не нагодуєш!

Якось Вайра витягла з горщика, де варилася вечеря, шматочок м'яса і кілька картоплин. Донья Елота своїм гострим оком одразу помітила пропажу. Та, як не дивно, не покарала дівчину, а тільки на ніч відправила спати у хлів і не дозволила взяти з собою ні постелі, пі соломи. А наступного дня хазяйка не дала їй і крихти їжі.

— Гляди, як отак красти звикне, — коментувала хазяйка свій вчинок, — то й нам не зостанеться нічого.

— Татай ячаи! Погані звички треба викоринювати ще в зародку, — підтакував їй дон Енкарно.

Саме в цей час хазяї визнали за необхідне втаємничити Вайру у вчення Христове і навернути дикунку на віру. Досі, якщо казати по правді, падресіто не займався серйозно християнським вихованням індіанки, і катехізіс вже давно припав товстим шаром пилу. За весь рік, що дівчинка в цім домі, вона не вивчила як слід «Отче наш». І щоразу,

коли хто-небудь з хазяїв звертав на це увагу сина, падресіто виправдувався тим, що всі зусилля були б марними, бо вона, мовляв, ще не знає іспанської мови, а він не знає молитов на мові кечуа. Тому-то цього разу сімейна рада й вирішила: нехай вона вчить одночасно іспанську мову і катехізіс.

Щовечора, коли тата священик повертався додому, він брався за навчання маленької служниці. Якщо дівчинка слухала уважно і відповідала урок добре, падресіто винагороджував її жменькою цукерок. Вайрі подобалося слухати голос учителя. Той голос був зовсім не схожий на голос хазяїв — у ньому не вчувалося ні найменшого примусу. Він був м'який, а часом навіть і ласкавий. Він не наказував і не погрожував. Він звучав, як прохання. Привабливий голос осідав у серці добром. Вайра старалася вчити свої уроки. По-перше, тому, що за це одержувала жменю цукерок, а по-друге, ще й тому, що всі твердили, ніби вона вивчає надзвичайно важливі речі. Дівчинка щодня з нетерпінням чекала заходу сонця, а коли зачує голос падресіто, мало не танцює від щастя. Тата священик був задоволений її старанням і після заняття частенько гутарив з нею про те, про се, а жменька цукерок ставала щедрішою і, зрештою, переросла у вечірню пайку. Але в цукерок була своя особливість: вони, здавалося, розширювали їй плунок, і голод ставав таким нестерпним, що вона часто не могла заснути вночі. А засне, то обов'язково сняться всілякі страви. Їх було надзвичайно багато. Вона їла їх. Їла без перестанку. Проте й уві сні відчувала, що шлунок порожній...

Донья Елота мала звичку класти гроші, виручені за чичу, в мисочку, якою вона, замість кришечки, накривала глеки. Хазяйка клала виручку туди доти, поки в глековій не кінчалася чича. А потім чичера підраховувала виторг. Цей метод вона перейняла від матері і вважала його найдоцільнішим.

Коли священик напучав дівчину, він увесь час дбав про те, щоб Вайра засвоїла ті заповіді, де значиться: «Не вкради», «Не зазіхай на чуже добро». А перераховуючи смертельні гріхи, він обов'язково протиставляв лінощам — прачелобність, обжерливості — помірність, пихатості — покірність. Саме ці три якості помагався тата священик втовкмачити в голову індіанці, бо так хотілося його батькам.

— Краще запобігти хворобі, ніж потім лікувати її, — повчала донья Елота свого сина.

А дон Енкарно примовляв:

— Татай ячан, навчи її, падресіто, щоб не мала руки загребуші.

Вайра поступово засвоїла всі ті заповіді, яких навчав тата священик, і його настанови все глибше западали дівчинці в душу. Але одного разу, коли її знову мучив нестерпний голод, вона випадково наткнулася на одну з мисочок, де була виручка за чичу.

Скільки грошей! І скільки можна за ці гроші купити хліба! Багато булок. Так багато, що нарешті вона могла б скуштувати, що то значить паїстися вволю. А вона взагалі не пам'ятає, чи хоч раз в житті була сита. Магічні монети притягали її до себе, як погляд вужа притягає жабу. Але в цю мить ввійшла донья Елота. Вайра взяла в руки глек, за яким була прийшла, і подалася геть. Мисочка з монетами не виходила в неї з голови. Цілісінький день все найкраще, що вона уявляла, було пов'язане з грошима. Надаремне вона призивала божі заповіді і всі знані нею молитви, щоб одвернути спокусу. Губи шептали: «Не вкради», — а перед очима стояв зманливий блиск монет. Не встигала вона до кінця проказати: «Обжерливість — великий гріх. Помірність...» — як в уяві поставали великі кошики з духмяними булками, від пахоців яких в неї паморочилося в голові. «Красти — смертельний гріх», «Той, хто краде, неминуче потрапить у пекло». Десятки разів повторював падресіто ці слова. Сказані проникливим, переконливим тоном, вони постійно звучали в неї у вухах. От і зараз вона бачить навіть, як їх вимовляють падресітові уста. Але чийсь тоненький кволий голосочок під'юджує: «Голодна. Голодна. Голодна... Треба поїсти... Істи... Істи..!» Відганяючи спокусу, Вайра твердила про себе: «Красти не треба. Красти недобре. А мисочка так близько, зовсім поряд, тільки сягнути рукою... Одну монетку... Лише одну-однісіньку. І ніколи більше до тої мисочки не доторкнуса...»

Увечері доньї Елоти не було, дітей теж, і Вайра досить легко взяла монетку. Дівчина не могла заснути всю ніч. Вона весь час думала про свій скарб. То ж не просто монета, а то ціла хлібина — символ ситості і щастя. Вайра не пригадує, щоб вона будь-коли в своєму житті з'їла цілу хлібину!

Другого дня індіаночка купила булку, але на вулиці їсти не наслідилася, щоб хто-побудь, бува, не доніс хазяйці. Вдома вона заховала хліб і з'їла його тільки тоді, коли

вже була в своїй постелі. Яке-то щастя — наїстися восталь хліба!

Оскільки все зійшло гладко, Вайра і наступного дня наважилася взяти ще одну монетку, а через кілька днів — ще одну. Згодом це ввійшло в звичку — щодня брати по монетці, а вночі з'їдати по булці. Після цього вона добре спала і, виспавшись, працювала ще краще. Вона й сама помітила, що стала стараннішою. Хазяї приписували це переродження урокам християнської моралі. Немає кращого виховання для служниць, як виховання в католицькому дусі. Оп як за такий короткий час змінилася дівчина! Майже не було за що її покарати її.

Одного разу вранці по дорозі до крамниці Вайра зустрілася з матір'ю. І хоча це була перша зустріч після втечі, ні мати, ні дочка не зраділи. Вони розмовляли так, ніби розлучилися тільки вчора. Дивно. Дочка не відчувала колишнього бажання пригорнутися до матері і отак, не одриваючись від неї, піти разом хоч світ за очі. В душі дівчинки вже вгамувався біль, той страшний біль, який приковував її скорботні думки до рідної хатини. Тоді вона почувала себе гілочкою, силоміць відламаного від дерева. Їй здавалося, що скоро вона висохне, скоро помре. Аж ні. Стоїть собі і спокійнісінько розмовляє з матір'ю, без подиву, без радощів, без болю. Так ніби вони ніколи й не розлучалися, чи, може, так, як все й малося бути.

— Ти дуже виросла, — нарешті промовила мати до Вайри, як до чужої.

— Брат і сестрички, мабуть, теж повиростали, — так само байдуже сказала і Вайра.

Вони розлучилися мовчки, як і годиться справжнім індіанкам. Але, пройшовши кілька кроків, Вайра інстинктивно озирнулася і побачила, що мати дивиться їй услід і плаче. Вайра кинулася до неї і, не тямлячи себе, дістала з-під сорочки кілька монет, відкладених за останні дні, і простягла матері:

— Візьміть, мамо.

— Звідки вони в тебе?! — запитала мати, злякано відсахнувшись.

— Тата священник подарував мені, — відповіла дочка, не моргнувши оком.

— А ти, бува, не вкрала? — суворо допитувалася мати.

— Ні, мамо, — переконливо заперечила Вайра. — Я знаю заповіді господні. Візьміть їх, мамо. Мені вони не потрібні.

Сабаста заспокоїлася. Вона зібрала монети з Вайриної

долопі і, зворушена, піднесла їх до губів: сам господь бог послав їй милостиню, а донька всього лише посередник.

— Слава тобі, боже, і хвала, — перехрестилася Сабаста, звівши очі до неба. — На сьогодні ми вже не мали, чого їсти.

По дорозі, Вайра не думала про матір, а згадала про неї, коли переступила поріг. Розмова з матір'ю тривала недовго, але за це перепало від хазяйки: падресіто збирався умитися, а в хаті не було ні краплини води. Негідниця з глеком не поверталася. От проклятуца! Поки донья Елота обсипала Вайру прокльонами, дівчина стояла і думала про матір. Як вона змарніла, як постаріла! Яка не схожа вона на себе в отій полинялій, поношеній спідниці. І вже немає на ногах черевиків із баранячої шкіри. Порепані, мозолясті ноги, здавалося, скаржилися на немилосердно тверду землю. А як гірко вона плакала! Цілий день Вайра не могла забути тих гірких сліз. Розчулена індіаночка все знову й знову згадувала, як вдячна мати зводила очі до неба. Нехай падресіто скільки завгодно твердить: «Не обмани», — вона не жалкує про те, що обманула матір. Навпаки, вона раділа з того, що так до ладу збрехала про священика, інакше мати заставила б її покласти ті гроші назад. Мати сказала: «На сьогодні ми вже не мали, чого їсти». Якби Вайрі не спав на думку цей обман, то що їла б мати і малюки? Вайра навіть гордилася, що змогла допомогти їм.

З цього дня Вайру знову посіло бажання повернутися до матері. Нехай там немає чого їсти, нехай там немає ні корови, ні овець, ні птиці, нехай там плачуть з голоду малюта, вона все одно хоче до них. Замість того щоб працювати на хазяїна, вона зможе працювати в себе вдома. Вона вміє прясти, готувати мукху, вона вміє гнати чичу. Вона могла б стати чичерою так, як ота мама Сипіка або як Вайкхула. Тоді малеча не плакала б з голоду. Вона вже багато дечого вміє. Але ж як повернутися додому? Хазяї часто дорікають, що купили її за велику суму грошей.

«Куплене бидло!.. Ти контуєш мені багато грошей!.. Якби мені повернули мої гроші, я б тебе прогнала ломакою звідси!» — не раз кричала хазяйка, коли була зла. Треба повернути їй гроші. Однак звідки, звідки взяти їх? Від матері допомоги не жди. Вона сама не має, за що купити малечі хліба. Ой, чи вона дурна, чи, може, сліпа? Гроші в неї під руками, в тій мисочці, куди хазяйка кладе вичурку. Все залежить тільки від того, як вона вкраде і як

заховає. А коли збере необхідну суму, передасть гроші матері, а мати тоді зплатить викуп. То нічого, що треба буде потерпіти ще місяць, два, три або, може, й цілий рік. Головне, вона повернеться додому. Рано чи пізно, а повернеться.

При першій-ліпшій нагоді, хоч і не щодня, Вайра брала чотири-шість монет, іноді навіть — одну-дві кредитки, якщо вони були новенькі. Нові кредитки були особливо маптиві. Вкрадене вона спочатку зав'язувала у вузлик своєї сорочки, а вночі, коли всі спали, відносила гроші в «касу», як вона називала глибоку яму в кутку хліва. Цю ямку вона вигребла під купою старого каміння. Загорнуті у ганчірку гроші зберігалися в надійному місці. Дівчина старалася не полишати після себе ні найменшого сліду, бо добре знала, що в хазяйки собачий нюх.

З того часу, як Вайра вирішила збирати гроші па викуп, вона ніколи більше не тратила їх на хліб. Вона навчилася тамувати голод, а потім звикла й не відчувати його.

ХІ. НА ШЛЯХУ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Якось чича не вдалася, і попит на неї був значно менший, ніж звичайно. Вайра виявила, що в мисочці майже нічого немає. Мізерна жменька мідяків та кілька потертих кредиток — ото і весь виторг. Незборимий потяг, не знана досі жадоба до грошей пекли їй руки. Вайра не змогла стриматися, вона згребла всі мідяки і полишила тільки кредитки. Що сталося з доньєю Елотою, важко навіть уявити. Коли побачила, що зникли гроші, заціпеніла, немов уражена громом. Неймовірно! У неї, в найобережнішої з обережних, у доньї Елоти, викрадено гроші! Майже всю виручку за день! Але цього вона так не залишить, вона знайде лиходія. Вона переверне догори дном і небо, і землю.

— Я верну свої гроші! — бушувала чола.— Не зватимусь я більше Елотою, якщо не повибиваю злодієві зуби.

На лемент чоли позбігалися падресіто, дон Енкарно і наймичка. Вони поставали довкола мисочки, немов довкола смертного одра. Та що поробиш: грошей як нема, то нема. Коли перший вибух гніву трохи вщух, донья Елота почала розмірковувати: зникли тільки дрібні гроші. Жодного дрібочка солі в мисочці...

— Саламандра! — несамовито закричала донья Елота. — Саламандра!

— Та що ви, матінко! Це ж абсурд... — не встиг падресіто їй договорити, як донья Елота знову заверещала:

— Саламандра! Я забула насипати в мисочку солі. Саламандра не владна над кредитками, тому і викрала тільки дрібні.

Падресіто вважав своїм обов'язком розтлумачити матері, що все те — забобон, та поки він підбирав потрібні слова, несподівано почулося невиразне бурмотіння служниці:

— Матінко Елота, я бачила... Невже це?.. Я думала, я сонна... Я дуже злякалася, матінко Елота... Я подумала, то диявол... Матінко Елота, невже це?..

— Та кажи-но, заклята! — закричала несамовита чола. — Про яке «це» ти говориш?!

— Це... Коли я сьогодні після обіду йшла по хліб... Тут на розі... Я побачила низку монет... Вони пострибали через дорогу... Я хотіла взяти їх, але злякалася... Я думала, що то сам диявол хоче спокусити мене, і я заплющила очі. А коли подивилася знову, їх уже не було.

— От бачите! — переможно вигукнула донья Елота. — А що я вам говорила? Це саламандра. Чому ж ти раніше нічого не сказала? От віслючка? От тварюка! От пікчема!..

— Матінко Елота, я думала, сам диявол... Мені було так страшно, що я навіть згадувати не хотіла про ті монети...

Тим часом падресіто махнув на все і на всіх рукою і пішов до себе в кімнату.

Донья Елота провела безсонну ніч, намагаючись папасти на слід саламандри. Гроші пострибали до річки. Чичера знала всіх жінок, котрі купували в неї чичу. Хто з них? Яку можна запідозрити? Жодна не мала поганої репутації. Проте... Аснайча?.. Або Юта?.. Чи, може, Корікенті?..

Не зважаючи на довгі години роздумів та міркувань, знайти саламандру, як зрозуміла і сама донья Елота, не вдається. Доведеться змиритися з пропажею.

Вайра досить розсудливо вирішила деякий час триматися подалі від мисочки. Вона старалася працювати якомога краще, щоб хазайка була задоволена нею. З кожним днем донья Елота все більше дивувалася тій наполегливості і тому завзяттю, з якими Вайра бралася до роботи.

«Це я зробила з неї людину, — з гордістю думала вона. — Це мій труд. Це моя праця. За один тільки рік я всього її навчила. А ще через рік я зможу відпочивати. Я керуватиму нею, сидячи в кріслі». І тільки тепер хазайка

помітила, яка Вайра худа й брудна. Вона почала щедріше годувати дівчину і дозволила купатися в ариках, а також прати своє лахміття.

Незабаром Вайра вдруге зустрівся з матір'ю. Цього разу заплакала вона — від зворушення та болю: мати стала ще злиденніша, ще старіша. Сабаста розплакалася теж. Тепер обидві були балакучіші, і розмова затяглася надовго. Вони мали про що говорити. Вайра детально розповіла пригоду з саламандрою, як справжню страшну бувальщину. Дівчина клялася, що говорить правду, саму тільки правду. Розповідь глибоко вразила Сабасту. Так, вона вже не раз чула оповіді очевидців про те, як реалі низкою стрибали услід за саламандрою. Потім Вайра поцікавилася, як живуть зараз братик і сестрички. Тілі віддали в пайми до управляючого, бо Сабаста не могла виплатити за тих овець, що загинули з Вайриної вини, і тому довелося пожертвувати його свободою. Щоправда, управляючий дав їм трохи грошей. Обидві сестрички ще ні до чого не придатні, одне тільки й знають — їсти та їсти. А звідки взяти гроші? У торгівлі їй не поталанило. А клаттик землі... довелося повернути патронів, бо нічим платити пеонам. У хатині вони поки що живуть, але повинні за це платити оренду.

Вайрі не під силу було досягнути розміри страшного нещастя. Вона лише туманно уявляла його як щось далеке, але неминуче.

— Я піду з тобою... Я вже багато дечого вмію... Я зможу допомагати тобі...

— Не можна, дочко, не можна. Ти вже не моя.

— А якщо ми повернемо їм гроші?..

— За все наше життя ми не назбираємо стільки...

Вайра сторопіло витріщилася на матір, а потім гірко заплакала.

— Виходить, я невірниця на все життя?..

Коли Сабаста вже збиралася попрощатися, Вайра попросила її прийти завтра якомога раніше.

— Мамо, в мене є кілька реалів, — сказала вона. — Я беру їх для тебе.

— А звідки ти береш гроші? — стривожено запитала мати.

— Священик дає мені, — удавано байдуже відповіла Вайра. — Коли б ти тільки знала, який він до мене добрий. Він щовечора вчить мене молитися, а також іспанської мови. І щоразу, як я вивчу уроки добре, він дає мені реал,

Спочатку він давав мені цукерки, багато цукерок. Але останнім часом дає по одній, а то й по дві монети. Тільки він завжди попереджає мене: «Не кажи нічого моїй матері, доньї Елоті, а то вона одбере в тебе все...»

Сабаستا повірила дочці і в призначений час прийшла на побачення. Дівчина насипала їй у пригоршню чимало монет, що виблискували, наче вода в джерелі. Побачивши стільки реалів, Сабаста аж похолола. Вона пильно глянула на доньку і сердито сказала:

— Це не твої. Священик не міг дати тобі стільки грошей. Невже ти навчилася красти? Кажки правду, безсоромна! Кажки, а то піду запитаю священика!

— Та ні, мамо, я не вкрала, — спокійно заперечила Вайра і певинню подивилася на матір. — Сам тата священик щовчора пояснює мені якраз про те, що красти — то великий гріх. Хто краде за життя, той потрапляє до в'язниці, а після смерті і у пекло. А я не хочу ні до в'язниці, ні в пекло.

Дівчинка так добре говорила про сьому й про десяту заповіді, так докладно розповідала про шкоду злодійства, що Сабаста аж замилувалася і всілякі перестороги здалися їй зайвими. Вона була приємно вражена, як багато доброго навчилася її донька. І замість того щоб допитуватися, звідки стільки грошей, вона подалася купувати хліба й м'яса для дітей.

Вайра повернулася в хазяйський дім пригнічена і стривожена. Надто пізно вона зрозуміла свою помилку. Не слід було отак перозумно показувати матері всі гроші одразу. Краще б давати їй потроху. Але ж оте виснажене обличчя, ота обтріпана, латана й перелатана накидка, оті голодні малята... А що, як мати стрінеться зараз із священиком? Тоді все пропало. Не жди від хазяйки пощади. Вона потрошить усі кості і, можливо, відправить до в'язниці... Вночі Вайра молилася до всіх святих, імена яких вона знала. Особливо благала Гвадалупську мадонну, щоб та заступилася за неї й одвернула велику біду. Потім їй снилося, що хтось одрубав їй обидві руки, а на ноги наклав страшну колоду, таку саму, яку вона бачила на в'язневі Мікулі... Наступного дня вона занепокоїлася ще більше. Майже щохвилини вибігала на поріг поглянути, чи не йде, бува, її мати. На щастя, вона не приходила. Тривога потроху влягалася, аж поки нарешті одного вечора в душі запанував спокій. Це, мабуть, пресвятая мадонна, що стоїть в залі, змцлостивилася над нею.

У хвилини тривоги Вайра поклялася всім святим не чіпати грошей. Нехай навіть мати рідна, пехай брат і сестри вмирають голодною смертю. Дівчина вирішила будь-що дотримати свого зароку. Протягом багатьох днів вона гонила від себе навіть найменшу думку про гроші, а також старалася й близько не підходити до мисочки.

Одного разу, коли Вайра роздавала кхету дітворі, що юрмилася біля дверей, вона побачила, як її маленька сестричка Паскіта з невеличкою квартою в руках підтюпцем бігла до гурту. Бідолашне дитя аж з дому зачуло кхету. Водночас Вайра уздріла ще здалеку і хазяйку, що вже поверталася з базару. Вайра ледве встигла розігнати дітвору і сказати Паскіті, щоб та зачекала на неї за муром хліва. Дякувати богові, хазяйка не помітила, що Вайра роздавала кхету. Чола пішла собі прямо в чичерію і засіла прями. Вайра тим часом хотіла передати через мур своїй сестричці кхети, однак їй не вдалося здійснити свій задум: вона не змогла видертися на мур. Але ж і сестричка не повинна йти додому з порожніми руками. Було б вдома що їсти, то дитя, напевне, не забивалося б сюди, в таку далечінь. Вайра не з тих, хто довго вагається. Вона не любила роздумувати. Не гаючись, побігла в хлів, розкрила «касу» і витягла звідти повеньку кредитку. А потім загорнула в кредитку камінець і перекинула через мур.

— Однеси мамі і приходь сюди через тиждень,— наказала вона Паскіті.

Діло зроблено, і знову на серці неспокій: а що, як мати прийде і зрадить її?.. У відчаї вона почала молитися. Святі мусять допомогти їй. Хіба вони можуть спокійно споглядати, як її битимуть палицею і ображатимуть лайливими словами?

Змучена страхом, Вайра знову зареклася не давати грошей своїм. А сестричку вона відправить назад, для цього вона знайде привід. Ні, годі. Вона не хоче, щоб їй завдали мук і кидали у в'язницю. В'язниця, напевне, страшніша від печери чудовиська? Про неї ніхто не згадує без жаху. Протягом тижня Вайра весь час думала над тим, що скаже сестрі, а також запевняла сама себе, що ніколи більше не доторкнеться не тільки до мисочки, а й до «каси». Того дня, що мала прийти Паскіта, Вайра з самісінького ранку тремтіла від хвилювання. Перед очима неоступно стояв образ висхлої, зодягненої в лахміття матері. Їй здавалося, вона навіть бачить порожні засіки, бачить, як

в самісінький куток хатини забилися голодні й сумні дівчатка... У неї від жалю стискалося серце...

Коли матінка Елота помітила зпичену й припишклу Вайру, вона ще з порога чичерії закричала:

— Що з тобою, ледащо? Сьогодні тільки те й робиш, що словбичиш. Поравшся, наче три дні не їла?

— А як же мені поратися? — запитала наймичка досить зухвало.

— З ким це ти так розмовляєш? Ти, куплене бидло?! Ось я тебе навчу, як розмовляти.

Вайра підняла голову і визивно глянула на хазяйку. Дівчина не промовила жодного слова, але очі промовляли за неї: «На, бий! Ну, спробуй!» Донья Елота схопила палицю і осатаніло накинулася на Вайру. Дівчина памагалася стійко зносити удари, але не витримала — впала на коліна і, схлипуючи, заблагала пощади. Палиця гатила все болючіше. А глуха до благань хазяйка вгамувалася тільки тоді, як в неї затерпла рука.

— Сьогодні ти піднімаєш на мене голос, а завтра піднімеш руку, невдячна тварюко! Я тебе навчу, як поводитись треба.

Боліло посічене тіло, боліли побиті кістки. Вайра ледве відповзла у прохолодний затінок тераси.

«Мабуть, в мене багато потрощених кісток,— подумала стражденна і сама себе запитала:— За що мене так понівечено? За що? Я ж нічого такого не зробила тій доньї Елоти! Ой, як вона любить бити ні з того ні з сього. Ну, відповіла не так, як треба, але ж то ненароком проходилося в мене. І за це отак карати? За це такі болі?» Вайрі хотілося заховатися де-небудь в куточку до самого вечора.

— Ледащо, знайшла привід, щоб вилежуватися,— загорланила хазяйка з порога чичерії.— Хіба не бачиш, що вже пора варити обід?

Вайру аж поривало послати хазяйку під три чорти, але вона стрималася і, кульгаючи, пошкандибала до кухні.

Коли полуденне сонце нагадало їй про сестричку, яка вже чекала за муром, Вайра механічно пішла у хлів, вигребла із «каси» все до дна і весь скарб — шість чи сім кредиток — перекинула через мур. Вона робила все без роздумів, без вагань, наче ніколи й не мала іншого наміру.

Через кілька днів хазяйка знову стала жертвою саламандри. Проклята, поцупила увесь виторг, повнісіньку

мисочку пікелевих монет — виручку за найбільший глек чичі. Жаль було дивитися на донью Елоту: вона плакала так одчайдушно, ніби втратила найдорожчу людину. Вайра мимовільно тішилася, поглядаючи на хазяйку, як та по-бивається. Дівчина лише шкодувала, що цього разу не вона була саламаңдрою. Але донья Елота не з тих, котрі пасивно тужать. Вона збаламутила ціле село, підняла на поги коррехідора, який сприйняв цей випадок, як своє власне горе, і пересадив усіх підозрілих жінок. Проте ні донити, ні всілякі заходи не дали сподіваних наслідків. Тоді священик узявся за Вайру. Якось увечері він звелів дівчинці відповідати на цілу низку його запитань і при тому ще й пегайно, без будь-яких вагань і роздумів. Вайра поводитися так упевнено, що падресіто мусив кінець кінцем визнати, що дівчина невинна. Довелося доньї Елоті і цього разу змиритися, але вжити заходів на майбутнє. Замість маленького гарного гамаңця, що висів на поясі її спідниці, вона повісила неоковирну, зате надійну саморобну торбинку з кількома відділеннями. Гроші від клієнтів потрапляли прямо туди, затримуючись в руках чичери рівно настільки, поки вона перевірить реалі на зуб, а кредитки прогляне на світло. Полів'яна мисочка була тепер завжди така ж порожня, як і Вайрина «каса». У вільну хвилинку дівчина сідала на камені, під яким порожнечею зяяла її схованка, немов калитка старця, і сумувала. Коли тут лежали гроші, то й дні минали швидше, і на душі було якось веселіше. І голод ніби не мучив, і серце виновнялося примарною радісю, потаємною вірою в щось таке, чого й сама не знала. А тепер і голод гарчав, як собака, що ось-ось зірветься з цепу, і все довкола стало таким безвідрадним і чорним, як небо перед грозою.

Одного разу доп Енкарно, послухавшись мудрої поради падресіто, спакував у чималий пакет усі гроші, які донья Елота, охайно складаючи в стовбці і в пачки, зберігала весь час у своїй скрині. Він подався до міста, щоб там покласти цей дорогоцінний скарб у банк. Наступного дня після його від'їзду донья Елота пустила у продаж таку чичу, як ніколи. Завсідники позліталися звідусюди, як мухи на мед. Одним із перних був коррехідор. Чичера не зраділа такому гостеві, та не стане ж вона виставляти клієнта. І вона обслуговувала його так само, як і всіх інших. Доки цей розпусник буде набридати їй? Мабуть, печиста сіпла вселилася в нього, що він так довго волочиться за жінкою, котрій до нього абсолютно байдуже.

До вечора ще далеко, а клієнти пили багато і платили готівкою, тому донья Елота звеліла Вайрі приготувати коко *. Дон Седесіас почував себе у своїй стихії. Анекдоти й дотепи так і сипалися з його вуст. Випиваки не могли в цьому змагатися з ним, і тому винагороджували його тільки своїм падривним регогом.

Коли Вайра ввечері поклала дітей спати, вона, як звичайно, пішла в покої падресіто на навчання. Тата священик був явно чимось розтривожений. Замість того щоб зайнятися катехізісом, він послав ученицю до чичерії і наказав вертитися там біля хазяйки доти, поки не розійдуться всі гості. Дівчина забилася в куток і почала молити всіх святих, щоб вони якомога швидше розігнали п'яниць. Від утоми в неї все розливалось перед очима, а важка голова весь час падала на груди. Але нероби наче прикипили до своїх місць. Коррехідор без перестанку виголошував тости за здоров'я господині і весь час припрошував її «ще на однецьку». Чичера не відмовлялася.

Вайра деякий час запекло боролася зі сном. Та кінець кінцем вона згорнулася калачиком, як кіт, і заснула. Вона спала так міцно, що навіть п'яний регіт не тривожив її. А коли прокинулася, не одразу збагнула, де вона і чого сюди потрапила. Збита з пантелику примарним вогником свічки, вона озирнулася на всі боки, намагаючись розпізнати навколишні предмети. А коли зовсім отямилася, зрозуміла, що вона в чичерії сама. Чи давно порозходилися клієнти? А де ж хазяйка? Згадала і наказ священика. Добре, хоч пригадала. Перепаде їй тепер на горіхи. Двері були прочинені. Вайра зачинила їх щільно і хотіла піти в кухню доспати. Надворі оглушливо сюрчали цвіркуни. Потім їх перекрив голосний півнячий спів. Але ще не світало. Через подвір'я простягся косий промінь призахідного місяця. Куди ж все-таки поділася хазяйка? Вайра взяла свічку і почовпала до спальні. Матінка Елота хропла в своєму ліжку. Але як вона лежить?! Но може бути! Вайра, не ймучи віри, протерла очі. Елота лежала горілиць з непристойно задертими спідницями. Дівчинка поквапливо поправила їх. При цьому її руки несподівано натрапили на торбинку з виторгом. Виторг за цілий день. Перед очима дівчини блискавично майнула порожня «каса». Майнула і зникла. Вайра спробувала розбудити хазяйку, щоб та лягла як слід. Та де там! Елота лежала, як колода.

* Коко — дуже гостре рагу з курячого м'яса (*кечуа*).

А перед очима дівчинки знову промайнула порожня схованка і... злиденна, змарніла мати. Якусь мить вона вагалася, а потім обережно сягнула рукою в торбинку — і гайда з повною жменею монет. Приховала скарб у тайникові і відчула, що їй зовсім розхотілося спати. Вона вирішила трохи посидіти на камені. Раптом Вайра збагнула свій вчинок. За одну мить цілком мимовільно вона порушила клятву. Її поїняв страх. Адже за одне-єдине слово їй замалим не потрощили кісток. Та що зробить з нею хазяйка за цей вчинок?!

Отак сиділа Вайра, заглибившись у роздуми, як раптом по той бік муру почувлися кроки. Потім вона виразно побачила, як хтось зліз на мур... Дівчина інстинктивно шугнула в темний куток. Вайра вся похолола. Що це? Привид? Блукаюча душа? Вона не раз чула розповіді про заблукані душі. Але ж говорили, що вони блукають тільки зі свічкою в руках і тільки в тих місцях, де ніхто не живе. А ця тінь без свічки і так вправно вилізла на мур. У Вайри волосся піднялося сторчма, коли тінь ступила на дах свинарника, а потім спустилася по стовпу на землю і, майнувши подвір'ям, проворно зникла в дверях. Дівчина знепритомніла. А коли прийшла до пам'яті, то все її лице було залите кров'ю. Ну, звісно, їй так і казали: хто побачить неприкаяну душу, в того обов'язково потече з носа кров. Вайрі стало ще страшніше. Вдалині гавкали собаки. Навперобій сюрчали цвіркуни. А там, за дверима, на неї чигає невидимий і жахний привид.

XII. НЕЗРИМА ТРАГЕДІЯ ІНДІАНСЬКИХ НАРЕЧЕНИХ

— Ледащо!.. Вставай, а то просмердиш усе лігво!

Ще навіть не сіріло. Постіль здавалася м'якою, теплою і ніяк не випускала зі своїх обіймів. Але треба вставати й одягатися, бо інакше хазяйка з неймовірною насолодою вчепиться своїми пазурами у Вайрине волосся.

— Тобі вже давно пора бути на ногах! Якщо ми ніколи не спіймасмо злодіїв, то тільки через тебе!.. Чортове ледащо!..

Вайра швиденько одяглася неслухняними руками і виїшла вслід за хазяйкою. Десь на пустирі закричав сполоханий птах терутеру. На пухкій хмарині ще досипала самотня зірка. Дон Енкарно вийшов із спальні, протер очі

і позіхнув голосно, як бугай. У довгому панчо і крилатому сомбреро його силует у передсвітанкових сутінках здавався химерним і чужим.

— Поки ми повернемося, щоб у домі була чистота й порядок. А ні — то начувайся!.. — пригрозила хазяйка і вийшла на вулицю. Услід за нею, немов сонна мара, почваляв її чоловік.

— О-ох. Божевільна. Розбудила мене в таку пору. Замітати! А що замітати?.. Темряву?.. Пришелепувата чола... Коли їй хочеться вставати ні світ ні зоря, то нехай собі встає, а нащо вона мене чіпає?.. — невдоволена Вайра лаяла хазяйку поки йшла до кухні, де вона хотіла знову ще трохи поспати. Та постіль була і не така м'яка і не така манлива. Вона втратила ту солодку затишність, яка тримала Вайру в своїх обіймах. Незабаром заспівали півні, защебетали пташки. Перші промені світла, непевно чіпляючись за прокурені стіни, мов дитя, яке вчиться ходити, сягнули до кухні. Вайра підвелася, взяла мітлу і почала мести двір. Несподівано хтось постукав у хвіртку. «Так рано? — здивувалася дівчинка. — У такий час ще ніколи ніхто не приходив». Стук дедалі ставав сильнішим і настійливішим. «Боже, яка настирливість!» — Вайра неохоче відчинила. Від подиву дівчинка сторопіла: перед нею стояли хлопець і дівчина. Вона знала обох. Але перш ніж встигла розкрити рота, юнак відштовхнув її:

— Священик! Де священик? — розпачливо запитав він і ступив у двір. За ним, як тінь, шаснула і дівчина.

Безперечно, це вони! Вайрі було байдуже до їхнього хвилювання, головне — вона знає їх. Вони звідти, з її рідного села. Це Максу, старший брат пастуха Іпі, Вайрипого однолітка. А з ним — Анакіла, дочка тата Сіму та мами Есколи, колишніх Вайриних сусідів. Обое щойно з асієнди. Вони ще пахнуть ріллею, травами і дощем. Для неї вони — посланці нив, маїсових полів, овечих отар. Вони — то частинка гір, частинка рідної домівки, частинка її самої.

— Священик! Де священик? — знову запитав юнак.

— Він ще спить, Максу, — заспокійливо відповіла Вайра. — Він ніколи не встає так рано.

Порив хвилювання в душі юнака поступово влягався, пеначе віття на дереві, пад яким знезацька пропеслася буря. Вайрині очі привітно зблищали. На неї війнуло теплом: Максу й Анакіла прийшли з асієнди! Вона так

давно нікого не бачила звідти. Навіть матері вона не зустрічала вже кілька тижнів. Але чому Анакіла й Максу прийшли так рано і чому вони такі злякані? Може, хтось гнався за ними? Коли прибули сіли навпочіпки під стіною, Вайра попросила розказати, що сталося.

— Ми хочемо побратися,— довірливо сказав Максу.

— Ой господи,— розсміялася Вайра.— Це мені не по вина. Сюди частенько приходять такі, як ти, зі своїми парченими. Але ніхто не з'являється в таку рань і такими задиханими, що аж язички повисолоплювали, немов собаки.

— Ти ще дуже зелена,— сердито озвалася Анакіла.— І такі речі зовсім тебе не стосуються.

— Ти ба, яка зріла знайшлася,— задерикувато мовила Вайра.— Чи давно ти лпшла до Максу, як мокра курка? І вже, бач, як засокотала!

Анакіла так образилася, що мало не кинулася дряпати-ся, але за неї заступився жених:

— Ніколи не думав, що ти така гостра на язик, Вайро. Погано тебе виховують твої хазяї.

— Я така, якою подобається бути мені, а не таким жабам, як ти.

Наречена пригрозила, що поскаржиться священикові та хазяйці.

— І ти думаєш, я злякалася? Ха-ха-ха,— залилася Вайра розкотистим сміхом і зухвало повернулася до них спиною.

Молоді промовчали. Вайра попрямувала до чичерії, бурмочучи собі під ніс:

— Подумаєш, жених... Щур загнаний, а не жених...

В чичерії вона взялася замітати, але віпик валився в неї з рук. І чого вона так грубо повелася з Максу та з Анакікою? Вона ж спочатку зраділа їм. То чому так різко змінилася? Чому без усякого на те приводу наговорила стільки дурниць? Правду кажучи, вона того й не хотіла. І Вайра розізлилася сама на себе.

«Брутальна індіанка,— вирішила вона.— Хазяйка правду каже, що я тварюка. Хотіла поговорити з ними, хотіла розпитати про моїх, про зміни, що сталися з того часу, як мене продали, а сама так образила їх».

Вайрині очі виповнилися слізьми. Вона пішла вибачитись. Та, як виявилось, вони зовсім не гнівалися на неї. Поглузували трохи з її сліз, а потім розповіли дещо про асіпду. Вайра захоплено слухала, її запитанням, здавалося, не буде кінця й краю.

Не встигла дівчинка розпитати про все, що її цікавило, як повернулася хазяйка. Ні Вайра, ні молоді, поглинуті розмовою, не помітили її приходу. В хаті не заметепо, в спальні не прибрапо, в чичерії все стоїть так само, як Елота полишила ще звечора. Немає слів, щоб передати гнів чоли. Ніщо не розлючувало її так, як неслухняність. Коли вона побачила, що оте ледащо править теревені в коридорі з якимись незнайомими, вся аж скипіла від злості. Треба провчити служницю, інакше авторитет хазяйки зійде нанівець. Всі троє злякапо позривалися з місця тільки тоді, коли в них над головами засвистів батіг. Вайрі здалося, хтось увігнав їй у попереk розжарені гвіздки. Жоден мускул не здригнувся на її обличчі, жодного звуку не проронили її вуста, а гвіздки все впивалися і впивалися їй у спину, в руки, в груди. Мовчазпа, з застиглими очима, вона вирішила бути сильнішою за пайлютіший біль. Оця впертість, оцей пропизливий погляд... Оце презирство до покарання... Чола, навіспіючи від люті, в кожний удар вкладала всі свої сили. Та даремно. З таким же успіхом вона могла б шмагати колоду. Елота стомилася. Хоча б оця проклята тварюка попросила пощади, хоча б застогнала або крикнула «годі», чола була б тим задоволена і послала б її на кухню. Але ж заклята мовчить, немов камінь. Донья Елота, жбурнувши убік батога, всім своїм тілом кинулася на нещасну і кігтями вп'ялася їй у кам'яне, ненависне лице.

— Ах ти ж індіанська дублена шкуро! — репетувала Елота. — Злодійка! Сатанинський виплодок! Тобі вже й батога замало?!

На обличчі Вайри кров'ю засочилися подряпини. Багрові півочки черв'ячками сповзали униз. Але Вайра мовчала.

Молодята, зацікавлені від жаху, споглядали страшну картину. Не хотілося вірити ні очам, ні вухам своїм. Такий жалючий батіг, такі гострі кігті, таке закривавлене обличчя — і жодного звуку жалоби, жодної сльозинки болю. Де в цілім світі знайдеться живе створіння, яке могло б витримати таку жахливу тілесну кару без сліз, без зойків? Із якого тіста зіплене це дівча, дочка бідолашної мами Сабасті?

Апакіла і Максу не встигли опам'ятатися, як хазяйка вже погпала Вайру кулаками в спину до кухні.

Священик ще довго не з'являвся. Та як тільки його двері розчинилися, молодята кинулися на поріг з такою поквашістю, неначе боялися, що священик збирається

втікати. Але їм не довелося пояснювати свій візит: падресіто, виявляється, був у курсі справи настільки, щоби вже давно стежив за ними.

— Йди додому, хлопче, і готуйся до весілля. А решту я беру на себе,— сказав тата священник так категорично, що Макс, зіщулившись, як те цуценя, що має розлучитися зі своїм хазяїном, боязко глянув у вічі нареченої і пробурмотів:

— Гаразд, гаразд, батюшко.

— Через десять днів навідайся,— сказав священник, коли юнак був уже біля хвіртки.

— Аякже, батюшко,— озвався хлопець, ще раз озирнувшись, благально глянув на Анакілу і, похнюпившись, поспішив на вулицю.

«Закладних» паречених на путь істини наставляла спочатку священникова мати. Вона навчала їх любові до праці, покірності, чемності та інших добродітностей. Матінка Елота поганяла нареченими з раннього ранку до пізнього вечора, бо чого-чого, а роботи в цьому домі не бракує ніколи.

Щоразу з появою такої нареченої для Вайри наставала полегкість: менше було роботи — менше і покарань. Навіть батіг не так дошкульно ходив по її шкірі. А головне — Вайра в ті дні не була самотня.

Дівчинка швидко здружувалася з нареченими так щиро, як з сестрами. Звичайно, хазяйка забороняла своїй служниці спілкуватися з ними ввечері, а особливо вночі.

— Індіанки дуже хитрі,— звично говорила вона.— Вони можуть зіпсувати нам робітницю.

Священник навчав Вайру окремо. Вона мала приходити до нього раніше за всіх, а звідти поверталася прямо на кухню і лягала спати. Недремна хазяйка завжди перевіряла, чи служниця вже на своєму місці.

Заняття з пареченими тривали надзвичайно довго. Духовний наставник говорив і говорив, аж поки у бідолянних злипалися очі. Спали наречені в коридорі. Їм, у свою чергу, було суворо заборонено підпускати до себе наймичку. Однак Вайра умудрялася влучити слуху хвилинку, щоб поділитися з подругою думками. Жодна мова в цілیم світі не звучить так переконливо, як мова кечуа. В пій є слова, котрі солодощами своїми можуть причарувати серце, є прохання, тепло яких здатне розплавити залізо і пом'якшити граніт. Тому-то для Вайри завжди знаходилося затишне місце в постелі дівчат. Немає нічого милі-

шого від тих кількох годин чи навіть кількох хвилин, проведених разом в подружжя під однією ковдрою. Кожна така «вилазка» — то справжня подія, сповнена ризику і страху, падії і радощів. Немов отой привид, що сповзав із даху свинарника, майне, бувало, Вайра у мовчазній темряві попід стінкою аж у куток, де стояло ліжко, — у найкращий куток в усьому домі. Там вона зручно вмощувалася і заводила милу-премилу розмову. Говорили дівчата, аж поки сон не склепить їм повіки. Але незадовго до світанку Вайра прокидалася і мерщій шугала до кухні в своє лігво. Коли приходила чола будиги її, Вайра вдавала, що спить мертвим сном. Однек хитрюща Елота засовувала руку під ковдру і лапала, чи добре прогріта постіль. Вайра робила вигляд, ніби нічого не помічає, хуменько підхоплювалася на рівні ноги, хапалася за мітлу — і гайда мести двір.

Тої ночі, коли Анакіла вперше зосталася в домі донна Енкарно, Вайра терпляче дочекалася потрібної хвилинки і гулькнула в ліжко нареченої. Але тільки-но вона хотіла ковзнути під ковдру до Анакіли, як та відштовхнула її. Цього разу і мова кечуа не допомагала. Анакіла була непохитна. Кінець кінцем Вайра вдалася до хитрощів.

— Цей дім нечистий, — сказала вона. — В нім блукають неприкаяні душі, привиди, домовики...

Анакіла байдуже відповіла, що не вірить жодному її слову.

— Ох, Анакіла, — заблагала Вайра. — Я сама бачила їх. Чому ти не віриш мені?

— Тому, що ти дурненька. Заблукана душа не стане показуватися дитині.

Вайра аж закипала від обурення, але, спохватившись, вміть оволодівала собою: псувати стосунки з Анакілою не слід.

— А чому заблукана душа не показується малим? Хіба вона знає, хто трапиться їй на дорозі? Падресіто казав мені, що ці душі на шляху до спасіння. У них є певна дорога і певний час, визначений самим господом богом. Крім того, я вже не дитина. Тата священик казав, що мені вже чотирнадцять років і що... — Вайра змовкла на півслові і папорошила вуха. Вона була певна, що там, у дворі, хтось є. Раптом знову... той самий шурхіт. Хтось заступив світло зірок, і в одвірках вималювалася чорна тінь.

«Та сама», — подумала Вайра. Анакіла від жаху закам'яніла. Тінь посунула до дверей священика. Рипнули важкі, непіддатливі двері. Потім довгий час було тихо. Несподівано двері знову зарипили, і знову з'явилася тінь і знову зникла туди, звідки прийшла. Минуло немало часу, поки Анакіла трохи заспокоїлася. Дівчинка не пам'ятає, коли і як вона так міцно обняла Вайру.

— Ти казала правду, — затикаючись, прошепотіла вона. — Цей дім страшенно печистий.

Вайра пирснула таким голосним сміхом, що її могли б почути з покоїв священика, і, тріумфуючи, прошепотіла:

— Справжня дурочка ти, а не я. Це ж не привид.

— Така мала, а бреше, як стара! Хочеш мене перекопати, що то був не привид?

— Запевняю тебе, що то не привид і не заблукана душа. То жінка коррехідора...

— Ти сказала, дурненька! Чого їй треба тут, та ще й в таку пізню пору?

— Клянуся богом, то вона! Це вже втретє я бачу її тут. Вона перелазить через мур за хлівом. Коли хочеш, завтра я покажу тобі її сліди. Повір мені, Анакіло. Останнього разу я підслуховувала їх. Вона зайшла до падресіто в кімнату, і потім я почула дещо з того, про що вони говорили.

— Для своїх літ ти вже досить порочна. Ну для чого коррехідоровій жінці ходити вночі до священика в спальню? Хіба ти не знаєш, що тата священик — то намісник божий?

— Звичайно, знаю. Але те, що я скажу, — чиста правда. Я не знаю тільки, чого має бути поганим, коли жінка приходить до священика поговорити вночі? Хіба погано, коли я приходжу і говорю з тобою?

Анакіла не відповіла.

Наступної ночі добросерда Анакіла повелася гостинніше. З її теплих і щирих розповідей Вайра довідалася багато цікавого. Взнала також, як і чому Анакіла вчора потрапила сюди. Батьки Анакіли недолюбили Максу. Він перебрав уже чимало жінок, проте жодну з них не взяв собі за дружину. Анакілі він одразу запропонував побратися, але батьки хотіли віддати її за іншого — за Пільпінту, тобто за метелика, який теж любив її. Але вона терпіти його не могла — такий довгий та худий. До всього ще й неповороткий та ліпкуватий. Крім того, вона всім серцем

покохала Максу і ні про кого іншого їй думати не могла. Після того як Максу викрав її, батьки навіть слухати не хотіли про викуп. Максу вблагав своїх родичів та сусідів бути посередниками в його переговорах. Однак всі спроби виявилися марними. До всього ще й Пільпінту зі своїми прибічниками напав уночі на хижку, де протягом тижня почували Анакіла і Максу. На щастя, молодший брат Максу — Іпі — попросив напередодні, щоб Максу постеріг його овець і саме в ту ніч побув в його курені, бо він мав допомогти комусь зробити маїсову закваску. Звідти молодята й почули гамір і заховалися. Тієї ж ночі Максу твердо вирішив «закласти» її в домі священника. Скрадаючись, пемов злодії, вони спішно покинули схованку, бо надворі вже сіріло, а вороги все ще галасували біля хатини Максу. Налякані молодята ще дужче сполошилися, коли двір священника виявився замкненим. Їм ввижалася погоня. Максу й Анакіла заспокоїлися лише тоді, коли Вайра защегнула за ними хвіртку.

— Ну, от і все,— закінчила Анакіла.

Вайра мовчала.

— Ти спиш?— запитала Анакіла.

— Що ти кажеш?

— Про що ти думаєш?— поцікавилася Анакіла.

Відповіді не було. Вайрі не хотілося зраджувати своїх думок.

Чим довше наречена жила в домі священника, тим менше хотілося їй розмовляти з подругою. На Вайрині запитання вона відповідала тільки тоді, коли та настирливо наполягала. Анакіла дедалі все частіше одсилала дівчинку назад, до себе на кухню.

— Годі твоїх запитань,— щоразу казала Анакіла.— Я хочу спати.

Після цього і силою не витягнеш з неї бодай однецьке слово.

Ошелешена Вайра думала спочатку, що вона набридла подружці. Якось увечері вона засмучено мовила:

— Ти зовсім зі мною не розмовляєш, Анакіло. Може, ти мене більше не любиш?

— Та ні, Вайро, я тебе дуже люблю. Я ніколи не забуду того, що ти мала витерпіти через нас.

— То чому ж ми більше не розмовляємо так, як раніше?

— Ох, знаєш, коли я повертаюся від священника, я страшенно втомлена... Він з кожним вечором затримує мене

все довше й довше. А після того як закінчує проповіді, тоді...— вона сором'язливо затнулася на слові.

Вайру палила цікавість: про що змовчала подружка? Напевне, про щось дуже важливе. В таких випадках, коли їй щось хотілося знати, вона була набридлива, як муха в спасівку. І лестилася, і просила, і молила, аж поки, нарешті, Анакіла сказала:

— Є речі, про які тобі ще рано знати. Ти ще дитя.

— Значить, він робить з тобою щось погане?

— Не питай мене, дівчинко!

— Бити — то, мабуть, не гріх, бо мене тут б'ють усі. Красти — гріх. Брехати — гріх. Надаремно клястися — теж погано. Убивати — погано. Ну, то який же з оцих гріхів?.. Що робить тобі падресіто?.. Чи, може, щось погане каже тобі?

— От чортеня, замовкни!

— Обкрадати тебе він не може, бо в тебе немає грошей. Клястися — для чого? Брехати — чому? Може, хотів тебе вбити? Скажи, Анакіло, ну, скажи! Хотів тебе убити, правда?

— Не мели дурниць, дівчинко...

— Але ж щось та було... Щось дуже погане... Хіба тата священик може робити погане?

Вайра була сама не своя. Таємниця, якої не хотіла повідати їй Анакіла, не давала їй спокою, витала над нею, немов зловіщий невтомний птах. А коли помітила, що і подруга ночами не спить, вона ще більше загорілася цікавістю: що саме так уперто приховує від неї Анакіла?

— Скажи-но, Анакілонько, скажи... Клянуся, я не розкажу нікому. Татай ячан, Мама Беляй, Тата Токой ячан... Я збережу, як найсвятішу таємницю...

— Ти диви, як гарно клянешся,— сказала здивована Анакіла.

— Коли б ти почула дона Енкарно!.. Отой уміє!.. Ну, Анакілонько, мила, любя, розкажи...

— Аби тільки одчепилася, скажу: він хоче мене спокусити.

Із сказаного Вайра втямила рівно стільки, як і досі. Що воно таке — «спокусити»? Вона ніколи не чула цього слова. Запитання посипалися знову. Анакіла спробувала сказати простіше:

— Він хоче мене любити...

Тепер дещо прояснішало Вайрі. Прогне... Як же це намісник бога може любити просту жінку. Чоловік, примі-

ром, як Макс, любить, щоб женитися. А як це падресіто жешиться на індіанці, та ще й на чужій нареченій?.. Нова таємниця для дитячого розуму, прагнучого до пізнання. Анакіла не в силі була протистояти своєму «мучителю» і прочинила віко скрині з її таємницями. Так Вайра почувала багато такого, чого досі не знала, і не менше зрозуміла з того, про що досі мала туманне й соромливе уявлення.

Коли минуло десять днів, визначених священиком, з'явився Макс, твердо переконаний в тому, що вже побереться зі своєю нареченою. Анакіла була в цей час на кухні і, напевне, так і не побачила б його, якби не Вайра. Вона сказала Анакілі про це і вштовхнула подругу до тата священика в кімнату. Макс уже підготував весілля. Запросив весільних батька й матір, зібрав грошей, придбав весільне вбрання, збудував хатину, де вони житимуть разом. Зосталося тільки вмовити батьків Анакіли, котрі стали ще неблаганнішими після того, як довідалися, що Анакіла «закладена» в домі священика. За давнім звичаєм, тепер вони безсилі будь-що зробити і мусять скоритися долі.

— Все йде як слід, сипу мій,— великодушно мовив священик.— Я сам переговорю з цими неблагорозумними батьками, і все влаштується. Потерпи ще кілька днів.

— Але ж Анакіла вже знає всі молитви, татай,— несміливо зауважив юнак.

— Цього не досить, сипу мій. Для того, щоб стати до шлюбу, треба знати набагато більше. Насамперед вміти поклатися на волю господа. Через кілька днів я покличу тебе.

— Хай буде по-вашому, татай,— промимрив Макс і пішов, занепапний духом.

Через дві-три ночі по цій розмові, коли Вайра прийшла до Анакіли, та сиділа па ліжку і плакала. Ще ніколи священик не тримав її так довго, як того вечора. Після молитви про покірливість і послушенство, а також про те, як бог карає тих грішників, що не коряться велінням його намісників на землі, він підніс їй хреста і наказав:

— Цілуй рани господні!

Анакіла побожно поцілувала руки, поги й стегна Ісуса.

— Це означає, що ти поклялася,— сказав падресіто владно.— Тож слухай добре і не забувай: ти поклялася. Поклялася ніколи й нікому — ні нареченому, ні батькам,

ні подругам, одне слово, нікому не говорити про те, що я скажу тобі, а також про те, що буде між нами...

Голос Анакіли дрижав, і вона повідала про все з таким стражданням, що Вайрі стискалося серце. Після того як священник яскраво змалював Анакілі всі страхи пекла і жахливу картину відлучення від церкви, він нарешті виклав їй свої бажання:

— Ти повинна думати, що я — то не я, а сам господь бог. Адже я — слуга господній. І все, що я роблю, на те його, божя, воля. Бо нічого не твориться, нічого не діється на цьому світі без волі господньої. А він хоче, щоб ти була мовою.

Анакіла закликала і слізми просила падресіто. Вона, повзаючи на колінах, благала його іменем діви Марії пощадити її, бо кому не відомо, що віддатися священникові — то непростимий гріх.

— Чому ж тоді, скажіть на милість божу,— запитала у відчаї вона,— люди такі немилосердні до тих жінок?..

— То диявол плуває їх. Бажаючи пошкодити богів, він нацьковує людей на цих бідолашних істот.

Кінець кінцем Анакіла хотіла втекти, але двері були замкнені на ключ. Між нею і падресіто зав'язалася одчайдушна боротьба. У священника були чіпкі, немов залізни, руки: вона хотіла закричати, покликати на допомогу, але він, навалившись на неї всім своїм бичачим тілом, всмоктувався в її губи святецькими вустами. Анакіла відчула себе крихіткою, безсилою пташкою в пазурах дужого коршака.

— Я розкажу про все Максу,— сказала вона Вайрі і залилася гіркими сльозами.

— А я цього не робила б,— порадила Вайра.— Цим ти нічого не поправиш.

Анакіла промовчала.

Наступного вечора вона твердо вирішила не переступати порога священникової кімнати. Сіла пишком у своєму куточку, і ніхто не чіпав її...

Спала Анакіла довго. Вайра застала її вранці ще в постелі, коли прийшла повідомити, що падресіто послав сакриста на по батьків.

— Нарешті,— зітхнула Анакіла.— Нарешті дасть мені спокій цей...— вона не доказала. Як-не-як, а він священник, і поважати його треба.

Батьки Анакіли з'явилися по обіді. Покірні, з пониклими головами, вони слухали все, що говорив їм падресіто,

і бездумно в усім погоджувалися, бо слово тата священика — то слово боже. Згодом прийшов і наречений зі своєю ріднею та посадженим батьком і матір'ю. За веліпням священика обидві сторони повинні були обнятися і взаємно назвати одне одного «сватою» та «свахою». Присутні, не гаючись, виконали обряд і побажали молодим щастя. Батьки Анакілі впали па коліна перед священиком і, цілуючи йому ноги, красно дякували, що святий отець поставив на путь істини їхню доньку. Перш ніж покинути святий дім, вони призначили день весілля, а також обсудили всі формальності.

«Закладша» наречена мала ще деякий час залишатися в цьому домі. Адже звичай велить, щоб дівчина у таких випадках зоставалася під паглядом аж до весілля. Від священика — прямо до вівтаря: тільки таким чином наречена могла заслужити благословіння боже.

Дошня Елота заявила, що в неї готова цілісінька закваска чудової чичі. Дружки нареченого одразу ж закупили її, хоча й була ця чича надто дорога і ще не зовсім зріла. За два дні до весілля жених почав разом з батьками готувати подвір'я. Через увесь внутрішній двір напнули тент, поставили чотирикутником величезні дерев'яні лави так, щоб посередині, па створеному таким чином майданчику, можна було танцювати. Максу почував себе щасливим, адже це він танцюватиме тут зі своєю нареченою та друзями.

XIII. ЯК ПОЧАЛИСЯ ВАЙРИНІ СПРАВЖНІ МУКИ

У день весілля гості ще зранку виповнили Елотин дім. Жінки подіставали з горщц пиші спідниці та добротні шалі, а чоловіки — пончо і штани, які одягали тільки па свята. Таким чином під тентом майоріла всіма барвами жива, різноколірна веселка. М'яке, із овечої шкури взуття жінок надавало їхній ході еластичності і граціозності, в той час як чоловіки неоковирно ступали грубими юхтовими сандаліями. Над усім тим барвистим зібранням піби плавали матово-білі фетрові головні убори, під ними, паче сонця, сяяли усміхнені бронзові лиця, а вуста промовляли солодкі й щиросерді слова.

Прибралася й наречена. На ній була біла блузка і волонкова спідниця, з-під якої визирали рясні сніжно-білі

мережива. Вінок із помаранчевих квітів ледь притримував на скронях пишне волосся, що, щоби чорне оксамитне покривало, спало на плечі.

Вайра ухитрялася хоч на мить зникати з очей хазяйки. І саме в ту мить вона ширяла поміж гостей і шукала свою матір. Але матері ніде не видно, і ніхто не бачив, щоб вона сюди йшла...

Несподівано для себе Вайра зробила відкриття: яка гарна, надзвичайно гарна Анакіла. Досі Вайра цього зовсім не помічала. Ніжна постать і чарівне обличчя здалися дівчині справжнім дивом. «Недарма падресіто...» — на цьому думка обірвалася, бо хтось голосно окликнув її.

Попереду йшли музики, за ними — молоді і весь весільний кортеж.

Галасливою, веселою юрмою, схожою на море квітів, вони попрямували до церкви. Як хотілося Вайрі пірнути у те барвисте море і потонути в ньому. Але недремне хазяйчине око повсюдно стежило за нею. Як тільки кортеж скрився за рогом, дівчинка відчула себе покинутою, всіма забутою і безнадійно самотньою. Вона пішла до хліва, сіла там на купі каміння і гірко заплакала. Так вона просиділа доти, поки весільний кортеж повернувся з церкви.

Музика і веселий гамір давили на дівчинку невимовним тягарем, бо сьогодні вона зрозуміла, що жорстока доля їй судилася. Далеко від матері, від рідної домівки живе вона самотньою невільницею, проданою навіки. Ніколи не зможе вона покинути стіни цього ненависного дому. Вона назавжди прикута до цієї плити, до цього двору і постійно змушена буде гнутися під немилосердними ударами хазяйського батога. Ніколи не прийде до неї юнак і не поведе її до вінця. Ніколи не вберуть її в білу блузку і волошкового кольору спідницю. Ніколи для неї не гратимуть такі музики і ніколи не буде таких веселощів на її честь. Анакіла. Вродлива, наречена, дружина. Щаслива. А вона, Вайра, така обідрана, брудна, некрасива. Самотня на все життя. Лише вільним дівчатам дано бути такими щасливими, як Анакіла. А вона, Вайра, невільниця. Невільниця тільки через те, що її купили за клаптик списаного паперу. Авжеж, невільниця. Цим завжди дорікає її хазяйка, коли зла.

Отак сиділа Вайра і горювала, як раптом двері хліва рвучко відчинилися. Розлючена хазяйка накинулася на

дівчинку і, вп'явшись усіма пальцями їй у волосся, не своїм голосом заводала:

— Ах ти ж індіанська капаліє! Ах ти ж ледащо! Нечиста твоя сила! Ховаєшся, а мені хоч розірвись! Ледацюга!..

Донья Елота волокла Вайру за собою. На щастя, дівчинці вдалося звестися на ноги, інакше хазяйка виваляла б її в свищачому гною. Отак штурханами пригнала чола свою служницю аж до кухні, де вражені індіанки стояли біля бронзових казанів і готували страви для гостей.

— Ти думаєш, що замість тебе варитиму я?! Вже так пізно! Незабаром повернеться падресіто!..

Вайра взялася кувхарити. Надворі музика кликала до танцю. У повітрі линули звабні мелодії байлесіто, вайню та пулакайєньо*. Ніколи раніше музика не тривожила дівчину. До цього вона сприймала її завжди, як шум вітру або води. Ніколи раніше музика не спонукала її танцювати, ніколи не викликала сліз. А сьогодні все інакше. Музика полонила її, вповняла серце ніжністю, біла в ньому ключем, а в очах запалювала якийсь, досі не знаний вогонь. Вайрі хотілося обійняти весь світ. Хотілося плакати. Хотілося веретеном завертінися серед танцюючих пар. Хотілося бігати. Хотілося втекти.

Серед індіанок, які господарювали на кухні, не було жодної молодої жінки. Помітивши це, Вайра принишкла. Найстарша з них — мама Феліса — сказала:

— Видно, твоя хазяйка надзвичайно жорстока. Як вона тебе побила!

— Всі вони, хазяйки, такі, — зауважила мама Кінта, підкладаючи у плиту.

— Та це ще нічого, — сказала Вайра байдуже. — Коли б ви побачили, як вона мене завжди б'є. Татай ячан. Молотить палкою, дряпає кігтями, тягає за волосся по землі...

— Чого тільки не доводиться терпіти нам, індіанкам, — пробурмотіла мама Томака, помішуючи дерев'яною ложкою шматки м'яса у повному, аж по самі вінця казані.

— Ми всі — невільниці, — з боєм додала мама Феліса.

— Так, невільниці, — підтвердила мама Томака.

Вайра запитала в жінок про свою матір. Але ніхто з них нічого про неї не знав. Індіанки останнім часом взагалі не бачили її. Може, вона захворіла? Чи, може, як не вона, то діти? Треба сподіватися, що вдома все гаразд. Бо коли що-небудь трапляється в одній з хатин, то швидко про

* Байлесіто, вайню, пулакайєньо — латиноамериканські народні танці (кечуа).

те довідується все село. Однак такі припущення не заспокоювали Вайру. Її не покидала думка, чому не прийшла сюди мати разом з людьми. Мабуть, в неї немає в що вдягнутись. А можливо, й через те, що немає подарунка для молодих. Якби Вайра побачила матір кілька днів тому, вона віддала б їй всю свою «касу». Віддала б, нехай навіть мати потім і зрадила б її.

Несподівано на порозі кухні Вайра побачила Іпі. Його міцна постать не вмещалася в одвірках. Чистий з лиця, одягнений у червоне пончо з красивими білими, зеленими і чорними смугами. Це вже не той хлопчик, що колись беззаперечно корився її волі. Це був кремезний юнак. Неймовірно. Вайра уставилася на нього оскліпними очима.

— Анакіла кличе тебе, — сказав віп, не привітавшись, і помапав її до себе рукою.

Вайра сприйняла цей жест як образу і гнівно крикнула:

— А мені-то що до цього!

— Анакіла хоче побачити тебе, — настійливо промовив юнак лагідно. — Ходім, Вайро.

— Не хочу, — обізвалася вона сухо.

Іпі, одкинувши пончо за плече, без зайвих слів підняв Вайру за руки і, червоноіючи від зусилля, поніс її надвір.

— Ти — чорт! Ти — розбійник! — репетувала дівчинка, дряпаючи йому лице.

Але коли юнак опустил її посеред юрми, вона вже оговталася і посміхалася до нареченої, яка підійшла до неї. В цю мить перестали грати музики, і всі ті, що танцювали, розходилися по своїх місцях.

— Ходім, дитя моє, — по-материнськи піжпо звернулася до неї Анакіла й обняла її за плече. — Вип'ємо скляпочку з тобою.

Вайра зачудовано дивилася на Анакілу, ніби не вірила своїм вухам, але не сказала їй нічого. Двоє стариків, що походжали поміж гостей з підносами, на яких стояли склянки з чичею, зупинилися перед нареченою. Анакіла взяла дві склянки і одну з них піднесла своїй маленькій подрузі.

— Нехай щаслива доля не цурається тебе, Вайро.

— А тебе — пайщасливіша.

Знову заграли музики. Старий тата Крісту запросив матір молодій до танцю. Як гідно танцювала мама Вікта! Як граціозно вона ставила ноги, які вишукані робила рухи! Як гарно було дивитися на неї! Вайра щяк не могла патішитися. Ніжпо, переповнена вдячності, вона притули-

лася до Анакіли, а та почала рукою розгладжувати її закуйовджене волосся. В цю мить з'явилася Вайрина мати і попрямувала до нареченої.

— Мама Сабаста! — радо вигукнула Анакіла. — Нам так бракувало тебе.

Сабаста обняла молодих, потім їхніх батьків і побажала всім щастя. А коли побачила свою доньку, не знала, радіти їй чи плакати. Вайра одразу кипулася матері на груди й пригорнулася до неї.

— Це я поклікала сюди Вайру, — поспішила пояснити Анакіла.

— Гаразд, гаразд. Дякую, — а потім звернулася до дочок: — Йди вже, дою, бо хазяйка нагнівається.

— Про мене, нехай гнівається! — задержувато одрубала Вайра.

— Так не годиться, дою. Йди.

На Сабасті була блаженська спідниця і вилиняла від часу шаль. В своєму вбранні вона помітно вирізнялася серед інших жінок. Але всі дивилися на неї з повагою, а наречена посадила її поряд себе. Батько молодої приніс дві склянки чичі, щоб випити з гостею. Максу запросив її до танцю. Сабаста також уміла танцювати. Кожний порух її тіла становив цілковиту гармонію з ритмами музики.

— Мама Сабаста ще не забула танцювати, — сказала одна з дівчат.

— Але вже не так гарно, як при житті Ланчі, — зауважив хтось із тих, що стояли довкола. — Якби ви тоді побачили її!

Вайра, горда за матір, не спускала з неї очей. Адже дійсно-таки її мати танцює значно краще, ніж мама Вікта. Раптом Вайра побачила, що до неї простує мама Томаца.

— Твоя хазяйка страшенно лютує, дитино, — мовила вона співчутливо. — Вона кличе тебе.

Хазяйка стояла на Вайриному місці біля плити. Її очі метали іскри, а руки тремтіли від злости.

— Диявольський виродок! Суча донька! — загорланила вона і, піднявши поліно, зіграла всю свою злість на плечах Вайри. — Де обід? Падресіто вже прийшов, а ти ще нічого не приготувала!

Цього разу нещасна голосно розкричалася, і її болісний верескливий плач перекривав музику надворі.

— Покричи, тварюко, покричи! — Хазяйка продовжувала немилосердно бити дівчинку. — Ач яка! Вона танцює, а ти тут хоч згинь на кухні. Ходи-но, потанцюєш із

свиньми! — з цими словами вона вчепилася їй у волосся і потягла бідолашну до хліва. Там вона вштовхнула дівчинку до свиней, що хрюкали в кутку. — Потанцюй отам з пимп! — гаркнула хазяйка і зацепнула засувку.

Вайра невтішно ридала. Гіркоту образи посилювала ще й музика. Солоні сльози невпинно текли по щоках. Відчуття повної безправності, цілковитої беззахисності гризло душу. Ніколи в житті вона не відчувала так боляче свою самотність і безталання. Мати була поряд, там, у дворі, і, можливо, нічого не знала про її горе. А якби й знала, все одно допомогти вона не змогла б. Що вдіє бідна мати проти сили і влади хазяйки?

Опівдні мама Феліса принесла Вайрі поїсти.

— Я нічого не хочу, — пробурмотіла вона і викинула вміст тарілки свиням.

— Так робити не годиться, — сказала стара. — Не слід бути такою пихатою, дитя моє.

— Ох, ти нічого не знаєш, мама Фелісо, зовсім нічого...

— Розкажи мені, донечко.

Вайра схлипувала так, що аж похлинулася, і не змогла промовити жодного слова.

— Розумію тебе, донечко, розумію. Потерпи. Настане день — все зміниться і для нас.

Замкненій у хліві Вайрі день видався неймовірно довгим. Музика, всевладна і всесильна музика, час від часу долинала і до її слуху — ніжна і жорстока воднораз. День щастя для Анакілі і день горя для Вайри. З Анакілою друзі, рідня, з нею наречений, батько й мати, з пею — щастя. А вона в хліві, з пею — свині...

Двері відчинилися. Вайра здригнулася. Іпі. Знову Іпі.

— Твоя мати хоче побачити тебе, Вайро...

— Чого треба матері від мене? — пробурмотіла вона всупереч своїй волі. — Нащо я їй?

— Вона говорила з твояю хазяйкою і попросила дозволу...

— Не піду! Не підходь!..

Іпі усівся, по-індіанськи підібгавши ноги, навпроти і мовчки, безпорадно дивився на неї.

— Мені так хочеться нарешті стати дорослою, щоб мене теж викрав який-небудь юпак, — несподівано сказала, зітхнувши, Вайра.

— Що ти в тому розбираєшся, ти, дитишня?..

— Я в тому розбираюся більше за тебе. Я знаю, коли і чому чоловік викрадає жінку.

— Ти ще зелена, щоб говорити про справи дорослих...

— Не прикидайся дурнем. Скажи, якби я була дорослою, ти викрав би мене?

— Ні! — обурено вигукнув Іпі. — Ти думаєш, що викрадають першу-ліпшу?

— Ти каналія, страхополох! — закричала вона і вдарила його в обличчя. — Ану, геть!

Сторопілий від несподіванки хлопець зацікавився: перед ним була колишня Вайра.

Сидить собі Вайра знову одна. Їй так шкода, що не пішла до матері. Сердешна мама Сабаста! Вона так постаріла, так змарніла. Вона так бідно зодягнена... Вайра блискавично вирила «касу» і вигребла звідти всі гроші в кисет, нещодавно подарований їй тата священником. Вибігла у двір, але матері вже ніде не було. Вайру охопив відчай. Вона не чула більше музики, не бачила більше ні танців, ні Анакіли, ні Іпі, ні гостей. Для неї не існував ніхто. Ніхто. Вона повернулася у хлівець, але грошей не поклати на місце, бо її раптом осягнула якась думка.

З заходом сонця Вайра помітила, що весілля завершувалося. Гамір у дворі вщухав. З вулиці вже ледь чути долинала прощальна мелодія — музики пішли додому. Потім запанувала тиша. І хазяйкою ночі стала Вайра. Вона вирішила однести гроші матері. Це не так-то й важко, адже вона знає, в якому місці через мур перелазить коррехідорша. А до світанку встигне повернутися назад.

У підходящий, як на її думку, для цього час дівчина пішла упевнитися, чи сплять хазяї. В домі було так тихо, що здавалося, всі покинули його. Вайра прокралася до дверей священника, припала вухом до дірочки в замку. Тихо. В дверях чичерії вона помітила жовтаву смужечку. Найкраще було б їй утікати геть, але бісики цікавості погнали її на світло. Вона обережно прочинила двері.

На столику, заставленому склянками, догоряв огарок свічки. Під столиком, обнявшись, спали мертвим сном дон Епкарно і коррехідор. Це видовисько здалося Вайрі таким кумедним, що вона мало не зареготала. Потім пішла навшпильки у спальню. Хазяйка хропла не в ліжку, а на підлозі. Хоча спідниці не були задублені, це не завадило, проте, Вайрі сягнути по торбинку з грошима. Шкода, вона не повна. Мізерна жменька монет і кілька кредиток. Цього разу Вайра навіть і не думала залишити в ній бодай одну монетку. Вона пабила свій кисет під саму зав'язку і

обережно вислизнула надвір. Серце калатало від страху і щастя. Вона добігла до хлівця. Але, як виявилось, видряпатися на дах — справа нелегка. Острішок був занадто високо від землі. Довелося наносити купу каміння. Коли опинилася на мурі, по виступцях кладки спустилася на той бік. Внизу Вайра зітхнула на повні груди: перед нею безкрая привітна земля. Тіло здалося невагомим, ноги — прудкими. Серце билося радо — швидше, швидше додому.

Собака зустрів її вороже. Це був уже не той старий милий Умана. Вайра змушена була кинути на нього свою накидку. Поки пес вовтузився з лахманиною, вона тим часом скочила в хату. Сабаста стріла дочку не так, як вона собі паївно уявляла. Дівчина ніяк не могла переконати матір, що гроші не крадені. Нещасна мати впала у відчай. Життя здалося їй чорнішим від чорної ночі. Вона не могла більше повірити тому, що казала їй дочка, і разом з тим не могла відмовитися від грошей, бо тих, які вона мала, не вистачить навіть на хліб для малих. Побоювання за дочку, що та могла збитися на хибну стежку, стискало їй серце. Безперечно, вона вже брала від неї гроші, але ж не стільки, та й крім того, вона була певна, що вони даровані. Адже бувають на світі щедрі пани, які дещо дарують служницям. Пригадалося, як давно, коли вона була ще малою і з матір'ю ходила в асієнду, хазяїн дарував їй цілий реал, а іноді навіть і більше.

— Що маю робити, мамо, коли мені всі дають гроші? По-твоєму, це погано, що я приймаю їх і зберігаю для тебе? Ось глянь, оцей кисет недавно подарував мені падресіто і сказав: «Візьми для того, щоб мала куди складати свої гроші!»

— Доню, не може бути, щоб всі оті гроші тобі надарували. Повний кисет! Неможливо.

— Виходить, я краду? Татай ячан. Ні, мамо! Хазяї замикають свої гроші. Хіба ти їх не знаєш? А в кого ж тоді вкрасти?

Сльози, які мати проливала в темряві, свідчили, що вона не повірила дочці.

— Хазяїн дарує. Коррехідор дарує. Тата священник дає. Коррехідорша також дає. Вона багато дає. А знаєш чому? Одного разу вночі я застукала її, коли вона перелізла через мур за хлівцем і пішла до священника в спальню. Тоді вона мені сказала: «Візьми оці гроші, але нікому ці слова».

— Ти сонна чи здуріла? Що ти мелеш?

— Це правда, мамо. Татай ячан, повір, коли я тобі кажу,— і вона почала клястися немов божевільна: — Татай ячан! Тата Токой ячан! Хесукристуї ячан!..

Мама Сабаста опімїла від здивування.

— Але більше за всіх дає мені тата священик. Ось бачиш скільки. Щовечора, перш ніж вивчати зі мною катехізис, він розповідає про багато дечого і пестить мене! «Ти вже доросла», — каже і дає гроші.

— Не може бути, Вайро. Що з тобою сталося? Ти збожеволїла? О господи!..

— Чому ти мені не віриш? Це правда. Тата священик хоче, щоб я полюбила його... — сказала Вайра так по-дитячи паївно, піби повідомляла: «Він бачив, як я мела двір».

Обурена мати втратила рівновагу. Вона схопила дочку за коси, кинула на ліжко і почала бити кулаками.

— Ці гроші крадені! Ти вкрала їх!..

Вайра не проронила жодного звуку, жодної сльозинки. Коли мати вгамувалася, дівчинка висипала всі гроші з кисета на постіль.

— Хоч убий мене, а ці гроші все одно для тебе і для сестричок.

Прокинулися дівчатка. Вони повисли у Вайри на шиї і не хотіли відпускати свою сестру.

— Зоставайся, Вайро. Зоставайся з нами.

— Не йди, Вайро, не покидай нас.

— Вайро... Вайро...

Вайра силою вирвалася від них. Сабаста ще довго плакала. Але то вже не були сльози відчаю, то були сльози вдячності. Дівчина зрозуміла, як тяжко матері.

Коли Вайра спробувала видряпатися муром на хлівець, в неї від страху аж похололо в серці: до першого виступу в мурі вона не могла дістати руками. Немає за що вчепитися. Що робити, як бути? Їй нічого не спадало на думку. В голові така сама темінь, як і довкола. Вона сіла під муром і вляглася на ніч. Та як тільки проспівали півні, Вайру знову охопив жах. Тепер цей жах не покидав її ні на хвилину. Навпаки, він все глибше в'їдався їй в душу. Перед очима невідступно стояла хазяйка з такою палицею, яка потрощить усі кістки, і з розчепіреними пальцями-пазурами, що ось-ось вчепляться в коси. Дівчина вже піби чує її лайку, чує її прокльони. Бачить хазяїна, що, немов гора, сунеться на неї. Ні. Тільки не повертатися

хазяям на очі. Ні. Ніколи. Цього разу покарають її тяжче, піж будь-коли досі. Вона мусить утікати. Куди завгодно, аби тільки подалі звідси. Так далеко, куди б не сягнула влада хазяїв. В рідну хатину? Ні. Про неї й думати годі. На матір не можна розраховувати. Треба шукати інше пристановище. І пошвидше, бо вже світає.

Коли донья Елота напивалася, вона спала довше, піж звичайно. А прокинувшись, лежала ще трохи в ліжку, переборюючи туман, що засів у голові, а також ту прокляту недугу, що ломила все тіло. Але цього ранку якийсь набридливий галас збудив її передчасно. В дворі коїлось щось незвичайне: рохкали свині, кудкудакали кури, індички, нашорошившись і несамовито белькочучи, обстоювали свою педоторканість. Чола ніяк не могла зрозуміти, чому все живе опинилося в дворі.

— От проклята індіанка! — лаялася вона собі під ніс. — Чого оте ледащо не замикає свиней у хлівці?

В цей самий час почувся із спальні голос падресіто:

— Оті тва-а-а-арі! Оті тва-а-а-арі! Вони не дають мені спати! Оті тва-а-а-арі!

Донья Елота не витримала. Аж запінена від люті вона вискочила із своєї кімнати.

— Це ота bestія вища. Падресіто правий. От я їй покажу. Шкура на пій тріспе. — Отак гримаючи, вона подалася в двір.

— Оті тва-а-а-арі!.. — пелосся за нею услід.

Чола загнала свиней у хлів і, озброївшись ломакою, кинулася на кухню, де збиралася розправитися з Вайрою. Та зась!

— Куди ж вона поділася, ота нечиста сила? — Елота інстинктивно подалася знову до хліва. Раптом їй впало в очі, що каміння перекочувало на інше місце. — А це що таке?! Он воно що: пташечка полетіла!..

Такі жарти не для допї Елоти. Щоб ота служниця, ота невільниця поставила на своєму? Е, ні!..

Лемент, який Елота здійняла в дворі, підняв її чоловіка, а також сина на ноги.

— Що сталося? Що таке, жінко? — загукав невдоволений дон Енкарно, ступаючи через поріг.

— Чому ти так кричиш, мамо? — запитав падресіто, позіхаючи.

— Служниця! Служниця втекла!

В цю саму мить хазяйці спало на думку полапати гаманця. Віц був порожній.

— Злодюга! Ця злодюга викрала всі мої гроші! Гамапець був повший!

Служниці немає — це факт. Гроші щезли — це теж факт. Отже, треба негайно мчати навздогін. Чола майнула до Вайриної матері. Дон Енкарно пішов шляхом, що вів у найближче село. А тата священник почимчикував будити сакристана і каптора, щоб послати їх в різних напрямках.

Недаремно донья Елота перерила догори дном усю хатину, обзиваючи при цьому педобрими словами бідну вдову, маму Сабасту, і б'ючи малих, щіби ті в чомусь завипили. Дворовий пес несподівано кинувся захищати своїх маленьких друзів, і в його зубах залишився чималий клапоть Елотиної спідниці.

З ненавистю в серці, але з надією, що обов'язково де-небудь здибає невдячну індіанку, чола поверталася додому. Вона йшла околицями села, запитуючи стрічних, чи не бачили, бува, її служниці. Зрозуміло, що служницю знали всі, бо вона належала матері тата священника, але ніхто не стрічав дівчинки.

Стомлена мандрями під палючим сонцем, Елота несподівано уздріла стару жінку, котра вела по стежці ослика, пав'юченого хмизом. Уже механічно, так, про всяк випадок, вона запитала її про втікачку.

— Якщо це дівчинка із закудланим волоссям, розідраною спідницею і зеленуватою накидкою, то я бачила її, сеньйоро, — сказала індіанка своєю мовою. — Вона пішла в папрямі лісу...

Для Елоти цього було досить. Поки вона йшла дорогою, яку вказала їй стара, вона весь час смакувала свій триумф і обмірковувала до найменших дрібниць, як вона покарає злодійку.

Вайра сиділа в глибині лісу під деревом і жувала солодкі стручки. Як тільки вона помітила хазяйку, відчула, що волосся стало дибом і все тіло від страху закам'яніло. Дівчинка в цю мить навіть забула помолитися своїм улюбленим святым, щоб ті заступилися за неї. Великими скляними очима Вайра витріщилася на чолу. Бідолашний здалося, що по неї прийшла сама смерть. Донья Елота аж задихалася від злоби, губи в неї побіліли, але вона зовсім несподівано сказала:

— Ану піднімайся, волоцюго.

Вайра послушалася. Все тіло в неї тремтіло. Осклілі очі стали ще більші й нерухоміші.

— Гайда зі мною, дармоїдко!

Служниця покорилася. В неї під ногами прогиналася земля, а дерева хиталися, немов п'яні. Вайра поточилася, ледь не впала, але зібралася з силами і пішла далі. Як тільки вони вийшли з лісу, хазяйка вибрала великий камінь і, стиснувши зуби, процідила:

— Раз ти пустилася в мандри, то мусиш принести до дому що-небудь.— Вона поклала камінь дівчині на плечі і наказала: — Неси!

Вайра обхопила камінь обома руками і потюпала стежкою. В роті пересохло, в очах різало і пекло так, ніби в них повно піску. Хмарне, сіре небо нависло так низько, що аж потемніло в голові. Вайра ледь помічала куди ступає. Великий камінь гіркою образою давив на плечі, а образа вдиралася в самісіньке серце. Хазяйка повела її головною вулицею села. Здивовані стрічні зупинялися, а цікаві виходили за ворота або купками юрмилися на розі й коментували подію. За давнім звичаєм, хазяї у такий спосіб карали холопів, щоб відпала в них охота втікати вдруге.

Опівдні Вайра з своєю ношею переступила поріг дому. Дон Енкарно, сакристан і кантор вже сиділи в залі і випивали. Не було тільки падресіто,— він ще не повернувся з села, куди покликали його висповідати хворого. Донья Елота аж падала від утоми. Червоне обличчя стікало потом, але сама вона сяяла від гордоців за свою перемогу. Її спраглі уста одним подихом осушили склянку чичі. Кантор і сакристан ніяк не могли нахвалитися її кмїтливістю та наполегливістю, бо вони, мовляв, визнали пошуки марними. Але донья Елота не полюбляла багатослівних лестощів. Вона звеліла всім вийти у двір, а Вайрі наказала викинути камінь. Шукаючи батога, Елота заволала:

— Козли!

Це був наказ. Тому сакристан накинувся на жертву, схопив за руки і звалив собі на плечі. А кантор поспішив схопити дівчинку за ноги, і вона повисла між ними, як міст, лицем униз. В цю екзикуцію дон Енкарно теж старався внести свою лепту, і, лаючись на всі лади, він закотив служниці спідницю і сорочку, оголивши всю нижню частину тіла...

Ще ніколи батіг не вгризався так глибоко в скривавлене Вайрипе тіло. Лише судороги її безслізного й безмовного тіла свідчили про жахливі муки.

— Татай ячан, Елото, годі! — обурився зляканий дон Енкарно. — Ти вб'єш її. Годі!

Хазяйка покинула батіг, але не заради того застереження, а тому, що вибилася із сил. Однак гнів не минув. Навпаки, він розгорівся ще сильніше, коли вона згадала про гроші.

— А гроші? Де мої гроші з гаманця?!

— Я не бачила ніяких грошей, — простогнала нещасна.

Осатаніла чола схопила її за волосся, жбурнула щосили на землю і звеліла принести сечу. Кантор і сакристан принесли звідкілясь піщий горщик, повний смердючої рідини. Потім вони вкинули туди повну жменю червоного перцю.

— Пий! — прогрімла хазяйка і сунула горщик Вайрі під ніс. Дівчина з відрази одкинула голову назад, але не змогла уникнути сплеснутої в обличчя гидоти.

— Якщо не питимеш, уб'ю! — загорланила Елота і побігла по ломаку. Вайра обхопила обіруч горщик, однак не пила. Сильний удар по плечах нагадав про наказ. Дівчинка хлебнула кілька ковтків, але одразу ж почала блювати.

— Ану ще раз! Пий, поки не вип'єш! Все пий!

Знову удар ломакою і ще удар.

Вайра знову ковтнула.

— Пий, пий, сволото! Пий, злодюго!

— Татай ячан. Елото, ти її згубиш... Облиш дівчинку!..

Ніби й не до неї мовлено. Елота наказала принести дров, і сама розклала багаття. Потім підтягнула до нього Вайру і сунула її ноги у вогонь. Нещасна заверещала нелюдським голосом.

— Тікати, га? Виросли вже крила за плечима, га? Та ще й гроші красти, га? Побачимо, чи після цього захочеш ступити за поріг...

— Облиш, суко! Це вже занадто!.. — Дон Енкарно, втративши самовладання, штурнув жінку на землю. Та схопилася, немов дика кішка, і, розчепіривши скрючені пальці, хотіла вп'ястися кігтями чоловікові в обличчя. Але він міцно перехопив її зап'ястя рук. Відчувши свою безсилість, донья Елота кинула йому в лице:

— Нікчема! Рогоносець! Захищаєш таку свиню? Аякже, мабуть, твоя коханка?!

Присоромлений, сам не знаючи чому, дон Енкарно квапливо пішов з двору. Обвислі баки пашіли жаром і тряслися. Він пробуркотів:

— Про мене, хоч і вбий її, стара шлюхо!..

Образа влучила Елоту в саме серце. Вона схопила ломаку, але чоловік був уже на вулиці. Увесь заряд злості Елота хотіла випалити в нещасну дівчинку, але та лежала непритомна...

Після того як оскаженіла чола подалася в дім, кантор приніс глек води і почав хлюпати Вайрі в лице. Потім взяв дівчинку на руки і поніс її у куток коридора. Вайра розплющила очі.

— Не жінка, а сатана. Справжній диявол оця мати священика, — зітхнув сакристан.

XIV. СВЯТІ НЕ ПОКИДАЮТЬ БІДНИХ ГРІШНИКІВ

— Твоя служниця вже годна ходити, донья Елото, — хрипло сказала знахарка, перев'язуючи дівчині рани. Посміхнувшись перекошеним ротом, знахарка звернулася до Вайри: — Через кілька днів я тобі буду непотрібна.

Нарешті для доньї Елоти настає просвітління. Два довгих тижні вопа перевертала цілі гори роботи, бо служниця не могла встати з постелі. Раніше Елота не відчувала втоми і завжди мала вільний час. А тепер і часу не вистачас, і руки болять, і в спині пече. Все частіше надвечір скаржилася вона:

— Я вже стара. Без Вайри я вже нічого не варта.

Так, тепер хазяйка зрозуміла, що значила для її дому така служниця. Досить було сказати: «Зроби це, зроби те», — і робота була зроблена. Якщо вона раптом втратить Вайру, що станеться з господарством? Шукати нову служницю і знову морочитися з нею, знову навчати? Ні, Елоті вже не під силу. Хазяйка вирішила краще ставитися до дівчини, щоб зберегти її на довше. Насамперед треба змінити метод виховання — слід розлучитися з ломакою. Крім того, слід Вайрі давати більше їсти, бо й у поговорці мовиться: «Голодний кумі тільки хліб на умі».

Милосердно настроївшись не чіпати служниці доти, поки в неї не загояться рани, хазяйка попрямувала з кухні.

— Якщо хочеш, можеш встати, — лагідно сказала вона вже з порога.

Вайра горіла бажанням трохи походити. Оця задимлена стеля, ці моторошні стіни іноді здавалися крилами зловіщого птаха, який досить довго витав над нею. Вона раді-

ла, що парешті ступить погами і зможе вийти на світ божий. Їй хотілося сміятися, хотілося танцювати. Якби хтось із однолітків був тут, поряд, вона б поборюкалася з ним так, як, бувало, колись у горах. Вайра ходила по двору, все здавалося новим. Навіть сонце і камінія. Прийшов дон Енкарно і обняв її по-батьківськи ніжно.

— Татай Ячан, наробила ти нам клопоту,— сказав їй ласкаво.— Не годиться, щоб служниці втікали. Сподіваюсь, тепер ти порозумнішала.

Потім з'явився священник. Його урочистий вигляд був чимось середнім між усміхненою добротою і стриманою строгістю. Він обняв дівчинку ще ніжніше, ніж дон Енкарно, і сказав тоном прощення:

— Це не повинно повторитися, дитя моє. Наш господь гнівається за такі вчинки.

Але, звичайно, це було ще не все. Він запросив Вайру до своєї кімнати і всадовив на стілець. Дівчина зніяковіла: адже вона завжди сідала на підлозі так само, як і всі «закладні» паречені.

— Сиди, сиди на стільці. В тебе поранені ноги,— поблажливо сказав падресіто.

Служниця послухалася. Вона могла б заприсягтися, що в цій кімнаті вперше: вздовж стінки — стільці, на письмовому столі — розп'яття, посеред кімнати — ширма з зображенням ангелів, що літають, за ширмою — ліжко з білосніжним покривалом...

Падресіто звернувся до її совісті. Його напученням не було кінця й краю. Дівчині стало смертельно нудно. Крайще вона зосталася б на кухні, до всього ще й ноги заболіли. Спочатку біль був тупий, ледь відчутний, а потім став пестерпним. Несподівано Вайра помітила на бинтах кров і заплакала. Священник, упевнений, що то сльози каяття, взявся говорити ще з більшим запалом. І яке було розчарування, коли Вайра обірвала його:

— Я більше не можу!.. В мене болять ноги!..

— Коли так, дитя моє, піди спочипь...

Вайрипі муки тривали ще багато днів. Рани знову зайрилися, і лікування було таке ж болюче, як і в перші дні. Донья Елота старалася доглядати її якнайкраще, але коли була не в настрої, кляла «погану кров» служниці, кляла рани, які не заживали, і сварилася:

— Що мені до того, нехай згниє отаке ледащо. Її погана кров уже обійшлася мені в добрячу суму.

Тим часом фантазія односельців не дримала. Своїм всюдишним оком вони бачили все, що діялося в домі священика. Спочатку ходили найрізноманітніші чутки. Подейкували, що донья Елота висікла свою служницю так, як колись, у старих казармах, сікли солдата. Крім того, вона ще й примусила її силоміць випити ціле відро людських нечистот. Відлашна після того була як мрець. Інші говорили, начебто Вайру били доти, поки вона обробилася, а потім ще й примусили її випити цілий баняк власної сечі, приправленої гірким перцем. Деякі запевняли, що після всього дівчину катували, як Назарея, а потім ще й смажили на жаровні, як святого Лаврентія. Народ має неперевершений хист до перебільшення. Оповідачі вміли змальовувати події яскравими штрихами й соковитими барвами. Що не рот — то й митець, який не копіює, а своє творить. Отож і зрозуміло, що піхто не зупинявся на тому, щоб одній лише доньї Елоті надати рис жахливого ката. Кожен охоче нагороджував цими рисами також і персону дона Енкарно і навіть сакристана й кантора. Були й такі сміливці, що не зупинялися і перед недоторканістю священної особи падресіто. Коли чутки переступили поріг дому, в нім сталася справжня трагедія. Донья Елота знепритомніла, і майже всі сусіди позбігалися до неї в спальню. Доп Енкарно шаленів, ніби загнаний звір. Тата священик замкнувся у своїх покоях і лише через кілька днів, а саме — в неділю, з'явився в церкві з ретельно підготовленою проповіддю. Вона була справжньою сенсацією. З ранку до вечора тільки й мови було, що про ораторське мистецтво, в якому стільки величі, стільки краси і правди. Досі ще ніхто не чув священика таким велемовним, ще ніколи він не захоплював так людей. Всі беззаперечно погоджувалися з ним. «Все зовсім не так, як мені розповідали», — казали одні. «Люди занадто все перебільшили», — поспішали додати інші. Таким чином, прихожани пересівали старі чутки, поки, зрештою, лишилася тільки одна-єдина, найбільш прийнятна для гідності оселі, під дахом якої жив падресіто.

У Вайри тим часом на щиколотках zostалися потворні шрами. Не зважаючи на проповіді священика, село злякалося цих беззаперечних ознак жахливої тортури. Сама дівчина нестримно плакала в своєму куточку на кухні. Щоразу, як тільки вона поглядом або пальцями торкалася тих лискучих, вкритих тонісінькою шкірочкою місць, в серці

щось закипало так, як пеганисне ванно, коли його поливають водою.

— Вони затаврували мене, як скотину, — казала вопа. — Затаврували, щоб я не втікала. — І обливалася певтішними слізьми.

Настали спокійні дні, які, на жаль, дуже швидко минали. В домі з'явилася нова «закладна». Потім справили весілля. Іноді ці весілля збігалися з візитами коррехідора. Вайра і цього разу бачила також, як він прийшов, як потирав руки, як шанобливо вітався з хазяїном і церемонно з хазяйкою. Коррехідора завжди приймали тут дуже добре. Дон Енкарно поводився з ним надзвичайно люб'язно і підслесливо. Коррехідор великодушно кидав чолі у поділ жменю кредиток і пив, наче не в себе. Він дуже гнівався, коли інші не спорожняли склянок водночас з ним. Того вечора донья Елота відмовлялася пити, але через те, що гість почував себе ображеним, дон Енкарно заохочував її теплим словом та особистим прикладом. Тож вона хоч-нехоч мала також пити.

Незважаючи на те, що хазяйка наказала не відходити від неї, поки не піде звідси дон Седесіас, Вайра не могла протистояти велінню коррехідора:

— Дівчинко, ти вже куняєш від втоми, йди-но спати.

Вона пішла на кухню. Але сон несподівано кудись зник. Здавалося, її ніколи не покидала думка про втечу, бо дівчина раптом сама собі сказала: «Цю пагоду я не повинна прогаяти». Згадала, що в неї немає грошей. Крім того, хазяї тепер щовечора вішають замок на двері хліва. Але дарма, якось та буде. Вайра пішла на розвідку. В покоях священика тихо, немов у могилі. Прислухалася до чичерії. Там ще розмовляли. Доведеться набратися терпіння і зачекати. Нили ноги. Боліли шрами. Не давали спокою ще й воші та блохи. Але Вайра терпіла. Нарешті вопа крізь щілину побачила, як коррехідор поволік п'яного хазяїна в ліжко...

Коли коррехідор пішов, Вайра рішуче переступила поріг спальні. Хазяйка, хропучи, лежала на своєму ліжку. Битком набитий кисет разом з ключами звисав з пояса спідниці. Вайра наважилася зняти ключі й одімкнути скриню. Там була ціла купа монет і пачки кредиток. Вона взяла стільки, скільки вважала за необхідне, замкнула скриню і, залишивши ключ у замку, задула свічку.

Навпроти кухні, попід стінкою хліва, лежали, складені у великий штабель, дрова. Вайра вилізла на дрова — і

оцинилася на тому самому місці, де минулого разу перелазила через мур. В такий же спосіб і так само успішно вона спустилася по ньому за межі двору. Не роздумуючи, Вайра подалася на шлях, що вів до найвіддаленішого села. Ніч сприяла їй. То тут, то там в калюжах кумкали жаби. Десь удалині гавкали собаки, а довкола було так тихо, ніби сама тиша вела дівчинку за руку. Дорогою Вайра обмірковувала, що робити далі. Вона добре розуміла, що зостатися в одному з ближніх сіл надзвичайно небезпечно. Хазяїн, або кантор, чи сакристан обов'язково шукатимуть її. Краще обігнути село і піти подальше туди, де ніхто не питатиме про неї. Вона чимчикувала бадьоро, на серці було легко, і здавалося їй, що отак змогла б іти, аж поки загубився б її слід.

«Так, так, я зникну назавжди,— думала про себе.— Я піколи не повернуся в село». Потім згадала матір і сестричок, які не мали чого їсти. І їй раптом захотілося хоча б половину з тих грошей, котрі вона мала при собі, лишити матері. Але це було неможливо. Вайрі стало шкода матері, і вона заплакала. Плакала довго й гірко, промовляючи ніжні слова до своїх так, ніби вони йшли поряд.

Без будь-яких перешкод Вайра дісталася до пересохлої річки, що на околиці села. В цю мить півні сповістили про наближення світанку. Дівчина прискорила крок. Незабаром вона оцинилася на безлюдних вулицях і почала бродити по них, немов по лабіринту, бо не знала, куди звернути. Їй стало боязко. Якби знайти зараз хоча б стежину до якого-небудь села! Але цього їй не вдалося: вона знову й знову виходила до річки.

Світанок огортав землю молочним серпанком. Вайра відчула незбориму втому і вирішила трохи перепочити. У захистку, під крутим берегом, лягла на пісок і одразу ж поринула в глибокий сон. Спала спокійно і мирно. Прокинулася лише тоді, коли сонце світило їй прямо в обличчя. Вайра одразу ніяк не могла збагнути, де вона. Стало якось моторошно — довкола все таке чуже. Однак, глибоко зітхнувши, вона раптом розсміялася: от дурепа! Та це ж те саме річище, до якого вона дійшла, коли співали півні. Лице палало. Хотілося тіші, води і хліба, щоб затамувати спрагу й голод. Грошей в неї достатньо, і вона може задовольнити всяке своє бажання. Як-то гарно відчувати, що кисет, повний-повпсісінський кисет торкається твого коліна, нагадує про себе з кожним кроком, коли ступаєш оцими вулицями.

Все кругом таке нове й дивне — будинки, люди, сонце, повітря. Біля одних дверей Вайра побачила на столику кошук з хлібом. Вона постукала і голосно сказала:

— Я хочу купити хліба.

На поріг вийшла літня чола. В одній руді вона тримала недочищену картоплину, а в другій — старого, сточеного ножа.

— Прошу, дитино, вибери собі, що треба.

Голос у жінки був лагідний, майже материнський.

«От якби моя хазяйка була такою...» — подумала Вайра, дістаючи гроші.

— Дайте води напиться, — попросила дівчина.

Чола привітно запропонувала Вайрі зайти до хатини і сісти на лаві. Вода була з криниці і солона. Та яке це має значення, коли так хочеться пити.

— Я ніколи не бачила тебе тут раніше, — доброзичливо заговорила чола. Ти нетутешня. Але мені здається, що ти непогана дівчина; я завжди з першого погляду розпізнаю людей. Так-так, ти хороша дівчина. Скажи мені, звідки ти?

Вайра, навіть не затнувшись, назвала перше-ліпше село так, ніби відповідь була в неї наготові.

— А чому ти прийшла сюди?

— Я не прийшла сюди, я йду далі.

— Ти ба, що надумала! Таке мале дівча, а таке сміливе. Скільки ж тобі ще йти?

Вайра назвала сусіднє село і цілком природно додала:

— Там на мене чекає мати. Батько мій помер вже кілька років тому. Мати живе з моїми сестрами та братом.

Чола була настільки ж розумною, як і доброю, і вона вже напевно здогадалася, що сталося з Вайрою. До всього ж чола була ще й приваблива і викликала до себе таке довір'я, як до рідної матері. І коли вона сказала: «Розкажи про все, що трапилося», — ніяк не можна було промовчати або заговорити про щось інше. Чола вміла слухати і розуміти так проникливо, як розуміє доньку мати. Вона була вдовою, не мала дітей. Жила сама в цьому будиночку і торгувала хлібом та чичею, яку варили їй тямущі в цій справі поденники. Їй бракувало тільки живої душі в домі. Ніхто не підійшов би для цього краще за оцю маленьку чужинку...

— Ти не будеш в мене за служницю, ти будеш моєю товаришкою, — сказала вона дівчині.

Вайра ні на мить не завагалася, бо ще до того, як чола запропонувала зостатися в неї, дівчина відчула себе тут як удома, в хижці своєї матері.

Разом наварили, разом поїли. Чолу звали Альтаграція, але сусіди кликали її тільки Састрепанчу, тобто кравцева донька, бо її батько був кравцем.

Вайра не впізнавала сама себе. Іноді вона сумнівалася, чи їй справді оця щаслива дівчинка — це вона? Звикла до жорстокості, Вайра не переставала дивуватися з того, як то може бути в такому селі така незвичайна жінка. Без жодного злого слова на вустах, без жодної злої рיסочки на обличчі. Якби ця жінка зустріла її лайкою або стусанами, Вайра не вбачила б у цьому нічого незвичайного, щонайбільше вона, можливо, подумала б: «І це така сама, як донья Елота». Або: «Всі хазяї однакові...» Але ця жінка була втіленням добра. Вона ставилася до дівчини як справжня подруга, як, приміром, Анакіла. Чола була завжди лагідна. Замість того щоб наказувати і наглядати, як виконується її наказ, вона говорила: «Давай зробимо це». Або: «Допоможи мені зробити ось так», — і сама теж бралася до діла. Вайра працювала з радістю і завзяттям, намагаючись у всьому наслідувати її. Частенько дівчина випереджала свою благодійницю, казала: «Я сама», — а в руках уже горіла робота.

Састрепанчу, в свою чергу, була задоволена дівчиною. Вона старанно їй жваво виконувала завдання, не гаючись. Від неї Састрепанчу ніколи не чула: «Зараз», або «Зачекай хвилинку», чи, скажімо: «Я зроблю це потім», як, бувало, казала їй племінниця, що деякий час жінка припій.

Першої ж ночі донья Альтаграція постелила Вайрі гарну постіль з добротних овечих шкур, які ще пахли коша-рою, а також поклала дві товсті ковдри. Зараз вона шила їй сорочку, бо та, що була на Вайрі, — то справжнє брудне вошиве гніздо, таке самісіньке, як і її голова. Треба було мати неабияке терпіння та вміння, щоб впоратися з гребінцем біля закуйовдженого і злішеного гнидами волосся. Састрепанчу аж сторопіла від такої голови, але спокійно запитала:

- Ти коли-небудь зачісувалася?
- Дуже рідко, — відповіла Вайра. — Мені було ніколи.
- А вночі?
- Вночі в мене не було свічки.

Донья Альтаграція, зітхнувши, заговорила про інше.

Вайра вбралася в нову сорочку. Вона не пригадує, щоб коли-небудь одягала щось пове. Їй завжди діставалося те, що донья Елота мала викидати на смітпик.

— А тепер тобі треба ще й спідницю, бо та, що на тобі, цілою з води не виїде.

Спідниці, які Вайра носила в хазяїв, окрім тієї, що з дому, були того самого походження, що й сорочки. Вони були настільки зношені, що коли ставали брудними, їх не варто було прати. Тому й носила вона своє дрантя засмальцьованим, аж поки хазяйка змилюється дати інші недоноски.

Вайра пропонувала доньї Альтаграції гроші на тканину для спідниці, але чола не взяла.

— Заховай свої гроші,— сказала вона переконливо,— вони тобі ще пригодяться.

Чола ходила в село пошукати матерії на спідницю, але повернулася з порожніми руками і чомусь гірко плакала.

— Я нещаслива,— пожалілася вона Вайрі.— Я мушу знову бути одна.

Тепер плакали обидві: чола розповіла про те, як субпрефект особисто звелів їй привести до нього Вайру. Ох, горе, горе. Вони так добре зжилися. А тепер усе пропало. Субпрефект — людина неблаганна. В його руках чола бачила аж кілька телеграм. Нехай будуть прокляті оті хазяї, що так швидко відшукали нещасну втікачку.

Недаремно Вайра тремтіла перед субпрефектом. Він пічого не заподіяв їй, окрім того, що забрав усі гроші, а її замкнув у темницю. Там уже було кілька в'язнів — чоловіків і жінок,— всі вони також індіанці. Вайра витерла сльози. Годі. Вона досить наплакалася, коли прощалася з Альтаграцією. У темниці дівчина ні на кого не дивилася і не відповідала ні на які запитання.

Наступного ранку з'явився пихатий і саркастично усмінений сакристан. Вайра не глянула і на нього. Вона кляла його в душі, бо була певна, що він змусить її нести тяжкий камінь. Але ні. Біля порога на неї чекав недбало осідланий віслюк. На крупі віслюка, примостившись за спиною негідника-сакристана, зіщулена від сорому й пожовкла від страху, Вайра опівдні дісталася до своїх хазяїв. Донья Елота чекала з батоном у руках. Очі її метали блискавиці. Вайра зацокотіла зубами.

«Зараз буде ще гірше, ніж того разу»,— подумала вона, і поза шкірою пішов мороз. А коли дівчина стала перед

хазяйкою, ніяк не могла зрозуміти, чому та не рухасться з місця і чому з її лица поволі сходить злість, немов її вітром здуває. Страх заступило здивування, коли Вайра почувала, як хазяйка звернулася до провідника:

— А де гроші?

— Грошей немає, донья Елото,— відповів сакристан.— Субпрефект сказав мені, що обшукав її досить ретельно, але піде не знайшов жодної монетки.

— Ах ти ж диявольський виродок!.. Злодійська кров!..— хазяйка вивергала лайку, неначе небо грім, але батогом ще не біла.

— Де гроші?..

— Які гроші, матінко Елото? — тремтячим голосом запитала Вайра з добре вдаваним здивуванням.— Клянуся богом, клянуся святою богородицею!.. Клянуся всіма святими!.. Я не бачила ніяких грошей, матінко...

Довго ще тривав діалог хазяйки з служницею про гроші, які зникли із скрипи. Донья Елота була певпа, що їх украли Вайра. Інакше, як вона могла прогудуватися цілий тиждень і за що дістала таку нову сорочку. Та оскільки батіг над нею не свистів, дівчина дедалі ставала впевненішою і захищалася так правдоподібно, що похитнула впевненість навіть доньї Елоти. Вона, Вайра, не брала ніяких грошей, вона користалася великодушністю доньї Альтаграції, тієї благородної сеньйори, яку послала їй щаслива доля на всі оті дні. Сеньйора пошила їй сорочку, бо побачила, що на ній була дуже драна й брудна. Вона почала також шити для неї і спідницю, але субпрефект не дав змоги закінчити. Вайра ніколи не мала грошей і ніколи не збиралася заводити їх, а тим більше красти у хазяйки. Ні, ні, вона ніколи не взяла б жодної монетки, нехай і вмирала б з голоду. Донья Елота завагалася і от-от вже повірила б, та раптом її осяйнув спогад про славний образ святого Антонія. В усім царстві небеснім не знайти такого слідчого, як цей святий. У доньї Елоти стояв Антоній з гіпсу, але чудодійним вважався восковий. Такого мала сусідка. Антоній з воску обов'язково викриє злочинця, хто б він не був. І хазяйка послала Вайру по статуетку. Дівчина тим часом заспокоїлась. Адже допья Елота не бралася за батіг, і піде не було ніяких ознак гнилої сечі або вогнища для її ніг. А що, коли святий викаже її? Вона почала щиросердо молитися святому Антонію, обіцяючи поставити йому свічку, як тільки знову роздобуде грошей.

Святому Аптонію зав'язали очі і поставили між двома свічками на скрині. Донья Елота впала перед ним на коліна і заблагала, щоб він допоміг виявити злодія, який вкрав чималу суму. Вона голосно перераховувала ті покарання, які призначалися злодієві. Не змовкала хазяйка і тоді, коли зачиняла Вайру в комору. Для дівчини таке покарання було падзвичайно прикрим. Навколишня температура, здавалося, невидимою рукою стискала їй горло. Щоправда, цього не зрівняти з жорстоким шмаганням, з гніплюю сечею або з багаттям, на якому палили їй ноги. Проте воно було не кращим за віршовку, що ніби стократно обв'язала їй руки і ноги. Вайра шукала розради в сльозах, а також у спогадах про дні, котрі минули у захистку доброї, милої доньї Альтаграції.

«Вона моя друга мати,— думала дівчина,— я повернуся до неї, як тільки вирвуся звідси. Вона заховає мене так, що ніхто більше не знайде».

Допомога святого завершилася неждано й негадано: не встигло настати жадане чудо, коли донья Елота, що була в цей час на кухні, почула, як дон Енкарно не своїм голосом кликав її. Вона влетіла до кімнати і побачила свого чоловіка на колінах перед скринею. Він одчайдушно їй розпачливо кричав. А між двома розм'якними і похиленими свічками, замість святого Аптонія, zostався тільки жалюгідний острівець розталого воску. Чола кипулася на скриню і заголосила так, ніби припадала до останків найдорожчої людини.

— Святий!..— скімлила вона.— Святий!.. Він же не мій. Скільки тепер доведеться платити за цього! О боже, боже... В скільки він мені тепер обійдеться!..

З'явився падресіто і від несподіванки занімів. Що хоче сказати господь такою скорботною кончиною святого? Що то за пророкування боже? Сторопілий і зляканий, він пішов до себе помолитися богу.

Доньї Елоті довелося визнати, що служниця не винна. Хоч як вона підозривала Вайру, але цей випадок зі святим змусив чолу виправдати дівчину. Однак хто ж тоді злодій? Хтось та забрав гроші. Від саламандри скрипя була застрахована так, як і годиться. Проте ключ опинився в замку. Хто б це міг бути?.. Ну, хто? Раптом, пригадуючи охмеління тієї ночі, вона уявила фізіономію слизького коррехідора. Він? Невже? Навіть і це?!

Молитва падресіто обернулася на користь Вайрі.

— Я молився,— сказав він батькам, і це прозвучало так, піби: «Я говорив з господом богом»,— і мені стало ясно, що пам треба краще обходитися з наймичкою.

— Татай ячан,— вихопилося прокляття у дона Енкарно.— Я вже не раз казав. Спитай у своєї матері. Що я тобі казав, Елото, га? Що її не треба було бити. Що її треба було краще годувати. Що її треба було краще одягати...

Донья Елота стріляла злими очима, але не знала, на кого націлити свою злість — на чоловіка чи на сина.

— Не сердься, мамо,— старався заспокоїти Елоту падресіто.— Якщо пас не послухаєш, дівчина недовго пробуде з нами.

Від однієї лише думки, що вона може втратити Вайру, донья Елота знітилася. Але це не завадило їй виказати те, що вже давно горіло на язичі:

— Аякже, саме тобі й годиться її захищати! Мабуть, збierasшся спокусити Вайру, як спокусив матерів Фансіто та Хуанорсіто, га?

Падресіто сумно, з докором глянув на матір і вже зібрався вийти, але раптом вирішив полегшити собі душу:

— Нащо ти послала мене в духовну семінарію? Для чого ти змусила мене одягти сутау?

— О, цим ти дорікаєш щоразу, ніби сам того не знаєш нащо. Невдячний монах!

Присоромлений падресіто підтюпцем подався до себе в кімнату, де знову замкнувся.

З цього дня багато що змінилося в житті Вайри. Батіг лежав, призабутий, у кутку. Годувати стали краще. На обід давали навіть повну тарілку маїсової каші — ласощі, які раніше вона могла хіба що покуштувати. Навіть лайливих слів, без яких хазяйка не могла розкрити рота, тепер чути було менше. Донья Елота перешлила їй свою спідницю, яку могла б ще носити сама. Розлучилася вона задля Вайри і зі своєю найстарішою накидкою. Одного разу хазяйка сказала дівчині:

— Будеш гарно поводитись, я куплю тобі черевики з овечої шкури.

Але Вайрі все ж таки не дозволяли більше спати на кухні. Щоразу, після зацянь з падресіто, хазяйка особисто замикала дівчину в коморі. А це було для неї найстрашніше. Дівчині завжди здавалося, що її кидають у яму, з якої нема вороття. Тепер ніколи вона не виходила з дому одна. Хтось із хлопчиків, а часом і обоє разом, супроводжували її.

Якось тата священник патякнув, що Вайрі вже пора до першого причастя. На його думку, конфірмація має відбутися без зайвих витрат, як це годиться їй за станом та походженням. Він вважає, що причастя піде на користь не тільки її душі, а насамперед — на користь хазяїв, бо немає кращого засобу, який би так спонукав людину до смирення і покірності, як цей. Донья Елота трохи побурчала за старою звичкою, але не перечила. Навпаки, вона сама вже не раз думала про це.

Коли одного вечора тата священник завів мову про причастя з своєю ученицею, Вайрі здалося, що під нею розступилася земля. Ага, їм не вдалося так вирвати зізнання про те, що вона вкрала гроші, то вони вирішили вдатися до причастя. Вони хочуть будь-що досягти своєї мети, адже сповідатися вона мусить тільки в падресіто. Виходить, їй доведеться або розповісти всю історію, починаючи від монет у мисочці і кіпчаючи останньою пачкою кредиток, або приректи свою душу на загибель у пеклі. Ні, ні, вона не хоче ніякого причастя. Для початку Вайра зробила вигляд, що таке повідомлення обрадувало її.

— Я завжди заздрила людям, які товпилися біля сповідальні. Незабаром сповідатимусь і я. Потім я зможу запричаститися. Напевне, це так хороше.

Священника настільки зворушило таке щире откровення, що він загорівся бажанням одразу ж почати свої напучення. Дівчину, здавалося, цілком і повністю полонили його слова...

До причастя Вайру готували довго і грунтовно. П'ять основних пунктів для сповіди падресіто прикрасив порівняннями із життя. Всі ці вечори Вайрині думки носилися у велемовному потоці священникових повчань, як одірваний листок на вітрі. Поки він говорив, Вайра тільки й думала про те, як очистити свою душу від всіляких гріхів, і мало не зізналася в усіх своїх провинах. Але досить було їй залишитися на самоті в темній коморі, як одразу ж мінявся її намір. Тут ніхто не заважав їй думати про все і зрозуміти, що її закатують, якщо розкриється її злочин. Коли хазяйка визнає, що злодій — це вона, Вайра, тоді на неї чекатиме щось значно страшніше від смердючої сечі, ломаки та вогню...

Ніколи й нізащо в світі вона не піддається словам священника. Не треба їй ніякого сповідання. Але як уникнути його? Лише нова втеча могла б врятувати її. Та як, як утекти?..

В останні дні перед причастям Вайра вирішила бути в усьому покірною і старанною, як ніколи досі. Вранці, коли хазяйка одмикала комору, вона заставала Вайру вже одягнутою. Дівчина стояла па колінах і, схрестивши руки на грудях та похиливши голову, молилася. Вона так само схрещувала руки і хилила голову, коли стояла перед хазяями. Всю домашню роботу виконувала з дивовижним завзяттям. Кожна її дія, кожне її слово були просякнуті скромністю й покірою. Всі в домі дивувалися такому переродженню. І справді, немає нічого падійнішого і кориснішого за святе таїнство вівтаря.

Священик пишався з того, як захоплено говорили його батьки про вплив майбутнього причастя, а ще дужче з того, коли вони казали: «Татай ячан, де знайдеш падресіто, кращого від нашого?» Або: «Наш падресіто — обранець самого всевишнього».

Напередодні сповіді Вайра ледве не втратила свідомість. Досі її тримали в таких умовах, що про втечу не могло бути й гадки. Дівчина розпачливо благала всіх святих допомогти їй. В своїх палких молитвах вона обіцяла святим і свічки, і меси, і паломництво.

— О ви, усі святі, пресвята богородице, свята Сурумї, пожалійте свою віддану, допоможіть втекти цієї ночі... Затулїть хазяйці очі, зв'яжіть їй руки, запаморочте їй голову так, щоб вона забула замкнути комору... О святі, о пресвята богородице, свята Сурумї, не дайте їм одвести мене до сповідальні. Спасіть мене від смердючої сечі, спасіть від вогню... Благаю вас святими ранами Христа, не одвертайтеся від своєї бідної грішницї...

Коли Вайра після останнього папучення тата священика йшла спати, вона звернула увагу на те, що з хазяйчиної кімнати не чути жодного звуку. Напевне, святі почули її молитви і зглянулися на неї. Дівчина постояла трохи, дослухаючись. Тіло тремтіло від хвилювання. Серце шалено стукотіло, підганяючи її, щоб якомога швидше розтанула у темряві ночі.

Дякувати всіх святих, Вайрі ніщо не стояло на перешкоді. Йти в хатину Альтаграції Вайра не наважилася, бо вважала той притулок тепер ненадійним. Вона попрямувала цього разу тим шляхом, що вів до іншого села. Зараз у дівчини не було при собі грошей. Але гроші — це не основне: вони дуже швидко перекочують у кишеню до субпрефекта. Вона вже має досвід. Нічого, десь та знайде собі притулок.

Над пасмом гір на сході з'явився серп старого місяця. Він був схожий на пастуха, що сидів на скелі. Так, в усякому разі, здавалося Вайрі. Вопа теж, бувало, сиділа колить на скелі, хоча не така замислена і насуплена, як він. Вона завжди сміялася і співала, а інколи дражнила пастушків. Тоді вона була щаслива, тоді вона володарювала в горах. Всі пастушки корилися їй, вони боялися її. Адже вона так вправно метала пращею... Вайра мимовільно сіла на узбіччі шляху супроти місяця. Поринувши у щемкі спогади, вона й не збиралася йти далі. Ніколи раніше в серце дівчини не закрадалася така туга за горами, як цієї ночі, і ця туга виповняла душу ніжним смутком і втішним теплом. Здавалося, в повітрі линули коліскові пісні.

Місяць швидко відходив убік, ніби боявся, що хтось обжене його. Вайра дивилася, як він розганяв подохличі зірки. Саме так і вона колись розганяла овець, а часом і пастушків. «Ой, мені пора», — сказала про себе і встала.

Ось уже і якісь хатки розкинулися обабіч дороги. Загавкав собака. Потім ще один. Незабаром по всій дорозі загрозливо гвалтувала ціла зграя. Собаки вночі — небезпечна перешкода, а тут одразу їх аж стільки! Вайра вирішила переждати і знову сіла при дорозі. Окаянні, мабуть, вчули, що дівчина боїться, і не змовкали. Минуло чимало часу, поки собаки вгамувалися. Вайра підвелася і вже без пригод проминула перші дві хатки. Коли наближалася до третьої, встигла своєчасно помітити, що посеред дороги лежить величезний пес. Вона зробила чималий гак майсовим полем і обійшла його. Тихо проминула ще кілька дворів, але з останнього раптом вилетів лютий собака і підскочив до неї. Вайра ледве встигла кинути на нього свою пакидку і тієї ж миті уздріла, що ззаду до неї підкрадається ще один ворог. Прожогом, наче блискавка, вона майнула на вербу, що росла над капавкою. Найбільшої небезпеки вдалося уникнути, але чимала біда ще чекала на неї: собаки загарчали і полягали під деревом. Вайра всілася верхи на гілляці в надії, що bestії скоро порозбігаються геть. Несподівано відчинилися двері і з хатини вийшов чоловік з палицею в руках. Він пройшов аж до шляху, поглянув в один бік, поглянув у другий і, впевнившись, що піде нікого немає, повернувся до хати. Утікачка запелокоїлася. В душу закрадалися нетерпіння і страх, а в голову лізли невеселі думки. Місяць почав робити потворні гримаси і, здавалося, ставив на шляху

непереборні перешкоди. Собаки прикипіли до місця, а час летів, як на крилах. Та що поробиш. Головпе, подолати страх. Вона зважувалася на все, аби тільки не сидіти отак на вербі аж до ранку. Почала намацувати підходящу гілляку, щоб виломити її і боронитися від собак. Помацала одну, другу, та мarno. Собаки знову загавкали. Але Вайра на те більше не зважала. Вона дістала нарешті те, що шукала, з силою потягла на себе і... разом з гілкою рухнула на землю. Злякані собаки враз одскочили, а коли оговталися і кинулися на дівчинку, та вже енергійно метляла гілкою і таким чином тримала їх на відстані. Вона змогла навіть підняти пакидку. Отак, захищаючись, Вайра вийшла за межі володінь своїх ворогів, після чого ті повернули назад. Тільки тепер вона помітила, що сильно забила стегно. Та нічого, вже недалеко. На сірому фоні чітко вирізнялися чорні плями городів, які оточували село. Раптом вона почула віддалений наростаючий шум. Ні, не шум. То галопом скаче кінь. Хтось мчить верхи. Ні, ні, нема чого хвилюватися, бо якби переслідував її, то з'явився б з протилежного боку. Крім того, хазяї не мають коней. Проте Вайра вирішила заховатися про всяк випадок. Оскільки по обидва боки дороги були голі, зорані на зяб поля, їй не було куди подітися, і вона впала ниць у придорожню канаву. Кінь тупотів усе ближче й ближче, збавляючи крок. Скам'янівши від жаху, вона відчула, що він зупинився поряд. А коли почула голос сакристана, то й зовсім похолола. Моторошний голос, якпій сповіщав про страшний суд. Ось брутальна рука поволокла її з канави, а промінь місяця, наче ліж, полоснув її в самісіньке серце...

В тому, що сакристан з'явився на коні, та ще й з протилежного боку, ніякого дива не було. Через те, що Вайра мала наступного дня йти на сповідь, хазяї вирішили пе чіпати її. Але донья Елота ніяк пе могла заснути. Її мучив якийсь неспокій. А що, як дівчина втече? Хазяйці навіть учувся невиразний шурхт у дворі. Вона встала, накинула спідвицю на плечі, так, як наче хористську сорочку, і пішла зі свічкою в руках до комори. А Вайри й слід прохолов. Донья Елота здійняла страшний лемент і побігла будити сакристана і кантора. Падресіто разом з допом Епкарно подалися тим часом до кума позичити коней. Повернулися аж з двома рисаками. Дон Епкарно сів на одного і обрав собі найдовший шлях, впевнений, що матиме справу з отією негідницею, кравцевою дочкою —

Састрепанчу. Сакристан поскакав у сусіднє село. Кантору доручили обшукати всі околиці. Донья Елота обливалася невтішними слізьми, а падресіто повернувся до себе в кімнату.

Сакристан промчав галопом чималу відстаць, але віде не здибав жодної живої душі. Йому було падзвычайно пріємно скакати верхи крізь ніч, і тому зворотний шлях хотілося зробити якомога довшим. Вершник вирішив обігнути сусіднє село. Отак, неждано й негадано, він надібав пещасну втіачку.

XV. ОЧІ, КОТРІ СТЕЖИЛИ, ЯК РОЗКВІТАЛА ВАЙРИНА ЮНІСТЬ

В усій долині немає села, де можна було б знайти такого славного, гінкого і вродливого священика, як син доньї Елоти. Бездоганна сутана не могла приховати його атлетичної будови. Захоплення викликали і на диво пропорційні риси смаглявого обличчя. Його великі руки були міцні від багаторічної гри в пелота*, цього своєрідного спорту, з якого він ще в духовній семінарії вважався переміщним чемпіоном. Він був вищечений з голови до п'ят, і завжди довкола нього витав аромат надзвычайно тонких, зі смаком підібраних парфумів. В довершення всього він ще й носив елегантний котелок, який так гарно личив йому. Одне слово, священик справляв неабияке враження.

Ніхто в селі не мав таких витончених манер, як він. Ніхто не вмів надавати своєму голосові такого оксамитового, щиросердного звучання, як він. Не було в селі такої людини, яка не симпатизувала б йому. І якщо знаходився зухвалець — та й то з міських, — котрий наважувався бодай натякнути на походеньки падресіто, такого одразу ж називали єретиком або, щонайменше, брехуном!

Тата священик був чоловік розумний. Він умів, стоячи на амвоні, напускати на себе таку тасмничість і таку величність, що в очах прихожан він був частиною самого господа бога. Зате в світському колі він полонив усіх веселими дотепами. Частенько можна було бачити, як він, зупинившись на розі вулиці або в холодку теребінти на сільському майдані, гомонів з людьми, слухав новини,

* Пелота — гра в м'яча рукою, замість ракетки (*ten.*).

апекдоти, а часом і сам розповідав їх. Він був надзвичайно товариський і через те й бажаний як у домах зпаті, так і в юрбі селян на майдані.

Надзвичайно привітним був священик до набожних, а тим більше, якщо вони старі або багаті. Зрозуміло, що в цьому ніхто не вбачав корисливих намірів. Навпаки, завжди сприймали його привітність, як вияв вдячності за їхні пожертвування на обновлення вітваря та на окраси склепіння і таке інше. Всі знали тата священика і як невтомного будівничого. Він збудував не один вітвар і не один вже поновив. Нещодавно закінчив будувати престольну і почав — хрестильну купіль. Постійний церковний прибуток був досить незвичайний, і священикові часто доводилося для будівництва збирати пожертвування. Він ходив від хати до хати, з вулиці на вулицю, несучи на своїх плечах образ мадонни. Щоправда, такий спосіб збирання коштів односельчани не дуже люблять. Вони радше бажали б отця святого бачити на порогах старих багатих прихожан.

Навесні того року з волі божої холера взяла душу святої доньї Сантуси до царства небесного. Небіжчиця не лишила по собі боргів, зате залишила досить пристойне багатство, яке, згідно заповіту, мало цілком і повністю дістатися церкві. Тата священик, недовго думаючи, перетворив усе багатство у дзвінки монети і на велике задоволення всіх прихожан, не зволікаючи, заклав фундамент для дзвіниці. А потім особисто поїхав до міста, щоб придбати будівельний матеріал. У селі кілька неділь підряд не правилася меса, і найбільш набожні прихожани змушені були податися на моління до сусідніх сіл. Будівельники тим часом сиділи склавши руки, а сакристан і кантор не мали й гроша, щоб купити дітям хліба. Кінець кінцем тата священик повернувся: він приїхав на сяючому, фіалкового кольору автомобілі найновішої моделі. Прихожани вдовольнялися тим, що побачили, як услід за священиком котився грузовик, навантажений будівельним матеріалом.

На спорудженні дзвіниці знову закипіла робота, а священик тим часом вчився у шофера, який прибув з міста, водити машину. Потім він готувався до освячення свого авто. Захопленню доня Епкарно не було меж. Він поглядав на обриси машини з такою цікавістю, як іноді позирав на звабні форми молоденьких чоліт. Затем донья Елота влаштувала своєму чадові бурхливі сцени. І спало ж дурневі на думку привезти служниці справжнісінький комплект

різного вбрання! Подумати тільки — нове і вищої якості вбрання! Де ж бо видано отаке глупство! Мадепаланова сорочка, вся у мереживах; габардинова спідниця, накидка з найчистішої шерсті, шаврові черевики... А чомпа * точнісінько така сама, як ті, що цосять сеньйорити. Все піби на неї шите і чудових кольорів. І як ти не луснеш від злості? Отакі речі служниці?! Отак із брудної іпдіанки вробити благородну чолу?! Цей дурень втратив розум...

Не минало дня, щоб донья Елота не зчиняла скандалу. Вона твердо вирішила настояти на своєму. Не зватиметься вона Елотою, якщо ота шахрайка хоч раз вирядиться в оті шати. Але падресіто мужньо обстоював свої погляди: служниці повинні одягатися гарно й охайно, тоді вони краще обслуговуватимуть своїх хазяїв і таким чином будуть прихильнішими до хазяйського дому. Падресіто зоставався глухим до нападків матері і папередодні свята послав служницю в сади край села, щоб вона там викупалася в ставку. Коли свіжа й радісна Вайра повернулася додому, тата священник особисто вручив їй все вбрання, куплене спеціально для неї в місті. В зв'язку з цим донья Елота почувала себе глибоко ображеною і погрожувала, що порве сутану розбещеного сина. Та впевнившись, що їй не зламати його рішучості, вона з відчаю залилася сльозами і почала проклинати всі сутани в цілому світі і божитися, що наступного свята не надіне ні сережок, ані мапільської шалі.

Ошелешена Вайра нічого не могла зрозуміти. Нові речі збили її з пантелику. Вопа ніколи й мріяти не сміла про таку сорочку, схожу на одіяння ангелів, зображених на вівтарі. І таку спідницю, і таку чомпу... Їй і не снилися такі черевики і таке ароматне мило, котре вона знайшла в кишені спідниці. А скільки неприємностей за свою безмежну доброту довелося витерпіти тата священнику, скільки довелося борочити всі ці речі, щоб їх не загарбала ненажерлива донья Елота.

Вайра прокинулася раніше ніж звичайно і швиденько поприбирала в домі. Потім умилася пахучим милом, заплела коси так старанно, як ніколи, і одягла пове вбрання. Коли вийшла на подвір'я, їй здалося, що все довкола незвично змінилося. Небо стало чисте і блискуче, як її спідниця. День сміявся від радощів та щастя, а стіни і каміння зачудовано позирали на її одіж.

* Ч о м п а — врвняний пухнастий пуловер (*кечуа*).

З самого ранку почали прибувати гості. Зала і чичерія виявилися занадто тісними, щоб умістити стільки людей. Сільські музики заглушали своїм оркестром гамір у дворі. Освячення машини було надзвичайно урочисте. Навіть пляшку шампанського розбили об завітаний буфер. Нечуване й невидане диво на все село! Після цього поміж гостей розносили всілякі напої. Кожному на його смак. Коли Вайра з'явилася з першим підносом, вона вмить відчула на собі цікаві погляди присутніх. Їй хотілося провалитися крізь землю. Чого вони повітрішалися на неї? Чого їхні очі переслідують її, неначе рій диких бджіл? Дівчина зашарілася, а піднос затремтів у руках. Однак вона мусить зупинитися перед кожним і припрошувати: «Будь ласка, сеньйоре... Сеньйоро, прошу чарочку». Але уста ледь чутно тільки шепотіли, а коліна дрижали. Тут Вайра вперше в своєму житті почула влєсливі компліменти і, не розуміючи їх, зіщулювалася, немов овечка, в яку жбурнули камінь.

— Гарна чоліта! — сказав елегантний юнак.

— У священика вродлива служниця, — зауважив інший.

Вайрі хотілося кинути піднос і втекти геть... Але ж вона мусить частувати всіх, бо хазяйка незмигтно стежить за нею очима, які ніби промовляють: «Гляди мені, а то...»

Почалися танці. Дон Енкарно люб'язно надав корредору право відкрити перший танок, але дон Седесіас сказав:

— Вам належить, доне Енкарно.

Кінець кінцем вирішили, що почнуть дві пари: корредор з доньсю Елотою, а дон Енкарно — з доньсю Пасесою.

Після кожного танка Вайра здригалася всім тілом, бо їй знову тияли в руки піднос, заставлений фужерами, бокалами, чарками.

— Що з тобою? Наче п'яна! — лайла дівчину хазяйка, зачувши дзеленчання скла.

— Татай ячан, подавай як слід! — нишком зауважував дон Енкарно.

Але від того бокали та чарки дзеленчали ще більше, а на очі наvertsалися сльози. Однак ті кілька краплин, які вона допивала тайкома з цікавості чи, може, з томливої спраги, надавали їй сміливості: Вайра перестала сахатися від тих настирливих компліментів, якими набридали їй старі й молоді чоловіки. Коли дебелий юнак з розпашілим обличчям сказав:

— В усій долині немає імільї * кращої за тебе.

Вона відповіла по-іспанськи:

— Як па ваш чудовий смак, сеньйоре! — І це прозвучало так зухвало, що всі довкола зареготали, а в юнака від пияковості зволожпіли очі. Вайра пошкодувала, що так осоромила хлопця, і хотіла поправити все за паступним обходом, але, паближаючись до того місця, помітила, що його там уже немає.

Поки гості пили й танцювали, падресіто брав по кілька чоловік і катав па машині, за якою в хмарах куряви бігли юрми галасливої дівчорп.

Пили й їли, як на весіллі Камачо. А куеку та вайню танцювали до знемоги. І коли настав час розходитися, дехто ніяк не міг потрапити в хвіртку.

Цієї ночі Вайрі не хотілося спати. Вона сіла на постіль і зіперлася спиною об стіну. В полоні нових, досі не знаних почуттів дівчина все ще бачила незнайомі лица, чула п'яні голоси. Ще ніколи ніхто не казав їй, що вона гарна, вродлива, чарівна. А сама вона того не знала, бо ніколи не дивилася в дзеркало. В хазяйки є дзеркало, але вона ховає його в скрині і лише коли-не-коли користується ним. В кімнаті падресіто є також одне, та почеплене воно так високо, що в ньому себе не видно. Крім того, Вайра ніяк не розуміла, для чого воно людям, адже вдома в них його не було... Знову почувлися голоси:

— Гарна чоліта...

Ні, вона не чола. Вона — індіанка, вона — імілья. Як можна її сплутати з чолюю? Чоли зовсім інші, майже такі, як білі. Вони не схожі на індіанок. Отой рожевощокій сказав: «Немає кращої імільї». Вайрі це дуже сподобалося. Вона й справді «імілья». Так, так, імілья. Шкода, що вона образила його. Вона зовсім того не хотіла. Вона тільки повторила те, що колись одна чоліта сказала па вулиці нахабному юнакові. Вайра ніколи не думала, що цим можна завдати стільки болю. Згадуючи слова і жести хлопця, Вайра ніяк не могла уявити його обличчя. Яке воно? На кого він схожий? Зрештою, вона стомилася думати про нього і задрімала. Вже засинаючи, раптом пригадала те, що сказав чоловік із зморшкуватим обличчям, але по-молодецьки стрункою постаттю. Спершу він говорив: «Що то за яблучка в тебе там, у пазусі?..» А потім запитав: «Для кого вони там зріють?» Чесно кажучи, вона

* І м і л ь я — юна індіанка-служниця (*кечуа*).

не розуміла, що хотів цим сказати старий. Думала, просто меле дурниці. А тепер поволі починає розуміти. Чоловіки взагалі дивакуваті, а тим більше, коли вони старі. Всі вони задивлялися на її обличчя або на груди, і жоден не глянув на її руки, на її ноги, де шрами, наче браслети, сповили щиколотки... «Гарне личко... Пружні яблучка...» Телепні!..

Якось увечері послали Вайру з дорученням до коррехідора додому.

По дорозі з-за рогу, мов з-під землі, вигулькнув отой червонощокій юнак. Його лице перекосилося від страшної ненависті. Вайрі здалося, що перед нею стоїть розлючений бугай.

— Ах ти ж індіанське лайпо! Зараз ти сплатиш мені за все!..

Вайра зіщулилася.

— Ось тобі за «чудовий смак»! — І дав такого ляпаса, що дівчина одлетіла до стіни.

Юнак пішов, не озираючись, далі.

Взагалі Вайра ненавиділа тих, хто ображав її. А цього разу, як не дивно, вона не відчула ні болю, ні сорому, ні злоби. Вона йшла так, ніби нічого й не сталося. Коли повернулася від коррехідора, на свій превеликий подив, побачила юнака в домі — він у залі розмовляв з падресіто. А під час обіду він сидів за столом поруч дона Енкарно, і той ввічливо називав його Валайчіто. Він звертався до господарів з шанобливим «дядю» та «тьотю». Вайра помітила також, що юнак часто поглядав на неї, але не сердито, а так, ніби хотів щось сказати. Після обіду він затримався на порозі кухні.

— Не слід було тебе бити. Пробач, імілья,— мовив хлопець і при цьому пильно подивився на неї.

Вайра сиділа навпочіпки біля великої миски, де мила посуд, і не зважала на його слова.

— Ну, не сердься на мене.— І він пішов.

З того дня юний Валайчіто два-три рази на тиждень з'являвся в домі дона Енкарно. Його завжди приймали дуже добре. Він годинами бесідував з господарями або дискутував з падресіто. І не раз Вайра чула, як його називали сретиком. Але в ньому було «щось таке», що вабило її, і юнак також не пропускав жодної пагоди, щоб мимохідь не сказати їй хоч одне слово. Вона ніколи тепер не наважувалася не тільки відповідати, а навіть звести на нього очі. Дівчина не могла зрозуміти, чому вона так

тремтить усім тілом, коли відчуває на собі його погляд, або чому їй хочеться пошвидше утекти, коли він заговорить до неї. Якось вони зустрілися на порозі кухні.

— Десь добрий, сеньйоре Валайчіто,— несміливо привіталася і притислася до стінки. Повного імені юнака вона не знала, бо тільки так називали його в цій домі.

Сеньйор Валайчіто зупинився перед нею, наче в землю вріс, і промовив з докором:

— Ах ти ж чортиця! Чому ти мовчиш, коли я до тебе звертаюсь?

Дівчина потупилася.

— Ось тобі, імілья, щоб надалі відповідала! — і він ущипнув її трохи вище ліктя та й пішов. Той щипок був дещо болючий, але залишив по собі якесь солодке відчуття. А крім того, він назвав її «імілья»...

Згодом він щоразу при зустрічі щипав її, і щоразу Вайра все терпіла мовчки. Таке ставлення збурювало хлопця. Він почав щипати ще сильніше. Якби це робив хтось інший, то вона вп'ялася б тому своїми кігтями в обличчя. А от у сеньйора Валайчіто було оте «щось таке», що стримувало її, зв'язувало їй руки. Його пальці впиналися в тіло, немов гвіздки. Ущипне за щоку або шию, то дівчина ледве стримується, щоб не зойкнути. А потім на тому місці кілька днів видніються синяки. Проте нехай тей біль був би ще сильнішим, а синяки ще чорніші!..

Вечорами Вайра, як і звичайно, продовжувала навчатися двічі на тиждень. Падресіто проявляв справді-таки францискапське терпіння, навчаючи і наставляючи протягом років дике звірятко, яким була їхня служниця. Йому довелося подолати чимало труднощів, перш ніж вдалося втиснути в капустяну голову християнське віровчення. Справді, гідні подиву наслідки його праці: Вайра бездоганно розмовляла і читала по-іспанськи. У неї була чудова вимова: вона не калічила іспанських слів, як це роблять більшість індіанців, акцент яких завжди викликає сміх. З перших же кроків навчання падресіто старанно тлумачив дівчині, що треба вимовляти не «юс», а «діос», не «хісукрісту», а «Хе-су-кріс-то», не «пагрінухтру», а «падре пуестро». І ось тепер падресіто поживав те, що посіяв: Вайра без єдиної запинки читала напам'ять катехізіс, а також літанію пресвятій діві та численні молитви латинською мовою. Падресіто по праву вважав, що курс занять з катехізісу закінчено, і приступив до вивчення священної історії.

Священна історія має незрівнянну магичну силу. Знайомилися з нею, і тобі здається, наче ступаєш у зачарований ліс. На кожному повороті, на кожній стежці потрапляєш на казковий епізод, де присутність бога протистоїть упертості мужчини і красі жінки. Падресіто був незвичайним учителем. Він умів надавати історії тої казкової чарівності, глибини і людяності, які найбільше імпонують певному учневі. Завдяки цьому Вайра уявляла бога, як істоту із плоті й крові, з притаманними йому найрізноманітнішими чуттями та всемогутньою силою. А чоловіка, невгамовного по своїй природі, завжди бачила на гріховній стежі. Уявляла Адама, вигнаного із раю; Давида, котрий взяв на себе гріх заради жінки Урії; Соломода, який жадав цариці Савської; Олоферна, закривавлецу голову якого тримала в руках Юдіфа, і так далі і таке інше. Зате жінка завжди спокушала своєю красою та хтивістю. Єва спокусила яблуком Адама; дружина Пентефрія звабила Йосифа; Руф — на нивах Вооза...

Так вечірні заняття були для Вайри справжньою насолодою. Кожний урок вона смакувала, наче цукерку. Ні в які порівняння не йшли вони з отими нудними, монотонними читаннями катехісису та букваря. Крім того, по закінченні навчання падресіто інколи давав їй кілька реалів, зауважуючи при цьому:

— Твоя мама бідна. У неділю одпесеш їй цей маленький дарунок.— І по-батьківськи тепло щипав її за щічку.

Глибоко зворушена, учениця, не знаходячи слів, щоб подякувати своєму вчителю за таку великодушність, цілувала йому, як і всі індіанці, руку. А потім щаслива йшла у свій темний куток.

XVI. НЕМАЄ СТРОКУ БЕЗ КІНЦЯ, НЕМАЄ БОРГУ БЕЗ СПЛАТИ

Одного разу падресіто, повернувшись додому після вечірньої служби, побачив, як його учениця корчилася під ударами батога. Хоча він уже звик до таких сцен, однак цього разу заступився за жертву — взяв дівчину за руку і повів до себе в покої. Все одно вже пора було починати навчання. Вайра схлипувала так гірко, що аж зворушила свого вчителя. Він обійняв її за ший і м'яким голосом почав утішати:

— Заспокойся, ягнятко... Не плач... Тут більше ніколи не битимуть тебе... Я захищатиму...

Дівчина намагалася вгамувати сльози, але вони лилися ще рясніше. Тоді вчитель притяг до себе тремтяче від болю маленьке тільце і міцно обійняв його. Він чув, як билосся серце цієї дикої квітки, що таїла в собі таємничу красу незайманої юності. А коли і цього йому здалося замало, він поцілував дівчину спочатку в лоб, а потім — у губи. Вайра похолола від несподіванки і перестала плакати.

Того вечора падресіто вважав за недоцільне гортати сторінки священної історії. Він старався знайти що-небудь значно легше. Будь-що, аби тільки відвернути думки дівчини від батога. Але падресіто так і не знайшов чогось більш-менш підходящого і тому почав розповідати одну з індіанських казок, що сам колись чув ще в дитинстві. Учитель вишукував гарні, образні слова і змальовував дужого ведмедя, який палко покохав вродливу дівчинку, викрав її, і вони зажили разом у гірській печері. Ведмідь любив дівчинку ніжно, він турботливо доглядав її. А йде, бувало, на полювання, затуляє вхід до печери великим каменем, щоб вона нікуди не ходила. Згодом у них народився син з людським тілом і людською душею. Хлопчика навчили полювати, навчили бути мужнім. Через те, що ведмідь не дозволяв його матері залишати печеру, хлопчик викрав її, і вони обоє втекли в джунглі. На шляху вони стрічали багато перешкод...

Помітивши, що казка справила на Вайру велике враження, падресіто розповів легенду про Оллаптая. Саму легенду священник забув і тому старався полонити уяву своєї учениці сказаннями про кохання, що перемагає не тільки людей і час, а навіть і смерть. Було вже зовсім пізно, коли він на закінчення розповів ще одну легенду. Про Манчай Пуїту. Ця легенда цілком приворожила Вайру: в серці зазвучала дивна музика, а перед очима постав образ священника Манчай Пуїту — напівлюдини і напівдемона. Дівчина, перед тим як йти спати, також і цієї ночі поцілувала руку вчителя. Але раптом вона злякано відсахнулася: їй здалося, що торкається губами руки священника із легенди. А ще більший жах поймав усю душу, коли відчула, що ця рука ніби роздвоїлася і обхопила її. Дівчина скрикнула і втекла до себе на кухню. Там вона лягла в постіль. А як трохи заспокоїлася, почала думати над тим, що зробила. Адже падресіто — це не той священник із легенди.

Вона завинила перед ним. Завинила двічі — як перед хазяїном і як перед слугою бога. А противитися священикові — смертельний гріх... Вайра заснула з думкою, що вранці падресіто, можливо, покарає її.

Наступні вечори занять не було, тому що тата священик, як засновник і керівник організації юних фалангістів села, весь час головував на їхніх зборах, а також читав лекції про релігію, мораль та політику. Протягом несподіваних канікул у Вайриній пам'яті поступово згладився образ священика із легенди. А коли падресіто закінчив читати лекції і негайно ж приступив до навчання з Вайрою, він уже тлумачив священну історію, а іноді і життя найвідоміших святих. Знову після кожного заняття тата священик давав дівчині кілька реалів і знову не забував ущипнути за щоку, але тепер він щипав усе міцніше і значно довше. Якось по закінченні уроку падресіто запально розповів про розбещену юність святого Августина, а потім поклав дівчині на долоню не кілька реалів, як завжди, а коштовний перстень. Потім падресіто надів цей золотий перстень їй на палець. Сторопіла Вайра зовсім розгубилася. Подарунок занадто дорогий. Вона ніколи не наважилася б навіть мріяти про таку дорогоцінність. Падресіто пізно притяг її до себе, обняв і поцілував. Потім мовчки відпустив її...

В кінці наступного заняття тата священик поклав їй в руки пачку кредиток. І коли очі дівчини загорілися вдячністю, він вирішив, що вже настала жадана година:

— Сьогодні спатимем разом...— сказав він.

Вайрі в цю мить здалося, що перед нею знову стоїть священик із легенди, який вирив з могили кістяк своєї коханки. Дівчину охопив панічний жах, і вона кинулася втікати, але двері були замкнені на ключ. Зрозумівши, що вона в пастці, Вайра закричала:

— Я ще дитина, а ви слуга божий... Чого вам од мене треба?! Я буду кричати! Рятуйте!.. Рятуйте!..

Падресіто злякався і поспішив одчинити двері. Вайра кинула йому гроші та перстень на письмовий стіл і, плачучи, вибігла з кімнати.

Навчання знову припинилося. Одного вечора священик мав нанести комусь візит, іншого — сповідати хворого, третього — сам почував себе погано... Протягом дня падресіто не бував удома, і Вайра майже не бачила його. А вранці, коли ходила прибирати в покоях, наполохано сахалася від нього вбік. Зрештою, сталося так, що падре-

сіто і священник із легенди зплився в її уяві в один-єдиний образ таємничого і злого ворога. Після довгих вагань Вайра вирішила розповісти хазяйці про неподобства її сина. Але все обернулося для неї погано.

— Нахаба! Брудна індіанка!.. Витри спочатку молоко на губах, щоб говорити про падресіто! — вилаяла дівчину хазяйка.

Вайра гірко заплакала, але не замовкла. Тоді хазяйка, осатанівши від люті, обірвала її на півслові:

— Напевне, сама хотіла спокусити його, похитлива індіанка!..

Протягом усіх цих днів Вайра не бачила сеньйора Валайчіто. Та вона про нього і не думала більше. А це якось він знову з'явився в домі дон Енкарно. Коли Вайра подавала па стіл, вона почула, що мова йшла про подорож до міста і якісь збиткові справи. Після обіду вона інстинктивно вийшла з кухні саме в ту мить, коли юнак ішов до хліва. Сеньйор Валайчіто з насолодою вп'явся у міцне тіло її рук. Потім пожадливо помадав округлі пружні і принадні дівочі груди. Вайрі це не сподобалося.

— Чого ти до мене чіпляєшся?!

— А того! — запально відповів хлопець, обхопив її за шию і поцілував так, ніби хотів висмоктати з неї серце. Вайру підхопила хвиля щастя. Ніхто з них не помітив, як в цю мить вийшов падресіто і знову потихеньку зник. А коли дівчина вивільнилася з обіймів юнака, побачила, як дон Енкарно і донья Елота, озброєні палицями, насувалися на них.

— Татай ячан! — заревів дон Енкарно. — Бандюго!.. Вава ханукха*! Розпусник! — і почав щосили гатити юнака палицею по спині. Той, бідолашний, ледве встиг вискочити на вулицю. А тим часом Елота виливала свою лють на служницю, приправляючи кожний удар брудною лайкою:

— Ось тобі, суко! Ось тобі, повіє! Це, по-твоєму, падресіто? Оцей вонючий вепр — падресіто?! Ось тобі за це, повіє!.. Ось тобі, волоцюго! Бодай ти в пеклі згоріла!..

Падресіто не з'являвся аж до полудня. У Вайри боліли всі кості. Дівчина з ненавистю думала про сеньйора Валайчіто, який більше не потикався в дім хазяїв.

Не минуло й дня, щоб хазяйка не розповідала на все горло — аби Вайра почула — всілякі неподобства про

* Вава ханукха — розбещувач малоліток (*кечуа*).

негідника Валайчіто. Він, мовляв, і такий і сякий. Непутячий. Шахраюга. Вітрогон. Бридкий. Він — вмістище пайгирних людських пороків. Та цим хазяйка добилася лише того, що дівчина стала постійно думати про Валайчіто.

Обоє прагнули випадкової зустрічі на вулиці. А коли здибувалися де-небудь на самоті, то і щипалися, і цілувалися... Одного разу вони домовилися зустрітися. Як тільки стемніє, Валайчіто перелізе через мур, а Вайра чекатиме його під хлівом. Та зустрітися їм не судилося. Того вечора падресітові чомусь спало на думку розпочати в домі триденну молитву на честь мадонни Гвадалупської, бо до свята лишилися лічені дні. Вайрі з думки не сходило побачення, тому вона при читанні псалмів і молитов кілька разів помилилася. Вчитель розсердився і повів дівчину до себе в покої, де вона мала повторити все з самого початку. Оскільки її читання вчителеві весь час не подобалося, він змусив її повторити увесь катехізіс. Досить було дівчині спіткнутися на чомусь, як він одразу ж підкреслено наголошував, що в неї погана пам'ять, та ще й бракує бажання вчитися. Служниця не могла вгамувати свого хвилювання і чим далі вона читала, тим частіше помилялася. Коли Вайра вийшла з покоїв падресіто, було вже пізно. Серце дівчини несамовито калатало в грудях: жде сеньойр Валайчіто чи не жде? На жаль, Вайра, коли йшла до хліва, помітила, що в тата священика горіло світло і двері були прочинені. Довелося зачекати трохи. Адже падресіто може вийти в будь-яку хвилинку і помітити її відсутність. А душу точила тривога. Нарешті двері зачинилися, світло погасло. Але як по цей, так і по той бік муру Вайру зустріла одна тільки німа темна ніч.

Наступні дні Вайра не мала жодної вільної хвилини. Падресіто вирішив гідно відзначити храм Гвадалупської мадонни. У переддень свята він привіз на своєму автомобілі все необхідне із сусіднього містечка. На вулиці, навпроти будинку, порозвішували ліхтарики, і цікаві посходилися дивитись. У великій залі перед домашнім вівтарем найблагочестивіші жителі села виводили урочисті гімни.

На храмний день тата священик зробив Вайрі сюрприз: підніс їй великий подарунок: взуття та одяг — від папчів до накидки. Не забув він і про пахуче мило. Пізніше Вайра знайшла у гарному гаманці, причепленому до пояса спідниці, два персні, чудові сережки та гроші.

— У тебе сьогодні також день народження, як і в мадонни. Тобі сьогодні шістнадцять. Я сам бачив запис

у церковних книгах...— При цьому він обняв її і затремтів від хвилювання.

— Дякую, падресіто, дякую,— сказала вона тремтячим голосом, намагаючись легенько вивільнитись із його обіймів.

Храмний день відзначили величезною процесією з музикою, петардами і танцями. Гостей було багато, а ще більше — страв і напоїв. Ще ніколи падресіто так не розщедрювався і не веселився. Здавалося, все його сєтво аж кричало: «Це моє свято, веселіться на мою честь!..» Танцювали до глупої ночі. Навіть падресіто дозволив собі затанцювати з благочестивими дамами кілька помірних кукє.

Коли свято завершувалось і чимало гостей вже розійшлися, хтось раптом сказав, що у юної чоліти сьгодні також день народження і треба випити за її здоров'я. Всі підняли бокали, навіть і хазяї. З дозволу доньї Елоти Вайра також підняла бокал і подякувала за тост. Захмеліле товариство змусило Вайру випити ще й вдруге і втретє, після чого вона відчула, що в неї зашуміло в голові, а стіни захиталися з боку на бік і підлога почала підніматися і опускатися під ногами. Все тіло якомсь обм'якло.

Протягом усього банкету падресіто дуже люб'язно обходився зі своїми батьками. Він майже не відходив од них і весь час дбав, щоб обоє вдосталь випили, і закусили, та добре потанцювали. Таким чином, батько й мати були задоволені і п'яні, як ніколи. Падресіто не одступав від них доти, аж поки Вайра, похитуючись, не одвела їх у спальню. Потім він запросив дівчину до себе в кімнату — на молитву вдячності. Вайра категорично відмовилася, посилаючись на головний біль та на втому. Проте як вона не опиралася, все одно падресіто потяг її за собою, паче лис ягнятко. Вже в кімнаті, помітивши, що священник замикає двері на ключ, Вайра схопила з письмового столу чорпильницю, щоб боронитися нею.

— Нащо ти хочеш збезчестити мене? — запитала вона.— Ти ж слуга божий!

— Заспокойся, дитя моє! — сказав священник лагідно.— Заспокойся і сядь...

— Чого тобі треба від мене? Я не люблю тебе. Я люблю сеньйора Валайчіто...

— Ох, Вайро, Вайро, це я знаю. І знаю, що ти унікаєш мене заради цього негідника... Заради такого бандита!

Неймовірно. У нього — пі кола пі двора. Жибрак. Нероба. Нахлібник у матері. Він тебе заморить голодом. Ти завагітнієш, і він вижене тебе на вулицю. Хто тебе годуватиме? Хто тобі допоможе? Ніхто. Бог і люди тебе проклянуть. А от я — слуга божий. Я завжди маю гроші. Я — частина від бога. Все, до чого я торкаюся, все, що я роблю, — святе. Бо я розмовляю з богом, коли служу священну месу і коли читаю молитви. Я з причастям їм його тіло і п'ю його кров... Пальма, яку я благословляю, відганяє блискавицю. Вода, яку я освячую, зцілює хворі душі. Все те, що люблю я, любить також і бог. Все, чого я жадаю, дає мені бог. Отже, тебе, Вайро, любить господь, ти обрайна пим для мене. Господь дарує мені твоє тіло. Ти не маєш права не коритися його волі, інакше він покарає тебе і тут, і на небі...

Вайра, слухаючи падресіто, па кожний його довід стиха шештала:

— Ні... Ні... Ні... Я належу сеньйору Валайчіто. Я хочу бути тільки з сеньйором Валайчіто.

Коли учитель зробив паузу, щоб переконатися, яке враження справляють його слова на ученицю, дівчина вигукнула:

— Я не хочу бути «ослицею»! Люди кажуть, всі «ослиці» потрапляють у пекло! А я не хочу в пекло!

Падресіто вирішив розповісти депо і про пекло. Він спробував виправдати всіх тих жінок, які віддаються священникам. Така самопожертва — то, мовляв, жертва богові. Такою ціною вони оплачують вічне блаженство в раю.

Вайра зухвало обірвала його:

— Я не така, як Анакіла та інші наречені, яких ви знеславили... Я не така, як донья Пасеса, що сама приходить до вас уночі...

— А ти звідки це знаєш? — запитав священник, намагаючись удавати спокійного.

— Я сама бачила. І Анакіла розказувала мені про все. Інші наречені розказували теж.

«Он воно що, — подумав про себе падресіто. — Мала ревнує. Вона любить мене... Із ревнуощів усі оті вибрики...» І йому пригадалася Касільда, котра викидала ще гірші коники лише для того, щоб потім віддатися шалено й безтямно. Він почав пояснювати дівчині свої стосунки з нареченими та доньєю Пасесою, намагаючись переконати свою ученицю, що вона єдина жінка в цілому світі, яку він по-справжньому любить.

— Ти пам'ятася легенду про Манчай Пуіту? Ота вродлива індіапочка — то ти. Тож ти, так само, як і вона, вирошена і вихована для мого кохання. Тільки ти, звичайно, не помреш юною, і я не перетворю твою смерть у музику. Ми будемо жити з тобою до глибокої старості, і ніщо не завадить нашому щастю...

Він наобіцяв дівчині гроші, коштовності, автомобіль, снідниці та шовкові пакидки. Грошей для її матері, грошей для неї. Грошей. І кохання. Багато кохання. Бо він боготворить таку мученицю, як вона. І в майбутньому не потрібна йому ніяка інша наречена, ніяка донья Пасеса. Він проситиме єпископа надати йому приход у місті, і там житимуть тільки вони самі, без дона Елкарно і доньї Елоти...

Священникові слова наче дурманили Вайру. Вона, не мигнувши оком, пильно дивилася на нього, як мишеня в роззявлену пащеку вужа. А коли помітила, що вчитель збирається навалитися на неї, схопилася, прожогом кинулася до дверей і заверещала:

— Ні!.. Ні!.. Ря-ту-у-уй-те!! Ва-лай-чі-і-і-то-о-о!!

Двері були замкнені. Надаремне Вайра щосили торгала їх. Спочатку падресіто трохи одступився. Потім сказав:

— Ага, значить, сеньйор Валайчіто?.. Не вийде. Не допущу. Я виховував тебе. Я ростив тебе, як ратай ниву... Але не для когось, а для себе. Чи, може, думаєш, я дозволю, щоб твій Валайчіто пожинав те, що я протягом років засівав з таким трудом?.. Я виростив деревце, але не для того, щоб хтось інший збирав плоди... Ні, не вийде. Ні... Ти судилася мені, ніхто, крім мене, не має права володіти тобою... Бо, зрештою, я насамперед чоловік, а тоді вже священник.

Надаремне боронилася Вайра. Надаремне впадала в розпач. Вчитель схопив її, ніби ляльку, і, палаючи невгасимою жагою, наче молодій першої шлюбної ночі, поклав її в ліжку. Він милувався нею. Яка вона чарівна в своєму страхові жертовної овечки. Він був певний, що все найтяжче лишилося позаду. Та помилився: сильна дівоча відроза і палке бажання вистояти злилися в одне ціле — Вайра схрестила ноги, стислася в залізній клубочок і не піддавалася. Падресіто не шкодував своїх чоловічих зусиль, однак не міг підкорити її. Тоді він зважився на останнє: замахнувся кулаком і щосили вдарив дівчину в скроню. Вайра знепритомніла. А коли опам'яталася, було вже пізно: він заволодів нею. Її руки сковували

днявольські обійми. Гарячі губи впвалися в її вуста. Проте вона одне ще зможе — зможе вкусити. І вона вкусила. Кусала доти, аж поки відчула нудний смак крові... Нарешті вона могла підвестися. Вайра щось виплюнула. Виплюнула і не знала, що то був шматочок губи падресіто. Індіанка здалася собі билинкою, розчавленою у багні. Осліплена ненавистю й відразою до цього страхітливого чудовиська з закривавленим ротом, вона, схлипуючи, виїшла з кімнати так само, як колись виходили Анакіла та багато інших дівчат...

Вайра проплакала до самого ранку. А вранці їй раптом спало на думку несподіване рішення. Вона взяла глек на стегно і виїшла за ворота. Але замість того щоб піти до джерела по воду, як бувало, вона подалася шукати сеньйора Валайчіто. Їй захотілося побачити його, поговорити з ним і поділитися своїм горем. Вона сподівалася знайти співчуття і, можливо, притулок. Вона вірила, що він утішить її і помститься за наругу.

Хлопець злякався, коли побачив її страждене лице і глибокий відчай. Слухаючи сумну розповідь, юнак закипав люттю, кусав собі губи, а на обличчі проступала смертельна блідість.

— Рогата ослиця! Потаскуха!.. В тебе вистачає нахабства отаке розповідати мені?! — І, не сказавши більше жодного слова, він рвучко повернувся до неї спиною й пішов геть.

Поранена губа завдала священикові немало клопоту. Необхідно було остерігатися інфекції, а ще більше людських язиків, котрі вміли так ловко і непомітно вторгтися в чуже особисте життя. Двері дому щільно зачинилися, а прихожани zostалися на деякий час без недільної месн. Деякі хворі так і покинули грішний світ без благословення божого. Тата священик уникав зустрічі з односельчанами, навіть з місцевим знахарем. Лікування губи він цілковито поклав на свою матір — донью Елоту. Проте, не зважаючи на всі заходи, вона не змогла запобігти ускладнень. Через кілька днів губа падресіто стала схожою на кров'янку, і він змушений був поїхати в місто до лікаря.

Після того як донья Елота виплакала немало гірких сліз і жорстоко покарала трикляту служницю, вона взялася поширювати вірогідні чутки. Щонайперше вона розповіла своїм найближчим родичам добре продуману версію, котра виправдувала те, що скоїлося. Але переповідка

покотилася не далі за фальшиву мопету. Зате розповідь Валайчіто блискавично облетіла село. Щоправда, його повина розголошувалася не привселюдно, а потихеньку нашітувалася на вухо кожному доти, поки не вгамувався спраглий до сенсації люд.

Вайра вирішила втекти, але так, щоб піхто й ніколи не міг її знайти. Вона склала у вузлик своє нове вбрання, заховала за пазуху коштовності, а також гроші і наладилася перелізти через мур. Була ясна, місячна ніч. Довкола без увагу кумкали жаби і навперебій сюрчали цвіркуни. Раптом Вайра завагалася. А що, як сеньйор Валайчіто пробачить їй? А що, як він захоче забрати її подалі звідси? Примостившись на вузлику, вона довго-довго думала про червонощого юнака, що вмів так глибоко-глибоко щипати... І дівчина вирішила не поспішати.

Хірургові не довелося багато втручатися: ускладнення вже минало, бракувало тільки того шматочка губи, який виплюнула Вайра. На місці укусу залишився помітний шрам, котрий може послужити приводом для небажаних пересудів. Як тільки падресіто повернувся додому і дон Енкарно побачив лице свого сина, він вибухнув прокльонами, звинувачуючи в усьому оту Вайру. І трохи заспокоївся лише після того, як штурхонував ненависну ногою так, що індіанка аж покотилася по землі. Заплакана донья Елота підскочила до неї і почала гамселити служницю доти, поки не стомилася. Падресіто не промовив жодного слова. Він тільки докірливо глянув на Вайру, наче промовив: «Це твоя робота». Вайра відчула свинцевий тягар у грудях і готова була впасти перед тата священником на коліна й благати його прощення. Бо те лице, що дивилося на неї, не схоже на лице падресіто. Воно спотворене... А воно ж належить служителю бога, належить священникові, який своїми молитвами на урочистих месах розмовляє з всевишнім...

Вночі, коли Вайра подумки просила простити її, відчинилися двері, і тепла важка тіль лягла до неї у постіль. Охоплена жахом, вона підскочила, немов на пружині, і метнулася через подвір'я до кухні, щоб там заховатися. Але тіль погналася слідом. Вайра схопила лопату, та вдарити не встигла: на неї навалилася незборима сила... Другої ночі вона не змогла навіть утекти і мовчки терпіла похитливі ласки служителя бога.

Саме в ті дні на капікули в село поприїжджали з міста студенти. Деякі з них були з сімей «благородних»

землевласників, а в основному — то діти більш-менш заможних чолів. «Благородні» зникли за непрошканими стінами багатих будинків, тоді як решта налетіли на село, піби згряя папуг. Майдан та завжди сумні, безлюдні вулиці тепер гриміли сміхом, жартами і дотепами юних. Студенти приїхали відпочити. Вони приїхали розважитись. Веселощі й розваги вони черпали звідусюди. Село любило їх і терпляче зносило будь-які витівки, адже молодь — відрода старших. Так студентство сновигало по селу юрбами, і кожний стрічний міг потрапити на їхній гострий язик. Одним з перших потрапив, не зважаючи навіть на свою педоторканість, тата священник. Приводом до того був, звичайно, добре помітний шрам, бо він мимоволі впадав у вічі. Невинне бажання юнаків пожартувати вилилося у в'їдливе глузування. Почали з туманних натяків упереміж з розкотистим сміхом, а потім зачепили й деякі факти і завершили розповіддю самого Валайчіто. Невгамовні та цікаві, вони взялися докопуватися до найменших подробиць, аж поки, зрештою, не вивели все на чисту воду.

Тата священник, зі свого боку, старанно ніс апостольську службу і докладав усіх зусиль, щоб закріпити непохитність віри своїх прихожан. Водночас він увпиввся також біля молодих фалангістів. Падресіто головував на всіх їхніх зборах, робив їм цінні подарунки і возив у своєму авто на прогулянки до сусідніх сіл.

Не лишилося поза увагою студентів і те, що роботи по спорудженню хрестильні та дзвіниці припинилися, будівельників піде не було видно, а зі складу щезли будівельні матеріали. Новими подробицями доповнювалися попередні факти, і збиткуванню не було меж.

Якось уночі, коли хтось із студентів повертався додому, на нього напали якісь замасковані суб'єкти. Наступної ночі так само напали на іншого. Цей студент розпізнав серед тих, що напали, одного з фалангістів. Третьої ночі згуртовані студенти не розходилися по домівках доти, поки не здобалися з тою бандою і не дали їй добрячого проучапа. Всі подальші ночі не минали без сутичок. Лілася кров. Були поранені. Фалангісти, не зважаючи на кількісну перевагу, терпіли поразку і смертельно знепавиділи студентів. А студентам було б до них взагалі бай-дуже, якби фалангісти не чінали їх.

Проте сутички не заважали студентам перемовідати та коментувати походеньки святого отця. З пими перозлучно ходив Валайчіто, який добре знав усі бувальщини без-

грішної сутани. Від студентського всюдисущого ока не приховалося їй те, що до їхніх рідних зачастили найблагочестивіші дами, після візитів яких одні батьки попереджували своїх синів, а інші навіть і погрожували їм. Адже тата священник гідний загальної поваги і всепрощення. Він — святий. Він існує для вівтаря, для амвона і для сповідальні. Там, і тільки там слід бачити його. А особисте життя священника існує не для них. Подібна тактика спричинилася до несподіваних наслідків: студенти скрізь однакові — допитливі й доскіпливі. Хлопці, не гаючись, почали приглядатися і до життя благочестивих дам, особливо тих красунь, які найчастіше навідувалися надресо.

Фалангісти наступали дедалі нав'язливіше. Їхні ватажки озброїлися великокаліберними револьверами. Студенти, в свою чергу, як тільки помітили, що справа набирає серйозного повороту, озброїлися теж. І одного разу вночі відбулася гаряча перестрілка. Щоправда, обійшлося без жертв. Коли патрони вичерпалися і зброя замовкла, пустили в хід кулаки. Фалангістам добряче перепало, і вони вже збиралися накивати п'ятами, як несподівано з'явився коррехідор у супроводі поліцейських і таким чином врятував їх від неминучої гавьби. Отже, фашистські барани знеславили себе, на превеликий жаль священника. Тоді він поїхав до міста і заявив на студентів, що вони займаються комуністичною пропагандою. Власті, завжди надзвичайно пильні, коли йдеться про комуністів, підписали ордер на арешт двох студентів, звинувачених в агітації.

На той час країна була в стані облоги і в зв'язку з тим, що сільські власті не могли своїми силами спіймати цих студентів, вони зателеграфували в місто і попросили збройної допомоги. До села прибув загін карабіперів, які навели на людей панічний жах. На вулиці не з'являлася жодна жпва душа, хіба що де-не-де гавкали, підвиваючи, лисиці, що заблукали з лісу. В місію карабіперів не входило полювання на лисиць, а студентів вони піде не виявили, тому й пішли з тим, з чим прийшли.

В селі знову запанував спокій. Раптом один з двох студентів необережно виткнув свого носа. Коррехідор схопив його і, зв'язавши йому за спиною руки, спровадив до міста. Цей випадок глибоко сколихнув село. А благочестиві дами разом з фалангістами відзначили цю подію бучним банкетом на священників кошт. Так одні сумували з приводу арешту, а інші — раділи. Незабаром село розділилося на два ворожі табори. Студенти і фалангісти, вишкіряючись

одні па одних, немов хижакі, пустилися вербувати собі прихильників. Організуваліся збори, збіраліся мітинги, виголошуваліся промови. Пристрасті розпаліліся, паче в дні передвыборной кампаніі. Священик царював у серцах благочестивих дам і сподіваўся пры іхній допомозі завоювати довір'я вьсього села. Недільна мяса прываблювала багата люду, а проповіді міцною петлею оповивалі шій прихожан...

Розбурхане людське море не віщувало студентам нічога добраго. Це змусіло іх прынохуватіся до священиковаго дому, а також до церковнаго майна. Двое найпронірлівішых хлопців, п'ід'юджених Валайч'іто, не поспалі кілька ночей, зате вистежылі чымалу здобич: якась жінка перелазыла через мур біля хліва дона Енкарно. Коли хлопці застукалі іі, вона злякано загукала:

— Чапако!.. Чапако!..

Це так вона клікала тата священика, але той не відгукнуўся. Бідолашна знепрытомніла па руках шибайголів. Юнакы обійшліся з нею дуже галантно — прыпрывадзілі аж додому. Хлопці, може, і затаілі б цю прыгоду, але па-ступнаго дня про неі вже пішов розголос, тому і воны не мовчалі. Так від доньі Пасеси відвернулася доля: дон Седесіас тоі ночі був якраз не такіі п'яний, як завжды, і побыв свою дружныну. Потім він побыв іі вдень, а потім бив удень і вночі. Незабаром сэрцешна народыла мертву дитыну. Зрэштою, коррехідор выгнав Пасесу і подав на розлучення.

Інші хлопці тым часом зрабылі ще сенсацыйніше відкрытця: із царквы зыклі всі старовыніі картыны. Царква славылася своїмі полотнамі Переса Ольгіпа, а також кількох мытців рапной школы Куско. Замість цых полотен высілі звычайні олеографіі. Та найдывовыжніше было те, што замест золотой царковной чаны і золотой дарохранільныці, оздобленых коштовным камінням, булі дешевы выробы із латуні. Але коли студенты розповілі про це в селі, ім спочатку ніхто не повірыв. Однак знайшліся і цікавы, што захотілі вневпытныся на власні очі. А цього было досыть.

Падресіто, збытній з пантелыку грозою, што невблаганно насувалася на нього, спрямував святый вогонь проц Валайч'іто. Він уважав юнака патхпеншыком і ватажком своїх ворагів. Падресіто выбрав найгіднышого з своїх прыбічынків, ткнув ііому в рукы добрыі жмут кредыток, а також револьвер і пацькував па сретыка.

— Ось тобі п'ять тисяч,— сказав йому падресіто.— А судовий процес я беру на себе.

Фалангіст справився з дорученням не краще за барапа, який буднув бика. Із п'яти пострілів у Валайчіто він влучив лише одним. Та й то куля тільки вдряпнула хлопця, за що той ледве не розчавив фалангіста. Священник, дізнавшись про таку невдачу, схопив свій вінчестер, очолив зграю фалангістів і кинувся шукати ворога. Але Валайчіто безслідно зник. Тоді орда, жадаючи крові, обстріляла дідм юнака і поранила ні в чім неповинну беззахисну стару жінку. Цією справою зайнявся кримінальний суд. Але кількох листів від єпископа та кількох молитов виявилось досить для того, щоб падресіто і його прибічники вийшли сухими з води.

Настав грудень. Одного ранку на церковній стіні з'явився напис, адресований тата священнику. Та його майже ніхто не помітив. Наступного дня на тому самому місці знову хтось написав, але цього разу значно чіткіше і літери набагато виразніші. Після цього по всіх вулицях рябили епіграми, в яких поряд з ім'ям священника згадувалися прізвиська його коханок. В деяких епіграмах запитували падресіто про те, куди поділися старовинні полотна, і про те, звідки в нього взявся фіалковий автомобіль. А в одній строфі, написаній прямо на дверях церкви, значилося:

То священника робота,
Що хранильниця із злата
Стала якось по обіді
Простим виробом із міді.

В іншій строфі, що красувалася павпроти дому священника, перехожі читали:

Твої ослиці різномасті,
Кожна має свої страсті:
Одна із поровом кусає,
Інша через мур шугає,
Третя надмір роботяца,
А ще інша — непуцяца.
Хоч па тій, що найдикіша,
Дай поїздить, отче, й іншим.

Якось уночі хлопці проспівали тата священнику серенаду з цими словами. А наступної ночі веселій спів обірвала банда озброєних до зубів фалангістів. Зчинилася бійка. Фалангісти відступили з одним пораненим,

Вулиці рябіли все новими й новими епіграмами. Вночі фалангісти стирали написане, а на ранок рядки з'являлися знову. Повсюдно юрмилися люди й читали ті вірші.

У неділю, під час обідньої меси, коли церква була щерть набита прихожанами, падресіто використав пагоду для довгої проповіді, насиченої застеререженнями. З вигляду біблійного пророка Ісаїї і громовим голосом Мойсея, яким той проклинав поклонників Золотого Теляти, священник розводився про всемогутність бога, про його великодушну милість до віруючих і немилосердну непримирненість до еретиків. Він досить красномовно пояслював прихожанам, кого слід вважати віруючим, а кого — еретиком. І одразу ж обрунився на студентів. Хто вони, оті вороги Христові, оті фарисеї, котрі ставлять під сумнів доброчесність представника бога на селі? Будь-який поговір на священника, будь-який осуд його вчинків ідуть з веління самого диявола, і тому є не чимось іншим, як паклепом, що ображає божественне провидіння. Громада повинна покарати цю банду комуністів. А батьки, замість того щоб повчати їх, як нападати на церкву, нехай краще навчають їх ремеслу. Ремесло, як відомо, не руйнує християнської покорн в людських серцях, а школи та університети виховують комуністів, грабіжників приватної власності і підришників соціальних устоїв. Зрештою, жоден смертний не має права судити діяння священника, бо він підлягає не земному, а тільки небесному суду. Слід завжди пам'ятати Христові слова: «Царство моє не від світу сього». Тому священнослужителя не може судити суд земний. Він колись стане перед вищим судом того світу — перед святою трійцею. В потрібний час він звітуватиме перед нею.

Священник закінчив свою красномовну проповідь голосом, сповненим пафосу. Потім упав на коліна, схилив голову, заплющив очі, сподіваючись на сліпучий ефект від власного глагола. Надія була настільки непохитною, що він не здивувався б, якби вся паства вмить проінялася святим гнівом і подалася на розправу з отими еретиками, отими студентами-безбожниками. А коли підвівся і розплющив очі, йому здалося, що амвон упливає з-під ніг: громада безшумно, у ворожій мовчанні покидала храм. Пониклий духом, священник звів очі до купола і прорік:

— *Vox clamantis in deserto* *.

* Глас вопіючого в пустині (лат.).

Після проповіді кількість напсів неймовірно зростає. В них не тільки звинувачували або висміювали священика, а відверто пропонували йому залишити село. У домі падресіто запанував страх і неспокій. Донья Елота плакала день і ніч. Вона не шкодувала свічок мадонні Гвадалупській та іншим святим і благала наслати грім і наглу смерть на голови еретиків... Дон Енкарно так і сипав прокльонами, а падресіто, який вже відчував на собі рани Христові, вигукував:

— *Haec via crucis mea est!* *

Одного дня по обіді до священика прийшли кілька всіма шанованих ремісників. Вони прямо й відверто сказали йому, що селу набридло терпіти його неподобства. Коли вони почали перелічувати всіх тих дівчат, яких він занастив, священик різко обірвав їх, забороняючи будь-кому торкатися його персоні.

— Тільки бога стосується моє особисте! — люто загорлавив падресіто.

Чоловіки трохи знітилися, але все ж таки виклали побажання всіх прихожан: він повинен якомога скоріше перевестися в інший приход, бо обурення громади щодень наростає, роздратовані селяни можуть удатися до крайнощів. Проте священик навіть і слухати не хотів їхніх застережень.

— Я роздавлю будь-який прояв ересі, будь-який напад на мою цільність священика і чоловіка. Я добре підготований! Так і знайте!

Через три дні під вікнами священика пролунав сильний вибух. Це сполошило всю його рідню, а також фалангістів. Коррехідор, не зважаючи на повторні виклики, не з'явився жодного разу. Ніхто з сусідів не співчував бодай одним словом, ніхто з цікавих не зазирнув у дім бодай одним оком. Донья Елота, подвоївши потоки сліз, удвоїла і кількість свічок та молитов. Дон Енкарно не перестав повторяти ім'я господи бога. Падресіто мовчки допивав гірку чашу.

Якось уранці священик прийшов до церкви і побачив, що двері замуровані. Переповнений святого обурення, він вирішив провчити прокляте невдячне село: помчав вулицями і почав піднімати на ноги всіх фалангістів, а потім озброївся своїм віпчестером. Вдарили на сполох церковні дзвони. Звідусіль до майдану посипали люди.

* Тяжкий шлях моїх страждань! (Лар.)

Військо Христове — так завжди називали себе фалангісти, — скандуючи священникові хвалу і стріляючи вгору, ринуло в напрямку священного храму, щоб там розібрати «стіну ганьби». Та коли вийшли на церковну площу, зупинилися перед натовпом, який стояв, зіщулившись, наче звір, готовий до стрибка. Фалангісти вмить відчули свою шкідливість. Хвалебні вигуки застигли у них на губах, зашімлі револьвери.

— Ми озброєні, — підбадьорював сам себе священник і вирішив піти напролом. — Вперед, хлопці! — закричав не своїм голосом і, засліплений ненавистю, кинувся у натовп. Ніхто не чинив опору. Натовп розступився, як води Червоного моря. Твердо і владно ступаючи, священник попрямував до церкви. А коли наблизився до замуrowаних дверей і озирнувся, побачив, що жоден з його прибічників не пішов за ним. Його свердлило безліч очей. Збурений натовп бушував, ніби море в негоду. В намісника бога від жаху потемніло в очах. Але він зміг оволодіти собою і, сповнений рішучості стріляти, вигукнув:

— Першого, хто підступить, уб'ю!

На якусь мить запала могильна тиша, така гнітюча, як перед грозою. Секунда вагання — і раптом, нечаче порив бурі, здійнявся глухий рев. І знову — мертва тиша. З натовпу виступив чоловік, схожий на аскета. На ньому було сомбреро, усе чорне від сажі. Чоловік ішов доти, аж поки грудьми не вперся в дуло вінчестера, якого священник безсило опустив додолу. Чоловік скинув сомбреро і з розмаху вдарив ним спочатку в одну, а потім в другу щоку випещеного, напарфумованого священника, забруднивши йому сажею обличчя. Це було ознакою найбільшого безчестя, втрати поваги і любові з боку прихожан. Другий чоловік зняв з падресито його сутану, а натомість надів брудний і драний пончо. Потім до священника підвели старезного осла. То був не осел, а жалюгідний кістяк, з якого звисала облізла шкура. Замість сидла на ньому теліпалося брудне ганчір'я. Вузечку, як видно, підібрали десь на смітнику. Замість стремен по боках гойдалися дві старі каструлі без дна. На непокритій частині спини сочилися гнійні струпи.

Священник нездатний був щось зрозуміти. Душа похолола від жаху, а сам увесь закам'янів. Крики довкола здавалися йому зловіщим ревом самого пекла. Він мало не втратив свідомість, коли чоловіки посадили його верхи на осла. Тварина, наполохана оглушливим гиканням, по-

дріботіла геть. Вершникові їзда вулицями здавалася вічністью. Священик почував себе розчавленим страхітливою образою і проклинав ту годину, коли він народився на світ. Люди зупинилися на околиці саме там, де широка пряма дорога виводила із села, і розійшлися тільки тоді, як від священика залишилася тільки ледь видима цяточка вдалині.

Це була помста. Це була розплата за визиск і приниження, котрі вони в покорі своїй і певиправданому страху ві терпіли довгі роки.

Через кілька днів по тому єпископ одлучив від церкви все село, і церкву закрили на цілий рік. Зате священик одержав у місті чудову компенсацію. На спеціальній церемонії, організованій товариством «Акціон Католика», єпископ надав йому звання «Мученика за віру», а також сан каноника. Вершки місцевого суспільства розкрили йому свої обійми і виявляли численні ознаки поваги. «Мученик» замінив свій фетровий котелок на оксамитову шапочку, поверх сутапи накинув мантию. А як звернув увагу на те, що ніхто з каноників не їздить на автомобілі, то мерщій продав свою машину і згодом купив багатопверховий будинок в аристократичному кварталі міста.

XVII. ОДНА СЕРЕД ТЕМНОЇ НОЧІ

Ганебне вигнання священика принесло в дім відчай і сум. Доп Енкарно та його дружина сумували, мов після похорону. Вони повісили на вікні траурний флер і замкнули двері на дев'ять днів, ніби їхній спл покоїться на цвинтарі. Ті кілька разів, що донья Елота виходила на вулицю, вона була вся в чорному і ні на кого не дивилася. Її ненависть до одпосельців була безмежна, бо ніхто — ні родичі, ні оті гусаки-фалаангісти, — ніхто не заступився за адресіто. Доп Енкарно припинив позичати гроші і почав жорстоко переслідувати всіх своїх боржників. Життя Вайри стало безперервною мукою. Хазяйка знущалася з неї з першого-ліпшого приводу. Не дозволяла виходити на вулицю, а на ніч замикала у коморі, де не було постелі. Хазяїн звертався до неї тільки штурханами ногою. Тож вона, одна вона в усьому виина. Повія... Спочатку в них під самим носом спокусила отого негідника Валайчіто. Вони ж бачили, як вона липла до нього, паче

шевська смола. А потім, коли між ними діло зайшло бозна-куди, їй забаглося ще й падресіто, але так, що вона аж губу йому відкусила. Мало того, потім, безсоромна, ще й сміття ввнесла за поріг. Це вона, гидка повія, в усьому винна. Тепер нехай і розплачується..

Про втечу зараз годі було й думати, тому Вайра захищалася, як могла. Неспа було їй зносити муки, яких завдавали хазяї. Одного разу вона зуміла ухилитися від ударів, іншого — вчепилася обіруч за палицю і довела чолу до того, що та змушена була кликати на допомогу свого чоловіка. Дон Енкарно підоспів до жінки і, як завжди, кленучи індіанку, вдарив її з такою силою, що та, мов підкошена, повалилася на землю.

Минали дні. Минали тижні, такі нестерпні, яких можна зазнати лише у в'язниці. Одного разу, коли Вайра їла, в неї раптом зник апетит. Ввечері запаморочилася голова.

«Це, мабуть, від того, що мене дуже б'ють», — подумала вона та з тим і заснула. На ранок не тільки не стало апетиту, а ще й занудило її. Наступного дня чола побачила служницю в надто жалюгідному стані.

— Ах ти ж свинюка! Догулялася, га?.. Підчепила!.. Від Валайчіто, га?.. Від отого днявольського пасинка?!

Дівчина не зважала на хазяйчине репетування, бо їй і так аж вивертало шлунок. А вночі, коли на самоті у коморі пригадала оті слова, вона ніяк не могла збагнути їхньої суті. Що, власне, спільного між недугою і сеньйором Валайчіто? Чола наговорила оте все, аби чимось та донкулити їй, щоб мучити, як і щодня, коли не палицею, то брудними словами. В селі не знайдеш жінки, гострішої на язик і жорстокішої за донью Елоту. Але ж чому нудить, звідки оця хвороба?.. Запаморочення, блювота... Колись, ще вдома, з нею бувало таке, як об'їдалася. Але ж тут, у цьому домі, не об'їснися.

Такі приступи повторювалися у Вайри щоденно і розналювали жорстокість хазяйки, котра катувала дівчину тепер ще частіше і лаяла ще брутальніше. Чола не скупилася на слова, і Вайра зрозуміла, що вона вагітна. Однак не від сеньйора Валайчіто. Але ж ні. Хазяйка добре це знала, проте з її злого язика не сходило ім'я цього юнака. Чола, мабуть, збожеволіла. Яка вона зла! Недаремно вона мати того бацдита в сутані.

Донья Елота за звичкою й досі ходила раннім ранком в поле, щоб там здибати своїх боржників. І майже зав-

жди поверталася з яким-небудь індіанцем, що ніс на плечах вівцю або кілька курей. А ні, то яка-небудь жінка плелася слідом, плачучи й благаючи відстрочки. Якось уранці за нею підтюпцем, зігнувшись до самої землі, бігла потворна баба. У неї були вирячені й дуже рухливі очі, гачкуватий ніс здавався приліпленням до висохлого, як пергамент, обличчя. А сиве, наче попіл, волосся, мабуть, ніколи не зналося з гребінцем. Замість спідниці звисало якесь клоччя. Зате на плечах красувалася новизною барвиста накидка. Вайра глинула на стару, та так і застигла з широко розплющеними від подиву очима.

«Чаклунка», — подумала вона і хотіла втекти, але відчула, що той погляд прикував її до місця, мов ласо, накинуте на шию.

— Ходи-но сюди, поросятко, — прохрипіла стара.

Якось невідома сила змусила Вайру наблизитися до потвори. Чаклунка повела бездумну Вайру за собою в куток коридора.

— Лягай! — наказала стара.

Вайра не послушалася. Що ота чаклунка хоче з нею зробити? Від страху дівчина затрусилася.

— Ти диви, яке порося! — прокректала стара. — Зараз, бач, трусишся... А як з чоловіками...

Вайра хотіла скрикнути, але хазяйка замахнулася добре знайомою ломакою. Хоч-не-хоч довелося лягти.

Точнісінько, як булочник місить тісто, так чаклунка бабляла живіт нещасної Вайри. Руки старої, схожі на жахливих павуків, несамовито м'яли бідне тіло. Стара хекала, як собака, і брудний піт стікав по її обличчю.

— Стиду тобі немає, — пробубоніла стара, коли розігнула спину.

— Стиду тобі немає! — луною повторила донья Елота і додала: — Такі вони всі.

Чаклунка, перш ніж літи, приготувала якесь зілля, відоме лише їй самій. Вона називала його чудодійним. Ще згодна хвора, мовляв, не розчаровувалася в ньому. В таких справах вона, чаклунка, не має собі рівних в усій долині.

Вайра мусила проковтнути бридке питво.

— Ну, бувай щаслива, — прокрякала стара і почовпала геть.

Вайра не така вже й дурна, щоб не зрозуміти, що саме вони хотіли зробити з нею. Вона проклинала стару, а ще більше — хазяйку.

«Звідниця отака, — подумала вона. — Спочатку не хотіла захистити мене од сна, а зараз памагається уникнути ганьби». І заплакала від обурення.

Наступного ранку Вайра була як побита. Мітла випадала в неї з рук. Глек здавався падавничайно важким. Але хазяйка з'явилася з палицею в руках, і дівчині довелося робити все, як завжди. Влучивши нагоду, донья Елота зайшла до комори і перерила все ганчір'я, що служило Вайрі замість постелі.

«Ще пемає, — подумала вона. — Невже ховає від мене ота сука?» Потім хазяйка вибігла падвір до Вайри і задерла їй спідницю. Проте і там не було ніяких ознак.

— Ти вже скинула, стерво? — гримнула чола.

— Що ви кажете, сеньйоро?

— Ах ти ж хитра лисця! — несамовито закричала хазяйка. — Значить я вже для тебе не «мамита Елота», а тільки «сеньйора»? — І вдарила служницю в обличчя.

Замість того щоб заплакати або хоч похнюпитись, як часом бувало, Вайра вп'ялася в неї очима, сповненими глибокої ненависті.

— Ану кажи: ти вже скинула?

— Ні! — одрізала дівчина.

І не скинула. Ні в той, ні в наступні дні. Одного ранку знову прийшла чаклунка з своїми павучачими руками і чудодійним зіллям. Коли Вайру покликали, вона стала перед старою і закричала:

— Ти не смій мене чіпати, чаклунко смердюча! І твоє зілля я ніколи більше не питиму. — Вона кинулася до дверей, сповнена рішучості втекти, але двері були замкнені.

І знову на її плечі поспиналися градом удари, але цього разу ще болючіші. І знову від чаклунки довелося терпіти муки, але цього разу ще страшніші. І знову оте піїло змусило пити, але цього разу ще гіркіше. Та все оте марно — нічого не скинула Вайра. А коли згодом потворна чаклунка прийшла за винагородою, донья Елота так гнала її, що стара ледве винесла поги. Вайра потайки раділа, побачивши, як утікала злякана відьма, а ще дужче, коли помітила пригніченість звідниці. Тої ночі ця сучча стояла в дівчини перед очима. Навіть приснилася. Вайра спала солодко й міцно аж до наступного дня. Двері були незамкнені. Мугикаючи про себе пісеньку, Вайра вийшла, але раптом якийсь клубок підкотивсь їй до горла: в кутку двору плакала її мати. Вайра давно не бачила матері.

З болісним запитанням в очах дівчина підбігла до неї. Мати відповіла мовчазними сльозами. Відбулася гірка розмова. Сповідь нечасних.

— Ось візьми свою дочку,— категорично сказала чола.— Забирай її, та негайно.

Хоч і гірко все це, але Вайринне серце аж тьохнуло з радощів. Нарешті настав той день, що вона може повернутися додому. Але мати заплакала ще гіркіше.

Донья Елота зірвала з служниці всі пові речі, а її кипула старезну спідницю їй подрапу блузку. Накидки, навіть і старої, не дала зовсім. Бо, мовляв, щоб дійти до хижки, накидка їй не потрібна. Чола хотіла зірвати з Вайри ще й сорочку, але облишила, бо та була занадто брудна.

— Хай буде,— сказала хазяйка так, ніби зробила їй велику ласку.— Залиш цю сорочку собі!

Доньї Елоті невтямки було, що Вайра під сорочкою ховала коштовності та гроші.

Сабаستا зсохлася, наче огірок, покипнутий під палючим сонцем. На її землисто-сірому обличчі поклала свій відбиток багаторічна втома. Ні в голосі, ні в погляді очей не лишилося й сліду колишньої ласки. Її плечі замість накидки покриті брудним, латаним і перелатаним шматком рядна. А так-сяк позшивані різні клапті правили їй за спідницю. Вайра горіла бажанням поговорити з матір'ю, про все розпитати, дещо взнати, одне слово, вона просто скуцшла за материним голосом, її ласкою. Але Сабасті було не до цього. За слізьми вона її світу не бачила.

Не зважаючи ні на що, серце Вайри виповнялося надією, такою безмежною, як маїсове поле, через яке простяглася широка дорога. В хатині вона знову віднайде все те любе й миле, що було вирване з її душі.

«Нарешті скінчаться мої страждання,— подумала вона.— Я буду щаслива з моєю мамою, з братом і сестричками».

Стара хижка зовсім розвалилася. Тонкі смужки світла пронизували солом'яний дах, потрухлявілі крокви, здавалося, стогнали під власним тягарем. А стовпи, на які спирався навіс, поточив нашіль. Жодної вівці у кошарі. Жодного осла в загоні. Ніде не видно також корів, що колись ходили на припоні. Лише дві-три курки греблися в смітті посеред занедбаного двору.

Ні брата, ні сестричок не було вдома. Тілі ще й тепер прислуговує в домі управляючого. Паскіта доглядає отару

в асіснді, а Мікіту на три роки пайняв якийсь заможний хазяїн, котрий живе на іншому кутку села.

Умана, незабутній Умана, здох. Замість нього був кудлатий, старий і ледачий пес. Коли собака побачив дівчину, він загарчав і неохоче посунув далі.

Вечері прийшла з асіснді Паскіта. Худюща й почорніла, як і мати. Паскіта дуже виросла. Вона не зраділа, коли Вайра кинулась обніматися їй.

— Ми не хочемо, щоб ти жила з нами, — сказала вона, одвертаючись від сестри. — Всі кажуть, що тобі не слід повертатися до нас...

Сабаستا вхопилася за лозину, але Вайра почала заспокоювати:

— Вона сказала просто так, мамо, не подумавши.

Вранці Вайра пішла до управляючого. Їй хотілося побачити Тілі. Дорогою вона помітила, що чоловіки позирають на неї дуже суворо, а жінки взагалі обходять її. Двері одчинив сам Тілі. І раптом сталося те, чого Вайра ніколи не сподівалася.

— Чого тобі треба, ослице? Ти мені більше не сестра. — І він грюкнув у неї перед носом дверима.

Вайра присіла на призьбі. Її приголомшили слова Тілі, вираз його обличчя, його жорстокість. Тілі старший за Паскіту, він уже не дитина. Вайра відчула себе ще нещаснішою, ще самотнішою, ніж була досі.

Коли вона повернулася додому, застала в хижці тата Крісту, який розмовляв з матір'ю. Роки зігнули старого в дугу. Борода стала попелястого кольору. Бронзове, колись округле лице поменшало і втратило ту бадьорість, яка завжди так подобалася Вайрі.

Сабаста плакала.

Дівчина підступила до старого так, ніби сподівалася знайти в ньому свій захисток. Тата Крісту обійняв Вайру, тепло, м'яко примовляючи. Потім якийсь час говорив з нею. Згадав смерть Ланчі, борги, Сабастині страждання та все те, що змусило її віддати дочку в дім до Енкарно. Старий говорив не то сам до себе, не то до цілого світу. Всій долині, мовляв, відомо, що донька Елота не великодушна, що дон Енкарно наводить на всіх жах, знають люди також і всі походеньки тата Чапако. Але... як це могло статися, що Вайра така ще юна, а вже допустила, щоб про неї говорили так погано? Їй слід було б знати своє місце служниці в домі. Хіба не змирилися інші індіанці з своєю долею, долею невільників?

— Що з тобою, тата Крісту? — крикнула обурена Вайра. — Що ти говориш?

— Я кажу тобі, дочко, що не слід було красти, не слід було втікати, не слід було зв'язуватися з отим негідником Валайчіто... Не слід було спокушати священика...

— Та це ж слова отої відьми, тата Крісту! Вона мені говорила їх!

— Ні, дочко, це слова всієї долини.

На цьому старий ще не скінчив своїх докорів. Адже в селі протягом останніх тижнів сталося щось неймовірне. А все через кого?.. В тому винна тільки одна особа. Одна. Одна особа винна в ересі студентів, а також і в тому, що не правиться в церкві. Йому боляче називати ім'я цієї особи.

— Боляче, тата Крісту?! — обурилася Вайра. — Тому, хто повторює слова відьми, не може бути боляче! Тата Крісту, ти вже не той, яким був раніше, не той...

— Замовкни, нахабо! — втрутилася Сабаста і знову залилася слізьми.

Тата Крісту прикип і, не знаючи, що сказати, попрощався. В цю мить у нього мало не вихопилося: «Можливо, що й не все так, як запевняють злі язички...» Але не промовив жодного слова.

Вайра зрозуміла, що тут немає чого їй сподіватися, коли навіть тата Крісту так бездушно одвернувся від неї. Вона була вдома, а тому почувала себе ще нещаснішою, ніж у в'язниці дона Енкарно. Ніхто більше не любить її, навіть рідний брат і рідні сестри. Мати одно плаче, ніби в хаті з'явився покійник. Ніхто не зрадив її поверненню. В усьому — в речах, деревах, маїсових полях — вона вбачала ворожість, вбачала зневагу брата і сестри, вбачала осуд насупленого тата Крісту. Вітер підгонив її в путь, сонце світило в дорогу.

«Так, — подумала вона, — мені не залишається нічого іншого, як тільки піти звідси».

І вона пішла. Тої самої ночі, коли мати й сестра ще спали, вона залишила їм частину грошей та деякі коштовності і покинула хатину.

Нещасну Вайру огорнула ніч. Шляхи простяглися праворуч і ліворуч. Десь проспівали півні. Десь загавкали чужі собаки. І все те відлунювалося холодним прощанням і змовкало десь позаду. Вона пройшла вулицями села, вийшла на добре знайому дорогу. Попереду на неї чекали — в тому вона певна — щирі обійми доньї Альтаграції.

Ніколи Вайра не забувала доброї Састрепанчу. В найчорніші години свого рабства перед нею з'являвся заспокоїливий образ цієї жінки і вселяв надію. А тепер сама доля посилає їй можливість повернутись у привітну, ласкаву хатину. Вона певна, що там знайде все те, чого не знайшла в рідній домівці.

Ніч була на диво ясна. Зірки здавалися більшими і яскравішими, ніж звичайно. Час від часу легенький вітерець допосив ледь чутний ніжний жалібний спів чаранго. Від цих звуків серце поймала щемка й солодка туга, і Вайра згадала навіть запахи зі свого дитинства. А потім згадала і про сеньйора Валайчіто. Кажуть, він негідник. Але він уміє так щипати... Вона любить його. І якби він був хоч трохи рішучіший... З тої години, як розповіла йому про своє нещастя, вона більше не бачила його. Що він тепер думає про неї? А тим більше, коли дізнається, що в неї буде від священника дитина.

Вона заплакала.

Дорога була довга, але без перешкод. По обидва боки високою стіною стояв безкрайній маїс. Вайра йшла не поспішаючи. І тільки рвучкий вітер, що раптом хльоснув її в обличчя, змусив прискорити крок: небо затягло хмарами. Впали перші краплини. Вайра кинулася бігти. Їй поталанило: незабаром на краю маїсового поля вона помітила курінь. Чудова схованка. Надворі розбурхалася така пегода, якої ще ніколи не бувало в цих краях. Дощ стіною наступав на поля і ламав маїсові стебла. Однак злива тривала не так довго, як побоювалася Вайра. Раптовий дощ скоро вщух, і тільки сіяла густа мжичка. Вайра знову подалася в путь. Ще не світало, як перед нею з'явилися перші хатини. Невдовзі почувся і глухий клекіт потоку. Здавалося, що вся злива зібралася в ньому. На березі сиділи якісь жінки і чекали, поки спаде вода. Вайра несміливо підступила до них, привіталася і присіла поруч.

— Я прийшла, коли вода саме прибувала,— сказала одна з них.

— Якби ти хоч трохи підбігла, то змогла б отам, вниз, ще перейти на той бік,— сказала інша.

— Вся біда в тому, що я кульгаю. Вчора мене вкусив пес мамі Кулічі.

Одна з жінок запитала Вайру, куди вона чимчикує.

— Я йду до Састрепанчу,— сказала, не вагаючись, Вайра.— Я буду жити в неї...

— Але ж Састрепанчу померла...

— Ні! Не вмерла! — закричала у відчаї Вайра і кинулася у бурхливий потік, ніби па тому березі в цю мить Састрепанчу повернулася до неї спиною, щоб ступити у прірву.

— Куди?! Куди?! — загукали перелякані жінки.— Потонеш!..

XVIII. НА МІСЬКОМУ РОЗДОРІЖЖІ

В поїзді, коли дехто співчутливо питає, чи не матір вона, бува, поховала, що так гірко плаче, Вайра ствердно кивала головою. Тепер Састрепанчу значила для неї більше за рідну матір. Такою щасливою, як у домі Састрепанчу, вона була хіба що за життя свого батька. Авжеж, та шінка була така ж добра, як і її батько.

«Добрі люди,— подумала Вайра,— завжди вмирають дуже рано. А от донья Елота не вмере ніколи». Дівчина витерла очі рукою. Якесь жінка запитала, куди і чого вона їде. Вайра відповіла просто:

— До міста. Заробляти собі па хліб.

Жінки навперербій почали радити і напучувати, як їй бути в місті.

Вагон, в якому їхала Вайра, був ущерть набитий людьми. Тут були і індіанки з немовлятами, і індіанці, зодягнені у грубі вовняні саки, і чолн у пістрявих спідницях та великих білих, як сніг, капелюхах, були тут і старики, діти, юнаки, котрі голосно розмовляли та все реготали. Як тільки поїзд зупинявся на якій-небудь станції, крізь вікна вагонів під шум і галас подавали без кінця й краю склянки з чичею та миски з їжею, які вмить спорожнялися. Вайру дивували апетит і спрага тих, що вважали за необхідне напихати свої шлунки всім тим, що поступало у вікна. Зрозуміло, що й вона також і їсть, і п'є, але ж у міру.

— Під'їжджаємо,— сказала жінка, котра годувала груддю немовля.

Вайра глянула крізь шибку. Ще ніколи вона не бачила стільки червоних черепичних дахів, стільки дзвіниць і стільки дерев. Які барви, а яке повітря — все довкола ніби потонуло у ладановім серпанку. Від подиву Вайра забула про все.

Разом з натовпом прибулих Вайра вийшла з вокзалу. Вечоріло. Люди сиповули на тротуари, Вайра ступала у загальному потоці так упевнено, немов знала, куди йде. Була майже певна, що ці люди приведуть її у затишний, гостинний куток, де хтось раптом скаже їй: «Ось мій дім, заходь, дівчино». Але чимдалі потік людей усе рідшав, і вже через кілька кварталів поряд неї крокувало щонайбільше чотири або п'ять осіб, зігнутих під тягарем своїх нош. А ще трохи далі — і її супутниками zostалися тільки розгубленість і страх. Люди, яких тепер бачила, здавалися їй холодними й байдужими примарами. Повз неї шалено мчали автомобілі і гримкотіли грузовики, а праворуч і ліворуч, ніби сліпучі сонця, висіли ліхтарі. Вайра почувала себе так, наче потрапила у величезну пащу якогось чудовиська. Запаморочилося в голові. І, щоб не впасти, вона присіла на сходинці під'їзду. Численні сонця завертілися перед нею, як ріи золотавих бджіл, а гуркіт машин і човгання ніг застукотіли у скронях. А потім... не чула й не бачила більше нічого.

Коли Вайра розплющила очі, перед нею стояла добела чола і розглядала її. У вухах чоли погойдувалися великі сережки, а з пліч звисала картата накідка. В міру напудрене лице обрамляло волосся, дбайливо розділене на проді і заплетене в дві коси.

— Що з тобою, дитино? — запитала чола мовою кечуа.

Вайра не знала, що відповісти. Вона дивилася на жілку осклянілими очима і ніяк не могла збагнути, що саме сталося з нею.

— Бідолашна. Ти, мабуть, нестутення? Правда?

Дівчина не відповіла.

— Якщо тобі немає де зупинитися, — продовжувала незнайома лагідно, по-материнськи тепло, — ходім до мене. Я живу одна. Ну, ходімо. — І ступила вже крок уперед.

Вайрі пригадалася Састрепанчу. Мила, люба жінка говорила їй майже такі самі слова. Хіба не може бути на світі ще такої жінки, як та? Думаючи отак, Вайра вже дибала слідом за чолюю. Довкола дівчини кишіли люди й машини, ніби привиди у кошмарному сні. Вайра зовсім не так уявляла собі місто, хоча й багато почулася про нього вдома і в поїзді. А священник так розмальовував його, немов справжній рай... Дівчина уявляла собі той рай таким, де витають архангели та херувими, яких тата священник у проповідях обіцяв прихожанам. А справжнє місто

виявилось зовсім інакшим. Вайру поївняв страх. Краще б вона залишилася в будь-якому селі, в долині.

Чола зупинилася перед непоказними дверима і витягла з під спідниці гарно оздоблений кісет, із якого дістала великий кований ключ. Той ключ заскреготав у замку, і рипучі двері відчинилися. Чола жила у так званій «Бакалії». На Вайру війнуло якимсь досі не званим гострим запахом. Чола запалила лойову свічку, і Вайра озирнулася довкола. Навпроти дверей був прилавок з вітриною, де навалом лежали різні товари: хліб, сигарети, пачки чаю та ще всяка всячина. В одному кутку стояла дерев'яна розкладушка, покрита грубою повстяною ковдрою, у головах — віденський стілець. Біля стіни, поряд дверей, видно на тришожках чавунець з вугіллям та всіляке начиння — горщики, глечики, полив'яні миски. А далі — невеличка сукновалка. Під протилежною стіною — стіл з нетесаних дощок. На цій самій стіні, на грубесних гвіздках, висять дві-три спідниці та накидка. Нижче, просто на підлозі, плетена валізка, обтягнута бичачою шкірою, така, які колись привозили із Сапта-Круса. Оце і все.

Чола запропонувала дівчині сісти на валізку. Вайру більше не гріз ніякий сумнів: немає підстав не довіряти новій добродійці. І вона поступово упевнялася, що ця жінка ставитиметься до неї так само, як ставилася Састрепанчу. Голос у чоли був спокійний і переконливий. Розмовляла вона мовою кечуа, як Вайрина мати. Чола подала Вайрі величезну і смачну булку, кусень шоколаду та кілька цукерок. Поки Вайра з величезним апетитом смакувала вечерю, її благодійниця, сидячи по-індіанськи на розкладушці, розпитувала про все з такою милою простою, що дівчина відповідала залюбки. Вайра загорілася бажанням розповідати про себе хоч і цілісіньку ніч, аби тільки задовольнити спрагу до повни добродійку. Коли Вайра згадала про подарунки священника, чола попросила показати їх. Вайра охоче дістала весь свій скарб. Коштовності були з чистого золота і справді дуже цінні. Черстень з брильянтом середніх розмірів, а сережки оздоблені пречудовими перлинами. Чола, розхвалюючи коштовності на всі лади, повернула їх Вайрі. Розчулена дівчина раптом сказала:

— Візьміть, сеньйоро, приховайте. Коли мені щось знадобиться, тоді я попрошу. — І, трохи повагавшись, додала: — І оце теж, — вона простягла чоли свої гроші.

Чола з удаваною байдужістю поклала гроші разом з коштовностями до валізки. Після цього слухати далі їй перехотілося, і вона почала позіхати.

— Вже досить пізно, — пробурмотіла чола. — Пора, дівчино, спати.

Жінка пориплася під ковдрою, витягла звідти кілька потертих овчинок і подала їх дівчині, вказуючи на куток, де можна постелитися. Під розкладушкою лежала купа брудної білизни, зав'язаної у накидку. Жінка витрусила білизну і кинула Вайрі накидку замість ковдри. Полягали. Вайрі дуже хотілося спати. Овечі шкури здавалися їй м'якою постіллю. Несподівано щось почало жалити тіло. Та невелика біда: почухається трохи — і все минеться. Але почеше Вайра тут — засвербить там. Почеше там — засвербить в іншому місці. З часом це стало нестерпним і сон як вітром здуло. Вайра подумала, що то блохи. Так ні ж, блохи кусають інакше. Вона це добре знає ще з самого дитинства. Вони хоча й гризуть, але не заважають спати. А це — просто жах якийсь: і свербить, і пече, і горить без перестанку.

Хтось постукав у двері. Жінка відчинила одразу.

— Говори тихіше, — прошепотіла вона. — Я не одна.

Двері знову зачинилися. Вайра нічого не могла розглянути в темряві, однак здогадалася, що то чоловік. Так, так, саме чоловік. Бо спочатку гупнув один черевик, а потім — другий. Точнісінько так роззувався і дон Енкарно. Далі почувся шурхіт одягу і скрип ліжка. Потім обоє ще довго шепталися. Чола мовою кечуа, а чоловік — по-іспанськи. Але розумілися, напевне, дуже добре. Вайра також могла б усе зрозуміти, якби не оте прокляте свербіння. Та все ж таки деякі фрази вона розібрала. Йшлося в основному про гроші.

— Ти вже давно не даєш мені жодного реала, — дорікала чола. — Тільки обіцяєш...

— Чого тобі ще, коли я плачу за квартиру?

— Цього замало. Хіба ти думаєш, що мені не треба їсти?

— Ти добре знаєш... Я мало заробляю...

Вони ще довго шепталися:

— Платиш мізерно, а майже щоночі немає через тебе ні сну, ні спокою.

— Незабаром дадуть мені надбавку... Тоді й тобі дещо перепаде.

— Таке я чую щоразу. Набридло. Для мене ти повинен дістати хоч з-під землі.

— Звідки ж мені, люба моя, взяти? Може, піти вкрасти?..

— Тоді не будь такої ненаситний.

Обоє не змовкали, а Вайрі замало було своїх пазурів, щоб встигати шкребтися там, де свербить, — то шия, то спина, то стегна, то плечі, то живіт, то знову — шия... Раптом вона відчула під пальцями щось м'яке і слизьке. Блохи та воші не такі великі. Вайра розчавила оте «щось», і воно стало огидно клейкуватим. Та це ж, напевно, блощиці... Блощиці. Вайра багато чула про них, хоча ні вдома, ні в наймах ніколи не бачила тієї бридоти. Хто міг би подумати, що така гідь може довести людину до відчаю! Вайра шкреблася й шкерблася і ловила їх усе більше, поки сон нарешті здолав її.

Коли Вайра прокинулася, в щілини дверей вже пробивалося ранкове світло. Чола була сама. Вона одягалася, нашіптуючи молитву таким самим тоном, як розмовляла вночі. Жінка була міцна й смаглява. Її лице випромінювало спокій, а рухи були впевнені й безтурботні. Не вірилося, що це та жінка, яка скімлила вночі перед чоловіком. Чоловік той, як видно, тактовний, бо своєчасно зник.

День в основному минув добре, якщо не зважати на обмаль їжі. Ввечері обидві ходили па міську площу. Вайра поглядала на все широко розплющеними очима. Довкола неї дивина, якої вона ще ніколи не бачила. Такі велетенські дерева, такі впорядковані клумби, такі фонтани, такі широкі тротуари; стільки автомобілів, стільки вогнів, стільки музики, що піжними звуками виповняє ніч! Площу чарівної краси обрамляють величні будинки з галереями. Повсюдно вируючий потік найрізноманітніших облич — і чоловіків і жінок, справжній вир облич — вродливих і потворних, молодих і старих, відгодованих і змарпілих, величавих і непоказних. І всі оті обличчя — чужі. Вайрі захотілося, щоб хоч па одне з них вона могла вказати: «Он отого я знаю. Він з мого села».

Після того як Вайра та її супутниця обійшли кілька разів площу, вони сіли на одну з численних лав. Звідси краще видно перехожих; їхнє вбрання, чуті їхній сміх. Звідси видніше також, як граються діти. Вайра певна, що такого вечора вона ще ніколи не знала в своєму житті.

Коли повернулися додому, обом ще не хотілося спати. І Вайра закінчила розповідь про свої муки, а також про

тиранію доньї Елоти. Вайрина слухачка розчулилася і згадала про все пережите нею. Оскільки її життя, мовляв, не мені цікаве, вона почала свою розповідь.

Мати чולי була куховаркою у багатій сім'ї. Звали матір Томаса. Спокушена сином хазяїна, Томаса народила доньку, тобто її. Через це матері довелося покинути хазяїський дім. Вона пішла в найми до старого холостяка. Там вона пробула не більше року, але встигла народити гарненького сина. Пізніше вона таким чином народила ще трое дітей від різних хазяїнів. На цьому її кінчається історія її матері. Що ж до неї, то вона росла, постійно оповита теплом кухонної плити, і доглядала своїх молодших братиків, аж поки їй виповнилося дев'ять літ. Мати, неспроможна прогодувати стількох дітей, віддала її, як досвідчену няньку, в найми до вдівця з трьома дітьми. Меншенькому не було ще й року. Це був для неї найсумніший час. Вдівець заробляв мало, їли погано, а злидні росли. Нещасна нянька не спала вночі, не присідала вдень. Вона ще ніколи не бачила таких бешкетних дітей і такого уїдливого хазяїна. На щастя, вдівець знову одружився, і його пова дружина привела в дім свою няньку — жінку похилого віку. Так вона знову повернулася до матері. Але радість була недовга: місто завжди потребує няшюк, і мати знайшла для неї нових хазяїв з купою дітей і кращою платнею. Ставлення до няньки змінилося, але в гірший бік. Через кілька років їй несподівано довелося змінити професію. Хазяйка застала свого чоловіка, коли той залицявся до гарненької юної куховарки. Дівчину ту одразу ж вигнали, а її взяли на її місце. В той день і годину, як пішла юна куховарка, пішов за нею пазавжди і спокій: хазяйка стала з ревнощів такою прискипливою, що бідному чоловікові не можна було її глянути пі на кого, бо вона одразу вчиняла йому скандали. З часом усі свої ревнощі хазяйка перенесла на нову куховарку, тобто на неї. І хоча їй було всього-на-всього п'ятнадцять років, хазяйка, немов божевільна, невідступно стежила за нею. «Я бачила, як ти з ним розмовляла», — чіплялася вона. Або: «Я бачила, як він тебе уципнув». Або ще: «Чого ти на нього витріщаєшся?..» Нічого такого не було й близько, але ні хазяйку, ні її батога ніхто і пиякі доводи зупинити не могли. Кінчилося тим, що куховарка мимоволі подумувала про хазяїна. Спочатку з острахом, а потім зі злобою: адже через нього всі оті побой. А згодом між цими жертвами ревнивої хазяйки випікла мовчазна солі-

дарність — об'єс вони знесли покарання за те, в чому зовсім певинні. Одного дня хазяйка захворіла на паратиф і її поклали в лікарню. Настав перепочинок. Хазяїн допомагав доглядати дітей. Якось пізно ввечері вона, вкладаючи малих спати, зустрілася поглядом з хазяїном. Їй здавалося, що в цьому немає ніякого гріха. Ката немає вдома, то чому б і не глянути на чоловіка. Потім, коли йшла до себе в кімнату, відчула, що він іде слідом. Вона насторожилася і, озирнувшись, неспішно запитала:

— Чому ви йдете за мною, сеньйоре?

— Тому, що твоєї хазяйки немає вдома.

Вона втекла і зачинила за собою двері, але заснути ще довго не змогла. Хазяїн цілковито заволодів її уявою. Було таке відчуття, ніби її прив'язали до нього невидимим ласо, і вона стала його річчю. В глибині душі ворухнулося бажання піддатися його волі. Саме в цю мить прочинилися двері і хазяїн шаснув до неї в ліжко. Вона відсахнулася, наче від найлютішого ворога, і почала боротися. Так обидва тіла сплелися в одчайдушній боротьбі.

Дівчині не судилося перемогти...

Хазяйка досить довго пролежала в лікарні. Проте як тільки повернулася, все пішло по-старому. Паратиф не вилишув на її ревності. Чоловік стоїчно зловив усі муки, але іноді йому щастило помститися за них: він непомітно прослизав у кімнату до чоловіка. Незабаром вона відчула перші ознаки вагітності, добре відомі їй ще з дитячих спостережень за своєю матір'ю. Але перш ніж це встигла помітити хазяйка, чоловік одного разу не повернувся з базару. Зникнути у місті дуже легко. Для цього досить пайнятися в іншому кварталі. Коли в неї знайшлася дитина, довелося нелегко: з немовлям ніхто не брав на роботу. Настали чорні дні. Доводилося блукати вулицями аж до самої ночі, бо мати могла приймати її лише після того, як хазяї повкладаються спати. Мати давала їй перекусити і клала її в себе спати. Так тривало два місяці. Потім дитя померло, і для неї настала полегкість.

— А того сеньйора, батька твоєї дитини, ти більше не бачила?

— Бачила і не раз. Але він не впізнавав мене.

— А той сеньйор, що приходив учора вночі, хто він?

— То безсоромний панщ. Він наобіцяв золоті гори, і я покинула роботу. А тепер він оплачує мені лише за оце житло.

— А чому ти не наймешся знову?

— Хочеться хоч трохи побути самій собі хазяйкою. Ос-точортіло нюхати кухонний дим і терпіти наругу в панів. Зрештою, не можна ж коритися їм усе життя.

Наступного ранку обидві встали дуже пізно. Чола прокинулася в доброму настрої. Протягом дня цокотіла без увагу. То розповідала епізоди з свого куховарського життя, то говорила про стосунки з паничем. Її настроїй був, напевне, зумовлений обіцянкою панича, котрий урочисто запевнив, що цього разу прийде з грошима. Коли Вайра і чола погасили світло та полягали спати, то все ще гомоніли. На думку Вайри, чекати легше, коли з ким-небудь говориш. А її благодійниця нехай не тривожиться, бо як тільки він постукає, вона одразу ж перевернеться на другий бік і засне. Темн для балачок вчепрувалися, а в двері ніхто не стукав. Вайру поступово додала втома. І поки чола про щось розповідала їй, дівчина заснула.

Вранці чола була зла, як собака. Вона зачекала, поки на соборі проб'є дев'яту, щоб піти в контору, де працює отой шелихвіст. Вона піде і викладе йому все начисто. Вона подряпає йому ппку. За кого він її має, отой жаднюга? Не йому дурити її, чола Фортунату Мараньйон, дочку дона Еспіридіона Мараньйон! Сповнена рішучості й щедро сіючи соковитими виразами, Фортуната подалася до контори. Та не минуло й години, як Вайра побачила, що та, знічена, повертається назад.

— Ти сказала йому геть усе? — щиросердно запитала Вайра.

— А тобі яке діло! — різко відповіла чола і сіла на валізку.

Запала довга мовчанка. Вайра тим часом варила їсти і обслуговувала покупців. Фортуната підійшла до кришталевої шальки, куди клала вторговані гроші, взяла її в руки, а потім з гуркотом поставила на місце.

— Оце й усе, що ти наторгувала? — роздратовано запитала вона.

— Все, донья Фортунато, — простодушно відповіла дівчина.

— Не може бути! Тут щось не те.

Вайра, не звертаючи ніякої уваги, продовжувала роздмухувати вогонь. Чола раптом помітила, що кімната підметена погано.

— Ти нічого не вмєш, — визвірилася вона. — Навіть підмести не тяміш!

— Я підмету ще раз,— сказала Вайра, згоджуючись із зауваженням Фортунати.— У пас же деркач замість віпка.

Іжа здалася Фортунаті несмачною. Вона ще ніколи такого не їла. Ця волоцюга не варта того, щоб жити з нею під одним дахом і їсти за одним столом. Чому вона одразу не сказала, що і злиденного чуне приготувати не вміє. Аби ще й підкреслити своє невдоволення, Фортуната одсунула тарілку вбік і вляглася на розкладушці. Весь день минув у безмовнім напруженні. Ввечері Фортуната була дещо привітніша і навіть підігріла оте рагу і з'їла в додаток до вечері.

Фортуната і цієї ночі ждала свого коханця. Але марні чекання. Чола так розлютилася, що за всю ніч ні на мить не склепила очей. Вона крутилася в ліжку до восьмої рапки і встала чорніша за чорну хмару. Необачна Вайра співчутливо запитала про нього, і чола вибухнула гнівом, як діжка з порохом. Вона облаяла дівчину найбрутальнішими словами. Вайра вважала за краще не відповідати. Але її мовчання ще більше розпалювало чолю. Дівчина не мала ні найменшого бажання сваритися з нею. І вона й не сварилася б, якби чола не зачепила її стосунків з священником. Цього виявилось досить, щоб спалахнула і Вайра. Тепер вона не поступалася противниці. Обидві, мабуть, вирішили, що самих слів замало, і вони, немов звірі, вчепилися одна одній у коси. Потім одна вхопилася за ніж, а друга — за кам'яний товкач. Тим часом до прилавка підступили люди. Їм вдалося пригасити спалах і встановити між обома жінками мир. Але ненадовго. Як тільки люди розійшлися, Вайра сказала, що хоче піти геть.

— Скатертю дорога такому злиднєві, як ти!

— Віддай мені мої коштовності та гроші.

— На, бери! — і Фортуната вдарила дівчину в обличчя.

Вайра кинулася до неї, як дика кішка. Фортуната вчепилася їй у волосся, і обидві покотилися по підлозі. Дівчина жадібно випалася нігтями в сите лице чоли, а та, тримаючи Вайру за коси, біла її головою об підлогу і вивергала при цьому найстрашнішу лайку. Вайра, відчуваючи, що терпить поразку, також вчепилася за товсті коси свого ворога. Їхні обличчя небезпечно зблизилися, і жінки, вишкірившись, не тільки лаялися, а й намагалися вкусити одна одну. Кілька цікавих повернулися, щоб поглянути на дивовижний спектакль, і розборонили їх. Поліція,

котра іноді з'являється впору, цього разу прийшла саме в ту мить, коли обидві «чемпіонки» підводилися з підлоги, все ще плюючись та лаючись. Варто було б тільки побачити, як їх вели вулицею. Чола з одного боку, Вайра — з другого, а між ними — поліцейські. Однак це аж піскільки не завадило продовжувати сварку. Перехожі зацікавлено позирали на незвичайну процесію. Особливу увагу привертала до себе Вайра. Деякі зупинялися, інші — особливо діти — поспішали слідом. Горожани були в захопленні від гострих і влучних реплік обідраної жесб-рачки, якими та боронилася від грізної противниці.

Комісар поліції, чоловік невеличкий на зріст, з хитруватою мордочкою старого лиса, одразу ж заплутав обох жінок несподіваними запитаннями. Після цього визнав обох винними і присудив їм по сорок вісім годин арешту, або, якщо винні бажають, можуть сплатити грошовий штраф. Вайра не знала, скільки грошей заховано там, у валізці. Якщо їх не вистачить, доведеться відсидіти. Поки вона отак розмірковувала, Фортуната витягла кисет і дала гроші прямо в руки комісару. Той не забарився висловити їй своє задоволення, і чола, високо задерши голову і переможно стукаючи каблуками, вийшла.

— І я можу заплатити, — проскімила Вайра, тремтячи від страху. — Мої гроші в цій чоли вдома, у валізці...

Комісар багатозначно посміхнувся, а двоє поліцейських, немов нишпорки, майнули по здобич. Невдовзі вони повернулися і тріумфально виклали перед комісаром гроші та коштовності. Після нового, ще заплутанішого долиту Вайру вкинули до арештантської, де вона опинилася серед купи строкатого лахміття, спотворених відчаєм і злістю облич, серед найрізноманітніших чоловіків та жінок. Вайра забилася в куток і заплакала. Першої ночі вона не зімкнула очей. Тут кишіло не тільки блощицями, а й блохами та вошами. Обличчя її лахміття мінялися щоденно. Одні йшли звітти мовчки, інші приходили туди, проклинаючи людську несправедливість і закон. Незабаром не зосталося в арештантській нікого з тих, хто міг би сказати, що бачив, коли привели Вайру.

Минали дні. Про Вайру забули зовсім. Одного разу вночі вона почула, що нарешті викликають її. Солдат одив індіанку в окрему камеру, де почав пояснювати її становище. Зараз про неї, мовляв, поки що забули, а коли її згадають, то лише для того, щоб відправити її в тюрму, бо вона вкрала коштовності. Вайра заплакала.

— Не голоси! — просичав солдат мовою кечуа і в кількох словах дав зрозуміти, що її доля фактично в його руках. А тому досить, щоб вона виконала його невеличке бажання, — йдеться про діло всього на кілька хвилин, — і після цього вона зможе вільно розгулювати містом. Солдат клявся всіма святими, що він дотримає свого слова. Але Вайра категорично відмовила. Тоді себелюбній вояка спробував зламати її опір силою. Вайра закричала.

— Не кричи, пові! — обурився солдат і мовчки одвів її в арештантську.

Паступної ночі він знову покликав Вайру, але вона вдала, що не чує. Тоді солдат зайшов до арештантської і, присвічуючи сірником, розшукав її. Проте Вайра сказала, що вона нізащо в світі не піде ні з ним, ні з будь-ким іншим. Нехай краще вона здохне отут, на місці. Солдат спробував витягти дівчину силоміць.

— Я закричу! — вигукнула вона.

Солдат відскочив до дверей, а потім знову, запаливши сірника, підступив до Вайри.

— Якщо не послухаєшся мене, пошкодуєш. Завтра вже будеш у тюрмі.

— Мені байдуже. Краще тюрма, ніж з таким, як ти...

Солдат, невдоволено буркочучи, пішов геть.

Щоб провчити непокірну, він одразу ж розворушив призабуту справу. Комісар аж злякався. Звичайно, небувалий випадок. Він, правда, занедбав цю справу, але ж в останні дні випало занадто багато роботи. Та нічого, він негайно... Комісар миттю висунув шухляду письмового столу, щоб дістати коштовності та гроші. І раптом... О боже! Де коштовності? Де гроші? Може, хтось із колег бачив їх? Він сам, особисто, поклав усе в стіл. Комісар перерив папери, перевернув догори дном також і інші шухляди, та марно — коштовностей і грошей як нема, то нема. Не може бути! Поліція — не кубло злодіїв та шахраїв. Тут і соломинка не повинна зникнути. Але коштовності зникли. Комісар розлютився і, важко фиркаючи, заходив по кабінету. Потім сів, обхопив голову і глибоко замислився. Потім почав уголос клястися, що більше ніколи не припуститься такої недбалості, що цього разу хтось поживився востаннє. Проте все це аж ніскільки не вдовольняло солдата, бо йому ні до чого артистичні жести поліцейського комісара. Солдат пригрозив комісарові, що про все доповість військовому начальству. Та перш ніж шльоня

воєнка встиг виконати свою погрозу, Вайру тихо, без свідків, виставили на вулицю. А військовоє командування відправило розчарованого солдата на придушення повстання індіанців.

Вайра вдихнула повітря на повні груди. Вона вільна. Яскраві вуличні ліхтарі, здавалося, привітно поглядали на неї, а легенький пічний вітерець пестив ніжно і любо. Вона бродила безлюдними вулицями, поки не опинилася в парку. Якийсь старий жебрак, згорнувшись калачиком, спав під стрункою тополею. Вайра примостилася під сусіднім деревом і заснула аж до нового дня. Її пробудило дряпання — довжелезні мітли підмітали алеї парку. Огорнута густою курявою, вона пішла, куди очі бачать.

Загублена в лабіринті вулиць і вирі чужих облич, стомлена блуканням без мети, вона присіла в якомсь підворітті. Від голоду боліло в животі, паморочилося в голові. Перехожі здавалися глухими й німими істотами, що рухалися в примарнім світлі. Час від часу Вайра запитувала себе, чи це, бува, не сон. Дехто, проходячи мимо, майже торкався її, але ніхто й не подивився на неї. Ніби на тому місці не було нікого, ніби вона не існувала.

Несподівано перед нею зупинилась якась дама.

— Може, шукаєш роботи? — запитала вона.

— Так, шукаю, — схвильовано відповіла Вайра.

— Іди за мною.

З'ясувалося, що дамі потрібна куховарка, а Вайра зміла варити.

Одразу ж домовилися про платню, і Вайра приступила до своїх обов'язків. Хазяї виявилися дуже вимогливими, і страви, які готувала Вайра, їм не сподобалися. Плебейська кухня не для їхнього столу. Так надвечір четвертого дня Вайра змушена була покинути цей дім. Знову самотня, знову безпритульна. На ранок вона подибала шукати що-небудь поїсти за ті кілька реалів, що заробила. Десятки робітників та студентів юрмилися довкола великих казанів з мамалигою. Вайра втислася поміж них. Мамалига була смачна й запашна. Дівчина з'їла одну порцію, а потім — другу. І коли різко повернулася, щоб іти, штовхнула якогось студента. Юнак похитнувся і вилаяв її. Вайра, знаючи вже, до чого може призвести сварка, заплакала. За неї вступилася одна молода жінка, що неподалік купувала зелень. Студент вмить, як то кажуть, підібгав хвоста. Жінка виявилася товариською, вона почала бідкатися, що вже цілий тиждень марно шукає собі куховарку. Вай-

ра, витерши сльози, в свою чергу, заговорила. Вона сказала, що вмiє готувати i якраз шукає собі мiсце в доми, Вайра повинна була вiдповiсти на кiлька пескладних запитань, пiсля чого вони швидко домовилися.

Вайринi страви припали до смаку новим господарям. Вони доброзичливо ставилися до неї i через кiлька днiв одягли свою куховарку з нiг до голови в рахунок майбутньої оплати.

Жила собі тепер Вайра, весела й щаслива, як паче в Састрепанчу: нiхто її не ображав, нiхто не перевантажував роботою. Навпаки, доброта хазяїв переростала в повагу до неї. А коли, бувало, зробить що-небудь не так, її поправляють спокiйно, без крику. Вайра старалася, як могла, аби тiльки були задоволенi нею. Хазяйка навчала дiвчину тактовно, i Вайра за короткий час опанувала дуже багато нового.

Хазяїн дому, розумний, ще молодий чоловiк, був лiкар. Щоправда, не дуже вiдомий. В його приймальнi нiколи не було людно. Проте нiколи й не бракувало пацiєнтiв. Таким чином, прибуток вiд практики разом з невеликим прибутком вiд маєтку, що дiстався йому в спадщину, давали можливiсть жити в середнiм достатку. Будинок, де мешкала вся сiм'я i де практикував хазяїн, належав його дружинi, жiнцi вродливiй i спокiйнiй. Вона була добра i вмiла прощати все, крiм одного — крадiжок. Деякi куховарки i, на жаль кращi з них, так само, як i управлюючий маєтком та два чи три цеоли, були звiльненi нею саме за цей грiх. Що i скiльки вкрадено, для неї не мало значення. Головне — вкрадено. I тодi вона була невблаганна..

У такiм дружнiм оточеннi час минав непомiтно. Вайра не раз перед сном думала з приємнiстю i про заробленi грошi, i про куплений одяг, i, звичайно, про свiй стан, який тепер не страшив бiльше. Не вiрилося, що так швидко сплинуло стiльки мiсяцiв. Було таке вiдчуття, лiби лише вчора переступила порiг цього дому...

Тепер, коли нове життя ось-ось з'явиться на свiт, Вайра вже не самотня, як того боялася колись. Як тiльки почалися перейми, лiкар одвiз її своїм автомобiлем в родильний будинок, де її оточили увагою медичнi сестри. Бiль був нестерпний. Вайри здавалося, що валитьс'я увесь свiт. Та з появою немовляти i свiт став на своє мiсце. Через вiсiм днiв Вайра повернулася на кухню, а через кiлька тижнiв гарнешьку смагляву дiвчишку хазяїн влаштував

за всієї кошти у ясла для немовлят «Gota de Leche» *. Не вважаючи на те, що Вайра могла кожної неділі після обіду навідувати в яслах дитину, вона все ж таки плакала за нею.

Час не зупинявся. Вайра не мала б на що скаржитися, якби з нею була донечка. Дні збігали між кухнею та ринком. Іноді в неділю хазяйська сім'я виїжджала за місто, тоді відвідини ясел переносилися на понеділок. Так Вайра бачила, як росте донечка, і мріяла про ту годину, коли вона зможе нарешті забрати її до себе.

«То буде найщасливіший день в моєму житті»,— думала вона. А день той наближався так повільно, ніби стомлений мандрівник. Але прийшов.

Дівчинка вдалася гарненька і надзвичайно розвинена. Хазяїн і хазяйка пестили її не менше за своїх дітей. Обидва їхні хлопчики були трохи старші за неї. Всі трое бавилися завжди разом, як рідні.

Незабаром у лікаря почалися неприємності. Його розшукувала поліція. Він кудись зник і довго не з'являвся додому. Приймальня була зачпнена. Хазяйка писала листи в Ла-Пас і часто плакала...

Одного разу в двері постукали солдати. Вайра не відчиняла їм доти, поки не попередила хазяїна. Він утік через дах у сусідній будинок, а потім і взагалі зник на довгий час. При наступному обшукові Вайра віч-на-віч стрілася з отим солдатом, з яким мала в арештантській таке неприємне знайомство.

— Ти тут?! — здивувався він.

— А тобі що до того! — зухвало відповіла вона.

— Як ти можеш служити в цьому домі?! — обурився солдат.

— В якому домі? Назви мені дім, благородніший за цей.

— Благородніший?! Та це ж дім комуніста!

Вайра сторопіло витріщилася на солдата. Вона спочатку нічого не зрозуміла. І лише тоді, як той разом з іншим вже ступив у коридор, вона крикнула навздогін:

— Ти бестією був, бестією і zostався!

Лікар не жив удома. Проте його спіймали через кілька днів, коли він прийшов з візитом до свого хворого. Звідти й почався шлях комуніста в заслання.

* Крапля молока (*icn.*).

ХІХ. НОВІ ПРИГОДИ ВАЙРИ І МОВЧАЗНИЙ ЮНАК З ПУНИ

Вставала Вайра, як тільки засіріє. Вона звикла до цього ще з самого дитинства. Обмотавши голову картою хусткою, замітала спочатку двір, потім кухню і їдальню. Після цього готувала доньці сніданок і йшла прибирати зал та приймальню. До сьомої ранку все було готове. Вона йшла на ринок, а повернувшись, готувала снідапок для сім'ї господаря.

Тепер Вайра вже не та неповоротка, завжди невдоволена служниця, що завдавала доньці Елоті стільки прикросів. Вона стала меткою, роботящою жінкою, якій не треба нагадувати на кожному кроці: не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні. Одне слово, нею були задоволені. По неділях їй частенько казали: «Піди погуляй», — і давали трохи грошей.

Струнка Вайра на вулиці — просто чоліта. На ній коротенька спідничка і пакидка з довгою бахромою. На голові маленький капелюшок, надітий по-столичному. Туфлі з тонкої шкіри і шовкові панчохи, які носять сеньйорити. Щоправда, панчохи були надто дорогі, але ж вона не могла обійтися без них: шрами на щиколотках привертали увагу всіх перехожих, а це зачіпало за живе.

Вайрі дуже хотілося гарно одягатися, але цього не дозволяв заробіток. Аванси, які вона випрошувала у своїх господарів, становили платню за три-чотири місяці наперед, а часом навіть і більше. «Та нічого, — думала Вайра, — я ще молода і здужаю відпрацювати».

Чоловіки з неприхованою пожадливістю поглядали на неї. А паничі, коли вона проходила повз них, казали: «Гарна чоліта!» Прості хлопці поспішали за нею услід, щоб зав'язати знайомство. Але ніхто не міг похвалитися: «Вона мені посміхнулася!» Чи принаймні: «Вона глянула на мене».

Якось уранці серед студентів, які їли мамалігу на рипку, Вайра побачила сеньйора Валайчіто. Вона не помилилася. То був справді він. Серце песамовито закалатало. Може, заговорити до нього? А чому б і ні?

— Сеньйоре Валайчіто!..

Хлопець, здивований і зраділий, підійшов до неї, щоб привітатися і обійняти дівчину, яка здалася йому чарів-

нішою, ніж була в селі. Яка елегантна! Де знайдеш індианку, гіднішу і кращу за неї! Валайчіто запросив її на порцію мамалиги і сказав, що весь час багато думав про неї, що зараз він тут, у місті, шукає роботи. Вайрі видалося все надзвичайно чудовим. Коли вони попрощалися, вона пішла з таким відчуттям, піби хлопець ущипнув її міцніше, ніж будь-коли раніше.

Протягом дня Вайра згадувала про зустріч в усіх її подробицях, кожне слово і кожний порух юнака. Хазяйка вперше за весь час була невдоволена стравами і зауважила, що вони не мають ні кольору, ні запаху, ні смаку. Але що важить невдоволення хазяйки у порівнянні з тим, що вона зустріла сеньйора Валайчіто. Зустріла через стільки років! Вночі, вже в постелі, Вайра зізналася собі: «Що маю робити, коли я люблю його». А вранці, одягаючись, весь час шептала: «Люблю, люблю, люблю...»

Наступного дня вони, наче змовилися, зустрілися в той самий час і на тому самому місці. Так, без попереднього домовлення, вони бачилися ще два-три рази. Потім сеньйор Валайчіто запропонував найближчої неділі поїхати разом у Калакала. Вайра не тільки згодилася — піби йшлося про само собою зрозуміле, — а й сама призначила місце і час зустрічі. Дні до неділі тяглися пеймовірно довго, а робота на кухні була тяжкою і нудною.

Неділя. Обов приїшли точно хвилинка в хвилину. В Калакала наїхало багато людей.

— Це мені не подобається, — сказав сеньйор Валайчіто і пішов далі, аж до самого передгір'я Темпораля.

Вайра, не задумуючись, поспішала слідом. Вони йшли довго. Зупинилися на краю байраку, де на дні, немов килим, зеленіла трава. Валайчіто мовчки спустився униз і простягся на зеленому оксамиті. Тільки тепер обізвався:

— Вайро, ходи-но сюди!

— Ні, я не для цього прийшла.

Але юнак не поступався. В його владному голосі вчувалася якась магична сила, і Вайра покорилася їй: підійшла і сіла поряд.

— Ляж біля мене, — наказав Валайчіто.

Вайра сиділа нерухомо. Їй стало моторошно. Але ж вона любить його. А він такий сильний...

— Ляж, кажу тобі!

— Ні!.. Облиш!.. Не чіпай!..

Він і справді був сильний. Опір дівчини поступово слабшав...

Протягом тижня щось гнітило Вайру, і вона вирішила пізачо в світі не зустрічатися більше з сеньйором Валайчіто. Адже не один рік прожила без нього, то житиме й далі. А чому й ні? Подумати страшно, що може знайтися ще одна дитина. Досить з неї донечки Сіси. Доброта господарів теж має свої межі. Якщо вони терплять одну дитину, то це не означає, що стерплять і другу. І що тоді станеться з нею? Жінку з немовлям ніхто не візьме на роботу. Тоді всі повернуться до неї спиною. Вайра не раз бачила таких нещасних матерів, які оббивають чужі пороги. Так, Вайра більше не знатиметься з сеньйором Валайчіто.

У неділю вона знову зустріла його на ринку. І хоча серце затрепетало в грудях, Вайра хотіла пройти мимо. Вона вже одвернулася, але він в цю мить брутально схопив її за руку і зупинив. Поглядом своїм, ніби ножем, пронизав її наскрізь. Однак вона знайшла в собі сили промовити:

— Пустяк, а то закричу!..

На ринку завжди людно. Куди не глянь, всюди обличчя і кошики. Юнак, трохи знітившись, одпустив руку, але пішов поряд.

— Що з тобою, Вайрїто? Так змінилася за тиждень?

— Я не хочу більше тебе бачити.

— Не повірю.

— А мені до того байдуже. І взагалі я навіть і не думаю про тебе, — сказала вона нетвердо.

Валайчіто помітив її нестійкість і владно звелів:

— Ти будеш зі мною! Сьогодні ж ввечері. Чекаю на мосту біля річки. — І широким кроком віддалився.

— Ти що собі думаєш?.. — крикнула Вайра услід, та хлопець уже загубився в натовпі.

Валайчіто помиляється. Він гадає, що може бути хазяїном над нею, що досить йому сказати одне слово або поманити пальцем — і вона, мов цуценя, побіжить за ним. Що він собі уявляє? Вайра пашіла від обурення. Вона клялася всіма святими, якими клялися в домі дона Енкарно, що ввечері не ступить навіть за поріг. Нехай знає, яка вона.

Так, Вайра зосталася при своїй думці, але тільки... до полудня. А потім їй раптом стало чомусь не по собі, давила тяжка нудьга. Бракувало недільного сонця, повітря вулиць, зелені парків. Звичайно, вона не побіжить до Валайчіто. Ні, ні. Вона вийде лише прогулятися. Ну, скажімо, до площі Зброї. І вона вийшла. Площа сьогодні видалася їй западто тісною. Крім того, там дуже багато

народу і жодного вільного місця, щоб посидіти трохи. Вона попростувала першою-ліпшою вулицею, яка несподівано вивела на іншу площу. Ця площа прилягала до просторого бульвару, обсаженого деревами. Усюди на лавах сиділи пари закоханих. Обабіч бульвару низкамі мчали автомашини, а по алеях прогулювалися усміхнені, по-різному одягнені люди. Вайра йшла собі і йшла. Раптом вона опинилася на мосту, перед Валайчіто.

В цю хвилину вона не могла б сказати, що сеньйор Валайчіто помп'яється, бо відчула, що цілком підкорена його волі.

Коли звертали на вулицю, Валайчіто наказав:

— Йди по тому боці.

А як поверталися з Темпорала, він не захотів, щоб в автобусі вона сідала поряд. Потім ні з того ні з сього йому спало на думку призначити побачення серед тижня. Вайра змушена була вигадувати всякі причини, аби тільки відпустила хазяйка. З часом він ставав невситимим, та ще й вимагав від неї грошей. Щоразу більше. Траплялося, що вона не приносила грошей або приносила мало, тоді він просто навіснів. Але Вайра не сердилася на нього, адже вона його любила.

Якось уночі Вайра згадала подробиці останньої зустрічі і раптом перед нею постало запитання: чому вони не поберуться? Досі таке не приходило їй в голову. Та й він чомусь мовчить. Як першого разу йшли до Темпорала, він казав: «Ти вартіша за сеньйориту». А трохи згодом додав: «Я охоче на тобі оженився б...» Вайра добре пам'ятає все. Якби вони побралися, вона щомісяця віддавала б йому всю свою платню, для нього знайшлося б що й поїсти. Викроїла б вона і годинку для прання його білизни. Можливо, хазяйка дозволила б їм жити разом у Вайриній кімнатці. Для донечки вона також знайшла б куточок, де поставила б її ліжко.

Цієї неділі Вайра була ще піжнішою, ще відданішою, ніж звичайно. Але для найголовнішого вона вибрала, мабуть, не досить слухний момент. Коли Валайчіто, задовольнивши свою похіть, ліг поряд, вона заговорила про одруження. Того, що потім сталося, Вайра навіть подумки не припустила б: він рвучко підхопився, обличчя в нього спотворилося від люті.

— Одружитися?! Я... з тобою?!

Вайра, мабуть, не зовсім розгубилася, бо спромоглася сказати:

— А чому й пі? Пригадай все, що ти мені говорив одного разу! Хіба ти мені не чоловік, а я тобі не жінка?

— Індіанська ослиця? За кого ти мене маєш? Щоб я одружився з такою гидотою, як ти? — Потім без жодного подальшого слова сеньйор Валайчіто покинув байрак.

Відтоді Вайра більше ніколи не бачила його. Вона майже не плакала. І не страждала, бо зрозуміла, що між розпутним священиком і цим негідником немає ніякої різниці. В душі Вайри залишилося тільки відчуття, ніби цей негідник пройшов крізь її життя, наче вогонь крізь гори, від якого спалахує суха трава. Щоправда, після того вогню зостається попіл. Та нічого, той попіл розвіє гірський вітер, і на тому місці знову зазеленіє нове, свіже й міцне пагіння.

Ні, їй не під силу зненавидіти того поганця!

Вона не зненавиділа його навіть і тоді, коли знала, що під серцем незабаром затріпотить нове життя.

Тепер, якщо не треба було йти на ринок або викопувати в місті доручення хазяйки, Вайра не виходила на вулицю. Всі недільні дні вона ніби викреслила з свого календаря. Здебільшого спати лягала рано і лише зрідка ставала на поріг, щоб подивитися на перехожих. Куховарка з протилежного дому робила так само. Обидві стояли на своїх порогах майже одночасно. Але вони були незнайомі і тому не розмовляли. Згодом та з них, що з'являлася пізніше, віталася, а інша відповідала на вітання. Одного разу вони перекинулися кількома словами. Спочатку боязко, недовіжливо. Наступного вечора поговорили трохи більше, а па третій вечір після цього куховарка з протилежного дому вже сиділа у Вайри на порозі. Так між ними зав'язалася тісна дружба. Не минало тепер дня, щоб вони не зустрічалися після роботи. Ніби змовившись, кожна, коли виходила першою, всідалася на порозі в подруги.

Дім, що навпроти, збудований у так званім колоніальнім стилі — з великими різьбленими балконами, з величезними ворітьми, в які врізано хвіртку, оздоблену бронзою. Хазяїни цього дому — багаті землевласники і, судячи зі слів їхньої куховарки, дуже скупі. Щотижня асієнда пристрій своїх поведителів, подоїдати і викопувати найтяжчі роботи. Лише пізно ввечері понго міг трохи відпочити у підворітті, де він мовчки жував свою коку. Так тривало протягом семи днів тижня. В суботу ввечері прибував інший понго з постіллю, харчами за плечима та з осликом,

на в'юченим продуктами з асієнди для хазяїв. Коли Вайра в неділю вдосвіта відчиняла хвіртку, щоб підмести біля двору, зміненний понго вже віддалявся на своєму осликові від воріт.

Взагалі понго та куховарки трималися так, ніби вони з різних станів: якщо обидві розмовляють на порозі чи біля воріт, понго всідаються навпочіпки у найдальшому кутку підворіття або сплять. Виняток становили тільки понго старшого віку: вони жують свою коку біля хвіртки. До таких Вайра заговорювала першою. Індіанці розповідав про погоду, про свій клаптик землі, про своїх дітей, а також і про сім голодних днів, які вже доводилося скуштувати, відбуваючи службу в своїх господарів. Понго повинен сам собі готувати їсти із своїх продуктів. Але через те, що за хазяйською роботою немає коли й вгору глянути, доводиться постити. А хазяйський стіл для понго недоступний. Так одного разу Вайра розчулилася настільки, що наступної ночі принесла індіанині повну мисочку страв, які понго проковтнув жадібно, як голодний вовк. Потім понго зворушено подякував:

— Нехай господь віддячить тобі, допечко моя!

Суботнього вечора Вайра вийшла якось раніше за подругу, перетнула вулицю і сіла, як звичайно, біля хвіртки землевласника. Вона побачила, що прибув новий понго. Цього разу в супроводі дивакуватого хлопця. Принаймні таким він здався Вайрі. Вона ще ніколи не бачила ні такої чуприци, як у нього, схожої на мітелку з пір'я, ні такого піджака, пошитого так чудернацьки, ні таких шпирочених і коротких штанів, що сягали трохи нижче колін, ні такого повсяного капешюшка з такими пістрявими малюнками. Вона ще ніколи не зустрічала такого впертого мовчання. Надаремпе Вайра намагалася вирвати з юнака бодай одне слово. На всі запитання за нього відповідав старий понго, привітний і делікатний чоловік. Він докладно розповів про те, як по дорозі зустрів юнака, як юнак покинув асієнду, де зосталася мати, і про його наміри на майбутнє. Тим часом прийшла подруга і так само почала вертітися біля юного горянина, стараючись викликати його на розмову. Та марні були і її спроби. Швидше можна запалити мокрі дрова. Довелося їй вдовольнитися лише повторною розповіддю старого.

Другої ночі Вайра принесла велику миску страв, що залленилися після вечері. Подруга насварилася: нащо, мовляв, давати їм стільки, адже понго має в'ялене м'ясо,

якого ще й не чіпав, а того юнака з пуні вже тут немає. Він зник ще вранці. Залишив у підворітті свій попчо та інші пожитки. На думку старого, хлопець, мабуть, десь заблукав, засліплений новизною. Звісно, індіанцеві, який вперше потрапляє до міста, все здається чарівним. Все, що бачить на своєму шляху, приворожує його, і з'являється непереборне бажання побачити якомога більше. Він з однієї вулиці звертає в іншу, а потім в другу, третю, аж поки взагалі не знає, звідки почав свою мандрівку. Ну, та де б він зараз не був, а перед понго стоїть миска смачної страви і добросерда людина, що припрошує їсти.

— За здоров'я пуненьо,— сміючись, примовляв старий за кожним куснем.

Пуненьо не прийшов і наступного дня. Тільки ще через ніч аж на ранок він причвалав, знесилений від голоду і втоми. Старий здивувався, що хлопець знайшов дорогу назад, а куховарка добряче позбиткувалася над юнаком. Вечері вона під'юджувала ще дошкульніше, коли Вайра прийшла з порожніми руками:

— Ти думала, що пуненьо заблукав павіки? Тому й не принесла нам сьогодні поїсти? І з виду ти така сумна...

Вайра не змовчала теж:

— Ну, звичайно, подумала, що втратила його назавжди. А він такий показний. Будь-яка дівчина з добрим смаком обов'язково закохалася б у нього.

Всі засміялися, крім самого юнака. Здавалося, жарти його не торкалися, він, як видно, блукав думками десь дуже далеко. Коли його запитали про всі пригоди цих днів, він не відповів. Навіть старий не зміг вдовольнити цікавість дівчат, бо й самому не вдалося нічого вивідати у хлопця.

Увечері того дня Вайра не прийшла, як звичайно, тому її подруга побігла до неї. Виявилось, що вона ще не впоралася, бо в хазяйки були гості. Подруга допомогла Вайрі, після чого вони понесли повнісіньку миску страв у підворіття. Понго і юнак вже спали, але будити їх не довелося, бо це зробили смачні пахощі. Така вечеря їм і не снилася. Вони ще ніколи не їли з таким задоволенням. О, папи знаються на стравах. І, крім того, їжу приготували не звичайні руки. Навіть Вайрина подруга, теж неабияка куховарка, щиро хвалила її. Коли миску спорожнили, старий тата Раму вирішив віддячити за хліб та сіль і пішов купити кілька пляшок чичі. Напій був ароматний і міцний. Вайрина подруга одразу стала говіркою. Тата

Раму також не мовчав, він розповідав походеньки з часів своєї юності, навіть пунелью Сіму відчув, що і в нього язик став сміливіший і проворніший. Він повагом, спокійно змалював свої блукання.

Сіму збирався пройти лише кілька кварталів. Але будинки були такі гарні, а попереду ще кращі від тих, що лишилися позаду,— і він брів, як сновида. Люди здавалися примарними, паче досить було б торкнутися до них пальцем — і вони неодмінно зникли б. А будинки погойдувалися, немов замки з хмар. Дивовижні фаетони без упряжі шугали вздовж і впоперек, непаче ними їздив сам диявол. Сіму не знав, скільки він пройшов, куди забрів і як йому повернутися назад. Він заблукав, але не зупинявся. Впочі прибився до якоїсь просторої місцини, засадженої деревами та квітами. Довкола були величні галереї з кам'яними колонами і блискучим склом. Як уві сні пройшов тими аротними зводами, час від часу мадаючи то одну, то другу колону і зупиняючись перед чудовими речами, викладеними за отим склом. Благородні дами та пани прогулювалися поміж квітів. Дітвора пустувала довкола. Ну, точнісінько все так, як у небесім раю, про який розповідав тата священик в каплиці асієнди. Сіму сподобалося розгулювати поміж тих благородних людей. Кінець кінцем він присів під однією височенною колоною, на верхівці якої розпростер свої крила кондор. Хотілося їсти. Він страшенно стомився й незабаром заснув. Не прокидався до самого ранку. Вранці знову побрів вулицями. Раптом побачив перед собою монету. Підняв її тремтячою рукою, впевнений, що її послав йому якийсь святий. За ту монету купив собі хліба. Потім його здибали якісь пани, змусили багато працювати, але не заплатили жодного сентаво. Вже вночі він знову набрів на те саме квітуче місце з колонами, але він уже знав, що зветься воно площа Зброї. Було вже пізно. Проходячи галереями, він побачив, що під стіною хропе якийсь голодранець, а неподалік спить горілиць майже гола дитина. Сіму вибрав собі місце поблизу хлопчика, приліг і заснув. Та вночі прокидався дуже часто: його мучив голод. Удосвіта прямо над головою загриміли давони. Сіму змушений був знову податися в мандрю. В надії, що хтось запропонує йому якунебудь роботу, Сіму всідався на розі або стовбичив під магазинами. Від голоду все вертілося перед очима. Десь близько полудня він забрів на вулицю, відмінну від інших,— вузька і погано вибрукувана. Будинки на ній не

такі величні, як на інших вулицях. Він був певний, що потрапив сюди вперше, але через кілька кварталів, на свій превеликий подив, раптом упізнав той самий під'їзд, де полишив свій пончо та інші речі.

XX. ДОБРОЗИЧЛИВА РУКА НЕЗНАЙОМОЇ ЧОЛИ

Протягом тих днів, що Сіму дозволялося перебувати у підворітті, хлопець уважно дослухався до батьківського слова тата Раму. Коли старий понго одбув свій тиждень і вирядився додому, Сіму провів його на прощання аж за околицю міста. Потім цілісінький день перебиврав у пам'яті поради старого. А пізно ввечері, коли, на його думку, не годилося більше залишатися в підворітті, Сіму подався на площу Зброї. Там він ліг спати в одній з галерей.

Через деякий час пунелью почував себе в місті не гірше ніж в асієпді. Він знав майже всі вулиці, особливо в центрі; знав також, на якому розі має стояти по середах і по суботах, щоб дістати роботу, і як поводитись у понеділок, щоб його взяли на будівництво; знав, як поводитись у ті дні, коли заробітків передбачалося мало. Сіму брався за всяку роботу, яку йому пропонували. Він був і носильник, і вантажник, і підсобний робітник у магазині або на каменоломнях чи на будівництві. Він лише ніколи не хотів мати справу з такими паанами, як ті, що обдурили його першого разу. А якщо, бувало, хтось із таких підходив до нього і пропонував роботу, він настовбурчувався, мов кіт, гарчав, як пес і, нарешті, кричав: «Маана!» Часом пани обзивали його недобрим словом, іноді й стусали. Але він стояв непорушний і глухий, мов стіна.

Незабаром Сіму трохи розжився. Рідко видавався такий день, щоб він не заробляв більше, ніж треба було на харчування. Він почав потроху відкладати гроші. В нього був грубошерстий пояс, яким він обмотувався кілька разів. В цьому поясі він зберігав заощаджені гроші.

В галереї на площі спалося йому добре. Ніколи не бракувало сусідів. Декотрі з них — то такі ж подепніки, як і він, інші — звичайні бродяги. Діти — то здебільшого сироти, що жили з продажу газет. Ніхто тут не мав пі до

* Маана — Ілі! (Кечуа)

кого діла. Нікому не спадало на думку зблизитися з кимсь, понижпорити за кимсь чи навіть заговорити. Приходять собі, лягають на своє місце і засипають. А вранці встають і розходяться хто куди. От і все.

Якось увечері біля місця, де спав Сіму, спідів навпочіпки, зіпершись спиною до стіни, якийсь досить дивний чоловік. Він жував коку.

— Добрий вечір...

Між тими, що спали в галереї, не заведено було вітатися. Сіму, здивований, відповів. На цьому й закінчилося їхнє спілкування. Кожний провів ніч так, ніби й не було сусіда. Наступної ночі незнайомий не тільки привітався, а й спитав дещо. Сіму скупко відповів. Третьої ночі незнайомиць підсунувся ближче, запропонував жменю коки і почав розповідати про себе. В його житті неймовірні подвиги перепліталися з сумними невдачами. Він говорив з м'яким акцентом, і слова його були безпосередні, як слова дитини. Сіму відчув симпатію до незнайомця, життя якого багато чим скидалося на його особисте життя. Незнайомця також прив'язували до дерева і шмагали різками. Він також мав наречену, котра так само, як і його Робуста, віддала перевагу залицянням хазяїна...

Новий сусід виявився невичерпним джерелом різних пригод. Щоночі над уважним вухом Сіму жебонів цілий потік всіляких успіхів та поразок, і водночас оповідач старався змалювати себе людиною, народженою виключно для праці. Він умів краще за всіх обходитися з плугом, лопатою, заступом, кайлом. Він був чудовим мірошником, і не знайти муляра, кращого за нього. Але йому не щастить, тому він отак і страждає у місті. І не через те, що не знайде роботи, а тільки через те, що на ньому лежить якесь прокляття чи, може, переслідує його зла доля.

Приятель чомусь деякий час не з'являвся в галереї, а потім неждано-негадано виріс на розі перед Сіму. Він був такий збуджений, наче боявся запізнитися на якесь надзвичайно важливе побачення.

— Я дуже поспішаю, — сказав він, — але помітив тебе і не зміг пройти мимо.

Сіму довідався, що його сусід по пічліжці дістав пристойне житло і педорого. Там живеться йому дуже добре і немає потреби наражатися на всілякі неприємності в отій галереї. Приятель розмахистим кроком подався геть. Сіму подумав, що добре було б і йому дістати таке житло.

Одного разу вночі приятель чекав на Сіму в галереї. Сіму щиро зрадив. Після того як приятель почаствував його цілою жменею коки і розповів кілька нових пригод, він по-дружньому запропонував поділитися з Сіму своїм житлом.

— Грошей з тебе не братиму, бо сам не плачу нічого. Щоправда, приміщення невеличке, але вистачить па двох. І не треба валятися тут, як бродяга, і люди не позиратимуть, як на злодюжку.

Аргументи досить вагомі. Вдячний Сіму, коли проходили повз чичерії, захотів почаствувати приятеля, але той відмовився, бо чича йому шкодить.

«Який чудовий друг трапився мені»,— подумав Сіму.

Дорога була довга. Вони йшли просторим, обсадженим деревами бульваром, йшли скверами, де росли квіти, і, нарешті, вийшли до річки. Перетнули міст і звернули праворуч. На піщаній смужці, відвойованій у ріки, між захисними дамбами і одним рядом дерев, безладною низкою простяглися дивовижні житла. Жодне з них не було вище за людський зріст. На фундаменти з кругляків спиралися криві сучкуваті стовпці, які підтримували дахи з обрізків цибуку, бляхи. Бокові стіни являли собою мішковину, картон і таке інше. Приблизно на середині ряду стояло пристанище нового друга — вузенька халабуда з низьким входом замість дверей, а замість підлоги в ній правив товстий шар соломн. Сіму сподобалося житло. Тут і справді можна спати краще, ніж в галереї. Незважаючи на те, що місяць усередині світить так само ясно, як і надворі, приятель запалив огарок свічки. Одна стіна оселі була з солом'яних перевесел, друга — глинобитна, а решта — самі латки з мішковини та бляхи. Хлопці спали добре. Без блощиць, навіть без бліх, що досить неймовірно для таких місць. Коли Сіму прокинувся вранці, він не знав, як виявити другові свою вдячність. Він запросив його поїсти разом з ним на ринку, але той відмовився, бо на нього ждали знайомі.

«Який незвичайний чоловік»,— це міг натішитися Сіму. А як повернувся з роботи — на нього вже чекали всілякі ласощі. Сіму не доторкнувся ні до чого доти, поки друг не пообіцяв йому, що наступної суботи не відмовиться випити з ним чарку.

В суботу приятель покинув пристанище, як тільки засріло: в нього були невідкладні справи за межами міста. Сіму ждав його цілісінький день, але той повернувся

лише наступного ранку. Вибачився багатослівно, що його, мовляв, затримали справи і, крім того, не відпустили якісь далекі родичі.

Для Сіму настала пора процвітання. Були жнива. Будівельники, вантажники та інший робочий люд подалися в поле. Цілими днями Сіму тільки те й робив, що навантажував та розвантажував цемент, каміння, цукор і таке інше. Він працював поденно і заробляв чимало грошей, але дуже стомлювався і вечорами не міг вислуховувати до кінця свого балакучого приятеля, хоча й радів, що той цікавиться його успіхами і радив відкладати гроші.

— Треба заощаджувати якомога більше, — казав він. — Я так роблю, і те, що зберу за тиждень, кладу потім в банк. Так роблять пани. Я, коли назбираю відповідну суму, куплю собі вдома шматок землі.

— Мені теж хотілося б купити трохи землі, але я ніколи цього не зможу... В моїх краях вся земля належить хазяїну.

— Хазяїни — шахраї. Вони не хочуть визнавати, що земля належить індіанцям...

Приятель знав дивовижні речі. Виявляється, що колись індіанці були господарями землі. А як прийшли пани, то одібрали її. Таким чином господарі стали невільникми, рабами забрид-узурпаторів. Він знав багато дечого про це. Сіму слухав друга, дивувався та все більше захоплювався ним.

Одного разу вранці приятель витяг цілу пачку кредиток.

— Мій заробіток за тиждень, — похвалився він. — Зараз я однесу його в банк. Хочеш, ходім разом, і побачиш, як це робиться. Згодом ти зможеш відносити свої гроші туди.

Сіму не пішов.

Добрі заробітки граплялися й далі. Хлопець витрачав лише дрібняки, а кредитки ховав у поясі. Якось увечері він докірливо сказав другові:

— Годі обіжати мене. Якщо ти в цю суботу відмовишся від мого запрошення на чичу, я піду звідси на постійний двір.

— Ну, хай тебе дідько візьме, буду відвертим. Коли я беруся за чарку, то не випускаю її цілий тиждень. Через те й стримуюсь.

— Не біда. Проп'ємо мій тижневий заробіток, — заспокоїв друга Сіму. — А захочемо, то можна й більше...

Було вже темно, коли зустрілися друзі.

— Ти знаєш місто краще, ніж я,— сказав Сіму.—
Веди в найліпшу чичерію.

Вони довго йшли. І широкими вулицями, і вузькими, і через площу, а потім провулочком... Нарешті приятель зупинився перед яскравим акхалланту. Сіму мовчки зупинився теж.

— Зайдемо,— запропонував друг.

— Зайдемо,— згодився Сіму і пішов першим.

Чичерія була досить простора. На лаві сиділи два ремісники. В одного з них на колінах лежала гітара. Гарненька чоліта розливала чичу з емальованого кухля. Сіму та його супутник несміливо привіталися і сіли в кутку. Вони замовили пляшку чичі. Не встигли хлопці розпити її, як до чичерії вдерлася зграйка випещених юнаків. На них були гарні костюми з тонкого сукна. Чичерія одразу виповнилася галасом. Найзухваліші почали щипати чоліту за щоки та груди.

— Паничі прокляті, чортові виродки! — лаялася вона обурено.

Інші юнаки почали зачіпати ремісників.

«Ну й паничі»,— подумав Сіму. А його супутник шепнув йому на вухо:

— Ці панки — негідники. Вони поб'ють нас, якщо ми востанемося тут.

Сіму поспішив заплатити за чичу, а його приятель тим часом уже був на вулиці. Хлопці пошукали іншу чичерію. Зайшли до такої, де було багато індіанців — чоловіків та жінок. Вмить їх прийняли в своє коло і пили з ними так, як з давніми друзями. Там не розбереш — хто замовляє і хто платить. Зрозуміло тільки одне: всім весело, і в кожного повна склянка в руці. Юна індіанка, схожа на метиску, походжала з підносом і обслуговувала всіх підряд, а кругловида чола без кінця черпала кухлем чичу із великих чанів.

Сіму не довелося замовити жодної пляшки, бо дівчина, яка сиділа поряд, сказала, що тут справляють вава ванью*.

Серед гостей було троє з кенами** і одип з чаранго. Загнали до танцю. Всі танцювали попарно. Навіть Сіму паважився запросити свою сусідку. Після танцю вони розговорилися. Вона була гарпа і привітна. Охоче

* Вава ванью — помилки з нагоди смерті повонародженого (кечуа).

** Кени — індіанські флейти (кечуа).

відповідала на всі його запитання і, в свою чергу, розпитувала його. Юний пупеньо був щасливий. Він розповідав дівчині про свої засніжені гори, про картопляні поля, про все таке рідне, що залишилося так далеко. Дівчина виявляла до його розповіді жвавий інтерес, посміхалася і деколи вставляла й своє слово. Обом трохі захмеліли. Несподівано дівчина встала. Сіму взяв її за руку і посадив на місце. Вона засміялася. Через кілька хвилин підвелася знову, і він знову примусив її сісти. Вона засміялася і цього разу. Сіму захотілося ущипнути її. І він ущипнув.

— Що ти робиш, йокаля? *

Замість відповіді він ущипнув ще дужче. Вони добре розуміли одне одного. Пили ще і танцювали теж. Сіму час від часу не забував ущипнути дівчину. Яке пружне тіло, яке міцне! Він був п'яний, але не переставав пити. Зате перестав щипати. Тоді вона сказала:

— Я живу далеко звідси. Далі за Хайвайку, у тітки й дядька. Якщо хочеш, я можу прийти завтра...

Сіму мовчав. Дівчина раптом вийшла з чичерії, Сіму — за нею. Він ледве тримався на ногах.

Зіпершись на стіпу, вони продовжували бесіду. В голові Сіму все переплуталося, і він висловлював свої думки так, ніби в потемках йшов навіпамацьки. Йому хотілося сказати їй, що в нього немає нікого, що йому потрібна подруга... Та в цю мить, наче розлючений демон, на нього налетів приятель і потяг хлопця за собою. Сіму був безнадійно п'яний. Хитаючись з боку в бік, він не раз гучно падав на землю. А його супутник був майже тверезий, ступав упевнено і підтримував Сіму. Юнак спочатку співав, потім згадував невдячну далеку наречену, підлу Робусту, і заплакав, як дитя. Вилаявся добряче, йому полегшало і, коли вони дійшли до мосту, заспівав знову. А коли приятель допомагав йому влізати в халабуду, він несподівано розридався...

Сіму прокинувся на світанні. Голова тріщала од болю.

«Невже чича була погана?» — подумав він. Потім відчув, що змерз. Дивно. Він звик спати в одязі. Особливо з того часу, що живе у місті. А зараз на ньому немає ні одягу, ні пончо. Лише сорочка та кальсони.

«Напевне, я роздягнувся через те, що був п'яний», — розмірковував хлопець. Покликав свого друга, але той не озвався.

* Йокаля — юний індіанець (*кечуа*).

«Спить, як колода»,— майпула думка. Головний біль доводив до нестями. Ну її голова! Він намацав на голові здоровенну гулю. «Мабуть, я десь на вулиці впав...»

Як тільки добре розвиділося, пуненьо встав. Він не здивувався, коли не побачив друга в халупі, бо ще шйак не міг второпати всього, що сталося з ппм.

Де штани? Де пончо? Де одяг? Хлопець побачив свій пояс, який лежав у кутку, паче обезголовлений змії. Сіму подумав, що все це йому спитьсья, і помацав себе за стегна. Ні, не спитьсья. То її справді його пояс, але без грошей. Мусив зізнатися сам собі, що його пограбовано. Юнак відчув себе ще нещаснішим, ще самотнішим, ніж того дня, коли заблукав у місті. Обікрав приятель, пограбував не тільки гроші, а й увесь одяг. Негідник не залишив йому нічого. Він зостався майже голїї. Нема в чому з'явитися на люди. Нема кого покликати. Він такий самотній, як немовля, покинуте матір'ю серед почі. Підлий друг. Диявол в образі друга. Він, бідолашний, довірливий горянин, потрапив як муха в окріп. Загинуло все. Безповоротно.

Під обід в голові прояснилося і біль трохи вщух. Зате почала мучити спрага. В сусідніх халупах не помітно ніяких ознак життя. Сіму впав у відчай. Він вирішив подивитися, що робитьсья надворі. Коли підняв пояс, під ним знайшов кілька кредиток вартістю в один несо. Пуненьо обмотався поясом і вийшов. Саме в цю мить до найближчої халупи підходила індіанка з однією дитиною на плечах і другою — на руках.

— Хесус, Марія і Хосе! — обурено вигукнула жінка.— Чому тебе носить у такому вигляді? Сказивсья, чи що?

Сіму зваживсья сісти на порозі її житла і розповів про своє нещастя. Його розповідь зовсім не здивувала і не схвилювала жінку.

— А я думала,— сказала вона досить байдуже,— ви спільники, бо той — запеклий злодюга.

— Я сам з пуні і не знаю людей,— захищавсья Сіму.

Індіанка розпалила вогонь і поставила казанок. Старшеньке плакало, бо голодне, а меншеньке не випускало матеріної груді. Індіанка ледь стримувала роздратування.

Спідниця на жінці — латка на латці. Крізь подерту сорочку виділилась виснажена голодом і злиднями шкіра.

З заходом сонця прийшов її чоловік. Він був п'яний. Через плече в нього висіла скручена в жмуток вірówka.

— Чортове зілля! — жінка обляяла його. — Зпову папився!

— За що? За дурняк? — спитав чоловік, похитуючись. — Я нині ще нічого не зробив.

Індіанка стала перед чоловіком, вліпила йому ляпаса і, гірко лаючись, кинулася обмацувати його кишені. В одній вона знайшла кілька кредиток.

— А це що?! П'яниця! Свиня! Негідник! Як ти собі думаєш, що пам їсти?

Чоловік щось промимрив, опустивши плечі, а потім усівся поряд Сіму. Через деякий час він звернув увагу на вбрання хлопця. Воно не обурило його так, як дружину. А коли він почув від хлопця, що сталося, послав кілька прокльонів в адресу негідника.

— А на вигляд ви ніби друзі, — сказав і він. — Ми не раз питали себе, хто з вас спритіший. І однаково боялися обох. Ми знали, що той мастак свого діла... Що ж ти тепер робитимеш? Той негідник залишив тебе, як сліпе щеня. Чим же тобі зарадити? Якби в мене були зайві штани, я б тобі позичив. Але я маю тільки ось оці, що на мені. Що поробиш? Коли б у мене було що їсти, я нагодував би тебе. Та бачиш, яке моє життя. Не маю права навіть випити краплину. Подумай тільки, убиваєшся на роботі, а тебе вдома ще й рідна жінка б'є... Прокляття!.. Отаке собаче життя!..

З усього видно було, що чоловік завівся надовго. Сіму піднявся з місця, щоб піти. Біля сусідніх халупок вешталися мовчазні мешканці, ніби й не помічали нікого. Десь подалі скімлила дитина, а ближче, на купі нечистот, нишпорив коростявий пес.

— Посидь ще, — сказав п'яний сусід. — Коли я приходжу додому, немає з ким і поговорити. А ця баба ні до чого більше не придатна, як тільки вимагати гроші... Ось послухай мене трохи. По тобі видно: ти не знав, з ким зв'язався. Тобі, звичайно, і на думку не спало запитати, чим він займається. Хіба не так? Він, напевне, переконав тебе, що він щедрий і нічого з тебе не візьме. Правда ж?

— Звідки ти все це знав? — здивувався бідолашний. — Може, він тобі розказував?

— Ха-ха-ха!.. Який ти наївний! У кожного шахрая є свій метод. Скажи-но, а чим ти займаєшся?

— Я теж вантажник... Такий, як ти.

— Так-так... Як видно, ще новий, бо не схоже...

— Я працюю також і поденником.

— Тоді ти ніщо. Справжній ваптажник працює тільки ваптажником. Можеш мені вірити!

Жінка подала їсти: кілька картоплинок, змащених воловом лосем. У халупці було всього лише дві череп'яні мисочки та дві дерев'яні ложки. Першу мисочку вона подала чоловікові, другу — старшенькому синові, який аж трусився від голоду. Меншеньке хлоп'я вже спало біля вогню, загорпуге в материну накидку. Сіму попроцався, але цього разу жінка затримала його.

— Знайдеться трохи і для тебе,— сказала вона.

— Я не голодний, мамай...— вибачився юнак, але присів.

Індіанка насипала йому майже стільки, як і чоловікові. Хлоп'я не хотіло віддавати мисочку і слізко просило добавки. Мати віддала йому половину з того, що лишила для себе на дні казанка.

Наступного ранку поспівчувати юнакові прийшли сусіди. Кожний приніс безліч прокльонів тому негідникові, і ніхто не приніс для Сіму хоч які-небудь штани. Якась жінка дала хлібину, інша — склянку чаю. Ввечері поприходили ще люди. Стара бабуся принесла, крім співчутливих слів, ще й тарілку овочевого рагу.

Ще один день провів у заціпенінні сердешний Сіму, валяючись на соломі в халабуді. Жодна світла думка не осяйнула його. На ранок він вирішив, хай буде, що буде, а він мусить вийти в місто. І він вийшов. Понурена голова. Довге і скуйовджене волосся. Брудні кальсони й сорочка. Все те надавало йому такого страшного вигляду, що стрічні сахалися вбік. Боязкі діти втікали, а сміливіші бігли вслід і свистіли. Деякі навіть кидали каміння. Всі думали, що він утік з божевільні.

Пуненьо купив трохи хліба і весь день блукав знайомими вулицями. Ніхто не бажав його послуг. По ньому не схоже було, що він уміє працювати. Він не мав навіть віршовки носильника. Ввечері Сіму знову купив собі хліба та з тим і почвалав назад до свого житла.

Наступного дня він почув слабкість у ногах. В шлунку розгулювала болюча порожнеча. Сонячне світло тьмяніло в очах, але юнак чітко бачив, як кожний стрічний гидливо сторониться його. Обходять навіть собаки. Йому здавалося, що й каміння нехтує ним. В ньому прокипулася ненависть. Він ненавидів людей, ненавидів собак, ненавидів каміппя. Ненавидів світло. Ненавидів самого себе. Люди гнітили його. Власні плечі давили його, спина в

нього боліла, коліпа тремтіли. Йому захотілося спати. Він сів на бровку тротуару і втупився очима в асфальт. Мало не втратив свідомості. Раптом, ніби кризь соп, Сіму почув якийсь голос, що звертався до нього. Віп байдуже звів очі і побачив перед собою незнайому чолу.

— Що ти тут робиш і чого витріщився, немов дурний?! Сіму понурився, наче то й не до нього.

— Куди подівся твоїй одяг?! Що з тобою сталося?!

— А тобі яке діло?— обізвався різко, не підводячи голови. І півголосом додав:— Лізе до мене, ніби вопа моя..

— Погляньте-но на цього бовдура!.. Жди мене завтра тут у цей самий час!

Останні слова він збагнув не одразу. А коли підняв голову, щоб розглядіти чолу, та вже віддалялася легкою ходюю.

— Хто вона, ота настирлива прпчепа? — запитав сам себе вголос і сам відповів: — Якась дурисвітка, папевне...

Пуненьо вирішив не йти на призначене місце. Але грошей не стало, не було за що купити ні хліба, ні коки. Цього рапку він почував себе гірше, ніж будь-коли, і ледве міг ходити. Він побачив безрукого жебрака, котрий випрошував милостиню у панів. Одні кидали йому дрібну монету, а інші одверталися.

«Я ніколи не проситиму,— подумав Сіму.— Краще умру з голоду». Але голод — не свій брат. Він дошкуляв немилосердо, був страшніший за папський батіг. Кому під силу терпіти такого ката?

«Напевне, мені доведеться також простягти руку»,— подумав Сіму, і, щоб не простягати її до першого-ліпшого папа, він поплівся на призначене місце.

Чола довго не з'являлася. Тільки-но Сіму подумав, що вона позбиткувалася над ним, вона прийшла, тримаючи під накидкою великий згорток. Не кажучи й слова, вопа похапцем ткнула йому в руки той згорток і швиденько одійшла, наче боялася, що хтось підглядає за нею. Юнак від подиву аж витріщився і широко роззявив рота. Віп отетерів. Потім тремтячими руками роздер обгортку і не повірив своїм очам. Неймовірно. Він збожеволів. Йому спиться. Але ж ні. Те, що лежить перед ним, те, що він може помацати, те, що він може розглядіти,— справжній костюм, трійка, яку носять пані. Чудовий, майже новий костюм. І це ще не все. У згортку був також хліб і чималий шматок м'яса. В Сіму з радощів закалатало серце.

Йому хотілося тапцювати, бігати, стрибати, як теляті, якому вдалося вирватися із загону на волю.

Костюм був для нього занадто випуканий. Але одягти його він мусить, хоча й па індіанський лад — піджак підкладкою назовпі. А штани він закотив по коліна.

Костюм повернув Сіму колишній успіх: його знову кликали і шофери, і пани. Але він не повернув юнакові втрачений спокій. Жариною пік у грудях негасимий докір: як він поставився до чоли. Він і справді бовдур, як сказала вона. Хто ця чола? Скільки він не думав, ні до чого певного не додумався. Її обличчя, побачене мигцем, він ніяк не міг пригадати. А чого дивуватися? Може, то посланиця неба, ангел або свята в образі чоли? Він не раз чув, як тата священник у своїх проповідях говорив, що сам Ісус Христос іноді являється християнам у людській подобі. В такому разі цей костюм — наслідок явленого чуда. Жарина у грудях запекла ще сильніше. І Сіму вирішив відкласти грошей для меси.

З того дня, як Сіму явилось чудо, його більше не бачили на березі річки. Він волів краще спати знову в галереї на площі. А коли зібрав кілька реалів, найняв куток в коридорі постоялого двору. Адже так колись радив йому тата Раму. В цьому коридорі жили три-чотири індіанки, які торгували каньясо*. Їхні чоловіки привозили напій в бурдюках з родючої долини Міске, а решту клопоту брали на себе жіпки. Клієнтів на каньясо не бракувало. Майже цілий день водовози, м'ясники, муляри, носильники, сидячи навшпиньки попід стінами, пили його з маленьких бляшаних кухликів і розмовляли на все горло. Інколи зчинялися бійки. Тоді з'являлася хазяйка постоялого двору і дебелим дрюком виганяла їх на вулицю.

Сіму також захотілося випити трохи. Дома, в асієнді, хазяїн, бувало, на великі свята частував колонів каньясом. Зараз Сіму теж не від того, щоб випити, але ніяк не міг насмілитися. На нього вже довгенько поглядає підбадьорливо одна з продавщиць. Нарешті вона підійшла до нього в куток і почастивала повним кухликком. Сіму пив не поспішаючи. Напій був міцний і дуже смачний. Хлопець подякував за частування і замовив ще один кухлик за гроші. Наступної ночі випив ще один. А незабаром він не міг заснути без пекучого присмаку папою. Вечорами

* Каньясо — горілка з цукрової тростини (исп.).

пив із завсідниками доти, поки сп'яніє. Бувало, що й вранці замість маїсової каші вживав каньясо. І тоді справа мучила його цілий день. До каньясо він почав додавати ще й чичу. Згодом каньясо та чича замінили йому воду, а іноді й харч. Одна тільки кока утвердилася в своїх правах. Сіму напивався з самого ранку, і заробітки почали зменшуватися з кожним днем. На кінець тижня в нього не залишалось грошей, щоб оплатити за куток, і хазяйка нічліжки, кленучи його на чім світ, викидала на вулицю. Там він проводив погану неділю і ще гірший понеділок, бо мусив економити гроші доти, поки зможе заспокоїти хазяйку постоялого двору.

Іноді від каньясо Сіму робився сентиментальним, тоді він починав згадувати свою Робусту, оту зрадливу наречену. Якби не проклятий син хазяїна, вони могли б досі вже стати чоловіком та жінкою. Вона така гарпа. А він лише один раз... Тепер він занадто далеко від рідних місць і такий самотній. Йому потрібна жінка. Іноді він навіть уві сні бачить Робусту.

На кухні постоялого двору працювала молоденька індіанка. Спочатку вона здалася Сіму зовсім непривабливою: некрасива, та ще й з кумедними звичками,— щоранку вмивається і лише те й робить, що обтрушує свою спідницю. Але через те, що він бачив її щоденно, чи, може, й тому, що поблизу не було молодих жінок, юнак почав дивитися на неї по-іншому. Інколи він тепер позирає на неї небайдужими очима, однак дівчина, здавалося, того не помічала. Одного разу, коли пуненьо ввечері хлебнув чимало каньясо, він твердо вирішив: «Оця якраз для мене». А на ранок взяв сигарету поміж пальців і зайшов до кухні.

— Дівчино, чи не даси мені трохи вогню? — сказав він двозначно.

— Скільки завгодно,— пробурмотіла вона і вказала рукою на плиту.

Сіму припалив сигарету і пішов. Але став заходити до кухні не тільки вранці, а й увечері. І вже не по вогник, а просто присідав навпочіпки перед нею і заводив розмову.

В одну з ночей Сіму зважився. На небі не було ані зірочки. З хвилини на хвилину міг піти дощ. Хлопець без перешкод дістався до кухні. Намацавши постіль індіанки, вже ладнався лягти поряд, як дівчина, немов зацьв, вискочила надвір і заверещала:

— Сеньорай!.. Сеньорай!.. Вантажник!.. Він хотів мене згвалтувати!.. Вантажник...

Вибігла хазяйка в самій лише пічній сорочці, зате з лемакою в руках. Сіму так розгубився, що не встиг зпикнути своєчасно, і опинився на вулиці з побитою спиною та гульями на голові. В довершення його біди ще й полив дощ.

Так Сіму зрікся постійного двору. Про житло над річкою не хотілося й думати. Галерея на площі здавалася вручнішою і безпечнішою.

Важко було Сіму звикнути до каньясо в шинках: розведений водою, дорогий і гідкий. Двічі підряд в одному місці його пити не станеш. Якось до Сіму підсів старий вантажник, від якого тхнуло міцним напоєм. У Сіму від спраги аж зашкребло в горлі.

— Де можна випити доброго каньясо, тата?

— Я п'ю в «Ель Росаріо».

Сіму не знав цього шинку, але співчутливий старий не забарився провести туди хлопця. Каньясо виявився там дійсно-таки добрим, не гіршим від того, що продавали в постійнім дворі. Обидва пили з задоволенням. Розмовляли. Виливали душу. А коли в шинку замкнули двері, приятелі не пішли далеко, вони м'яко опустилися на тротуар і проспали там всю ніч.

Так пуненьо став завсідником шинків. Вранці працювалося йому вкрай погано, якщо не вип'є чарку-другу. Після обіду як не зачепиться де-небудь за акхаланту, то обов'язково попрямує до шинку з каньясо. Заощаджувати? Нащо? Для злодіїв? Нізачо в світі!

Кволий, у поганому настрої типяється пуненьо вулицями міста. Іноді працює заради того, аби випити. А вип'є — шукає відлюдне місце і лягає на осонні. Мабуть, уподобав хлопець таке життя: підійде хто-небудь до нього і запропонує роботу — він підніметься неохоче, а якщо платня не влаштує, гарикне невдоволено і простягнеться знову. Взагалі краще було б, якби його ніхто й ніколи не чіпав.

XXI. ЧОЛИНА БІДА І ВДЯЧНЕ СЕРЦЕ ПУНЕНЬО

Одного разу Сіму разом з двома вантажниками, такими ж марнотратами, як і сам, пиячив до глибокої ночі. Прокинувшись, він відчув себе паче побитим. Вранішнє

сонце пестило ніжно й ласкаво. Яке блаженство! Сьогодні Сіму, напевне, ні за які гроші не встане. Раптом його блаженство порушив немічний жіночий стогін. Згодом стогін повторився, пробиваючись крізь паростаючий шум голосів. Та Сіму ніколи не був занадто цікавий, а тим більше зараз, коли сонце таке любе. Стогін частішав, і шум ставав виразніший. Ясно чути, як жінки кричать павперемії:

— В лікарню, в лікарню треба!— А ще якась жінка бідкалася:

— І жодного чоловіка поблизу!..— Інший голос загукав зовсім близько:

— Оп, гляньте, є!

— Геї, ледащо! — звернулася якась чола до Сіму і схилилася над ним.— Чого вивернувся, ніби ящїрка на сонці? Тут помирає бідна жінка. Встань, колодо!

Сіму не хотїлося навіть поворухнутися, але чола так енергійно шарпала його за руку, що йому довелося встати.

— Тож не годиться, щоб вона, бідолашна, вмерла отут,— соромила жінка, тягнучи Сіму до натовпу.— Ти молодий і сильний, зможеш її понести! Вона каже, що в неї пікого немає!..

Молода, дуже гарно одягнена чола, довкола якої юрмилися жінки, стогнала і корчилася від болю. Сіму бликнув на її живіт і одразу збагнув, про що йдеться. А коли перевів погляд на страдницьке обличчя, остовпів. Та це ж вона, та сама чола, що прикрила його паготу в найтяжчі для нього дні! Він упав перед нею навколїшки і тільки зміг пробурмотіти:

— Ніняй!.. Ніняй!.. *

— Не марнуй часу! — крикнула одна з жінок.

— Та підними ж її! — звелїла інша.

— Неси в пологовий будинок! — підказала третя.

Сіму почував себе так, наче мав нести святу, і, можливо, через те й розгубився. Довелося жінкам підняти юпу чолу і покласти йому на спину. Міцно вчепившись за краї чолиної накидки, Сіму понїс свою ношу. Бідолашна була важка. Іноді в неї з грудей виривався пелюдський крик, і все її тіло пересмикалося від болю. Хекаючи, мов собака, Сіму мчав щодуху. Піт заливав очі. Сили зраджували йому. Ноги підкошувалися. Руки німили. Ще ніколи

* Ніняй! — Сеньйорітоцько! (Кечуа)

Йому не доводилося так папружуватися. Проте він був щасливий і готовий для своєї благодійниці зробити набагато більше.

Цілий день Сіму думав про чолу. Вона допомогла йому в найскрутнішу годину, а тепер він мав пагоду віддячити їй. Він дуже зобов'язаний їй. Але що зробити для неї? Може, у сердешної немає грошей?..

Вечері того дня Сіму таки не стримався і випив склянку капьясо. Одну-однісіньку. Думками він весь час був біля чоли. Зараз, саме зараз він мусить виявити свою вдячність і шану. Несподівано юнак згадав світлий і чіткий образ: там, у підворітті, де йому дали пристановище, коли він уперше прийшов до міста, він познайомився з милою, добросердою куховаркою. Це вона майже щоночі приносила поїсти. Все те здавалося йому дуже далеким, давнім. Він з упевненістю міг би сказати, що відтоді минули вже роки. Так, роки, бо місто накладає на всіх жителів свою важку і глибоку печатку. Це вона, та куховарка, і є та добродійка, яка так несподівано подарувала йому костюм. Це вона, та сама куховарка, котру він тепер одніс на своїх плечах до лікарні. Цілу ніч її образ невідступно стояв у нього перед очима... Він спав дуже мало і, підхопившись раніше, ніж звичайно, подався на заробітки. Без чарки каньясо. Хлопцеві пощастило: більшість клієнтів щедро платили за послуги. Сіму видалося, що сьогодні працював мало і тому ввечері пішов ще й на вокзал. Там, він добре знав, завжди знайдеться робота. Протягом наступного дня він працював з однією-єдиною метою — заробити якомога більше для своєї благодійниці.

Після довгих роздумів про те, що подарувати чолі, Сіму вирішив купити кошук фруктів. Окрилений щастям, він попрямував у пологовий будинок. Але насуплена воротарка непривітно гримнула на нього:

— Чого тобі треба ти, брудний йокаль?

Сіму сторопіло зупинився і, не знаючи, що сказати, промимрив:

— Я... Я при... прийшов... поглянути... мою... мою ха... хазяйку...

— Яка ще в тебе хазяйка тут? Ану марш! — І вона вже хотіла перед самим його носом грюкнути дверима.

Та перш ніж двері встигли зачинитися, його раптом осяйнула думка:

— Хвилиночку, сеньйорай... — і, помітивши, що воротарка подивилася дещо привітніше, він додав: — Хазяйка

послала мене,— і показав жестом на кошик.— Це для її куховарки.

Таким чином Сіму вдалося зайти до лікарні. Вже на порозі його раптом пойняла незвична соромливість, і він прикипів до місця. Серце молотом забухало в грудях. Краще б він утік оце зараз. І таки втік би, якби його не затримав голос його благодійниці. Вона лежала навпроти дверей на білому-пребілому ліжку, що стояло серед багатьох таких самих ліжок. Лице в чоли було бліде, очі потьмянілі. А голос — сповнений смутку.

— Ти дивився на мене так довго...— прошептала вона, коли Сіму підступив до її ліжка.— Я подумала, ти не впізнаєш мене.

Пунельо не знав, що сказати. Після довгих хвилин мовчання вона промовила:

— Я трохи не вмерла... На щастя, мене сюди вчасно припесли. Кажали, ще трохи — і я вмерла б...— її очі виповнилися сльозами.

Даремно юнак шукав утішного слова — в голові все переплуталося.

— А ти як сюди втравив? — запитала молода жінка.— Хто тобі сказав, що я тут?

— Я... ніяк...— затинаючись, пробував пояснити хлопець.— Я... тоді на плечах... сюди...

По блідому обличчю молодої жінки ковзнуло здивування.

— В тебе дуже добре серце,— зітхнула вона.

Юнак мовчки поставив кошик у головах і, вирішивши, що вже пора йти, попрощався. А коли вийшов на вулицю, згадав про гроші. Для неї заробив і не віддав. Як він міг про це забути? Можливо, цим хоч трохи порадував би її. До кінця дня згадка про це давила його тяжче за оті важкі речі, які він безупинно таскав. Сіму втішав себе думкою, що завтра понесе їй більшу суму.

І от він знову стоїть на порозі палати, і знову така ж сором'язливість скувала його. Але цього разу голос молодої жінки підоспів на допомогу швидше, ніж минулого разу. Як видно, вона охоче поговорила б із Сіму, але той стояв і тільки мовчки дивився на неї. Хлопець боровся сам з собою і, нарешті подолавши скованість, мовив:

— Скажи, тобі чого-небудь треба?..

Тепер жінка не могла проронити жодного слова. Натомість по щоках покотилися сльози. Пунельо сунув їй під подушку жменю кредиток і пішов мовчки, не оглядаю-

чись. Звідки йому знати, що від зворушення вона заридала.

Не минуло дня, щоб Сіму не відвідав своєї благодійниці. То принесе фрукти, то які-небудь ласощі. А одного разу приніс навіть пелюшки та сповивачі для немовляти. І найдивніше було те, що він не соромився більше, коли стояв перед нею. Він розмовляв так невимушено, що й сам не йп'яв тому віри. Якось він прийшов уранці. Юна жінка сиділа в ліжку і груддю годувала дитину. Вона зустріла хлопця не так радо, як завжди, і, опустивши очі, майже нічого не говорила.

Сіму боязко запитав:

— Що з тобою, піняй?..

Замість відповіді вона заплакала.

— Скажи, чого плачеш?

Вона нічого не сказала, і він більше не питав. Коли молода жінка трохи заспокоїлася, вона заговорила, точніше, пояснила: лікар сьогодні сказав, що пора покидати цей будинок. Завтра в першій половині дня вона мусить піти звідси.

— Куди?.. Куди?..— знову захлипала жінка.

Вона вважала себе пропацією. Ніколи на її долю не випадало стільки біди одразу. В неї немає тут нікого. Немає на прожиття грошей. Що буде з нею? В місті ніхто не наймає жінку з немовлям.

— Не бійся, піняй,— рішуче сказав Сіму.— Я заберу тебе в своє житло,— вирвалося в нього так, піби він і справді мав свою хатину. Сіму відчув, що в цю мить у нього з-під ніг виковзнула земля. Згоряючи від сорому, він вийшов із палати.

Як безглуздо він повівся! В яку халепу вліз!

Не можна було марнувати жодної хвилини. Сіму подався до річки. Халупа, де він спав колись, була зайпята, як і всі інші. Одна добросерда бабуся сказала, що інколи підходяще пристанище вдасться знайти в Ель Ачо. Він поспішив туди.

Ель Ачо — це колишня арена для кориди, що на горі Сан-Себастьяна. Любителі кориди настільки перевелися, що арену покинули напризволяще. Кажуть, що на початку цього століття вона була місцем побачення закоханих бідняків. Потім стала пристановищем всіляких темних суб'єктів. І кінець кінцем її відвоювали собі сім'ї індіанців, які поселилися в пішах під лавами. Та Сіму байдуже до історії арени. Головне, йому пощастило: він

знайшов чудову нішу. Пуненьо позичив невелику сокиру, спустився на другій бік гори і там нарубав віття ріжкового дерева. Припіс у свою пішу добрячу в'язанку того віття, замінив глини і заліпив усі щілини, щоб не заводилися блощиці, замів долівку, а потім віттям заставив вхід до піші. Це мало означати, що тут уже є хазяїн. Після цього спустився у місто. Надвечір він повернувся з купою посуду та продуктів. Потім припіс чималій оберемок соломи для постелі. Ніч провів у повому житлі, яким був дуже задоволений. Можливо, воно сподобається також і його благодійниці, адже вона знає, що він бідний, як жебрак.

Зі сходом сонця Сіму вже сидів навпочіпки під стіною, що навпроти лікарні. Він жував лист за листом незаміпної коки,— чудове заняття для гартування терпіння. Од-пак він відчув, що прийшов дуже завчасно. Довелося довго чекати.

Нарешті двері відчинилися.

Вона вийшла, готова в дорогу. Сіму відчув таку саму сором'язність, як і першого дня. Але молода жінка ступила крок уперед і коротко, ледь чутно сказала:

— Ходім.

Вони йшли мовчки. Молода жінка упевнено прямувала за шим вулицями міста, пеначе знала, куди йде. Ніякої цікавості. Ніяких запитань. Повна довіри. Перетнули площу Сан-Себастьяна і попростували до підніжжя гори.

Вона ступила в пішу, ніби в отчий дім. Поклала сина на солому і почала милуватися речами, які придбав Сіму.

— Тут можна добре варити,— сказала захоплено, сідаючи біля дитини.

— Так, мамай, я...

— Ти? Ні...— перебила вона.— Це вже мій обов'язок.

— Але ж ти ще...

— Нічого. На асієнді, де я народилася, жінки варили і прали через годину після родів.

Сіму згадав, що і в його селі такий самий звичай. Вона має рацію. Але йому хотілося виявити свою вдячність і повагу не тільки тим, що приготує страву, а й тим, що він послужить їй. Так, прислужитися їй було його бажанням. Поки Сіму ще тільки розмірковував, вона вже поралася біля горщиків та продуктів.

— У нас немає води,— сказала вона, підхопивши глек.

Сіму одібрав у неї глек. По воду треба було спускатися аж до площі.

Нашвидкуруч вона спорудила біля входу кабицю і наставила варити, а Сіму тим часом пішов на заробітки. Коли він повернувся з кількома монетами, страва була готова. Юнак не міг пахвалитись обідом ще довго після того, як все вже поїли. Аби не мовчати, вона заповшила, що в них у селі є значно кращі куховарки. Сіму хотів заперечити, але вмить замовк: краще не перечити своїй благодійниці.

Після обіду він знову пішов до міста і повернувся пізно ввечері. Він не стільки заробив, як стомився і зголоднів. Всього лиш кілька дрібних монет подзенькували у кишені. Але все згладилося апетитним лохру*, з яким молода жінка чекала на нього.

— Такої страви не одержиш і в таверні,— сказав щиро вдоволений Сіму.

Вона нічого не відповіла. Юнак не знав, про що б говорити далі. Подолавши втому, він пішов по чичу, бо хотілося віддячити за смачну їжу. Вони пили з однієї пляшки. Сіму став радісним і балакучим. Так багато хотілося розповісти, і не менше — взнати. Він не пригадує, щоб хоч коли-небудь говорив так плинно і з таким задоволенням.

Непомітно настала ніч. Жінка запалила гніт у черешку. Сіму хотів звернутися до неї і раптом спохопився, що не знає її імені.

— Тобі відоме моє ім'я... Ти називала мене ще там, у підворотті. А я не знаю, як тебе називати...

Вона засміялася.

— Скажи мені зараз.

Вона знову засміялась і назвалася.

— Вайра... Вайра...— повторював юнак.— Звучить так гарно...

Наступила пора спати. Вайра лягла на соломі поряд з дитиною, в кутку. Сіму згорнувся калачиком біля входу.

Дитина часто плакала і перебивала матері сон. Сіму вирішив приладнати колиску. На заощаджені гроші купив кілька джутових мішків, а також кілька ліктів вірвовки. Потім з цього він зробив дуже зручну колиску і підвісив її у кутку. Згодом роздобув ще кілька полотняних мішків з-під цементу. Вайра зшила їх докупи і застелила ними, замість простирадла, солону.

* Лохру — овочеve рагу з м'ясом (кечуа).

Мешканці Ель Ачо не уникали одне одного, як старожили халупок на березі річки. Навпаки, після вечері ходили одне до одного в гості і правили теревені аж до пізньої ночі. Щоправда, всі дотримувалися мовчазної згоди: ніколи не копирсалися в чужому особистому житті. Всі поводитися між собою так, ніби знайомі з давніх-давен і все життя прожили разом.

Та не вважаючи ні на що, жити тут Сіму не подобалося. Ніша була вузька, і щоразу їх підмивало, як тільки йшов дощ. Віп вважав, що для Вайри він не зробив того, на що вона заслуговує. Тим паче, що зараз він заробляв непогано і з часом, можливо, зароблятиме ще більше. Так у нього виникла думка найняти кімнату на околиці міста. Там Вайра була б спокійнішою і стомлювалася б значно менше. А вона вважала такий задум безглуздом. Хоча й не змогла примусити його відмовитися від пошуків кімнати. Сіму знайшов декілька кімнат і таких гарних, ніби спеціально для неї. Однак оплата виявилася занадто висока. Якщо платити стільки за одне лише житло, то за що ж тоді харчуватися? Сіму оббігав усе передмістя, але нічого підходящого не вибрав. Зрештою, довелося зупинити свій вибір на сарайчику, приліпленому до хліва. Сіму дав завдаток на місяць уперед і з цією новиною повернувся додому. Вайра не дуже зраділа тій новині. Вона висловила цілу низку відмовок, і обоє ледве не посварилися.

— Сходи хоча б подивитися! — наполягав Сіму. — Місцина хороша, є й колодязь.

Як і слід було сподіватися, Вайра забракувала приміщення. Дах, мовляв, протікає, стіни кишать блощицями. Долівка грузька. А в колодязі замість води один тільки мул...

— В Ель Ачо краще, — сказала категорично Вайра і пішла до хазяїна забрати гроші.

Щоб не упустити квартирантів, хазяїн хотів поступитися ціною. Сіму одразу пристав на це, але Вайра заявила, що помешкання годиться хіба що для свиней, та й то не в дощову погоду.

— Врешті-решт, хто у вас командує, — обурився хазяїн, — чоловік чи жінка?

Вайра опустила очі, а Сіму, не вагаючись, відповів:

— Я цілком згоден з нею...

Хазяїн змушений був повернути гроші.

Вже на вулиці між Вайрою і Сіму спалахнула супе-

речка. Завдаток хазяїн повернув їй. Вона хотіла віддати ці гроші Сіму, а він не хотів брати їх.

— Захочай у себе.

— Вони не мої.

— Прошу тебе, візьми.

— А я тобі сказала, що не візьму.

— Все те, що я заробляю,— все твоє.

— Нахаба,— накинулася вона на нього.— Що ти хочеш цим сказати?!

Сіму замовк. Йому було шкода, що так розсердив Вайру. Вона ткнула йому гроші й швидко пішла геть. В Сіму зникло бажання працювати; він так необачно образив її. Він не хотів тим нічого сказати. Напевне, вона зараз покине його, а він і віддячити не встиг як слід. Він вирішив напиться за ці прокляті гроші в «Ель Росаріо». Але не зміг. Від кап'ясо вогнем пекло в горлі. Сіму сів біля порога шинку і просидів там кілька годин, не відгукуючись ні на чий поклик. Коли стемніло, він піднявся і пішов до свого житла. Здивуванню Сіму не було меж, коли він побачив, що Вайра чекає на нього з вечерею.

Для Сіму знову настали чудові дні. Він почав навіть відкладати гроші. Вайра, як була, так і залишилася для нього благодійницею. Він почував себе зобов'язаним їй. Крім того, вона не така, як інші жінки. В усьому не така — і серцем, і звичками, і думками. Виняткова жінка, просто господиня. Вона варта того, щоб боготворити її.

У неділю Вайра запропонувала прогулятися до річки. В цю пору всі ходили туди. Там можна поспати білизну краще, ніж деінде. До того ж і всі дитячі речі вже забруднилися.

— Я не можу піти,— відмовився Сіму.

— А я тільки заради тебе і йду. Треба, щоб ти там скупався.

— Ні. Я не піду.

— Чому «ні»? Хочеш і далі ходити отакий брудний?

— Хочу. Мені так подобається...

В цю ж мить Сіму пошкодував, що так пагубив, і примирливо пробурмотів:

— Ну, гаразд. Нехай буде по-твоєму.

Ріка в той день являла собою відрадне видовище. Куди не глянь, повсюди на березі тисячі жінок, чоловіків і дітей. Одні хлюпочуться у воді, інші перуть білизну. До того ж ще й сонце світить так, як воно може світити лише недільного дня і лише на річці. Все подобалося

юнакові, тільки одна думка про купання псувала йому настрій. Надаремне Вайра старалась умовити його. Кінець кішцем вона пішла у воду без нього. Саме в цю мить якийсь забіяка проходив повз Сіму і жартома штовхнув юнака так, що той втратив рівновагу і полетів у річку. Ще ніколи в житті Сіму так не лякався. Коли він вийшов із тої страхітливої води, нападник і всі, що стояли довкола, все ще реготали. Вайра почала стягати з нього піджак.

— Інколи,— сказала вона,— непогано скупатися і в одязі.

Сіму злякано дивився на неї широко розплющеними очима і тремтячими руками намагався розстебнути сорочку.

— В такому разі я зможу водночас випрати костюм та сорочку,— не вгавала Вайра.— Бо вони вже аж просять-ся у воду.

Хоч-не-хоч довелося хлопцеві просидіти у воді, поки висох одяг. Сіму проклинав розбишаку, якого вже й слід прохолов, і дуже шкодував, що не zostався вдома. «Поплівся, наче покірний осел, слідом,— дорікав себе юнак.— Але такого більше зі мною не станеться».

Коли він вийшов із води і вбрався у все чисте, що приємно, свіжо пахтіло милом, зрозумів: річка — діло непогане. Прохолодна тіль прибережних терезінь і повний кошук в'яленого м'яса, яке Вайра прихопила з собою, доповнили гарний настрій Сіму. Потім він ще довго-довго вгадував своє перше знайомство з водою. Йому запам'яталося дивне, не знане доти відчуття, насамперед той кусючий холод, який мало-помалу переходив у блаженне тепло. Зрозуміло, що він висловлювався своїми кострубатими словами і незграбними жестами, але головне, що саме це він хотів сказати. На закінчення своєї розповіді він завжди додавав:

— У неділю обов'язково підемо до річки.

Минула тепла пора року. Вже не дощило, зате ночами почав надокучати холод. Вайра, зрештою, погодилася зберігати в своєму кісеті гроші, які відклав Сіму. А коли їх назбиралося чимало, вона вирішила купити вовни і виткати для нього пончо. Правду кажучи, вона ще ніколи не ткала по-справжньому. Хоча в горах, як пасла отару своїх батьків, робила праці та поясн і в тому не мала собі рівних. Вдома, бувало, частенько залюбки стояла біля верстата, коли ткала мати. А вийде мати надвір,

Вайра пробувала і сама запустити човника і проткати кілька рядків основи. То чому б і зараз, коли Сіму так треба пончо, не випробувати своє вміння.

— Я хочу виткати тобі пончо,— сказала вона одного вечора, підраховуючи гроші.— Завтра куплю вовни і прядку.

— Вовна зараз дорога,— заперечив Сіму.— Не вистачить грошей.

Сіму мав рацію, і Вайра не могла не згодитися з ним. Справді-таки, вовна занадто дорога. Але вона сказала:

— Нічого, якось та буде. Пончо — то не маєток.

Настала справжня зима, холод не знав пощади, а в них не було чим затулити вхід до ніші. Сусіди захищалися дошками або старою бляхою, тому в їхніх житлах вітер гарчав за порогом. А Сіму не зміг роздобути ні бляхи, ні дощок.

Одного разу він з'явився додому в супроводі якогось дивного торговця, котрий піс під рукою згорнуту повстяну ковдру. На вигляд той чоловік не викликав у Вайри ніякого довір'я. Він весь час сторожко озирався довкола, піби сполоханий птах. Ступивши через поріг, він одразу ж безцеремонно розкинув на долівці свої товар і заходився розхвалювати його на всі лади.

— Нам необхідна ковдра,— сказав Сіму.— І мені здається, що ця нам підійде.

— Може, вона крадена? — засумнівалася Вайра.

Незнайомиць почав присягатися і запевняти, що він — кришталево чесний. Аби стримати потік красномовних запевнень, Вайра звернулася до Сіму:

— Скільки він править?

— Я запросив двісті болівійських, сеньйоро,— поспішив з відповіддю торговець.— Ваш чоловік пропонує мені сто п'ятдесят.

— Ти що, жартуєш? — витріщилася вона до Сіму,— Це ж лахманина. Ти збираєшся платити стільки за отаке ганчір'я! На ринку є кращі і майже задарма.

— А скільки ви даєте? Я, власне, зараз у скруті...

Вайра запропонувала половину з того, що давав Сіму. Незнайомиць образився. Почався довгий торг. І кінець кінцем зійшлися на восьмидесяти болівійських, бо Вайра заявила, що це всі гроші, які вони мають взагалі.

— Ми зробили добру покупку,— сказала Вайра, коли чоловік пішов.— Ковдра майже нова, і ти добре зробив, що привів до мене того злодюжку.

Щасливий Сіму посміхнувся.

Як тільки полягали спати, він зауважив:

— Ковдру ми купили для тебе,— і подав її Вайрі.

— Ні, тобі вона потрібніша. На мені дві спідниці, та ще й накидка. Мені не холодно.

— Тоді візьми її для дитини. Хлопчиківі потрібне тепло, і тобі теж... заради молока. Моя мати завжди казала: «Коли жінка перемерзає, в неї зникає молоко».

— Хлопчик уже великий. Незабаром йому буде вісім місяців, і, крім того, в мене достатньо молока.

Якусь мить Сіму вагався. Він не раз зарікався, що не буде перечити їй. Вайра — жінка запальна. Однак зараз як він може залишити собі ковдру, коли дитя покашлює? А якщо воно в них захворіє?

— Заради сина, мамай. Заради сина.— І обережно поклав ковдру біля Вайриних ніг. Вона підхопила її й кинула йому просто в обличчя, крикучи злостиво:

— Я знати не хочу твоєї ковдри! Дай мені спокій! — а сама лягла в кутку, задихаючись від незборимої люті.

Можливо, Сіму не до кінця зрозумів цей спалах, але він мимовільно підвівся і, ніби за чийсь велінням, підійшов до неї і ліг поряд, накривши себе і її ковдрою. На превеликий подив юнака, Вайра не поворухнулася й нічого не сказала. Минуло кілька стомливих хвилин. Сіму лежав нерухомо на спині. Він боявся, що вона обуриться. Але Вайра, ніби нічого й не сталося, повернулася до нього...

У ставленні Сіму до Вайри нічого не змінилося, тільки почуття стали значно глибшими. Раніше він був переповнений майже релігійного благоговіння і схилився перед нею, наче перед божеством. Він почував себе, як раб перед повелителькою. Адже вона одягалася так гарно, розмовляла так благородно, поводитися так вишукано, що він мимоволі переймався до неї почуттям покори й шаноби. Він переконано вірив, що вона послана йому провидінням. І от тепер він володіє нею; вона — невичерпне джерело добра і розуму, неоцінений скарб — належить йому, тільки йому.

Вайра змінилася неспівзвучно. Куди й поділися похмурість, замисленість. Вона сміялася, співала, жартувала, була радісна ціліспільний день і щебетала, мов пташка.

— Мені треба з тобою поговорити,— сказала вона однієї ночі.

Сіму насторожився.

Власне, тривожитися не було чого, бо вона просто хотіла дещо розповісти йому з свого життя, їй хотілося, щоб її друг знав усе. Вайра одним подихом розповіла йому про себе, починаючи з тих років, коли вона ще пошла в горах овець і аж до того дня, як її віднесли у пологовий будинок. Сіму слухав мовчки. Важко йому було збагнути, як то може стільки нещастя звалитися на одне-єдине життя, таке ніжне, таке благодорне. Він також зазнав чимало горя, але того ніяк не зрівняти з муками цієї юної жінки.

— Тепер ти знаєш про мене все, як є,— приречено вимовила Вайра.— Знаєш, яка жінка з тобою поряд. Якщо я тебе не влаштовую, я можу піти.

— Ти, Вайро, та жінка, що мені потрібна. Знаєш, як я жив до того ранку, коли одніс тебе в лікарню? — І він розповів про себе.

Життя в нього не дуже цікаве. Дитинство було гірке. Підлітком гнув спину на картопляному полі в хазяїв. Юність затьмарила чорна невдячність Робусти, котра спокусилася на розбещені ласки хазяїна. Однак не варто копирсатися в тому, що вже призабуто.

— О ні,— сказала Вайра.— Я хочу знати про тебе все. Знати не лише таким, яким ти є, а й таким, яким ти був.

Без особливого натхнення Сіму продовжив свою розповідь. Йому здавалося, Вайра слухає дещо поблажливо. Коли дійшов до того дня, як тинявся вулицями, одягнений лише в пижню білизну, затпуюся на слові. І тільки по паузі додав:

— Я дуже багато думав про костюм, котрий ти мені дала, і ніяк не міг зрозуміти, яким чином вдалося тобі роздобути його з сьогодні на завтра. Я вважав, що це чудо господнє. А потім сам не знаю чому, завжди боявся запитати в тебе про нього.

— Це було дуже просто. Вранці, коли я йшла на ринок, побачила тебе в такому вигляді, що аж шкода стало. Мій хазяїн на той час був уже у вигнанні, а його костюми — їх у нього багато — вже точила в шафі міль. Я подумала, якщо в нього на один костюм стане менше, то йому невелика біда, а для тебе — то порятунок. Він має змогу замовити собі костюмів стільки, скільки захоче, а ти — ні. Ну, то я взяла один і принесла тобі. Хазяїн був у засланні, а хазяїніці якомсь спало на думку переглянути, як зберігається одяг. Вона одразу ж помітила, що в шафі бракує костюма. І оскільки я сказала, що винна,

вона одразу ж вигнала мене, а мій одяг, гроші і допечку затримала. Я певна, що хазяїн цього не зробив би. Він ставився до бідних зовсім інакше. За ці дні я пережила дуже багато труднощів. В мосму становищі, безперечно, влаштуватися на роботу неможливо. Того ранку, що я збиралася продати на вулиці свою пакидку і купити чого-небудь поїсти, мене схопили перейми...

Юнак мовчки обняв її.

Незабаром Вайра дійшла висповку, що вони не можуть вічно жити в цій дірці і не можуть жити тільки з рук її чоловіка. Сіму повертався щовечора дуже стомлений, а зароблених грошей вистачало ненадовго. Вона намагалася економно витратити на їжу, старалася дещо відкладати, щоб потім можна було подбати про краще житло, чи принаймні купити найнеобхідніші речі. Адже Сіму не мав ні попчо, ні сандалій, ні капелюха. У них па сім'ю був один-єдиний глек, та й то малуватий, один-однісінький казанок, дві тарілки і жодної ложки. Вайра купила другий глек, купила казанок, купила сандалі, купила капелюх — от і всі гроші.

Якось Вайра довідалася, що в Каракоті цибуля, картопля та кабачки дещо дешевші, ніж па ринку. Вона познайомилася там з людьми, що займалися дрібною, але дуже жвавою торгівлею. Ця торгівля полягала в тому, що рано-вранці овочі скуповували оптом, а протягом дня продавали вроздріб з деяким надвишком. Зрозуміло, що і для купівлі, і для продажу треба було мати хист. Вайра після довгих роздумів зважилася на відкладені гроші спробувати своє щастя. Найбільше її вабив перепродаж картоплі. Сні не був їй в тому перешкодою. Так само, як і всі інші матері-індіанки, вона посіла його в хустці за плечима.

Багато закупити Вайра не могла — купівельна спроможність була надто мізерна. Але з усім тим, що вона спромоглася придбати, Вайра, не гаючи марно часу, осіла па місцині, до якої вже приглядалася не раз, і розклала картоплю на маленькі однакові купки. Ціну вона запросила досить помірну. Картопля, звісно, товар завжди ходивий. І, не зважаючи на неабияку конкуренцію, клієнтів у Вайри не бракувало, бо індіанки охоче купують уроздріб. Сонце вже хилилося до заходу, коли Вайра продала останню купку. Потім вона підрахувала виручку і виявила досить гарний прибуток. Того вечора вона була дуже весела, хоча Сіму й довелося їсти у таверні, а їй —

задовольнитися крихітною порцією омлета, який вона кинула собі ще на ринку.

Так повторювалося двічі на тиждень. Дуже скоро Вайра оволоділа мистецтвом — щоправда, нелегким — купувати дешево. Куплеце вона, як звичайно, розкладала на акуратні купки і, вмостившись на осопні, протягом дня зазивала покупців. Підрахунки щоразу були відрадніші, і незабаром вона насмілилася зайнятися продажем не тільки вроздріб. Та й капіталець вже завівся для цього. Вайра закупувала товару по кілька возів. Купуючи, збивала ціну на половину. В неї завжди знаходилися вагомі аргументи. Візьме в руки одну-дві картопліни і вишукує «дефекти». А потім засуше обидві руки в лаптах і копірсається аж до самого дна, доказуючи, що картопля там, мовляв, значно гірша. Вайра не гребувала і десь почутим словом «фітоктора», яке давало чудодійні наслідки. Та як тільки заупку зроблено, вона сідала на видноті і закликала покупців. О, на всьому ринку не знайдеться картоплі чистішої і смачнішої, як у неї. Треба правду сказати, що вибирати картоплю Вайра вміла, і тому торгівля не приносила їй збитків. З часом вона набувала й досвіду. Щоразу, коли треба було йти на Каракоту, вона вставала вдосвіта і пашвидкуруч варила їсти. Свій сніданок брала з собою і до схід сонця була вже на місці з дитиною за плечима. Поступово з асієнди прибували вози, повні картоплі, а з міста і навколишніх сіл до базарної площі стікалися вулицями покупці. І раптом їх збиралося так багато, що ринок майорів білими капелюхами, строкатими накидками, барвистими попчотами і спідницями найрізноманітніших кольорів. Покупці спузвали, як мурахи, довкола всіляких товарів, що потопали в хаотичному шумі голосів. А якби кому-небудь спало на думку зробити перелік викладених там товарів, то в тому переліку знайшлося б усе потрібне людям з верхів'я і долу для того, щоб пожити і повеселитися. Та найбільше місця на цій незвичайній площі відводилося для картоплі. Вайра — іноді одна, а часом і в супроводі своїх конкуренток, яких у неї було чимало, — оглядала картоплю. Здебільшого ціни вона вважала занадто високими, а товар — дуже поганим. Отак, пробігши кілька разів увесь ринок, вона зупинялася там, де ціна була підходящою, а сорт пайходівший. На дрібну картоплю був більший понит, тому що всі ті, що ходили на Каракоту, — здебільшого біднота, котрій не вистачало грошей на

картоплю добірну, а значить, і дорожчу. Тому-то вони, як тільки де забачать дрібну картоплю, одразу ж збігаються до неї і купують. Вайра завжди перша помічала мішки з дрібною. Торгувалася з усіх сил, і перш ніж підоспівали конкуренти, вона вже платила гроші і завершала тим справу.

Іноді з асієнд навозили картоплі стільки, що Вайра і до почі не могла розпродати одну, а то й дві повозки своєї. Це було певигідно, бо товар втрачав свій вигляд і часом псувався. Тому Вайра наймала так звану «приманку» — жінок, які з неповторною віртуозністю закликали покупців, котрі збігалися до них, мов курчата до квочки. Варто б тільки послухати, як пад ринком, перекриваючи гоміп, лунало: «Картопля, па кучки картопля!»

«Приманки» мали з собою терези і розважували картоплю на купки рівні і досить точні, що також приваблювало покупців. Само собою зрозуміло, що такі послуги піхто не робить задарма. Тому торговки, об'єднавшись по сім-вісім чоловік, платили «приманкам» їхню частку із своєї випручки.

Незабаром Вайра заробляла більше, ніж Сіму. Вона купила йому пончо. А щосуботи і щонеділі поверталася додому з новим збіжжям. Незабаром вона зможе здійснити свою заповітну мрію — найняти кімпату в місті. Добре було б, якби знайти поближче до Каракоти.

Однієї суботи Сіму повернувся додому пізніше, ніж звичайно. Він був п'яний і не мав жодного реала в кишені. Вайра не сказала нічого. А в середу він знову напився. Так з часом він пив усе частіше, і рідко випадав той день, щоб від Сіму не тхнуло каньясо. Одного вечора Вайра вичитувала йому, аж поки він не пообіцяв, що більше не питиме. Він дотримав свого слова лише до паступної суботи. А коли в суботу Вайра побачила, що Сіму, розгойдуючись, піби опудало на вітрі, іде додому, вона не витерпіла і, ледь він встиг перевалитися через поріг, вивернула йому на голову всю вечерю. Потім ще й обляяла всілякими словами. Сіму мовчки стерпів увесь той бурхливий потік, а потім пробубонів:

— Я тебе не чіпаю тільки тому, що шаную.

— А чому ти напиваєшся? Чому?.. Скажи — чому?..

— Не знаю... Коли мене мучить спрага, випиваю одну склянку... А потім знову хочеться пити, і я п'ю другу... А тоді вже не можу стриматися...

Вайра голосно заплакала і почала примовляти, щоб полегшити собі душу, а також вплинути на чоловіка, повернути його на вірну путь. Вона, може, й далі плакала б, якби не помітила, що п'яний вже непробудно спить.

Субота була улюбленим днем Сіму. На кінець тижня перепало найбільше роботи. Він дуже стомлювався і не міг вистояти перед спокусою випити склянку каньясо. А коли ненароком спіткається йому ще й колега — тоді двері шинку відчинялися на всю широчінь, а великі пузаті пляшки з каньясо причаровували його всемогутньою силою.

Однієї суботи, коли Сіму напився не так, як звичайно, він побачив, що Вайра чекає на нього з кийком. Не звертаючи на неї уваги, він пішов у куток і присів там на вночіпки. Але в ту ж мить кийок поцілів його по голові. Сіму одразу відчув, як щось тепле потекло за вухом. Помацав і побачив кров. Обернувшись раптом в дикого звіра, він кинувся на свою дружину. Оговтався Сіму надто пізно,— Вайра лежала на долівці і в неї з носа юшила кров.

— Вайро! Вайро! — заблагав Сіму.— Я не хотів зробити тобі боляче. Прости, Вайро!

Жінка ридала, однак це не заважало їй кидати в недоброго чоловіка лайливі слова, тяжкі, наче камінь. Вона згадала всю ту лайку, яку чула в домі доньї Елоти. При цьому вона зв'язала всі свої пожитки, вместила на плечі дитину і з прокляттям, що луною прокотилося через усе Ель Ачо, покинула житло.

Вайра — жінка досить розумна. Вона поселилася в своєї приятельки з Каракоти. Сіму, не в силі примиритися з тим, що втратив свою дружину, розшукував її протягом двох днів і все ж таки знайшов. Він просив і молив її, але даремно: серце в неї закам'яніло. Вона вирішила у майбутньому жити одна, щоб не терпіти такого п'яницю. Сіму прирівнював її до всіх святих на вівтарі, до королів, до ангелів. Лише за третім разом, коли прийшов, Вайра згодилася повернутися в Ель Ачо.

Одного дня Сіму стрів на вулиці свого друга з асієнди. Від нього він довідався, що батько помер, а сестра вийшла заміж, і мати зосталася одна як палець. Вайра одразу ж збагнула, що такої нагоди пропускати не слід. Вона відчувала, що необхідно забрати Сіму з міста. В асієнді не буде каньясо. Там його порятунок. Сіму спочатку відмовлявся від такої затії, але як тільки Вайра

пригрозила, що піде від нього, він першим взявся укладати пожитки.

Покинути місто назавжди і не взяти з собою дошки Вайра, звичайно, не могла. Останнім часом вона бачила дівчинку лише кілька разів, та й то вкупі з дітьми колишньої хазайки. Як-не-як, а бідолашне дитя не вільне. На вимогу хазайки Вайра віддала їм свою дошку на виховання аж до її повноліття. Це значилося в документах. Щоправда, дівчинку — гарненьке п'ятилітнє створіння — утримували і виховували вони так само, як і своїх рідних дітей. Але як може мати змиритися з тим, що більше ніколи не побачить своєї дитини? Сіму запропонував викрасти дівчинку ввечері. Обов'язково тільки ввечері, і вони потім негайно ж залишать місто.

Коли спакували всі речі і можна було вирушати в дорогу, Сіму подався підстерігати. Його там не знали, і він досить вільно розгулював вулицею. Кілька вечорів прочитував марно. Та от нарешті дівчинка з маленьким кошиком у руках з'явилася на розі вулиці...

Тієї ж ночі, без будь-яких перешкод, сім'я вирушила з міста.

XXII. ЯК ПУНЕНЬЦІ ЗУСТРИЛИ ЧУЖИНКУ

Сіму вибивався із сил. Коліна тремтіли, в горлі пересохло, а з кокі не висмоктувалося більше й краплини соку. Піт струмками стікав по обличчю. Ще ніколи в житті він не ніс такої трудної ноші. Дівчинка не дуже-то важка, але хто зміг би вимагати від такої тендітної дитини, щоб вона йшла пішки. Ще на першому підйомі вона натерла черевичками водянки і почала плакати. Сіму змушений був узяти її на плечі, незважаючи на те, що від самого міста вже ніс на собі клумак. Добре, що до перевалу зосталося недалеко. Вони вже сходять на останній підйом.

Вайра ступала позаду. Вона тягла па плечах товстелького хлопчика, але намагалася не відставати і не подавати вигляду, що дуже стомилася. Їй так хотілося прилягти і хоч трошечки, зовсім трошечки перепочити, та вона не могла перед Сіму показати свою слабкість. Вона йшла і йшла.

Насилу дісталися до вершини.

— Нарешті,— сказав Сіму, ледь переводячи подих і спускаючи на землю свою пошу.— Тепер уже близько.— Віп сів і притулився до скелі спяною.

Вайра полегшено зітхнула і прилягла поряд чоловіка, щоб погодувати груддю дитину.

Це був другий день їхньої мадрівки. Вночі, коли вони покинули місто, дійшли тільки до підійжжя Кордільєр, де кілька годин поспали в ущелні. А як тільки пролунав перший спів пташок, почали підійматися на гребінь. З дітьми та клумаками Сіму і Вайра просувалися дуже повільно. Тому наступну ніч довелося їм перебути в глибокім міжгір'ї під крилатою вільхою. Попереду на них чекав пайдовший і пайкрутіший підйом.

Та от все лишилося позаду.

Вайра опинилася в зовсім чужому для неї світі. Вони стояли на високому плато. І звідти, куди не кинеш оком, повсюди видно суворе й безладне нагромодження гір. Одні вершини, короновані снігом, стрімко пориваються ввись, інші хвилями линуть аж у хмаровиння або похило збігають додолу і губляться десь у імлі. А ще інші між ними проповзають вузлом. Одні з них вохряпі, другі — зеленаві, ті сірі, ті сині, а ті — голубі. Тут і там здійснюється громаддя велетенських голів. А ген далі — потворні камінні отари, дивовижні склепіння чи розвалини давніх палаців. Гребені, схили, провалля. Гори і над горами — гори. Гори спереду, гори ззаду, гори з боків. На схилах — ниви зелені. В долинах — темні ліси. А над всім тим вітер невпинний і злий, мов собака, дряпає щоки, неначе кігтями, духом своїм крижаним.

— Он там,— сказав Сіму тихо, вказуючи перед собою пальцем.— Там хатина моєї матері.

Вайра напружила зір і помітила серед впадини жовтаву солом'яну цяточку, оточену квадратними клаптиками полів.

— Коли ми доберемося? — запитала вона.

— Напевне, ще завидна.

— Значить, через кілька годин я познайомлюся з твоєю матір'ю,— сказала Вайра і ледве не засміялася з радощів.

Вершини огортались золотавим серпанком, а міжгір'я виповнялося казковою синявою. Призахідне сонце, здавалося, не хотіло сідати, а тим часом вітер люто шарпав стебла гірського молочаю.

Незважаючи на те, що вони вдарили павпростець, спуск видався довгим і трудним. Гострі колючки кишвари

дряпали, мов кігті дикої кішки, а в'юнка каяра часто пергороджувала путь. З-під ніг вислизали дрібні каміпці. Коли мандрівники спустилися вниз, їм довелося перепочити в улоговині, в ольховім лісі. На землю сходила піч. Але наближення до цілі надавало мандрівникам сили. З первозною поквапністю вони піднімались стежкою, що вела до хатини, в якій вони незабаром обнімуть матір.

Небо рясніло зірками. Вітер скиглив у кропах дерев. Міриади світлячків блукали, наче мандрівні зорі. Та ось і хатинка.

В тій хатині зустріли їх не так, як вони сподівались. Несамовито накинувся лютий собака. Вийшла мати, але не дозволила навіть підступити до порога. Мати аж кипіла від люті.

— Невдячний!.. Сатана!.. Поганий сип!.. Батько помер через тебе...

Сіму і Вайра зіщулилися від страху. Мама Катіра кричала, мов божевільна:

— Нащо ти повернувся?.. Та ще й з чужинкою?! Геть звідси!..

Сіму не міг вимовити жодного слова. Він стояв наче вкопаний. Собака аж захлинався. Діти злякано плакали. Мама Катіра, голосячи, проклинала свого сина.

— Чого тобі тут треба?! Геть з моїх очей! — І почала штовхати їх подалі від двору.

Коли побачила, що непрохані гості спускаються в долину, вона замкнула за собою двері і вклалася спати. Сіму ще ніколи не був такий розгублений, як зараз. Він не знав, що йому далі робити. Вайра запропонувала повернутися до хатини і переночувати на кухні. Але як тільки вони наблизилися, собака знову накинувся на них, і мама Катіра вискочила з ломакою в руках. Вони змушені були знову піти у долину і там, в ущелині, під покровом густих чагарів перебути ніч. Сіму впав у відчай. Дитя, коли заблудиться вночі, може кричати, плакати, гукати, бігати. А він не може зовсім нічого. І це, мабуть, лише початок. Значно гірше буде, якщо і управляючому спаде на думку вигнати його. Вайра старалася підбадьорити чоловіка. Адже немає такої матері, яка не простила б своєму синові. Немає вічного материнського гніву. Гнів матері схожий на піну, котра спливе на поверхню і потім розтане, а вглибині застається тільки любов. Материнська любов не вмрає ніколи.

Наступного дня мама Катіра була ще лютіша. Тепер свій гнів вона впливала не тільки на сина, а також і на чужинку, яка так безсоромно ступила на її поріг. Хто вона? Звідки? Хто її знає? Чого вона прилипла до її сина, як воша? Вона зовсім небажана тут. Бродяга. Чужинка.

— Вона хороша жінка, мамо,— покірно пробурмотів Сіму.— Я люблю її, мамо.

Стара піби того тільки й чекала. Вона схопила кийка і почала гатити ним сина. Вона була його по синці доти, поки не втомилася.

Сіму зрозумів, що розбурханий материн гнів уляжеться не скоро, і він знову спустивсь у міжгір'я. Вайіра підказала, що краще, мабуть, було б попроситися до кого-небудь з сусідів. І справді. Тата Тімуку, чоловік добросердий, дав їм притулок на кухні. Крім того, він зробив для них ще більше: ввечері наступного дня пішов до мами Катіри, щоб пом'якшити її гнів. Стара стріла його дуже непривітно. Схлипуючи і лаючись, вона стала корити тата Тімуку за те, що він дав притулок для її непутячого сина та отієї чужинки без роду і племені. Вона ніколи не пробачить йому цього, а тим паче ніколи не прийме отих двох, спарованих волею злого духа. Надаремпе тата Тімуку вичерпав увесь запас аргументів і зжував цілу кульку добірної кокп. Мама Катіра пі про яке милосердя й слухати не хотіла. Але добросердий старший не з тих, що здаються з першого разу. Навпаки, він зник добиватися свого. В асієнді всі добре знали його наполегливість. Дехто казав, що в цьому його перевага, інші вважали, що то його вада. Другу половину наступного дня старий знову проспечечався з удовою. Вона хоча й не пообіцяла нічого, проте була вже не така вперта і не така черства, як напередодні. Коли тата Тімуку повертався до своїх підопічних, очі його променилися і всім своїм виглядом він вселяв тиху надію.

Оскільки вдова прострочила сплату оренди і через старість та бідність неспроможна була вийти із скрутного становища, ніпью Ісіку — сип патрона і водночас управитель асієнди — вирішив позбавити стару оренди. Але коли довідався, що її син повернувся з міста, охоче змінив свій намір, бо був певний, що юнак обов'язково відпрацює за борги. Патрон звелів, щоб Сіму негайно прийшов до нього, і після кількох напутніх слів одразу ж послав юнака на роботу. Сіму песміливо спробував

пояснити патропові своє становище, але тої навіть слухати не захотів.

Увечері тата Тімуку привів у хатину мамі Катіри обох винуватців. Стара зустріла їх не краще, ніж першого разу. Вона вмагала, щоб вони йшли туди, звідки прийшли. Та Сіму і Вайра, замість того щоб послухатися її, мовчки повсідалися навпочіпки в одному кутку. Вдова, засліплена люття, вхопила дерев'яний засув і вдарила кілька разів по плечах сина, а потім дісталоя так само і чужинці. Зворушлива була покора, з якою обоє терпіли материні побої. Вони мовчки зносили їх, бо так радив тата Тімуку. Коли гнів мамі Катіри трохи вгамувався, вона замкнулася у кімнатці і не виходила звідти аж до ранку. Сіму зі своєю дружиною спав цю ніч на кухні.

Перші дні для Вайри були занадто гіркі. Мама Катіра майже не розмовляла з нею і не приховувала своєї неприязні. Бідолашна іводі думала, що стара хоче вбити її своїми отруйними очима. Хатинка була розбита на дві невеличкі комірчини. Одна з них, вузенька, служила за спальню, а друга, ще менша, — за кухню. Майже половину спальні займала глинобитна лежанка, а решту — всіяке домашнє збіжжя, поміж яким важко було й просунутися. Мама Катіра спала на лежанці. Її небажані гості повинні були щоразу складати те збіжжя на одну купу, щоб вивільнити на підлозі місце, де можна було б постелити собі та дітям.

Як тільки гасили каганець, стара починала оплакувати своє удівство і свою бідність, в якій покинув мучитися її чоловік. Потім вона лаяла сина за його нелюбов, тобто за те, що він покинув її самотню на такий довгий час, і насамперед за те, що взяв собі отаку тварюку за жінку. Від чужинки добра не жди. Якесь прокляття поселилося в їхній домівці. Цей рік не приніс нічого, крім нещастя. Спочатку ішак звалився в провалля, потім щезли три найкращих ламп, а ще пізніше дочка Тібука вискочила заміж саме тоді, коли вона найбільше була потрібна вдома. І смерть старого, Апакілу, звалилася як пайстрашпше горе. А тепер ще й вторгнення оцієї безсоромної повії. Чого їй треба в асієнці? Чому вона так безсовісно повісилася на її сина? Отака мерзенна жінка. В асієнці ніхто не паважиться носити таку коротку спідницю, що ледь прикриває коліна; такий високий білий цупкий капелюх, схожий на дзвіницю; таку вузьку блузку, що аж

випинаються непристойні груди; ніхто не носить такі черевчички, що зо сміху вмерти можна; а яка кумедна в неї накидка з отими довгими китицями і такими збляклими кольорами. Можливо, у місті так одягаються чоли. Та всім добре відомо, які воші...

Сіму розумів, що далі так жити не можна. Він вирішив збудувати кімнатку навпроти порожньої кошари. Таким чином у них буде ще й просторій, огорожений двір. За кілька вечорів він при допомозі одного свого товариша патаскав потрібну кількість каміння. Мама Катіра стояла при цьому і брутально лаяла їх.

— Ми збудуємо високу простору кімнату, з навісом. Так, як у долині будують,— сказав Сіму своїй жінці.

— Збудуємо,— підтвердила Вайра.— З навісом, під яким можна буде ткати.

Земляки вдовиці більш-менш поділяли її думку. В асієнді не терпіли чужих. Ніхто не знав минулого цієї заброди. Жінки такого штибу завжди ледачі й розпутні. І найгірше те, що їхні поведки передаються людям, паче зараза. Дурний Сіму зробив недобре, що приволік оцю пройдисвітку, коли в асієнді є стільки молодих дівчат. От бовдур! І в полі, і вдома всі тільки те й роблять, що сміються з нього. Лише такого йолопа, як він, могла загнуздати отака кролиця. Треба ж було йому з таким горором подаватися до міста, щоб через два роки приволокти звідти чужих дітей. Де в цілому світі знайдеш чоловіка такого дурного, як він?

Найболючіше допікала Сіму його сестра Тібука. Отаке, мовляв, ледащо спокуспла отака непутяща жінка. Одше слово; його вчинок всі розцінювали так, ніби він запис в асієнду проказу. Треба спровадити обох на той бік гір, якщо люди не хочуть потім оплакувати своє нещастя. А коли не обох, то хоч оту прокляту, бо вони, на щастя, не вінчані.

Пліткам не було кінця, як тільки в асієнді пронохали, що чужинка була ще й служницею. Недаремно ж у неї такий підозрливий вигляд, така по-кошачому насторожена хода і такі улесливі манери. До всього ще й оті потворні шрами па щиколотках не віщували нічого доброго. Немає сумніву, що то клеймо ганьби за якусь провину. Ніхто не хотів знатися з нею. Сіму доводилося терпляче зносити найбрудніші патяки. Те, що вона, мовляв, мітма *, можна

* Мітма — чужинка (кечуа).

у якійсь мірі простити їй, але те, що вона була яна*, — це вже занадто. От дурень! Утік із вогню, а вскочив у полум'я. Стільки обурювався, що Робуста трохи відповіла на залицяння патропа і потім найп'ялася до нього в дім, а тепер сам дожив до такого. Хто знає, з ким і з скількома водилася вона, ця мітма, поки привела на світ очих двох, таких несхожих байстрят. Щоправда, Робуста була також паймичкою, але ж як-не-як вона своя, тутешня. Вона вийшла заміж за Анаку, доброго, здорового, чесного, працюючого чоловіка. А оця не тільки яна, як Робуста, а ще й мітма. Одне слово, вона — мітмаяна. Так охрестили Вайру. І ніхто й ніколи більше не називав її інакше, як тільки Мітмаяна.

Стражданням Вайри не видно кінця. Проте вона аніскільки не шкодувала, що пішла за Сіму. Краще вже терпіти ці муки, ніж знущання доньї Елоти або виснажливу кухонну роботу в місті. Кінець кінцем над нею не тяжить хазяїське свавілля. Вона належить лише своєму чоловікові і більше нікому. Сіму завжди однаково привітний і терплячий. Ніколи вона не бачила його сварливим, хоч як дошкуляли йому оті пересуди. Погано, звичайно, що в них не було чого їсти. Вранці вони сьорбали рідку кашу, а ввечері їли боби. Картоплі, котру їм позичив тата Тімуку, вистачило ненадовго. З голоду плакала дівчинка, з горя та злости плакала мама Катіра. Хлопчик ніколи не випускав матеріної груді. Сіму ніяк не міг розраховувати на чийсь допомогу. Нінью Ісіку відмовив йому в будь-якому кредиті, посилаючись на те, що його мати багато заборгувала з оренди. Вони не мали ні вівці, ні курки, щоб можна було їх продати. Відолашний Сіму змушений був піти у село за позичкою, яку він зобов'язався повернути картоплею з наступного урожаю. Тим часом Вайра пірнула в роботу. Щоранку вона підм'ятала кімпатку і кухню, наводила скрізь порядок, прала білизну і прjala вовну, що залежалася в мамі Катіри. Пішла в сусіднє село — півдня ходу — і принесла звідти половину кінтала** маїсового борошна, із якого приготувала мукху, щоб заробити кілька реалів. Вона жодної хвилини не сиділа склавши руки. Коли стара бралася до роботи, вона підбігала до неї і казала:

— Давайте я зроблю, мамо.

* Яна — невольниця (*кечуа*).

** Кінтала — міра ваги, що дорівнює 100 фунтам, або 46 кг (*исп.*).

Як тільки почус, що немає води, хапає глек і біжить до джерела. А коли, бувало, стара захворіє, Вайра лікує її краще за ханпірі. Мама Катіра більше не гнівлася на неї. Навпаки, стара навіть полюбила невістку. Ніхто вже не чув, щоб стара лаяла її чи скаржилася на неї. Безперечно, це впадало у вічі.

— Мітмаяна заворожила маму Катіру, — перешіптувалися люди.

А трохи згодом можна було почути і таке:

— Кумедна свекруха, бач, як вихваляє Мітмаяну!

Сіму не шкодував сил для орендованої ділянки поля. І посіяв і викохав усе в свій час, до того ще її прислужилася погода, як ніколи. Урожай видався значно кращим, ніж сподівалися. Вони спромоглися покрити борги і майже розплатилися з асієндою. Діти вже не плакали, а мама Катіра раділа, що в кошарі завелось кілька овець, а на подвір'ї сокорили дві-три квочки, скликаючи до себе курчат.

Нове житло було готове. З широким навісом, великими дверима і світлим вікном. Точнісінько таке, як у долині. Це не просто житло. Це — плід 'безсонних ночей та багатьох неділь без відпочинку. Хоча люди ще її досі там і сям подейкували про пих, однак ніхто не відмовився прийти на новосілля. За винятком злопам'ятної і непримиримої Тібуки. Було тут удосталь що їсти й що пити. Не бракувало музики та веселощів. І Пачамама з задоволенням прийняла щедрі приношення.

Наступного дня тата Тімуку не вийшов на роботу. Казали, ніби він хворий. Після обіду мама Катіра пішла провідати його. Кілька чоловік рідні стояли довкола постелі старого. Час від часу він корчився і просив дати йому ножа, щоб він міг покінчити з своїми муками.

— Ой, живіт!.. — кричав він. — Ой, проклятий живіт!..

Мама Катіра, жінка балакучої вдачі, недовго підтримувала мовчання присутніх. Після кількох слів співчуття вона перевела розмову на свою невістку. В усій асієнді, мовляв, не знайдеш жінки, здібнішої і працьовитішої за неї. Немає на світі такого, на чому вона не розумілася б. За що вона береться, все горить в її руках. Мама Катіра по праву вважає себе найщасливішою свекрухою в світі. Її невістка ніколи не звертається до ханпірі, якщо в домі захворіє хто-небудь. Вона вміє чудово лікувати. У неї є ліки, які вона принесла з міста. Вона, безперечно, вмить виликувала б тата Тімуку, якби покликали її.

Тата Тімуку все ще волав, щоб дали йому пожа. А посланець за ханпірі досі не повертався. Ханпірі жив дуже далеко, і треба було мати неабияке щастя, щоб застати його вдома, бо він надзвичайно зайнятій. Тим часом хворому все гіршало. Мама Катіра все пастирливіше пропонувала покликати свою невістку, але її слова поглинула мовчанка: ніхто не сказав «так», ніхто не сказав «ні». Та як тільки повернувся знічешній посланець без ханпірі, вона використала слушний момент. Вайра не застала довго чекати на себе. Вона прискочила в ту мить, коли хворий був майже непритомний. Мітмаяна одразу збагнула, в чім річ. Вона не раз спостерігала подібні випадки у місті і не раз чула серед пацієнтів свого хазяїна-лікаря, чим і як він лікував отаку хворобу. Присутні, затамувавши подих, зацікавлено позирали, що вона принесла з собою. Ні, то не відомське зілля. То щось інше, цілком таємниче, можливо, й демонське.

Мама Катіра аж сяяла від радощів: її передбачення збулися. Старій здавалося, що хвороба тата Тімуки одступила не перед ліками, а перед чарівливою рукою її невістки. Вона не хотіла бути нескромною, але не стрималася, щоб не зауважити, що жінка її сина лікує так само, як і лікарі в місті. Жоден ханпірі не зміг би порятувати тата Тімуку так швидко і так спритно, як це зробила вона, жінка її сина, котра прийшла в асіенду на благо всіх індіанців. Примовляючи такі слова, стара розплакалася. Але то не були сльози гніву чи неприязні, навпаки — то були сльози любові і каяття за все те, що вона заподіяла злого і наговорила про невістку раніше. Коли присутні прощалися, в тата Тімуку вже переставав боліти живіт.

Чутка про чудодійне зцілення тата Тімуку блискавкою пролетіла по всій асіенді і далеко за її межами. Люди визнали, що треба змінити своє ставлення до Мітмаяни, бо досі вони були надто несправедливі до цієї жінки. Вони з певиправданою посліпністю винесли її свій вирок, не взявши до уваги її добрі якості, що, як вони тепер бачать, можуть стати їм у пригоді.

В асіенді нараховувалося близько двохсот сімей. Не мшало тяжтя, щоб хтось не захворів. Ханпірі іноді не міг розпізнати хвороби, а іноді не мав чим її лікувати. Раніше хворі мовчки зносили те, що випадало на їхню долю. Але тепер,— нехай люди ще не зовсім паважувалися кликати Мітмаяну,— вони вже відверто висловлю-

вали своє невдоволення хаппірі і навіть перебільшували його неспроможність.

Вайра не злосам'ятна і не егоїстична. Вона щиро дбала, щоб хворі відужували якомога швидше. Навідувала їх, якщо могла викроїти вільну годину і якщо відстаць не стояла їй на заваді. Коли хто-небудь звертався до неї за порадою або просив у чомусь допомогти, вона вмить виявляла свою готовність. Так через досить короткий час люди звикли звертатися до Мітмаяпа, а не до хаппірі. Мітмаяпа вміла не тільки лікувати, а й обходитися з хворими. Ніхто ніколи не чув, щоб вона сказала: «Я вилікую тебе за таку-то суму». Або: «Ти вже випен мені стільки-то». Її цілком задовольняло лише одне усвідомлення того, що вона потрібна людям. Але хворі вміли бути вдячними. Щоправда, дарунки були небагаті, бо горяни значно бідніші за подолян. Проте вони ніколи не забували подякувати її дюжиною яєць, курчам, а ішкоми і ягням. Вайра вважала, що цього цілком досить.

Поступово, як промінь вранішнього сонця, пробиваючись крізь густий чагарник, сягає до дна міжгір'я, так Вайра пробилася до поваги серед пеонів. Колись, у місті, вона так само дісталася до серця Сіму. Вайра була надзвичайно товариська. Вечорами, коли роботи бувало мало, вона заходила до сусідів. Мітмаяпа вміла цікаво розповідати багато чого з життя долини та міста. То вона розказувала так забавно, що, здавалося, сміється навіть камішня, то знову так серйозно, що поневолі замислювалися всі слухачі. Поради її були завжди доречні, а передбачення здебільшого справджувалися. Крім того, вона вміла читати й писати, а іспанською мовою володіла не гірше за патронів асієнд і часто говорила з ними так вправно, як рівна з рівним. Поступово пеони почали ставитися до неї, як до своєї, народженої серед них, а шанували, як значиму й поважну особу. Але прізвисько, падане ще спочатку, міцно закріпилося за нею. Всі називали її тільки Мітмаяпою. Але з уст односельців злітала тепер не отрута, а тепло і повага. Так, наприклад, часто можна було почути: «Лише Мітмаяпа вилікує цю хворобу». Або: «Якщо це сказала Мітмаяпа, то це так і є».

Відтоді як вони відсвяткували новосілля, Вайра почала збирати вовну, щоб виткати попчо для Сіму. Вона дістала в селі барвників і почала фарбувати мотки. Потім купила кілька старих дишел, а Сіму змайстрував їй верстат і вистругав човника. Спочатку Вайрі здавалося, що її

робота пікуди не годиться. Вона розпускала готову ткапину і бралася ткати напово. Їй хотілося, щоб ні в кого в асієнді не було такого пончо, як у її чоловіка. Але чим довше ткала, тим більшим ставало невдоволення. Іноді Вайрі здавалося, що вона просто нездатна до цього. В такі хвилини вона так злилася на себе, що розкидала на всі боки своє прядиво і човника й бігла геть, аби тільки одвести душу за іншим заняттям. Але через деякий час її знову тягло до верстата. Адже вона будь-що мусить зробити для Сіму пончо, який обіцяла ще в місті. Так Вайра знову сідала ткати і переборювати свою несправність. Вона ткала і розпускала. Бралася до роботи знову і знову. І це тривало доти, аж поки вона добилася свого.

Зачудуванню Сіму не було меж: ніхто в асієнді не мав такого пончо, так тонко витканого і з такими яскравими, зі смаком підібраними кольорами. Поява Сіму в новому пончо була справжньою подією. Товариші без кінця й краю обмацували його з усіх боків, розглядали зблизька, позирали на відстані. Такий пончо багато хто бажав би мати теж.

Як тільки Вайра збрала потрібну кількість вовни і знову підшукала підходящі барвники, вона взялася ткати собі накидку. Накидка необхідна їй. Всі жінки в асієнді носять накидки, але кольори в переважній більшості, як па Вайрину думку, не ті. Червоно-чорний або блакитно-чорний фон і червоні та білі смуги надавали накидкам похмуро-траурного вигляду. Вайра спробує виткати таку накидку, як носять жінки в долині,— барвисту, ніби веселка. Вайра сіла до роботи. Але цього разу спотикалася частіше, піж тоді, коли ткала пончо. Адже накидка — то витвір натхнення, вона вимагає великого досвіду, терпіння, а також смаку. Річ надто делікатна. Вайра ткала дуже довго, зате з роботою впоралася бездоганно. Тож само собою зрозуміло, що накидка нашуміла ще гучніше за пончо. Дівчата приходили до Мітмайни заради того, щоб помилуватися незвичайною гамою кольорів, тими контрастами, такими яскравими і водночас такими гармонійними, тією цільною красою, якої досі не бувало в асієнді. Багато хто пробував наслідувати Вайру, але нікому не пощастило: для цього треба не лише вміння фарбувати пряжу, а й розумітися на підбиранні тональностей барв.

Одного разу зовсім несподівано до Вайри прийшла Манукіта, єдина донька тата Мікули, така ж гарна, як і примхлива. Вона принесла подарунок натурою і цілу

торбу прядива. Мапукіта дуже добре вмiла прядти й була майстринею за верстатом. Але вона не вмiла фарбувати і підбирати кольори. А тут саме забаглося мати точнісінько таку накидку, як у Мітмаяни.

Минуло небагато часу, і Вайра уславилась як митець ткацької справи. Чимало було юнаків, що мріяли про таке пончо, як у Сіму, а також дівчат, які віддали б життя, аби тільки покрасуватись у накидці, зробленій руками Мітмаяни. Так Вайрин верстат став джерелом прибутку.

Через рік з дня прибуття в асієнду Вайра подарувала своєму чоловікові гарного сина. В хатину завітала радість. Мама Катіра назвала внука ім'ям покійного чоловіка, і вона нікому не поступилася правом нести немовля в церкву до купелі. Ні старість, ні відстань не завадили їй. Платоспроможність Сіму дозволяла йому брати й позичку. Вранці недільного дня всі друзі й родичі зняли з гачків своє святкове вбрання, прикрасили зброю в'ючних тварин і великим почтом рушили від хатини Сіму до села. Хрестини пройшли дуже пишно: співав хор, дзвонили дзвони, грали музики. Увесь почет потім частували в чичерії, де всі пили і їли досхочу. Лише наступного дня вони, спрагли й ніби пом'яті, повернулися в асієнду, де на них чекав молодий патрон. Очі його метали блискавиці, а руки стискалися в кулаки.

XXIII. КОРОТКА МАНДРІВКА НА ВУЛИЦЮ БОТАДОС*

У кварталі чинбарів, в тому провулку, де прогалин поміж будинками більше, ніж самих будинків, жив чинбар, відомий на прізвисько «Ботадо». Це трискладове слово — немов розгорнута книжка: досить зазирнути в неї одним оком — і враз узнаєш, як цей чолов'яга почав свою земну мандрівку.

Якось удосвіта один чинбар, що жив у цім провулку, знайшов у себе на порозі підкидька. Чоловік він був добрий, своїх дітей не мав і тому сприйняв знахідку як дар божий. Він поклав підкидька на руки своїй дружині.

* Ботадоc — множина від слова «ботадо», тобто «підкидьок» (исп.).

Через рік дружина вмерла, і овдовілий чоловік, якому несила було зносити таку втрату, з жалю взяв новий шлюб. Друга дружина, молода й огрядна, за кілька років ощасливила дім шестіркою дітлахів. Як і треба було сподіватися, Ботадо став нянькою з примусу. А коли підріс, його залучили до мистецтва дубліюня шкур, бо старшенький був дуже хворобливий, а за ним йшли дві дівчинки. Ботадо, бідолаха, ріс худючим і занедбанним. Їсти діставалося йому дуже мало, зате побоїв — дуже багато.

Чинбар втратив четверо своїх дітей так само безболісно, як і придбав їх. Старший помер від сухот, інші двос — від скарлатини, а четверте втопилося в чапі. Залишилися тільки одна дівчинка та хлопчик. Дівчинка, непривабливе і сухе створіння, виростала в хатній роботі — шила, куховарила, прибирала. Вона всім своїм серцем ненавиділа Ботадо, без будь-яких на те підстав. Але з примхи підступної долі, що так часто дивує нас, смертних, Ботадо ще юнаком закохавсь у свого тирана. Того ж дня, коли дівчина про це дізналася, вона, не маючи нікого іншого, кому могла б звірити своє бідне серце, мужньо вирішила покінчити життя самогубством. Але минули дні, а вона ніяк не могла вибрати найкращий засіб для цього і зважилася трохи почекати. Тим часом навіть присутність Ботадо стала для неї нестерпною. Хто знає, чи не ганьба й порок породили його, і які нещастя зваляться на жінку, котра зв'яже з ним своє життя. Тепер їй все зрозуміло. Ні, не випадково вона ненавидить його ще з дитинства! Дівчина лила гіркі, невтішні сльози, однак це не завважало їй ображати найгіршими словами отого проклятого Ботадо. Але коли батьки опинилися на кладовищі, а брат — непробудний п'яниця — почав добиратися і до чинбарні, вона зрозуміла, що варто призабути свою ненависть. Все сталося дуже просто: якось уранці вона виійшла з церкви як дружина і раба Ботадо.

Всупереч усім сподіванням молодої жінки, Ботадо виявився дуже діловитим і таким чоловіком, якому завжди в усьому талашило. Щоб позбутися свого шурина, він ловко зіпхнув його на політичне поприще. В ті часи жодна виборча кампанія не обходилася без жертв. І в одній з таких кампаній куля не минула і його. Таким чином, ніхто більше не стояв на дорозі Ботадо, і він так енергійно взявся просувати свої чинбарні справи, піби піс їх на власних плечах. Через кілька років він уже звисока

поглядав на всіх чиббарів свого кварталу: його сап'ян і шеврет були такі якісні, що шевці аж билися за ними. Ніхто з чиббарів не міг продати свого виробу доти, поки у крамниці Ботадо була ще хоч одна шкурка.

Не зважаючи на чорпу заздрість чиббарів, наш герой скоро вибився в заможні чоло міста. Палаючи бажанням примножити своє багатство, він купив кілька земельних ділянок на пустирі обабіч своєї майстерні, побудував там невеличкі будиночки і здав їх в оренду. В нього було багато шлюбних і позашлюбних дітей. Та вся біда в тому, що від невблаганної старості з них не спорудив заслопу. Він помер. Плід його багаторічної праці розпошився по всьому провулку. І чиббарі-пащадки разом з його багатством успадкували і його прізвисько. Тому провулок Ботадо стали називати вулицею Ботадос, тобто Підкидьків. А щоб розрізнити всіх отих Ботадос, люди винайшли пайпростіший спосіб. Приміром, казали: «Ото дім Ботадо Рафіту». Чп: «Сап'ян Ботадо Мануку дуже поганий». Або: «Ботадо Хуансіто втратив сипа». Отак воно й повелось: кожен чиббар мав своє власне ім'я, але прізвище стало для всіх одне-єдине — Ботадо.

Серед пащадків пайстаршого Ботадо один позашлюбний син, на ім'я Капталісо, привертав до себе особливу увагу. Люди, завжди схильні до скорочення імен, називали його просто Ботадо Кантіто. Він народився в одній з чичерій, в тій, що в самому кінці провулка. Його дитинство минуло серед кухлів чичі та порожніх діжок. Коли настав час вибирати наречену, він довго не міг піти на якуй зупинитись. А коли всі вже думали, що він уподобав парубоцьку волю, Кантіто несподівано одружився з дочкою лхваревої вдови. Він зрікся свого чиббарства і па тещині гроші закрутив прибуткову справу — купівлю та продаж шкур. Він скуповував по бойнях всі шкури і притримував їх доти, поки нестача сировини змушувала чиббарів платити йому ту ціну, яку він правив. Він добре розумівся на цій спекуляції і завжди випереджав своїх конкурентів. Так наш Кантіто повільно просувався вперед. Він одягався дуже вишукано, їв добре, в той час як шлюбні пащадки мусяли жити серед чиббарських чапів.

Комерція процвітала. Незабаром його багатство зайшло своє вираження у соліднім придбанні. Він купив багатопверховий дім у центрі, невелику асієнду на висотах Коломі, мальовничу садібку в Калакала та ще кілька будинків у своєму кварталі міста.

Ботадо Кантіто був досить показний чоловік — високий на зріст і сильний. Коли він ішов вулицею, перехожі поступалися дорогою, скидали головний убір і цікавим поглядом позирали йому вслід. Якщо справи кликали його в центр міста, він педантично вбирався у чорне — капелюх з широкими крисами і куртку, дуже коротку ззаду і видовжену спереду так, що загострені поли торкалися стегон трохи вище колін, лаковані черевки, а в нагрудній кишені жилета завжди носив на грубим золотім ланцюжку величезний годинник «Уолтем».

Дружина Кантіто була значно молодша за нього, але Ботадо не вдовольнявся своїм щастям. Як палкий людинолюб, він не пропускав нагоди облагодіяти ту чи іншу бідну чоловічу. Звичайно, він дарував кожній більш-менш пристойно обладнану крамничку. А чоловіки в знак вдячності народжували гарненьких дітей, схожих на благодійника.

Законна дружина Ботадо Кантіто подарувала йому лише чотирьох дітей — дві дівчини і два хлопці. Хоча взагалі Кантіто був зовсім байдужий до свого потомства, проте коли народився найменшенький, він раптом почав скрізь і всюди заявляти, що цей і є той самий син, якого він бажав. Іноді, коли батьківська любов одривала Кантіто від численних справ, він підходив до коліски, де спав малюк, і довго дивився на нього. Кантіто здавалося в такі chvíли, що він розглядає сам себе, — настільки син був схожий на батька в дитинстві.

«Ми схожі з ним, як дві краплі води, — думав він. — Точнісінько мій портрет».

Хлопчик народився в день богоматері Канделярської, тому його охрестили іменем Канделяріо, котре з часом скоротили на Кандіто. Але незвичайна схожість з батьком привела до того, що незабаром буква «д» поступилася «т». Таким чином Кандіто став Кантіто.

Кантіто був хлопчик на диво кмітливий, з жвавим очима, спритний у рухах і надто вигадливий. Він був задержуватий і лукавий. Де з'являвся Кантіто, там обов'язково траплялося що-небудь. Силою він не вирізнявся, але в бійках подолати його було нелегко. Він умів зпанацька паносити удари, а також ухилятися від них. Переможені звичайно мстилися тим, що ображали його. Деякі хлопчачки збиткувалися над основоположником роду Ботадос, перераховуючи з печуваною точністю його походеньки так, ніби самі були свідками того життя. Біографія діда

справляла на внука паралізуюче враження. Кантіто вмить запепадав духом, запал його згасав, і якщо противники потім падали, він здебільшого терпів поразку. Інші розбишаки ославили його батька. Були й такі, що не чіпали імен дорослих, а одразу ж бралися до нього. Це він і є той самий підкидьок, якого знайшли десь на порозі. Тож, мовляв, педаремно його називають Кантіто Ботадо. Якщо підкидьок не він, то чого ж тоді він не тільки Кантіто, а ще й Ботадо? Такі слова приголомшували його, наче грім небесний, і він, пещасний, плачучи, біг до батька скаржитись на хлопців. Той спалахував несамовитою люттю, бо для нього це була найгірша образа. Якщо нахаби вчилися в школі, то він просив директора виключити їх. А коли ні, то звертався і в поліцію. Ходила чутка, що він одного разу навіть подав скаргу до суду.

Кантіто-молодший страшенно ремствував на свою долю. Походження діда гнітило його, як осоружна ганьба, немов тяжкий злочин. Коли він про це думав, то не міг заснути і давав волю своїй уяві. Могли ж дарувати йому небеса незаплямованих предків! Він не хоче зазіхати на щось велике. Його цілком влаштувало б, якби дід походив із середнього стану, нехай навіть з провінційного. Ну, скажімо, наприклад, з провінційних землевласників. Він згоден також, щоб у батька не було тієї куртки, але й не було також отого проклятого прізвиська, щоб батько став адвокатом або інженером чи, приміром, землевласником. Іноді його фантазія сягала так далеко, що він залишав позаду весь свій родовід і витав у безхмарному світі, де на свій лад переосмислював колись почуту казку, в якій кожен із його родичів, в тому числі і сам він, відігравав вагому роль. Він тішився тим, що батька уявляв королем, а матір — королевою. Сестри були принцесами, а він — принцом. Раптом він мчав на крилатому коні крізь простори блакитного неба в пошуках таємничого зоряного замку, повного казкових скарбів. Розбурхана фантазія доводила йому, що оті байки про походження сім'ї люди вигадали із заздрощів. Так, так, із заздрощів на багатство його батька. Хіба не кажуть удома, що їм заздрить увесь квартал? Ні, його дід не міг бути підкидьком, а тим більше чинбарем. Він, безперечно, був чоловік благородний, з благородного роду. А чом би й не так? Хлопець створював собі образ діда: білий, бородатий, поважний. І він схвильовано розписував його своїм однокласникам у школі на перервах.

— Такий був мій дід,— переконливо запевняв він.— У мене є його фотографія.

Але хлопці підімали його на гум, і бідолашний Кантіто, похнюпившись, змовкав.

Справжньою мукою для Кантіто було йти вулицею поряд своєї матері. Він аж упрівав од страху, що може стрітись хтось із знайомих. Хлопець подумки благав усіх святих, щоб одвернули таку зустріч. Якщо святі, бувало, поглухнуть і, не почувши його молитви, пошлють когось назустріч і той потім глузував, що його мати носить таку рясну спідницю, Кантіто не падав духом так, як тоді, коли збіткувалися над походженням його діда, а, навпаки, твердо заявляв:

— То моя служниця. Мати не носить таких спідниць.

Щоб кінець кінцем покінчити з цією неприємністю, він обговорив з братами та сестрами, як позбутися тієї спідниці. Всі зійшлися на одному: сестри одягаються, як належить благородним дівчатам, і всі вони навчаються в Американським інституті, то чому ж мати повинна компрометувати своїх дітей такими спідницями. Обміркували також і старомодну куртку батька. Вирішили почати з глави сім'ї. Старий виявився людиною тямучою, і через кілька днів він уже вийшов на вулицю в піджаку, який вигідно змінив його зовнішність. Що ж до сердешної доньї Катіти, то вони глибоко образили її звичаї, її кров, її гордість чоли. Вона гнівно відхилила їхню пропозицію.

— Я не хочу мавпувати благородну сеньйориту! — сказала вона.— Я — чола, і я буду чолюю до самої смерті!

Але діти не поступалися. Навпаки, вони домагалися свого доти, поки мати не затапцювала під їхню дудку. Після нелегкого бою вони домоглися принаймні того, що їхня мати відмовилася від характерної для строкатості та гатунку тканин, призначених для рясних, традиційних спідниць метисок. Мати згодилася на м'які барви, а також на тканини, з яких шпють плаття благородні сеньйорити. Так, зрештою, вона вбралася в спідницю з фалдами. Це було певним досягненням, хоча нове вбрання доньї Катіти викликало іронічні посмішки всього кварталу.

В юнацькі роки Кантіто-молодший дещо змінився — став не таким задержуватим і не таким лукавим. Зате його схильність до фантазування не мала меж. Книжки і кіно вабили юнака з певідпорною силою. Чарівний світ казок поступився героям з романів та історії. Він залюбки читав біографії великих людей. Якщо батько іноді не

хотів купувати йому книжок, він ходив читати до муніципальної бібліотеки. А коли не давали йому грошей на кіно, він ухитрявся прослизнути туди без квитка. З часом свою фантазію Кантіто-молодший почав втілювати у дійсність: вигадував усілякі плітки та інтриги, героїв яких обов'язково пересварить, бувало, між собою. Себе підписав до героя сенсаційних подій. Зрештою, він вигадав біографію свого прапрадіда, яка починалася гербом знатного роду і кінчалася героїчною смертю у П'ятнадцятилітній війні. Та, на його превеликий жаль, завжди знаходився хто-небудь, що несподівано нагадував про основоположника прізвиська Ботадо. Тоді Кантіто-молодший заглиблювався у роздуми, сповнені ненависті до свого родоводу і до свого кварталу.

Його пристрасть до книжок привела до «відкриття» поезії. Кантіто смакував вірші, наче вишукані ласощі. Поети, як виявилось, чарівники, котрі кількома словами творять дивні дива. Юнак став збирати вірші, заповнювати ними цілі альбоми. Він вирізував вірші з газет, а якщо, йдучи вулицею, уздріє шматок паперу з віршами, піднімав його, ніби реліквію. Закохавшись у поезію, він незабаром відчув, що й сам уже поет. А чому б і ні? Хіба він людина без почуттів? Якось в одній з книгарень він побачив книжку під назвою «Хочете навчитися віршувати?» і одразу ж купив її. Книжка та була ніби спеціально написана для нього. Він студіював її день і ніч, внаслідок чого створив свій перший вірш. Кантіто-молодший прочитав його своїм сестрам і дістав у нагороду перші аплодисменти. Відтоді не минало дня, щоб він не написав бодай одного вірша. Іноді він читав свої вірші у коледжі, і незабаром його товариші визнали його за талановитого. Адже не кожному дано творити! Ось так Кантіто-молодший зажив слави поета не тільки серед товаришів, а й серед професур, і йому почали доручати з нагоди національних свят оспівувати пам'ять героїв.

Закінчивши павчання в коледжі, Кантіто-молодший поступив на юридичний факультет. Але кодекси не дуже приваблювали його.

— Вивчати право — значить марнувати час, — казав він. — Моя мета — бути поетом.

Він мріяв про муз, і кожній з них присвячував цілу гору своїх віршів. Він мріяв про час, коли люди будуть зачитуватись і захоплюватись ним. Він мріяв про те, як газети і видавництва змагатимуться за право видавати

його творіння, щоб здобути йому безсмертя. Він мріяв про юних селтимертальних аристократок, які плакатимуть над його книгами або слатимуть йому палкі листи, сповнені обожнення і навіть любові. Так, його час настав! І Кантіто не барився. Він переписав деякі з своїх віршів, вклав у конверти, охайно зазначив адреси і розіслав у всі газети міста.

Але жоден з його віршів не побачив світу.

— Ну, і грець з ними, — сказав він. — Мене просто не розуміють.

Потім Кантіто-молодший ревно взявся шліфувати свою поему для якогось конкурсу. Знову марно. Однак він не падав духом.

«Рапо чи пізно настане день мого тріумфу», — думав поет і продовжував творити. Жоден конкурс не минав без кількох його творів. Але ні на одному з цих конкурсів журі не відзначало їх, як такі, що варті будь-якої уваги.

Одного разу, прогулюючись вулицями сусіднього кварталу, Кантіто зустрів музу в плоті і крові, а його чутливій натурі здалося, що перед ним дивне втілення Ерато. Ще ніколи він не бачив жінки такої вродливої і так бідно зодягненої. Він закохався в неї з тою пристрасстю, на яку здатні лише поети. Її образ покоївся в його серці, немов на вівтарі, куди ніколи не проникала жодна темна думка, жодне нище бажання. Він марив нею у віршах, марив нею у снах. Він відвідував її двічі на день. А через те, що вона була бідна, Кантіто любив її ще міцніше і допомагав їй, як тільки міг. То дарма, що заради неї доводилося обкрадати рідного батька. Якось увечері, коли він ішов до неї з твердим наміром освідчитись у своєму коханні, побачив у її хаті повно людей. А вона лежала мертва на ліжку. Ніколи в житті — пі до цього, ні після — юний Кантіто не зазнавав такого несподіваного і такого нищівного удару. Поет знепритомнів. А коли прийшов до пам'яті, його муза вже лежала в білій труні. Хоча він і заливався потоком сліз, проте відчув себе спроможним написати пайбезсмертнішу з елегій. «Хто вбив її? — запитував поет у горі. — Чому? І як?..»

Відповідь на свої запитання поет знайшов пастушого дня у газетах, де розповідалося, що бідолашна отруїлася після того, як впевнилася, що вона вагітна. Далі співчутливо повідомлялося про те, що якийсь юнак з вищих кіл зробив її жертвою своєї нищої похоті. Поет знову ледь не втратив свідомості. Він корчивсь у відчай і злобі, про-

клипаючи того лудипера, що посягнув на те втілення юності і краси; він не міг заспокоїтися доти, поки його поетична дума не залишила на папері глибокий слід сентиментальної елегії. Цього разу поетові пощастило: його доробок з'явився через кілька днів в одній з газет на головній полосі.

Публікація елегії припесла Кантіто хвилини справжньої насолоди. Не лише тому, що він побачив свій витвір і своє ім'я надрукованими, а насамперед тому, що одержав напахченого листа з чарівливим підписом, виведеним жіпочою рукою.

— Нарешті,— прошепотів він, почувачи себе на вершині щастя,— збуваються мої мрії!

Дама писала про благородство натхнення і глибину почуттів у його поезії, не забуваючи при цьому похвалити і досконалість риторики в ній. Дама закіпчувала свій лист досить знадлигим запрошенням. Кантіто-молодший, впевнений, що дама юна, вродлива і романтична, як сон його весняних літ, був пунктуальним: у визначеній час уже стояв перед її дверима.

Чистий, просторий, багатий дім був розкішно вмеблований. Так поет ступив на першу сходинку до слави, і, можливо, на нього чекає захоплююча, справжня пригода. Але замість красуні, до ніг якої він сподівався «прослати серце своє, наче килим», з'явилася така ж потворна, як і перезріла, хоча й з великим смаком одягнена, благородна дама. Перше гнітюче враження зникало в міру того, як він пізнавав шанувальницю свого мистецтва. Це була високоосвічена жінка, добре розбиралася в поетах,— а цього разу тільки про них і йшла мова,— знала про них більше за самого Кантіто. Виявилось, що читає вона дуже багато. Стомилася від плаксивих романтиків і обожнює Даріо, Нерво, Хіменеса та багато інших модерністів. А що вже й говорити про французів! Ох, Бодлер, Банвіль, Мореас, Верлен... «Pauvre Lelian».

— Le sanglot long — du violon...¹ — мелодійно продекламувала вона французькою мовою.

Кантіто-молодший слухав її і дивувався, як може у такій негарній жінці критися така чарівна німфа. Коли вони прощалися, вона сказала милозвучним голосом:

— Приходьте найближчим часом, сеньйоре поет, і не забудьте прихопити свої вірші.

* Довге ридання скрипки... (Франц.)

Ці слова дзвеніли в нього у вухах цілісіплькнй тиждень. Віп загорівся бажанням познайомити даму з своїми ще не виданими віршами. З того часу, як віп покинув Америкапськнй інститут, не було, мовляв, кому їх читати. А товариші по факультету — то справжні бовдури, що не хотіли нічого знати й відати про поезію. Вирішивши, що один тиждень — термін достатній, Каптіто навідався до дами знову. Його «затаєна пімфа», як віп про себе називав її, щиро зраділа йому. Після того як вони поговорили про поетів, забутих минулого разу, Каптіто-молодший вирішив, що настала його черга. Дама була в захопленні. Для кожної його поезії вона знаходила окрему, неповторну похвалу. Одні вважала чудовими, інші досить вдалими або дуже цікавими.

Каптіто-молодший мав усі підстави пишатися своєю подругою. Так само, як раніше віп любив похвалитися подвигами своїх предків, тепер віп ніяк не міг нахвалитися достоїпствами цієї дами. Єдине, що його трохи бентежило, так це її ім'я і прізвище: вони не зовсім поетичні — Марселіна Атанасія. Вона заслуговує звучнішого й пишномовнішого імені. Так віп став називати її Марсель Аталю. Коли по дорозі до неї поет зустрічав знайомих, то з будь-якого приводу намагався показати аристократичний дім, куди віп вхожий. Якось навіть наважився представити дамі свого друга.

З часом ці візити стали звичкою в житті Каптіто-молодшого. Ніщо не задовольняло його дужче, ніж бесіди з подругою, яка так добре володіла словом. Щоправда, його немало бентежили труднощі знайомства з її матір'ю. Стара вдова — жіпка западто консервативна і непримиренна до всіх тих, що не мають стапкової грамоти. В палкій уяві поста мати дами стала майже особою із легенди. Віп глибоко шанував стару, але через те, що не міг добитися в неї прійому, все частіше робив візити її дочці.

— Чому б вам не посвятити вірша мені? — запитала Марсель Атала в один з його візитів.

Хоча поет і відкрив у ній «затаєну пімфу», йому, проте, ніколи не спадало на думку, що вона зможе падихнути його бодай на одну строфу. Однак віп вважав своїм обов'язком відповісти:

— О сеньйорито, це моя заповітна мрія!

Але як тільки Каптіто взявся викласти вірша на папір, опинивсь у надзвичайно скрутному становищі. Хто зможе оспівати юність і красу — ці невід'ємні риси кож-

пої жінки,— коли їх у неї немає! Він спробував оснівати її розум і благородство. Але з того вийшла якась прозаїчна і пудна річ. Він знищив свій витвір. Позпущавшись чимало над своїм мозком, Кантіто звернувся до теми кохання, яка завжди вабила його з магічною силою. Любові в тому вірші було не більше за легенький подих вітерця, однак його муза так спателічилась, піби над її головою розпростер крила сам ангел благовіщення. Але «німфа», прочитавши його і тамуючи розчулення, прорекла:

— Ви надаремне сподіваєтесь...

Він, у свою чергу, не зважаючи на уражену самолюбність, вирішив не здаватися і, взявши її за обидві руки, схвильовано запитав:

— Вважаєте, я не гідний вашої любові?

Вона різко вирвала руки і зміряла його нищівним поглядом з голови до ніг, як це подобає дамі її стану. Картаючи себе за необачність, якої щойно припустився, Кантіто-молодший, вибачаючись, розшаркався перед нею і покинув дім. Засмучений тим, що так безглуздо втратив благородну дружбу, юний поет не міг спати кілька ночей. Кантіто почував себе нещасним і самотнім. Щоб хоч у якійсь мірі полегшити своє горе, він кілька разів на день проходив повз її дім. Одного вечора вона була на балконі, звідки й посміхнулася йому. Цього виявилось досить для відновлення візитів.

Тепер молодий поет знав, який ґрунт у нього під ногами. Тож недаремно ще з самого початку він передчував, що тут на нього чекає щось незвичайне. І він пішов цим шляхом. Якщо не зважати на зів'яле обличчя, то вона ще досить принадна. Крім того, дама, як видно, схильна до ласки. В один з вечорів Марсель Атала була схожа на беззахисну голубку, і Кантіто враз відчув, як у нього загострилися яструбині кігті. Яструб кинувся на голубку.

Відтоді не минало жодного вечора, щоб вони не грали в яструба й голубку, поки вона якимось, обливаючись слізьми, не сказала йому, що вагітна. Поет пішов, переслідуваний сльозами «німфи». Кантіто-молодший твердо вирішив не повертатися більше: йому бракувало мужності знову стати перед її очима. Він не любив її, однак було прикро завдавати дамі стільки горя.

Через певний час якийсь поважний пан своїм візитом удостоїв честі Ботадо Кантіто-старшого. Імпозантна постать і вишукані манери, здавалося, виповнили блиском

екстравагантну й зашплену залу Ботадос. Коли поет побачив гостя, він ладний був заволати:

— О земле, розступися й поглинь мене!

Але, на превеликий подив Кантіто-молодшого, як тільки гість пішов, батько, аж сп'янілий від щастя, кинувся обіймати його.

— Спасибі тобі, спасибі, мій сину! Це ти піднімаєш наш рід!

Кантіто-старший говорив і говорив, його очі блищали надією, подих уривався від щастя.

— Але, тату...

— Ніяких «але», синку,— перебив його Кантіто-старший.— Що зроблено, те зроблено. Після каяття нема вороття. Від тебе вона завагітніла — тобі на ній і женитися. В тієї дівчинки, як каже її дядько, є честь і майбутнє. Живий чи мертвий, а ти женишся на ній! Хіба не розумієш, що таким чином ми поріднимося зі знаттю?

Ботадо-старший влаштував весілля на славу. Місто ще ніколи не бачило такого помпезного весілля. В «Клубі Соціал» відбувся бал. Гостей було близько тисячі. Шампанське лилося рікою.

Цей день став вершиною в історії сім'ї Ботадо.

Першим сюрпризом для щойно одруженого поета були злидні, з якими так одчайдушно боролася його пані теща. Величний дім був закладений банкам і перезакладений лихварям за суму більшу, ніж він взагалі того вартий. Пишні меблі були взяті напрокат. Мати й дочка існували на утриманні того дядька, який так вагомо вплинув на рішення Кантіто-старшого.

Одного разу до Кантіто прийшла в гості його мати. В її убранні не було нічого негожого, але син знітився. Цілий вечір він ніяковів не стільки через її плаття, котре вона досі нізащо не хотіла вдягати, скільки через її манірність чоли, яка не бажала поступатися своїй вельможній свасі. Мати Кантіто ніколи не любила іспанської мови, а теща, навпаки, з насолодою говорила вишуканими іспанськими словами, ніби навмисне старалася підкреслити станова різницю. Кантіто почував себе так, як, бувало, в дитинстві, коли біг до батька, щоб поскаржитись на хлопців.

Якось вранці Марсель Атала сповістила чоловікові, що дядько відмовився допомагати їм, а в домі немає ні гроша. Навіть на харчі. Ще один сюрприз. Молодий дружина кипувся на вулицю Ботадос.

— Хіба я для цього жешив тебе так шикарно? — дорікав синові батько.— Ото бери та кінчай свою науку і відкривай власну адвокатську контору. А пі, то йди працюй хоча б як келькери*.— І старій завершив свої напуття тим, що ткнув синові в руки пачку кредиток.

З іншого боку, шлюб досить вигідно відшкодував Кантіто-молодшому всі прикромці. Незабаром він на собі відчув, що благородне папство ставиться до нього не так, як жителі його кварталу. Тут перед ним скидають капелюха і називають «дон Кантіто». Деякі ще й зупиняються, щоб довідатися про його самопочуття і про здоров'я його дружини. Зрозуміло, що не забувають і про сеньйору тещу. «Клуб Соціал» розчинив перед ним свої двері. А там, на одному з благодійних вечорів, доля послала йому нагоду виступити перед видатними артистами та літераторами зі своєю поемою «Походження». Він пожинав бурхливі оплески. Відтоді плоди його натхнення стали головним помером програми подібних вечорів. Це підбадьорило поета, і він вирішив ошчасливити читацьку публіку країни окремою книжкою. Але коли він звернувся до батька з проханням фінансувати видання, тої сказав йому:

— Вірші — не шкуру. А я піколи не встряю в комерцію, якої не розумію.

Жоден з аргументів, наведених сином, не вплинув на батька. Кантіто-старший не зважив навіть на те, що літературна репутація, мовляв, прославить увесь їхній рід.

— А що таке «репутація»? — упирався батько.— Я не розумію... Краще б ти став справжнім доктором. Оце, по-моему, діло...

Книжка не вийшла. Зате родич Атали влаштував Кантіто в редакції якоїсь газети, де йому доручили «Різне» та «Гумор». Кантіто-молодший досить успішно об'єднав їх у розділ під рубрикою «Політичні дрібниці». Тут-то і проявили його справжні здібності, а разом з тим з'явилосся і прагнення піднятися на недосяжну височінь.

Кантіто-молодший займався тим, що підстрикував загострену чутливість політиканів гумором, який дуже полюбляли читачі. Так він зажив слави і незабаром покуштував хліба політичного коментатора. На цій ниві він добився такого успіху, що його одразу ж запросили вести одну з урядових газет. Таким чином, його персона стала

* К е л ь к е р і — підпільний адвокат (*кечуа*).

фігурою настільки відомою, що журналісти опозиції почали доскіпуватися до всього, пов'язаного з вулицею Ботадос. Кантіто-молодший хоробро захищався і навіть двічі вступав у поєдинок, щоб затулити рота своїм воюгам.

— Заздрісники мого таланту і слави,— звертався до них Кантіто.

Незабаром журналіст Кантіто став депутатом. В той час гірничка «наддержава» шукала лідерів і в особі Кантіто-молодшого знайшла одного з них. В політичному світі Кантіто виринув як «депутат Ботадо». Він був одним з тих багатьох, які підкладали жару до вогню, аби розпалити війну в Чако. І та війна була для нього небесним даром. Вона цілковито відповідала його амбіції. Кантіто добився призначення на посаду міністра і фактично став «доктором». Нація відкрила в ньому геніального фінансиста. Міністр вершив операції такого високого класу і настільки дивовижні, що на час перемир'я він буквально купався в грошах.

Марсель Атала народила йому п'ятеро дітей. Двоє останніх були близнята. Старшеньку він назвав Рут Ісела. Дівчинка — вилита в мініатюрі мати — з самого раннього дитинства була схильна до пабожності. Як член багатьох церковних організацій, вона більшу частину дня проводила в храмі. Молодшим за неї був Артуро Рімбауд, красивий хлопець, який настільки любив забави, наскільки був байдужим до всього духовного. За ним йшла Мабель Наусіка, граціозна кокетлива дівчинка.

Марсель Атала — до речі, ніхто теж не називав її інакше — зажадала, щоб близнят нарекли іменем їхнього діда. Чоловік згодився, але синові дав ім'я не просто Ісідро, а Данте Ісідро і відповідно дівчинці — Саїр Ісідра. Отже, першу частину імені він все ж таки вибрав сам. Чи варто говорити про те, що хлопчики з такого багатого дому вчилися у привілейованій школі «Ла Сальє», а дівчатка — в англійському католицькому коледжі.

Те, що Кантіто-старший казав колись про сипа, милуючись ним у колісці, зараз говорить Кантіто-молодший про свого Данте Ісідро, спостерігаючи, як той мчить на самокаті або грається заводним автомобілем. Справді-таки, батько і син також дуже схожі.

«У нього мій розум і моя вдача,— думав Кантіто-молодший.— Я матиму гідного наступника». Адже він ще не знав, що уготовлять синові доля і час.

Коли дон Кантіто бачив, який жвавий його пащадок, він п'янів з гордоців:

— Такий, як я. Точнісінько такий!

Молодий батько всіляко підтримував свого улюбленця і навіть розповідав, як у свій час, наприклад, він умудрявся влучити в око свого противника або ухилитися від удару. Через те, мабуть, пі в школі, пі на вулиці жодна бійка не обходилася без його спна. То не біда, що через нього не минало дня без скандалу. Навпаки, дон Кантіто був щасливий, що платити штраф доводилося йому.

Кримінальні романи і кіно вабили маленького шибеника. Детективи, Тарзан та ковбої полопили його уяву і розум. Він мріяв стати таким, як тої чудовий лісовий велетень або як оті кештаври, чії пістолети вивергають грім. Йому хотілося бути схожим на Ніка Картера і розкривати найзагадковіші злочини. Він не спав ночами, переживаючи події останнього фільму. І в душу западало невідпорне бажання стати героєм подібних подій, але у справжнім житті. Це бажання все частіше заволодівало ним, аж поки, зрештою, перетворилося в ідею-фікс.

Будучи вже на порозі свого отроцтва, Данте Ісідро вирішив перевірити себе. Без особливих труднощів він дістав гвинтівку, пістолет та гроші і поїхав за місто, певний, що там надибає для цього підходящу нагоду. Та оскільки такої нагоди не траплялося, він надумав сотворити її в особі шофера.

— Руки вгору, шеріф! — крикнув наш герой, наставивши пістолет в потилицю пі в чому не повинного чоловіка. — Стій, бо вб'ю!

Шофер загальмував, повернувся до хлопця і, сміючись, сказав:

— Що ти там белькочеш, немовлятко? — Він вирвав пістолет, який лоскотав йому носа, і кинув собі під ноги.

Розлютившись до цестями, герой схопив гвинтівку. Шофер, серйозно злякавшись, одчипив дверцята і кинувся на землю. А як тільки підвівся, щоб утекти, пролунав постріл, і куля прошила йому череп. Шукач пригод запитав себе, що зробив би у таким випадку ковбой. Недовго роздумуючи, він потяг забитого у кювет. Розбираючись до деякої міри в машині, герой завів мотор. Через кілька кілометрів машина звалилася в рів. А він, як справжній ковбой, навіть закривавився трохи. Далі подався полем, сподіваючись на пову пригоду. Забив собаку. Ніч проспав на горі. Наступного дня його схопила поліція. Але

не за те, що вбив шофера. Ні. Взяли за те, що втік з батьківського дому. Незабаром убивство пабуло розголошу, і справа дійшла до суду. Прокурор та судді визнали цей випадок як паслідок захопленої дитячої гри, в якій піхто не винен і нікого не можна притягти до відповідальності. Крім усього, життя якогось там шофера не варте того, щоб засадити у в'язницю дитину з такої благородної сім'ї.

Трохи згодом цей син «з такої благородної сім'ї» убив свого шкільного товариша, коли вони на городах Калакали розігрували детективний роман. Цього разу герой познайомився з ганебною тюрмою. Але всього лише на одип-однісінький депь, бо в руках доктора Каптіто були пружини не тільки політики, а також і юстиції. Судді зійшлися на тому, що хлопця треба покарати добровільним вигнанням на п'ять років. Покарання він мав відбутися в одному з маєтків свого батька, в Кордільєрах.

XXIV. КІЛЬКА ШТРИХІВ ДО ПОРТРЕТА УПРАВЛЯЮЧОГО

Там, де тепер розкинулися гори та долини латифундії «Ла Конкордія», колись було два маєтки — «Сан-Ісідро» і «Санто-Еспіріту». Поміж власниками цих маєтків існувала споконвічна непримиренна ворожнеча. Кожен з них старався урвати шмат землі в другого там, де тільки міг. Для цього обидва вдавалися до будь-яких засобів і нічим не гребували. То ображали одип одного, то робили всілякі пакості — від сміхотворно дрібних, до таких, що викликали непогамовний гнів, обурення. При першій-ліпшій нагоді не раз, бувало, клали пальця на курок. Але далі цього ніхто з них не йшов. І все ж таки якось уночі одному з них куля пронизала груди. Невідомо, чия рука стріляла. Рана виявилася несмертельною. Проте відтоді ворожнеча загострилася ще дужче. Тепер воювали не лише власники маєтків, воювали їхні діти, а також і пеони. Бійка між останніми переростала в справжні баталії, що розгорялися в храмний день однієї з асієнд. В розпалі свята, коли пеони були добряче напідпитку, несподівано вдиралися противники і пускали в хід кулаки й ломаки. Та сторона, яка програвала, звичайно відступала, шикувала свої лави і бралася за праці. Бій з пра-

щами був жахливий. Після цього залишалося немало поранених, а часом і забитих.

Та от настав день, коли хазяїн маєтку «Сан-Ісідро» після чергового суду виявив, що безконечна тягашина з сусідом знищила його. Вона відвернула його від основного запяття асієндою, забрала багато грошей, які він піччим не компенсував. Крім того, немалі суми розтрицькували його жінка та діти, які звикли жити на широку ногу. Зробивши поточні підрахунки, хазяїн констатував, що він банкрут. Не шкода було б, якби витрачені гроші завдали поразки сусідові, а так...

Величезні борги тяжіли над маєтком, не кажучи вже про безліч дрібних зобов'язань. Саме в цей безвихідний час у маєток нагодився доктор Кантіто, багатий політик, обвішаний орденами. Доктор горів бажанням поміняти своє місце в парламенті на скромну садибу, яка могла б забезпечити йому хліб і сіль. З таким наміром, мовляв, він і приїхав у «Сан-Ісідро». Після кількох переговорів, початих у маєтку і закінчених в місті, доктор Кантіто став новим хазяїном асієнди.

Власникові «Санто-Еспіріту» боротьба з сусідом не завдала таких нищівних збитків. Не тільки тому, що його борги були значно менші, а й тому, що прибуток з маєтку він мав більший. До того ж сини його пішли на смерть — на війну в Чако, і він дуже добре розумівся на тому «коли», «як» і «скільки».

Відсвяткувавши належним чином падіння свого противника, він прибув на новосілля до свого новоспеченого сусіда і дуже зрадів тій ретельності, з якою доктор Кантіто виконував усі традиційні обряди. Доктор почав із зворушливого жертвоприношення Пачамамі: довкола будинку щедро покропив землю чичею і розкидав всілякі яства. Потім відслужили месу з півчими, після чого новий хазяїн покачався на полі, що під паром, нарвав жмут трави, розкидав каміння і на закінчення одшмагав канчуком пеона. Вся ця обрядовість — символ владарювання — виконувалася в присутності суддів, прокурора і численних гостей.

Ненаситного апетиту доктора Кантіто до приватної власності маєток «Сан-Ісідро», звичайно, задовольнити не міг. Адже в сусіднім «Санто-Еспіріту» було значно більше землі і набагато більше посівів. Крім того, там краще родить картопля. При першій-ліпшій нагоді доктор виклав сусідові свій намір щодо купівлі в нього маєтку. Замість

відповіді доктор Кантіто почув розкотистий сміх сусіда і розповідь про колишні баталії. Той сміх вирвав із вуст досвідченого поета промовисті, хоча й не досить вишукані слова:

Примхливість моя вже в дорозі...

З того дня не минало жодної зустрічі, щоб новий сусід не повертався до своєї пропозиції, а старий не повторював зухвало застережливої розповіді про бойовиська з колишнім сусідом. Досвідчений стратег політичних битв, доктор Кантіто, обрав тактику задарювання та частування, не шкодуючи на те піяких витрат, але сусід залишавсь непохитним.

Для доктора Кантіто придбання «Санто-Еспіріту» мало неабияке значення. Бо якби об'єднати обидва маєтки, можна було б створити латифундію найбільшу і найкращу в усій Кочабамбі. Ця латифундія забезпечила б соціальне становище всім його дітям, коли настане час розділяти спадщину. Досить часто в сімейному колі за вечерею ця розмова була основною.

Якось заклопотаний доктор Кантіто сказав:

— Цей сусід — досить твердий горішок.

— Не хоче той чоло по-доброму, — сказала Марсель Атала, — то можна буде зробити й по-злому.

— Всі чоло твердолобі, — підтвердив Артуро Рімбауд.

— *Choliviris nunquam bonus**, — так говорили в мій час, — повчально мовила Марсель Атала.

— *Et si bonus*, — додала Рут Ісела, — *nunquam perfectus***.

— *Et si perfectus*, — підхопила Мабель Наусіка, — *semper choliviris****.

— Так, — переконано завершив батько, — немає гірших людей за чолів.

Пропозицію Марсель Атали взяли до уваги. Обсудили її на сімейній раді, немов на асамблеї, і доктор Кантіто — глава сім'ї і виконавчий шеф — взяв решту на себе.

Того року до відзначення храму Сап-Ісідро готувалися надзвичайно ретельно. А коли настав храмний день, традиційна баталія закінчилася для санісідровців дуже невтішно: двох було вбито і кількох поранено. Люди з асієнди «Санто-Еспіріту» цілу ніч відзначали в маєтку свою

* Немає порядних чолів (лат.).

** А якщо її порядні, то недосконалі (лат.).

*** А якщо й досконалі, то все одно вони чоло (лат.).

перемогу. Але паступного дня з'явився коррехідор і заарештував хазяїна маєтку. Прокурор, якимсь чипом вже ознайомлений з усіма подробицями подій, звинуватив його у сприянні зобоїщам та в очолюванні різанини, на підставі чого їй передав справу до суду. І почалося — тюрма, гроші, всілякі зв'язки. Хазяїн маєтку «Санто-Еспіріту» зустрів свою біду як щось неминуче, але передбачене і почав роздумувати над тим, як помститися. Та зовсім несподівано на нього звалилася ще одна біда: його звинуватили в досить дивному злочині — у підбурюванні індіанців проти патронів. Так його засудили до вигнання на кілька місяців у віддалені малярійні місця. Малярійний комар зробив своє діло, але його жертва, що втратила на фізичній вазі, набула ваги іншої — політичної: вигнанець погодився балотуватися в депутати. Вибори забрали в нього багато грошей, але він зазнав поразки.

«Це тому, що я стою в опозиції до уряду», — втішав себе думкою нещасний. Його опозиційність привела до нових заслань і нових неприсмностей. Переконавшись, що політика не для нього, він захотів повернутись у свій маєток, але не зміг: перед ним постав мур кредиторів. Вони подали на нього позов. І, влучивши підходящу мить, на арешті з'явився доктор Кантіто. Через деякий час асієнди «Сан-Ісідро» та «Санто-Еспіріту» злилися воедино.

Проте об'єднання земель не примирило неонів колишніх двох маєтків. Доктор Кантіто розумів дуже добре: стички між селянами, що не обходяться іноді без жертв, приносять лише збитки, а це, звичайно, не в його інтересах. Тому найближче свято він використав для урочистого об'єднання обох асієнд в одне володіння, яке назвав «Ла Конкордія».

Доктор Кантіто взяв образи обох святих — Сан-Ісідро і Санто-Еспіріту — і помістив в одній каплиці. А потім красномовним голосом парламентського оратора оголосив заборону бійок. Однак того ж вечора відбулася жахлива баталія, якої досі ще не бачив світ. З обох боків були вбиті і поранені. У зв'язку з цим доктор Кантіто вдався до крайніх заходів: він заявив, що надалі покровителем асієнди «Ла Конкордія» буде тільки Сан-Ісідро, сподіваючись таким чипом змусити ворожі табори примиритися. Але цей захід привів до бунту серед прихильників Санто-Еспіріто. Бунтівники вдерлись у каплицю і весь свій гнів вилили на привілейованого святого. Від Сан-Ісідро залишилися одні лише уламки. Індіанці забрали свого

покровителя і встановили у своїй каплиці, па його попереднє місце. Як тільки неони мастку «Сан-Ісідро» узнали про знищення свого папівбога, вони, наче леви, накинулися на отих нечестивців і не вгамувалися, поки всепожираючий вогонь не проковтнув останній уламок образу Санто-Еспіріту. Тільки ніч змогла остмонити розпалені пристрасті. Ще ніколи в асієндах не бачили такого щедро́го жертвоприношення і таких потоків людської крові.

Після вечері доктор Кантіто поінформував свою сім'ю про складне стаповище в мастку. Набожна Рут Ісела розридалася. Артуро Рімбауд висловився за негайну заборо́ну храмних свят. А Марсель Атала, як завжди, внесла найрозумнішу пропозицію. Календарний збіг храмних днів може послужити на користь справі. Чому б не відзначати обох святих в один день? Якщо відзначати святих одночасно і вшановувати їх однаково, то обидві сторони шанувальників не матимуть приводу для розбрату. Спочатку, безперечно, треба придбати нові образи обох святих, але, само собою зрозуміло, за рахунок тих, хто знищив їх.

Нововведення поклато предивний початок новій традиції: обидва покровителі, наче два вірні товариші, повели за собою урочисту храмну процесію. І жоден з них ніколи більше не очолював побоїщ.

Саме в ці дні засудили Данте Ісідро до вигнання. Цей вирок дійсно-таки гідний хроніки болівійського правосуддя. Звістка про прибуття молодшого сина хазяїна викликала бурю радощів серед індіанців. Вони давно мріяли, щоб хазяїн чи котрийсь із його синів постійно жили в асієнді і на власні очі побачили, що діється там. Бо коли вони їздять у місто з скаргою, патрон неохоче приймає їх, а якщо, бува, й прийме, то обов'язково поглузує або гнівно скаже: «Дайте мені спокій з вашими плітками».

Тепер, звичайно, все буде зовсім інакше, коли нью Ісіку, тобто юний Данте Ісідро, житиме в мастку.

Не всі неони могли похвалитися, що знають молодого патрона. Тільки ті індіанці, які відробляли у місті в хазяїна свою повинність понго, або ті, котрі завозили туди продукти, бачили нью Ісіку, а потім і розповідали про нього іншим. Щоправда, воши майже нічого не знали про юнака і, можливо, саме через це й паділяли його рисами найкращих християнських добродіностей, а також якостями, не притаманними його натурі — як, наприклад, великодушність, лагідність, поблажливість, щедрість тощо. І все це буде тепер тут, з ними, бідними індіанцями,

жертвами примх брутального управляючого. Нарешті вони матимуть пагоду побачити, як той негідник, підібгавши хвоста, скиглячи під ударами караючого канчука, молитиме у патрона пощади. А молодий патрон таким чином провчить його, як треба шанувати пеонів і насамперед не чіпати їхніх жінок. Ті індіанці, які ніколи не бачили молодого хазяїна, плекали найкращі події та чекали на нього, як на посланця самого неба. В асієнді не було хатини, де не раділи б його прибуттю і не готували б для нього подарунка.

Депь приїзду Данте Ісідро індіанці самовільно, без дозволу управляючого, зробили святковим. Чоловіки, жінки й діти, одягнувшись у своє найкраще вбрання, зібралися довкола хазяйського дому. А потім, кожний з подарунком в руках, рушили дорогою патронові назустріч, щоб таким чином засвідчити йому свою покору і шанобу. Та не встигли вони пройти навіть половини наміченого шляху, як зачули дзвін капліці. А коли повернулися назад, молодий патрон вже відпочивав у своїй кімнаті. Виявилось, що він приїхав бічною стежкою. Пеонам довелося просити посередництва управляючого, щоб патрон вийшов і вислухав їх. При такому короткому побаченні з молодим хазяїном в індіанців не склалося про нього ніякого враження. Не встигли хілякати * поцілувати йому руку і піднести подарунки, як він повернувся до них спиною і зник за дверима. Тому пеони змушені були скласти до ніг ненависному управляючому і курчат, і яйця, і ягнят, і всі інші дарунки, якими вони хотіли зустріти свого патрона.

Нью Ісіку привіз цілу гору застережень, але ніякої зброї. За цим ретельно простежив сам батько. Він не дозволив синові взяти з собою навіть складаного ножа. Забрав у нього всі детективні романи, якими юнак зачитувався останній час. Зате спорядив його достатньою кількістю книжок Віхіля, Мардена та інших подібних авторів. Данте Ісідро звалив усі ці книжки в куток і цілими днями залюбки лазив по найкрутіших схилах та найглибших міжгір'ях. Дощ, сонце та вітер стали незабаром його друзями. А скелі й урвища наділили його своєю суворістю. Серед дикої краси гір пробудилася і по-новому забуяла фантазія хлопця. В кожній скелі йому ввижався сонний циклоп, а в кожному уламку кам'яних гір він бачав застиглу з волі генія грандіозну подію. Іноді

* Хілякати — старшина (*кечуа*).

юнак почував себе противником генія. Тоді з його волі пробуджувалися сонні циклопи і верхи на конях мчали галопом у бій. Точилися фантастичні баталії, про які десь читав колись Данте Ісідро. І тепер йому здавалося, що він також осідлав бойового коня із граніту і загубивсь у вирі ошалілих колосів.

Управляючий та пеопи, на його думку, палежали до цілком іншого світу. Вони були пігмеї, які, немов черви, повзали по убогій землі. Він не хотів нічого знати й відати про них. Йому були значно миліші казкові обриси гір. Його вабили найвищі, вкриті льодом, вершини. Він любив видиратися на скелі. А коли вдавалося дістатися до вічних снігів, він почував себе там хазяїном безмежних просторів, владикою космічних титанів. Він кидався переслідувати їх, боровся з ними віч-на-віч, брав у полон і, зрештою, підкоряв своїй волі. Потім хлопець спускався в провалля і там, серед лісу, в гущавині чагарників, затівав найзапальніші розбійницькі драми. Індіанці не годилися бути учасниками гри. І управляючий теж. Всі вони просто ідіоти, нездатні надихати його на подвиги, котрі він бачив у фільмах та про які читав у романах. Індіанин не зможе перевтілитись у розбійника, схожого з виду на мільйонера, не зможе вчинити хоч одне з тих убивств, таких таємничих. Індіанку ніколи й ніхто не стане викрадати. Та й бути напарницею вбивці вона теж не гідна. Одне слово, важко навіть собі уявити, щоб він, тримаючи індіанку за талію, галопом утікав з нею геть. Діючі особи в уяві хлопця були горожани або ті, що прийшли з Каліфорнії.

Так між епопеями в горах і драмами в урвищах минав час — нескінченна низка днів та ночей, в якій те саме сонце і ті самі зорі з таємничою послідовністю поперемінно з'являлися на тому самому небі. Лише коли-не-коли дощ на кілька годин переривав довічну, томливу одноманітність. Данте Ісідро розумів, що театр в горах мав свої межі, а драми в урвищах не могли повторюватися без кінця й краю. З часом юнак усвідомив, що на сцену з'являлися одні й ті самі велетні, одні й ті самі каліфорнійські герої, які завжди вершили одні й ті самі подвиги і впліталися в одні й ті самі авантюри. Та й для самого себе хлопець вже не знаходив ніякої нової ролі. Данте Ісідро стомлювався, обриси гір втрачали свої барви, він кінець кінцем позіхав, а потім і засинав де-небудь в ущелині гір,

Йому бракувало гвинтівки чи револьвера. В крайньому разі не завадила б і рушниця. Данте Ісідро залюбки полював би на вігошій, які вчували його ще здалеку, стежили за ним і при найменшому порухові зникали так, ніби їх поглинали скелі. Також і віскачами пехтувати зовсім не слід. Вони грайливо стрибають, бавлячись на сонечку, і при найменшому шурхоті здригаються й шугають у свої пори. А чого варті курілки, оті майстрині несподіванки. Вони підпускають до себе аж на крок, щоб потім неждано-негадано фуркпути з-під самих ніг і з тремтливим свистом щезнути з очей.

От якби йому гвинтівку, револьвер чи принаймні рушницю! Шкода, що нічого з цього він не зможе дістати. В день свого приїзду він, правда, запримітив гарний револьвер в управляючого на поясі, а новецьку рушницю бачив у нього в кімнаті. Однак і револьвер, і рушниця раптом чомусь зникли, а той нелюд категорично відмовляється сказати, куди подів їх. Надаремне позбавляють його такої потрібної зброї. Асієнда все одпо не годиться для справжніх пригод. Полювати на віскачів значно цікавіше, ніж пристрелити індіанина або й управляючого.

Якщо Данте Ісідро засинав удень де-небудь у горах, тоді вдома він не міг усю ніч склепити повік, і безсоння гризло його до світанку. Лише на рапок очі змикала свинцева втома. Потім він прокидався дуже пізно, в тяжкому пастрої, і тиранив усіх, хто траплявся йому на дорозі. Решту дня він тинявся між корівниками та пташиним двором. Управляючий надзвичайно захоплювався півнячими боями. Він мав цілу колекцію рідкісних екземплярів цих забіяк, майстерно проводив селекцію, відточував півням шпори, насаджував на них металеві чохла і для тренування зводив птиць між собою; дозував їм корм, тримав їх на припоні, щоб не билися. Протягом цього часу суперники задержувато змагалися в одних лише співах. Кілька разів на рік управляючий брав своїх улюбленців у село і там, забиваючись з любителями об солідний заклад, пускав півнів у бій.

Корівники в асієнді були великі. Вони знаходилися позаду хазяйського дому. Доктор Кантіто завжди дбав про те, щоб на ярмарку в місті Ла-Пас одбирали для нього худобу з найкращих порід. Близько сотні породистих корів та з півдужини бугаїв ніколи не переводились у його загонах. Нью Ісіку мав звичку приходити туди на час доїння. Його надзвичайно тішило, як доярі билися з

телятами. Малюки рвалися до материнського вим'я, а доярі старалися відштовхнути їх.

— Ану геть,— кричали пеони й били сосунків по морді.

— Му-у-у! — відповідали ті і знову пнулися до вим'я.

А корови мовчки віддавали доярам своє молоко, ніби до всього були зовсім байдужі.

Якось заклопотаний управляючий затримався біля однієї корови. Нью Ісіку помітив у його очах щось загадкове. Управляючий допитливо оглянув тварину з усіх боків.

— Я ще з учорашнього дня помітив, що вона вже готова,— сказав він, не зводячи погляду з корови.— Тапачакі! — покликав він пеона.

— Папасуй *,— відгукнувся індіанин і підбіг до управляючого.

— Хіба не бачиш, що її треба зводити до бугая? Ти тут ні за чим не дивишся. А мені хоч на сто шматків розірвися!..

Закінчилося доїння. Корів погнали на пасовисько. За ними потяглися й телята. У стійлі залишилася тільки та корова, про яку йшла мова. Індієць Тапачакі підвів до неї велетенського бугая. Нью Ісіку здалося, що це був один з тих гранітних гігантів, яких він уже спостерігав у горах...

Те, що потім Ісіку побачив на скотарні, не викликало ніякої цікавості, але воно мимоволі причаїлося в куточку його п'ятнадцятирічної свідомості.

Незабаром трапився випадок, який глибоко вразив Данте Ісідро. Було вже за північ. Хлопцеві не спалося. Раптом пронизливий крик вдерся в тишу ночі. Потім той крик пролунав ще раз і ще. Що то може бути? Мабуть, якась незвичайна пригода, і він зіграє там неабияку роль. Нью Ісіку підхопився і вибіг у коридор. Зойки впереміж з прокльонами линули з кухні. Забувши про те, як має поводитися справжній детектив, він кинувся туди, спиткнувся і впав. До кухні йому лишалося всього кілька кроків, як звідти майнула якась тінь і розтанула в ночі. На кухні все ще стогнала жінка. Нью Ісіку присвітив сірником і побачив мітани.

— Що сталося? — запитав нью Ісіку.

— Твій управляючий, піньюй, хотів мене згвалтувати...

— От свиня! Негідник!

Ісіку повернувся до себе в кімнату, але від обурення

* Папасуй — чую, батеньку (*кечуа*).

не міг заснути. Він провчить оту гидоту. Як тільки добре розвиднілося, він пішов до нього.

— Що ти робив цієї ночі на кухні, свинюко?! — визвірився Ісіку на управляючого.

— Я, нью Ісіку, я? Нічого. Я вночі взагалі не виходив з кімнати. Нехай підтвердить моя жінка.

— Що?!

— Так, так, нью Ісіку! Клянусь усіма святими! Нехай я крізь землю провалюся! Я не брешу!

Нью Ісіку звелів покликати мітані. Та прийшла певним кроком, а в очах було повно страху. Управляючий вп'явся в неї своїми котячими очима. Молодий патрон не зміг добитися від індіанки жодного слова. Йому довелося кілька разів ляснути мітані по щоках, щоб та заговорила.

— Це не він, віньюй, — сказала вона тремтячим голосом.

— А чого ж ти мені сказала, що він?

— Я помилилася, віньюй.

— От бачите, нью Ісіку! Отак мене оббріхують оці тварюки індіанки.

Щоб трохи розвіяти прикрість, нью Ісіку подався в гори. Він піднявся так високо, як тільки зміг. Гранітні велети безмовно розкинулися перед його очима. Зате крик жінки все ще лунав у вухах. Він повівся, як дурень. У таких випадках необхідна обережність. Йому слід було б нечутно підкрастися до дверей, тоді отому кнурові не вдалося б утекти.

Був чудовий весняний день. П'яний подих гір навівав на Данте Ісідро якимсь не знане досі хвилювання. Юнак відчув, що десь, у глибинах його молодого єства, зріє щось потаємне. Те «щось» вирувало в ньому, неначе було гаряче джерело.

Нью Ісіку знав, що його вже хвилює кров. Він був досить дорослий і розумів, що йому потрібна жінка. Але у вигнанні, де він змушений жити, крім корів та індіанок, нікого більше немає. Нізащо в світі він не чіпатиме індіанок — вони непривабливі і брудні. Якби його відпустили до міста, хоч ненадовго. Бажання росло з дня на день і ставило перед юнаком свої вимоги. Його фантазія вимальовувала гарних жінок, таких звабливих, як ті, про яких він читав у детективних романах, а також бачив у численних фільмах. Кожна з них була героїнею заплутоної любовної пригоди, де головна роль завжди

належала йому. Однак незабаром він переконався, що його обізнаність щодо стосунків між чоловіком та жінкою досить поверхова, хоча він не раз бував свідком тісного спілкування двох істот різної статі. Але ж то були тварини. Дедалі його все жагучіше розпалювала цікавість невгамовного пізнання відчуттів... Як тяжко усвідомлювати, що у вигнанні, в цій відлюдній ямі, є тільки індіанки та дружина управляючого. Не може ж він, людина іншого світу, іншої крові, іншої культури, інших звичок, спілкуватися з ними. Батьки постійно твердили йому про це ще з самого дитинства. Проте жадання й інстинкт підточили коріння батьківського напуття. Жінка управляючого дещо товстувата, але не така вже й потворна. Щоправда, вона вагітна. Але коли вона проходила повз юнака, той ніби аж відчував поклик її плоті. Дапте Ісідро почав шукати контактів з нею. Як тільки її чоловік ішов на роботу, і доти, поки він не повертався додому, нью Ісіку не відходив від жінки. Він, не змовкаючи, торохтів їй про ковбоїв, про детективи, про свої пригоди і таке інше. Однак як тільки справа доходила до того, що він має проявити себе мужчиною, його раптом поймає незбагненне заціпеніння. Одного разу сама доля послала йому для цього нагоду: управляючий виїхав кудись на декілька днів. Юнак розробив план нічної атаки. Першої ночі двері в її спальню виявилися замкненими зсередини. Наступної ночі він помітив, що вікно трохи прочинене. «Боягуз ніколи не пробереться в палац»,— підбадьорив себе нью Ісіку і перескочив через підвіконня. Жінка здійняла галас і почала кликати понго на допомогу. Нью Ісіку спритніше за kota вискочив назад у вікно. І хоча піхто з понго не з'явився, хлопцеві не хотілося більше й думати про товсту чолу.

Наступного дня, забувши навіть своє благородне походження, він почав думати про мітані. Вдень вона поралася серед понго, чи бувала з чолою, або займалася хатньою роботою. Значить, треба вночі. Але двері приміщення, де спала мітані, також замикалися зсередини, а вікно не відчинялося так, як вікно чоли. Виходить, знову невдача! Вранці він прохолоджував свій запал у горах. По дорозі його увагу привернули дві віскачі, котрі переслідували одна одну. Вони стрибали з каменя на камінь, губилися десь у хащах і знову з'являлися на видноті. То вони стусалися, наче два боксери, то кидалися вниз, як коти, то одна з них утікала, а друга наздоганя-

ла її. Зрештою, одна з них, притиснувшись до скелі, визнала себе переможеною...

Наступного ранку Данте Ісідро знову пішов туди, але, замість пари віскачо, несподівано побачив там юцу пастишку.

«Нарешті тепер моя черга», — подумав про себе. Надаремне нещасна дівчинка кричала, благала небо і землю, надаремне вона, схлипуючи, просила пощади. Її ніжне, ще зовсім дитяче тіло було покинуте, як розчавлений пуп'янок квітки, а хазяїн спускався в долину, немов яструб, що, переситившись, одвернувся від решток своєї здобичі.

Вечері того самого дня будинок асієнди виповнив жалісний лемент — сім'я пастишки зібралася перед кімнатою гвалтівника. Жінки, плачучи, парікали, що жертві не було ще й дванадцяти і що зараз вона у тяжкому стані. Чоловіки, похнюпившись, сиділи павпочіпки попід стіною, їхні закам'янілі лица здавалися витесаними з граніту. Вони разом з кокою ніби жували своє безсилля. За слізьми жінок крилося прокляття, а за мовчанням чоловіків, якому вони навчилися за чотири століття неолі, пульсувало безплідне бажання помсти. Молодий кат не був сумним винятком в гіркому житті індіанців. Він був скоріше символом згубної сваволі всемогутньої касты.

Спочатку нью Ісіку дуже злякався, коли побачив, що до нього йдуть люди. Він думав, індіанці мають ворожий намір. Їх багато, а він один. Тому він якомога швидше замкнувся у своїй кімнаті і щоразу холод од жаху, коли хтось із них торгав його двері. Та оскільки індіанці нічого не робили, а лише голосили, він посмілішав, озброївся канчуком і навмисне рвучко відчинив двері.

— Що сталося? Хто помер?

— Ні, папасуй, але дівчинка... Така наруга!.. — пролетала дівчинчина бабуся.

— Що за дівчинка?! Яка ще там наруга?! Ану геть під три чорти!

І він заходився хльостати канчуком.

Зойки, віддаляючись, губилися в придорожніх кущах бузини.

Оволодіння пастишкою залишило в нью Ісіку відчуття того невдоволення, яке буває після легкої перемоги. Треба шукати щось інше, таке, що дало б йому цілковиту насолоду, щось таке, що глибоко зворушило б його почуття, аж до цовного перенасичення. І він кинувся на

пошуки. Але пастушки стали такі пасторожені, як по-лохливі віскачі. Вони вчували небезпеку ще здалеку і зникали між скелями, як тільки забачать його де-небудь біля підніжжя гір. Та йому не бракувало кмітливості, і, крім того, він не з тих, що відступають перед труднощами. Він роздобув бінокль і, озброївшись ним, цілими днями розглядав схили гір, пильно стежачи за пересуванням отар. Він виявив кам'янисту місцевість, куди два дні під-ряд якась пастушка пригонила овець. Ще не настав ранок, а голодний лис уже шастав біля того місця. Він натрапив на печеру, з якої стрілою вискочила таруга*. Печера виявилася чудовим сховищем для нього. З пер-шим промінням сонця почулося бекапня овець. Незабаром поміж камінням з'явилися і перші вівці. Нью Ісіку напружував зір. Від хвилювання пересохло в роті. Він навіть чув, як співає пастушка, але з печери йому ще не було видно її. Вітер бавився ніжним голосочком, від-посячи його то в одип, то в другий бік, ніби метав ним із праці. Нью Ісіку мусив терпляче ждати. Але він знав, що кожна пригода вимагає також і терпіння. Та ось вже й з'явилася жертва точнісінько біля входу в печеру. Муги-каючи пісеньку, вона почала збирати камінці, закладати з них фундамент майбутнього палацу, що мав бути ве-личавим. Для хижака настала жадана мить. Дівчинка впала без жодного звуку, без жодного руху й затихла, мов ягнятко у вовчих іклах. І раптом великий закуйовджений пес, охоронець отари, накинувся на нього. Хоча й запізно, але пес з такою люттю ввігнав свої зуби в сідницю негідника, що позбавив того жаданої пасолоди. Ісіку лед-ве дістався додому. Цього разу ніхто не дорікав йому, але з тих пір навіть з біноклем він не міг виявити в го-рах жодної пастушки.

Довгий час Ісіку тинявся злий і похмурий, поки не по-бачив молоду й гарненьку мітані. Нью Ісіку вирішив діяти інакше. Він усіляко обплутував індіаночку павутинням лестоців та поблажок. Спочатку вона ніби не розуміла, куди він хилить, але потім стала тверда й непохитна. Тиждень пролетів для юнака дуже швидко. Ісіку почав носити подарунки індіаночці до хати — для батьків, мов-ляв, і для неї. Батько й мати були вже в літах і ніколи не мали змоги відпочити. Те, що запропонував їм моло-

* Таруга — тварина з південноамериканських жуйних, схожа на ламу (*icn.*).

дній хазяїн, видалося старим за сон: він звільнить їх від усіляких робіт в асієнді, якщо Робуста буде йому за куховарку.

— Робуста — єдина мітані, котра вмів варити, — казав він, аби обгрунтувати свою доброзичливість. — Всі інші мітані готують мені, як собаці.

У вродливої мітані був жених. Але, бажаючи полегшити життя батьків, вона згодилася працювати в хазяйському домі. Спочатку нью Ісіку поводився з нею, як справжній кохавець. Та чим далі, тим безсоромнішими і похитливішими ставали його вимоги. Він приставав до неї навіть удень. Від усіх тих принижень дівчина іноді гірко плакала. Тоді він кидався до неї й бив доти, поки вона не змовкала. Одного разу Робуста довідалася, що її батьків знову погнали на роботу. Вона, набравшись духу, запитала нью Ісіку про це перед тим, як мала лягти з ним спати.

— Ну то й що ж?! — обурився він. — Я звелів. Ти думаєш, що коштуєш більше того, що ти пожираєш?

— Коли так, то шукай собі іншу суку! — несподівано рішуче вигукнула вона. — А мене вже нудить від тебе. Я хоча й брудна індіанка, але не така брудна, як ти!..

Молодий патрон байдуже сприйняв її слова. Йому лише спали на думку ті кілька прийомів, якими колись, бувало, він не раз перемагав у бійках. Удар, ще раз удар... А за третім індіанка неpritомною впала на ліжко. Його раптом поійняло бажання роздягнути її. Він ще ніколи не бачив її зовсім голою. Чарівне, прегарне і на диво чисте смагляве тіло. Вона тим часом прийшла до пам'яті і звіром кинулася до обличчя мерзотника. На жаль, на свою біду. Сильним ударом він знову повалив її з піг. Потім схопив канчука. Пружне, гладеньке тіло вкрилося кривавими саднами. Негідник шмагав доти, поки тіло не ворухнулося більше. Поглумлена жіноча плоть запахла кров'ю. Ісіку відчув, що в нім загорілася ниця похоть. Він, знявши з себе тремтячими руками одяг, кинувся на жертву...

Коли нещасна опритомніла й зрозуміла, як з неї поглумилися, вона підняла спідницю, щоб піти геть.

— Ця спідниця, — грубо крикнув тиран, — пошита за мої гроші.

Загорнувши свою наготу в темне покривало ночі, Робуста пустилася в дорогу, що вела до хатини батьків.

Сплинуло немало часу. В день народження Данте Ісідро в асієнду навідався доктор Кантіто. Він привіз цілу

пизку подарунків для свого сина: апдалузького скакупа, чистокровного, як він казав. Новісіпську зброю. Повний комплект вбрання ковбоя, такий самий, як носять у Голлівуді. Револьвер з великим запасом куль. Цілий ящик детективних романів. Військовий квиток.

— Мені про тебе говорили тільки все найкраще,— мовив батько силові.— Тому я й привіз тобі оці подарунки. Можливо, ти залишишся тут, щоб управляти асієндою. Управляючий, як виявилось, великий шахрай. Коли він останнього разу був у місті, купив собі шикарний дім. Не в моїх інтересах і падали тримати його тут.

Данте Ісідро виповнилося дев'ятнадцять літ і строк його «добровільного вигнання» наближався до кінця, але батько підкреслено зауважив:

— Не бажано, сину, щоб ти повертався до міста.

XXV. ОДНА З БАГАТЬОХ ДРАМ В АСІЕНДІ «ЛА КОНКОРДІЯ»

Легкий ранішній вітерець пустотливо шурхотів соломою навісу. Крізь маленьке віконечко, розганяючи ніч, пробивався світанок. На подвір'ї зухвалий півесь голосно проспівав у відповідь своєму далекому суперникові. В кошарі забекали вівці, а в міжгір'ї, у чагарнику, защебетали пташки.

Вайра, одягаючись, молилася. Настирливий холод та пронизливий вітер примусили її змінити своє легеньке вбрання на довгу спідницю із грубої фланелі і товсту накидку, які носять тутешні жінки. Так само, як і вони, Вайра покривала тепер голову великою хусткою і пею затуляла вуха так щільно, ніби капюшоном. Замість черевичків, котрі носила в місті, на ногах були важкі сандалії з дебілої бичачої шкіри.

Діти спали в своєму куточку. Сіму позіхав, потягаючись у постелі. Вайра відчинила двері. Ранок видався на диво тихий і свіжий. Як і завжди, холодний вітер стьобав стрічного в обличчя та й потім не раз хльоскав протягом дня. В небі безкрайнім шатром розкинулися хмари, об які черкалися верхівки засніжених гір. Над міжгір'ям голубими клубами котився туман.

Із кухні вискочила Тілья і, привітно виляючи хвостом, підбігла до хазяйки.

— Буде дощ,— сказала Вайра.

Сіму підвівся трохи з постелі, глянув на небо і підтвердив:

— Та-а-ак, буде дощ.

Вайра взяла в кухні глек, поставила його на стегно і пішла, як щоранку, до джерела по воду. За хатиною простиралося картопляне поле, довкола якого велично здіймалися гори. Стежка вела до підніжжя велетенської скелі з незвичайними обрисами казкового палацу, що до половини потопав у кам'янім морі. Посеред скелі виділялася тріщина, схожа на примружене око, звідки, наче вічі сльози, тоненькими цівочками текла вода. Вона збігала по кам'яній щоді і впадала у гарну чашу, видовбану віками. Сягаючи через вінця, вода струменіла вузьенькою ложбиною аж до самого підніжжя гір.

Це джерело було Вакхою для індіанців, і вони називали його Інкавакана. З давніх-давен воно було предметом поклоніння. Ніколи ніхто не наближався до нього без дарів. Чоловіки клали в нішу, висічену поряд у скелі, трохи коки, а жінки кидали у воду яку-небудь квітку. Про цю Вакху в асієнді існувала легенда.

Давним-давно, коли там ще не було води, на тому місці проходила дорога, яка вела до палацу Інки. Одного дня звідкись здалеку з'явилися демони, котрі вивертали вогонь, і полонили Інку. Один апу* взявся зібрати золота й срібла для викупу найяснішого полоненого. Звідусюди — з храмів та палаців, з золотих копалень і срібних штолень — він зібрав усе золото й срібло і, нав'ючивши лам, відправив каравани у Какамарку. А потім сам з останнім караваном нав'ючених вігоній також подався туди. По дорозі вельможу повідомили, що вогняні демони вбили його повелителя. Апу кинувсь навколішки і почав благати у Сонця помсти. Та коли він хотів підвестися, в нього піддомлювалися ноги. Апу зрозумів, що йому судилися тільки сльози. Сонце ніяк не могло висушити їх, а тут ще й Місяць з'явився, щоб поплакати разом з апу. Тоді богиня Пачамама, поділяючи горе вельможі, збудувала йому палац в лоні гір і сказала: «Сховайся тут, си-ну мій, і оплакуй свого повелителя доти, поки не згинуть демони, які вивергають вогонь». В цьому замку ще й досі плаче апу, і сльози його течуть із ока в скелі. Кожний, хто розповідав цю легенду, обов'язково на закінчення

* Апу — великий вельможа (*кечуа*).

додавав, що вігонії вельможі розбрелися по Кордільєрах і ще й донині бродять там по схилах. А декотрі з тварин, як тільки з'являється молодик, приходять до джерела, щоб вгамувати спрагу слізьми апу. Тата Тімуку зашепенив Вайру, що його батько бачив на власні очі вігонію, нав'ючену сріблом. Бажаючи заволодіти скарбом, старий наблизився до вігонії і вже простяг руку, ледь не торкнувшись шиї тварини, але та, відсахнувшись, зникла в темряві.

Вайра зірвала неподалік джерела квітку, благоговійно поцілувала її і кинула в чашу. Потім набрала води у широкій виїмці під чашею, звідки починався струмок. Із чаші воду не брали, бо навіть доторкнутися до неї рукою означало — осквернити Вакху.

Тим часом Сіму, як заведено в сім'ї, пішов принести корму для худоби. Клаптик поля, засіяного вівсом, був недалеко. Треба лише спуститися трохи нижче і пройти повз картоплю та повз боби, які вже поналивали товсті й лисніючі стручки.

Овес починав колоситися. Ділянка невеличка та майже наполовину скошена. І Сіму не знає взагалі, чи й від того залишаться що-небудь хоч на зерно. Бо в цю пору, коли в асієнді ще не сіяли і не орали, воли та старий кінь поїдали вдома багато корму. А випасати їх на луках не дозволяв нью Ісіку.

Вітер жбурнув у лице перші краплини дощу. Сіму з подвоєним зусиллям налягав на серц, і великі жмутки вівса падали на землю. Зібравши покос, Сіму зв'язав усе докупи і спробував звалити собі на плечі. Але ноша виявилася тяжчою, ніж він сподівався. Довелося пеонові чимало пововтузитися, поки піднявся з в'язкою на рівні ноги.

Біля хатини гавкав Тілья. Сіму прискорив крок і незабаром побачив, що собака поривається до тата Тімуку. Старий, закинувши пончо за плечі, боронився від Тільї камінцями. Пес заспокоївся лише тоді, як до хати підійшов господар.

— Татай,— звернувся Сіму до старого,— що вас привело в таку рань?

— Якби ти знав, Сіму...— простогнав старий.

— Мабуть, знову живіт?

— Так, грошечки... Та думаю, все минеться, коли вип'ю ковточок каньясо.

— Я почастую тебе, татай. У мене в дуже добрий каньясо,

Вайра вважала, що старому треба було допомогти ліками, але тата Тімуку згодився тільки на каньясо. До того ж і часу в нього обмаль, та ще й оцей дощ...

Зайшли до хати. Вайра дістала із невеличкої ніші в стіні припорошену пляшку. Вона витерла її подолом і простягла старому.

— Майже повна,— пробурмотів здивований тата Тімуку, а потім чимало потяг із пляшки.

— Вона стоїть вже давненько,— сказала Вайра, коли старий задоволено прицмокував язиком.— Ми виміняли її в однієї жінки ще минулого року.

— І ви оце й досі зберігали її? Мені теж занесли до хати однецьку, та я давним-давно вишив її.

— Татай, ковтніть ще трохи,— припрошувала Вайра.

Тата Тімуку приклався до пляшки вдруге.

Вайра запросила старого поспідати з ними, незабаром, мовляв, підоспіє і мамалига.

Невтомний вітер безперестанку сів дощем. Сіса і Пілуку з'явилися на порозі, а коли побачили діда, сполохано повернули назад. Маленький Анакілу заплакав у колісці. В цю саму мить увійшла мама Катіра з казанком маїсової каші. Позаду ступала Сіса, несучи кілька дерев'яних полумисків. Дівчинка розставила їх на підлозі, а сама вишком присіла навпочіпки у куточку. Пілуку недовірливо позирав з-за одвірків і, побоюючись, що зостанеться без каші, шугнув у куток до сестри.

— От все й минулося,— сказав тата Тімуку, смакуючи кашу.

Після мамалиги впоралися ще й з добрячою мискою бобів та з шматками сиру. Гість уминав за обидві щокки. Не відставала від нього і мама Катіра.

Закинувши на плече позичену в Сіму мотилу, тата Тімуку, вдоволений і бадьорий, вийшов разом з молодим господарем у дощ.

До картопляних полів асівнди, що аж по той бік гори, йти дуже далеко. На крутому підйомі не було навіть стежки. Ноги ковзалися по голому камінні або плуталися в колочих зарослях молочаю. Коли Сіму і тата Тімуку дісталися до вершини, дощ майже вщух і небо прояснилося.

Другий бік гори, починаючи від самої маківки, мав зовсім інший вигляд. Замість безплідного каміння, м'якими жовтавими хвилями збігала аж до самого долу орна земля, котру місцями перетинали широкі байраки, на дві яких буяли густі чагарники. То тут, то там темні

поодинокі скелі здіймались увесь, пеначе завмерлі на чатах циклопи. Підніжжя схилу губилося у вузькій рівнині, протилежний бік якої впиравсь у горбасту покручену гору. На рівнині колюсь ячмінь. На його сріблясто-зеленому тлі майоріли жовтаві крапочки цвіту дикої ріпи, в той час як на горбах протилежної гори змагалися вохрові барви і смарагдова зелень.

Підгортання картоплі наблизалося до кінця. Залишалося ще дві-три ділянки біля самої вершини. Більшість пеонів уже зібралися. Вони сиділи павпочіпки край поля і жували коку. Неподалік пью Ісіку, красуючись у сідлі, пустив коня на когось із пеонів. Тата Тімуку, забачивши це, мимовільно падав ходи.

— Ми трохи забарилися, — сказав він боязко.

Молодий патрон розвернув коня, зупинився біля того пеона, якого щойно збив з п'я, і, перехилившись, вхопив нещасного за волосся. Ривок — і пеон вмить став на ноги.

— Шикуйсь! — крикнув нью Ісіку.

Індіанці полишили жувати коку і вистроїлися пліч-опліч в шеренгу. Потерпілий, кульгаючи, поспішав зайняти своє місце в шерензі.

Тата Тімуку відбувся лише тим, що патрон обляяв його непристойними словами. А Сіму довелося-таки скуштувати кінського копита.

— Індіанці пав ниць! — весело вигукнув нью Ісіку і звичним, натренованим рухом поставив також і Сіму на ноги.

Після такого ритуалу молодий патрон став у позу, обличчям до шеренги, і, витягнувши праву руку, підняв її на рівень голови й вигукнув на все горло:

— За Болівію!

— Са Булевіу! — хором прокричали індіанці. Потім кожен пішов до своєї борозни.

Молодий патрон, як видно з усього, багато в чому досить оригінальний. Такого хазяїна ще ніколи не знала асієнда. Вилитий ковбой від капелюха до чобіт. Йому не бракувало ні барвистої хустки на шиї, ні великокаліберного револьвера на поясі. Його кінь, перш ніж пуститися галопом, ставав дибки так само, як оті коні з американських фільмів, котрі завжди викликають подив. Він майстерно володів револьвером. Наглядаючи за роботою пеонів, він не раз, бувало, від нудьги стріляв птахів на люту. А якщо копали картоплю, то брав кілька картоп-

лиц, підкидав одну за одною вгору — прямо над головою — і кожну з них влучав пострілом. Потім піднімав розстріляні картоплини, розглядав і кидав пеонам під ноги, щоб індіанці подивувалися вправності свого повелителя. Не гірше за револьвер опацував цю Ісіку також і ласо. Він залюбки тренувався на індіанських напівдиких кониках. Він був певний, що міг би зааркапити навіть вігонію в Кордільсах.

Коли Ісіку не наглядав за пеонами, тоді він галопом скакав по горах та долинах і, зрештою, губився десь у глибині урвищ.

Після кількох безплідних спроб знайти підходящого управляючого для асієнди доктор Каптіто зупинив свій вибір на особі свого сина. Данте Ісідро був поміркований щодо курива і випивав також небагато, зате вставав разом з пташками. А як під час акулліку * нагодиться в поле, то обов'язково вийме кишенькового годинника і відрахує хвилини. Горе тому пеонові, котрий забариться хоч на мить: його одразу ж підминав кінь. Така сама доля чигала і на того, хто працював не досить старанно або валився з ніг від втоми чи знемагав від хвороби. Данте Ісідро відновив повинності, які час і розум давним-давно скасували, і, крім того, він увів ще й пові. Таким чином, прибутки асієнди зростали настільки, що власник гордовито порівнював їх з рентабельністю шахти.

Друга особливість нью Ісіку полягала в тому, що він з'являвся цілком несподівано там, де його найменше ждали. Здавалося, він нюхом чув, де саме бідолашний пеон коситьمه уночі хазяйський овес для свого охлялого коня, чи доведений до відчаю голодний індіанець ритиме картоплю в полі або в хазяйському лісі рубатиме дрова, щоб потім продати їх у селі. До тих безталанних пеонів, які ловилися на гарячому, нью Ісіку був безпощадний. Він мав свої методи покарання. В більшості випадків попадалися йому ті пеони, що обробляли землю асієнди. Для відшкодування збитків юний хазяїн зобов'язував дочку винуватця або його дружину працювати в маєтку чи там, де він визначить, і стільки, скільки він вважатиме за потрібне.

Необмежений у владі, патрон нью Ісіку не допускав, щоб скарги індіанців доходили до коррехідора. Він сам

* Акулліку — час, відведений на жування коки. Тобто те саме, що в європейських країнах перекур (*кечуа*).

особисто щонеділі розглядав їх. Для цієї мети молодий Ісіку обладнав спеціальне, так би мовити, службове приміщення, де на великому столі з нетесаних дощок стояло між двома свічками розп'яття. Свічки горіли протягом усього часу, поки тривав розгляд справи та виносився вирок. Рішення самозваного судді було беззаперечним. А якщо хто-небудь наважувався розкрити рота, могутній удар у щелепу валив того з ніг.

Тата Тімуку ніяк не міг впоратися з першою борозною. В нього підломлювалися ноги, а руки не тримали мотики. Живіт знову болів і сильніше, ніж вранці. Старий думав, біль викликаний тим, що він так довго не жував коки. Адже через оте запізнення про коку годі було й думати. Та нічого, під час акулліку він своє надолужить, і все стане на своє місце. А поки що він мусить докласти всіх зусиль, аби не відставати від інших пеонів. Довгим здавався час до перерви, але, нарешті, він настав. Тата Тімуку взяв чималу порцію коки і почав жувати, жадібно перекидаючи її то за одну, то за другу щоку, аби висмоктати з листа сік. Сповнений надії, він повернувся до своєї борозни. Але біль не вщухав. Навпаки, він ставав дедалі дошкульнішим і чимдалі знесилював старого. Тата Тімуку безнадійно відставав і кінець кінцем у нього з рук випала мотика. Нью Ісіку довго стежив за пеоном і, люто пришпоривши коня, рвонувся до нього. Нещасний звалився непритомний. Хазяїн запустив п'ятірню у волосся старого і підняв його на ноги, але той знову повалився на землю. Індіани продовжували працювати, ніби нічого не бачили й не чули. Поспішати в таких випадках товаришеві на допомогу чи навіть глянути в його бік означало б накликати на себе біду.

— Ти ба, яка часнична душа?! [†]саркастично вигукнув нью Ісіку. Прикидається мертвим, як кхарачупа! *

Тата Тімуку ледве дихав. У нього не вистачало сили навіть поворухнутися. Час від часу з грудей старого виривався тихий стогін. Патрон визначив чотирьох пеонів для того, щоб вони віднесли хворого додому. Пончо та кілька гілляк, зрубаних в урвищі, послужили за носилки.

Від нерівномірної ходи пеонів, які несли носилки з гори, старий прийшов до пам'яті. Біль був нестерпний. Тата Тімуку думав, що в нього продірявлений увесь живіт і що

* К х а р а ч у п а — сумчата тварина (кечуа).

там поперекручувались усі кишкн. Віп мнмовільпо підсемикував ноги і на якусь мить затихав.

Цього разу і Вайра не могла зарадити тата Тімуку. Всі її старання, здавалося, тільки посилювали біль. Надвечір з відчаю вирішили покликати ханцірі. Однак і його мудрування виявилися також марними. Згодом тата Тімуку вже й не стогнав.

Удосвіта Вайра закрила старому очі й схрестила руки на грудях.

Дружина тата Тімуку — мама Томаса — проплакала всю ніч. А коли помітила, що її чоловік не дише, закричала нелюдським голосом і впала на нього.

Зі сходом сонця з'явилося кілька родичів, а також Сіму. Жінки принесли в дар покійному свої сльози. Чоловіки, присівши попід стінами, згадували дещо з його життя. Найдовше говорили про випадок з конем нью Ісіку, розповідали все в найменших подробицях. Під кінець хтось зауважив, що ця смерть є наслідком вчинку патрона. Хіба не так само він обійшовся і з тата Лукасу?

— Тата Лукасу був жахливо потовчений, — додав хтось.

— Кінь переломив йому в'язи, — уточнив інший.

Чоловіки попрощалися, щоб іти на роботу, а жінки взяли ся споряджати похорон. Мама Томаса невтішно ридала, але ридала без сліз, одним тільки охриплим голосом, нарікаючи на злу долю, що тепер тінню переслідуватиме її, беззахисну й безправну. В неї не зосталося ніякої опори. Дочка і зять померли, залишивши після себе двоє малих діток. Бідолашна весь час кидалася на покійного, трясла його обома руками і благала, щоб він почув її і підвівся, як піднімався, бувало, щоранку.

— Ти був наш затишок, наш притулок, наш годувальник. Ти був опора всього нашого життя. Що станеться тепер з твоєю дружиною, що буде з твоїми онуками?

XXVI. ПИШНЕ СВЯТО НА ЧЕШТЬ ПОКРОВИТЕЛІВ АСІЕНДИ

Храмне свято було справжньою подією для індіанців асієнди. Воно було головною віссю, довкола якої оберталися всі звершення року як особисті, так і громадські. Ну, скажімо, картоплю копати слід за два місяці до свята. А сіяти ярові треба починати через два місяці після

нього. Такий-то одружився за півтора місяці до храму, а такий-то помер три місяці по ньому. Обидва місяці, що передували знаменному дневі, були сповнені турбот і чекання. Дівчата готували своє найкраще вбрання, юнаки теж не поступалися їм. Молодь збиралася вечорами, ретельно розучувалися танці. А після храму ще кілька місяців не вгавали спогади та суперечки. Тривалість цих суперечок залежала від ступеня пишноти свята, а також кількості бійок того дня.

Патрони, як не дивно, не шкодували коштів на помпезне відзначення свята. Вони пам'ятали про кожную дрібницю і завжди тримали гаманець відкритим. Завчасно привозили з села цілу хуру мукхи, вслід за якою прибувала і спеціально замовлена чичера. Кілька днів у домі патрона кипіли велетенські казани. Потім чудодійний нектар розливали в пузаті глеки, щоб папій дозрів. Із міста доставляли свічки та паперові прикраси для каплиці, вишю для меси і желяні банки зі спиртом для пеонів. Чича була привілеєм хазяїв та їхніх гостей. Індіанці на чичу не мали права. Вони повинні були вдовольнятися одміряним для них ковтком спирту, незважаючи на те, що саме їхні предки, а не чий-небудь інші, залишили своїм нащадкам у спадщину оту чудову чичу. Що ж до ковтка, то на нього мали право лише пеони, а їхнім жінкам та дітям — зась! Спирт коштував дешевше і п'янив швидше. Крім того, до нього підмішували денатурат. Адже все одне його питимуть тільки індіанці.

Останні дні перед святом були надзвичайно метушливі. Курака*, понго та мітані вертілися від зорі до зорі. Приїжджали піротехніки з усяким оснащенням. Відповідальний за підготовку мотався по асівнді, діставав кошти для завершальних витрат. Готували кімнати для гостей. Прикрашали каплицю, заготовляли хмиз для багаття, що запалає в передсвяткову ніч. Провалилися останні репетиції танців, одшлифовувалися урочисті пісні. Давалися попередні оцінки готовності до свята, а також вказівки щодо обов'язкових подарунків патрону. І от нарешті хазяйський дім виповнявся осяйними обличчями, ніжними, наче квітки, руками; ефірними платтями і таємничо-солодкими голосами; незрівнянними жестами та вишуканими манерами. Одне слово, істотами з іншого світу, бо то були кхапахкупа.

* Курака — старший серед пеонів (кечуа).

З тих пір, як Мітмаяна з'явилася в маєтку «Ла Конкордія», чичеру з села більше не запрошували. Вайра вмiла приготувати таку неперевершену чичу, яку пили тільки в долині. Тому-то гості віддавали перевагу їй. Бо й справді, ця чича мала дивні властивості: чим більше її пили, тим більше хотілося пити, і настрої чимдалі ставав веселіший. Але Мітмаяні жодного разу не вдавалося покуштувати папою, виготовленого її власними руками, бо в день свята про неї навіть не згадувала жодна жива душа. Вона охоче взяла б одну-однісіньку склянку для Сіму, але це було неможливо.

Одного разу, коли Вайра гнала чичу до свята, вона наважилася взяти глечик з собою, щоб удома чича дозріла. Радісно піднімалася вона схилом: через кілька днів Сіму та його мати поласують чудовим напоєм. Вайра майже досягла вершини, як раптом з-за каміння піднялася диявольська постать нью Ісіку.

— Що ти там несеш у глечик? — в'їдливо запитав він.

— Трохи кхети, папасуй...— зхитрувала вона.— Для дітей.

— Ах ти ж брехлива індіанка! Злодюга! — гримнув хазяїн і розбив глечик об камінь.

Але це ще не все. Нью Ісіку був не з тих, що пробачають. Вайра змушена була повернутись у хазяйський дім, де її замкнули у льох аж до наступного дня. Коли її випустили, вона по дорозі додому перехрестилась і поклялася: «Ніколи більше пани не понюхають чичі, виготовленої моїми руками». Водночас вона вирішила зробити для свого чоловіка таку чичу, якої хазяїн ніколи й не покуштує. Вона не пошкодує для цього ні праці, ні часу, ні грошей. Так одного разу вдосвіта, не зважаючи на слушні доводи Сіму, Вайра осідлала коня, поклала поперек нього барана і вирушила в село. Звідти вона повернулася дуже задоволена, з чималим лантухом сортового маїсового борошна. Вайра вибирала борошно надзвичайно ретельно. Адже смак чичі залежить від його якості. За кілька вечорів при допомозі родичів та друзів вона приготувала мукху. І наступної неділі здивовані сусіди побачили, як Вайра привезла на коні великий казан. А той день, коли на подвір'ї запалало багаття, був справжньою подією не тільки для асієнди, а навіть і для сусідніх маєтків. Надвечір до Вайриної хатини позбиралася молодь. Юнаки грали ніжні мелодії на своїх чарапго, а дівчата супроводжували їх веселим сміхом. Вони, чергуючись, підкладали у

вогонь хмизу, наповнювали кухлі водою, а ніч — весело-щами. На ранок біля вогнища товпилися дїтлахи з усієї околиці. Одні з своїми кухликами, інші — з одним лише бажанням поласувати ханччі або кхстою. Мітмаяна згадала роки, коли вона у далекім селі гнала чужу чичу. Після того як вона відклала ханччі та кхети для своїх пташенят,— у Вайрних вустах і серці її діти завжди були тільки пташенятами,— решту поділила порівну між чужими. На своє превелике задоволення, вона помітила, що нікого не скривдила,— вистачило всім.

Приготування чичі збіглося з днем народження Сіму. Щоправда, до цієї дати чича ще не зовсім визріла, та й, крім того, випадав робочий день. Не вийти на роботу ніхто не насмілиться, і тому гостей буде обмаль. Вирішили відзначення дня народження перенести на неділю.

Недільного ранку першим гостем до двору ступило привітне, ласкаве сонце. Зате вітер, десь забарившись, гнівався і, не бажаючи спускатися вниз, сердитий, розгулював на верхів'ї. Помітивши це і намагаючись згладити неввічливість старого, його син — бриз — почав награвати свої ніжні мелодії біля дверей хатини.

Так чудово почався цей день. Години напруженої праці стали для Мітмаяни годинами безмежного щастя. Раноранесенько вона вже наготовила казани з кролятиною та курчатами. Під дашком висів оббілований баран для смаження.

Почали сходитись святково зодягнені гості. Сіму та його мати приймали подарунки, а Мітмаяна зустрічала кожного кухлем чичі. Чоловіки задоволено облизувалися, а жінки ніяк не могли нахвалитися нею. Саме в ту мить, коли розклали барана смажити, до хатини під'їхав один із наглядачів — тата Ансельмо. Він був без подарунка.

— Ласкаво просимо,— сказала Мітмаяна і подала йому чичу. — Твоя присутність робить нам честь.

Наглядач трохи завагався, обвів поглядом усіх присутніх і, коли вихилив чичу, сказав:

— Я прибув від імені нью Ісіку... Він хоче твоєї чичі. У Вайри скам'яніло лице.

— Якщо ти не задовольниш його,— продовжував тата Ансельмо,— то... Ти вже знаєш...

— Так, я знаю, дуже добре знаю...

Мітмаяна кілька разів вибігала з кухні в комору, а потім подала посланцеві наповнений глек.

Гості впоралися з соковитою баранипою, запили її смачною чичею і тільки-но збиралися взятися до курятини, як тата Ансельмо з'явився знову.

— Хазяїн розсердився, — сказав він, повертаючи глек Мітмаяні. — Ти зробила недобре, що змішала чичу з брагою.

— Ні, тата Ансельмо! — захищалася Вайра. — Хіба можу я зробити таке патронові?

— Але ж зробила. Ось вона, незаймана твоя чича. Це не та чича, якою ти частувала мене.

— Помиляєшся, тата Ансельмо. Це та сама.

— Не впирайся, а дай мені доброї, бо патрон... Ти знаєш його...

Вайра вимушено засміялася і пішла змінити чичу.

Як тільки вершник зник, гості знову пожвавішали. Після курятини їли смаженю з кролів. Усе частіше наповнялися кухлі чичею. Потім заграли чаранго і почалися танці. Сіму затанцював зі своєю матір'ю, а потім з дружиною. Після цього з ним танцювали по черзі всі жінки. Сіму почував себе щасливим і трохи сп'янілим. Гості розмовляли і сміялися на весь голос. Раптом кінь нью Ісіку, форкаючи, ступив у двір. Гості злякано підхопилися і мовчки притислися до стін. Патрон, скочивши з коня, очима розшукав Мітмаяну. Він уздрів її в кутку під навісом; вона вичерпувала кухлем чичу із великого глека.

— Значить, ти любиляєш жартувати, га?! — він поцупив її обіруч за коси і грубо трясонув.

Кухоль упав додолу.

— Ні, папасуй, я зробила це ненавмисне, — заблагала індіанка по-іспанськи. — Простіть мене.

— Цього разу я тобі прощаю, — сказав хазяїн великодушно і одпустив її коси. — Але знай, це тільки заради твоєї чичі.

Сіму, сполошившись, розстелив для хазяїна циновку під навісом. Нью Ісіку всівся на індіанський манер і одним духом вихилив перший кухоль. Тим часом гості потишеньку зникли.

— А куди поділася решта шахраїв? — запитав він, коли побачив спустілий двір. — Втекли? Так-то буває, коли з'являється хазяїн.

Патрон запалив сигарету і випустив хмару диму.

— Бери, сучий сину, — запропонував нью Ісіку, простягаючи до Сіму пачку сигарет. — Запалюй.

— Бог віддячить тобі, папасуї,— подякував індіанець, витяг незграбною рукою сигарету і запалив.

Нью Ісіку смакував далі чичу, але вже маленькими ковтками, пив повільно, прицмокував язиком і похитував головою. А коли випив до дна, потер руки і промовив:

— Такої чичі я ще ніколи не пив.

Кухоль наповниш знову.

Нью Ісіку мало-помалу добрішав і кінець кіпцем зовсім розчулювався. Він каявся в усіх своїх неподобствах. Йому страшенно шкода було згвалтованих ним дівчат. Він урочисто запевняв, що більше ніколи не скривдить жодної жінки, що ніколи не запастить жодної мітані, що ніколи... — і продовжував пити.

— Пий і ти,— сказав він до Сіму.— Чому б тобі не пити зі мною? Адже я ніхто інший, як тільки внук Ботадо Каптіто, старого паршивого чинбаря, хрещеного в дубильнім чаї. Пий, Сіму. І твоя жінка нехай п'є. Ти знаєш, що твоя жінка гарна? Вона ще молода, і мені хочеться інколи одібрати її в тебе... Що ти на те скажеш, якщо я так і зроблю?

— Ти жартуєш, папасуї... Я не вірю тобі...

— Ти не віриш мені? Ти, часнична душа, не віриш мені? А чому ти не віриш мені? — запитував без кінця і похитливо позирав на Вайру.

Вайра майже нічого не пила і тому вмить збагнула, наскільки небезпечна ситуація. Як миша, що раптом опинилася перед своїм смертельним ворогом, так Мітмайна, зіщулившись, крадькома позирала то в один, то в другий бік, шукаючи лазівки.

Та от, здалося, він уже заспокоївся. Вайра підступила ближче, щоб наповнити йому кухню. Несподівано він накинувся на неї, сповнений рішучості повалити жінку тут, на місці. Вайра рвонулася так, що аж покотилася з-під навісу. Патрон метнувся услід. Мітмаїні вдалося відштовхнути його і втекти. Але він не стерпить поразки. Ет, сто чортів тобі!.. Нью Ісіку побіг навздогін. Спотикаючись і падаючи, він поривався за індіанкою. Однак тіло здавалося важкуватим, а ноги втратили пружність. І відстань між ним і Вайрою весь час збільшувалася. Раптом йому вчулося, що жінка впала.

«От зараз»,— подумав він і побіг швидше. Але Вайра зникла у проваллі. Шукати її в тому лабіринті безглуздо. Він повернувся до хатини з наміром помститися на будь-кому з її домашніх. Та в хатині не виявив нікого — ні

дітей, ні старої, ні навіть отого дурня Сіму. Він потрощив усе, що було під рукою: горщики, глеки, миски й кухлики. Чичу вивернув додолу. Потім сів на землю перепочити. Йому захотілося пити. Нестерпно. Жагуче. Але вгамувати спрагу було нічим. Нью Ісіку сіпонував кілька разів коня за вуздечку, ніби тварина випна в усьому. Оскільки тут уже не було чого робити, хазяїн поскакав у масток.

Гідність всевладного повелителя пью Ісіку глибоко ображена. Він ніколи не повірив би, що якась індіанка пасмілиться йому, хазяїнові, викинути такого коника. Але він не з тих, що залишають непокараною таку зухвалість. Мітмаяна й гадки не мала, що на неї чекає...

Минуло кілька днів. Якось уранці на краю хазяйського вівсяного поля зайняли вівцю з Вайриної отари. Наглядачі не забарилися докласти зусиль, і вся отара опинилася на хазяйському дворі. Сіса і Пілуку, гірко плачучи, принесли додому сумну звістку. Мітмаяна відлупцювала дітей за недогляд і розплакалася теж. Їй страшно було повернутися патронові на очі. Вона хотіла б послати маму Катіру переговорити з хазяїном, щоб той повернув отару, але ж свекруха з самого ранку скаржилася на біль у попереку.

Патрон прийняв Вайру досить привітно.

— Ти забереш свої вівці після того, — сказав він іспанськи, — як одслужиш у мене кілька днів.

Рішення хазяїна були завжди беззаперечними, і індіанка в знак покори потупила очі. Цілий день Вайра моталася, мов шалена, то на кухні, то біля худоби. Сподіваючись, що зможе умилостивити свого тирана смачними стравами, Мітмаяна постаралася якнайкраще приготувати вечерю. Хазяїн поїв усе з великим апетитом, однак це не перешкодило йому замкнути кухарку в темній коморі. Це було попередження. Кожна жінка, яка потрапляла туди, добре знала, що те мало означати. Але Вайра була спокійна. В таке становище вона потрапляла не вперше.

Минув якийсь час. Проспівали півні. Десять сюркочуть цвіркуни, десять кумкають жаби. Чутно, як мекають вівці. То її вівці.

«Вони голодні», — подумала Вайра. Двері не одчинялися. В серце індіанки закралася надія, що демон не прийде. Знову півні. Знову цвіркуни, жаби, вівці... Двері розчинилися і зачинилися. На мить темряву розірвав спалах сірника. Хазяїн. Так, хазяїн, Циклоп, Голодна бестія.

Але Вайра захищатиметься. Вона не дасть поглумитися над собою. Темрява допоможе їй...

Вайра сильна жінка, а хазяїн — ще зовсім хлопчисько. Зав'язалася боротьба. На якусь мить Вайра вивільнилась і кинулася до протилежної стінки. Ісіку вилаявся і черкнув сірника. Знову в одчайдушнім змаганні сплелися дві істоти. Жінка не піддавалася. Віп, зрозумівши невідгідність свого становища, покинув комору. Вайра підскочила до дверей, щоб зацепнути їх, але заціпки не було.

«Може, він не повернеться», — подумала вона і зіперлася спиною на двері. Але деспот не забарився. Він прийшов з лампою і канчуком. Жорстокі удари обпікали жіпці тіло. Вона терпіла їх без жодного зойку, без жодного поруху, а тільки затуляла рукою обличчя так, як бувало тоді, коли її шмагала донья Елота. Несподівано канчук оббився довкола Вайриної руки. Вона, не тямлячи себе, вчепилася щосили в нього обома руками. Надаремне сіпав тиран, надаремне люто кричав, вивергаючи найцинічнішу лайку. Та раптом він облишив смикати канчук і накинувся на індіанку. Його руки безжально, страшним кільцем стисли їй горло. А потім стерв'ятник у подоби чоловіка зміг справити свій банкет.

Одмучившись отак цілий тиждень, Мітмаяна одержала дозвіл повернутися додому разом із своєю поріділою отарою: кілька овець здохли з голоду.

Про все довідався Сіму з Вайриних вуст...

Вайра плакала всю ніч, а Сіму заглибивсь у хаос німого безсилля.

Життя асієнди не вибивалось із давно усталеного ритму. Пеони своєчасно заступали на роботу; нью Ісіку від нудьги підстрелював пташок на льоту; конем збивав з ніг невдоволених і лінькуватих; кінчалася посадка картоплі — починали сіяти овес; впораються з вівсом — беруться до квасолі. За квасолею підоспівав ячмінь, після ячменю — люпин. Майже не лишалося часу на обгортання картоплі, бо назривала косовиця ярових, а потім — посів озимих та збір городини. Сонце не світить, коли йде дощ. Навіть місяць не весь рік гуляє по небу, бо має свій відпочинок. Але йде дощ чи не йде, світить місяць чи не світить, індіанин мусить поливати поля асієнди своїм потом, наповнювати хазяйські засіки добром, щоб підтримувати марнотратне життя свого патрона. Виснажлива праця без відпочинку і без винагороди.

Коли наближалось храмне свято, Мітмаяна, маючи на те підстави, вирішила захворіти, щоб не гнати чичу в хазійським домі. Зрештою, кожному видно, що вопа вагітна. Наглядачеві, який приїхав по неї, Вайра перелічила цілу низку хвороб. Крім того, що важка, вона ще й пездужає: болять легені, нирки, живіт, голова. Одне слово, не було на тілі місця, яке б у неї не боліло. Вона нездатна ступити навіть кроку. На цей раз нехай вибачить їй хазяїн.

Але хазяїн не хотів нічого знати ні про хворобу, ні про якісь там вибачення. Він особисто з'явився до хатини. Індіанка виправдовувалася перед патроном більше слізьми, ніж словами.

— Але ти мусиш, — заперечив неблаганний хазяїн, — бо якщо не підеш, то яку чичу ми питимем на свято? Вже не один рік ми п'ємо лише твою чичу.

— Запросіть чичеру із села, нью Ісіку...

— Ну, годі! Я прийшов не для того, щоб з тобою сперечатись. Я прийшов по тебе.

— Цього разу я й справді не можу, нью Ісіку. Я вже багато літ служу тобі...

— Не смій перечити! — І по цих словах він полоснув індіанку канчуком по обличчю.

— Хоч убийте мене, а я не піду! — крикнула Вайра і забилася в куток під навісом.

Тим часом до хатини прискакали якраз два наглядачі. Одного кивка нью Ісіку було досить, щоб вони виволокли Мітмаяну на середину двору. Там вони поклали її лицем до землі і закасаєли одяг. Не злазячи з коня, хазяїн розмалював їй сідниці. Ні однісінький звук не зірвався з Вайриних вуст.

— А твій зад гарний, — цинічно зауважив патрон. — Для мого канчука в самий раз...

Вайра мовчала і тоді, коли зв'язували їй руки за спину. Але коли побачила, що другий кінець ласо прикріплюють до сідла, сказала:

— Не треба, я піду й так.

Мітмаяна зробила закваску для чичі, однак додому її не відпустили. Виявилось, що тим часом неподалік бобового поля спіймали Сіму.

«Він, мабуть, збирався обікрасти мене», — вирішив хазяїн і тому затримав неонову жінку. Нехай, мовляв, ще попрацює на кухні. Вона вміє добре готувати. Так добре, як ніхто в усій асієнді. Навіть Робуста. Одне слово, ніхто.

Хоч цього разу Вайру і не замкнули в коморі, проте на душі в неї чомусь неспокоїно. Може, тому, що Сіса ще не вивчила всіх пісень, які має проспівати на храмі. А мамі Катірі так само, як і Сіму, до того цілком байдуже. Крім того, вона ще не закінчила для Сіси ткати накидку. Зосталося зовсім небагато. Проте якщо не закінчить, костюм буде незавершеним.

Мітмайпу попередили, що вона матиме право покинути хазяйську кухню лише після свят. Гостей запрошено більше, ніж минулого року, тому Вайра повинна буде допомагати куховарці, яку привезуть з міста. Звичайно, Вайру це засмутило, але що вдієш.

Так Сіса і не вивчила всіх пісень, якими збиралася вшанувати Санто-Еспіріту в храмний день. Зате ті пісні, яких вона навчилася від матері, знала бездоганно. А накидку бабуся Катіра закінчила їй досить вправно. І все ж таки Сіса глибоко розчарувалася, коли взнала, що матері не буде вдома і на свято. Адже дівчинка не тільки розучувала з матір'ю танок та пісні, а й разом з нею вона мала вшанувати Санто-Еспіріту. Сіса не заплакала, але занепала духом. Однак в переддень свята, коли вона з батьком ішла помилуватися фейєрверком, їй раптом здалося, що вона знайшла вихід. І справді, батько міг би супроводити її в танці та в піснях так само, як і мати. Чому б і ні?

— Татай,— несміливо заговорила вона,— я б хотіла разом з тобою проспівати пісні для Санто-Еспіріту.

— Ой дочко,— простогнав Сіму,— я вже й забув, які вони, ті пісні.

Ніч була ясна, як ніколи. Небо, усіяне безліччю зірок, схоже на велетенський фейєрверк. Сіму помітив, що Сіса плаче, і пообіцяв танцювати з нею. Вона співала йому пісні, він повторював за нею всі слова і намагався запам'ятати їх. Колись він знав усі ці пісні напам'ять. У храмний день того року, як поїхав до міста, він співав їх разом з Робустою. То був чудовий день...

Перед капицею запалала ціла низка багать. Іскри, потріскаючи, розліталися навсєбіч. Полум'я велетенськими язиками лизало нічне небо. Звідусюди сходилися люди і товпилися біля вогнищ. Химерні тіні шугали по яскраво освітленій стіні капиці. Та ось з тріскотом понеслася в небо і розсипалася на численні різноколірні зірки перша ракета. Захопленню Сіси не було меж. Адже така піч буває лише один раз на рік. Раптом неподалік пролунав

вибух, і цілий сніп іскор посипавсь у сполоханий патовп. Разом з усіма побігла також і Сіса. Переполох тривав кілька секунд, а потім з усіх боків чулися коментарі й гучний регіт. Всі злякалися не на жарг. В цьому, власне, й була вся суть несподіванки. У патовпі Сіса згубила в очей батька і братиків. Вона піде не могла знайти їх. Майдан перед каплицею був забитий людьми. В світлі вогнищ кишали потворні й смішні обличчя. Сіса бігала від каплиці до хазяїського дому і від урвища до урвища, але марно. Її охопив страх. Вона знову повернулася до каплиці. Знову розірвалася вертушка, і одностаїне захоплення сколихнуло натовп. Тут і там з товстих прикріплених до кілків трубок вилітали вогняні барвисті кулі, що вгорі, над головами захопленого люду, залишали за собою червоні, жовті, фіолетові й сині сліди.

Сіса шукала й шукала. Вона кликала батька, але її голос тонув у шаленому вирі вигуків та сміху. Серце дівчинки ледве не вривалося з грудей. Сльози відчаю клубком застряли в горлі. Несподівано над майданом засичала ще одна ракета, з якої знову посипалися петарди. Юрба, немов по команді, шугнула врозтіч. Дівчинка, шарахнувшись від вогняного дощу, ткнулася комусь прямо в живіт.

— Дурне дитя, штовхнула так боляче.

Це була мати.

— Я згубила батька.— Сіса, розплакавшись, вчепилася за материну спідницю.

Вайра не боронила їй плакати і повела до дверей каплиці.

— Тут ми знайдемо батька.

Сіму й справді скоро знайшовся. Сіса, плачучи, пожурила його за те, що він покинув її серед стількох чужих людей. Але ж ракета вибухла так несподівано і так близько, що діти з ляку розбіглися. Сіму кинувся спочатку за меншенькими, а потім не міг знайти старшеньку.

Вайра сказала, що вона приховала для них дещо за каплицею. Із розщелини в камені, порослої бур'яном, вона дістала вузлика і глечик. У вузлику була миска з їжею, а в глечичку чича, якої вистачило б для кількох осіб. Страва і напій зі столу кхапахкуна. Сіму пригадалися ті вечори в місті, коли Вайра, ще незнайома йому куховарка, приносила їсти у підворіття.

Вони були тут одні. Пили неоціненну чичу і закушували смачною їжею. А по той бік каплиці все ще вибухали ракети, розліталися на дрібні петарди, які під

захоплені вигуки розсипали іскристі спои. Вайра з виду була змарніла, а в голосі вчувалися втома і смуток. Вона похвалила маму Катіру за те, що та доткала доньці накидку. І, звичайно, ніхто інший, як тільки Сіму, повинен супроводжувати Сісу в співах. Вайрі хотілося вдавати радість і задоволення з того, що вони їдять з таким апетитом, але її слова звучали вимушено, і вимовляла вона їх так трудно, паче мандрівник, що піднімається на круту гору.

Наступного ранку Сіса надзвичайно старанно поралася в хаті. Вона допомагала мамі Катірі на кухні. Потім покупала братиків у струмку Інкавакана і одягла так гарно, як тільки могла. Під обід всі були вже готові до свята. Сіса вбралася у нову спідничку і капелюшок такий, які посять дівчатка в долині, шеврові черевички, а також в ту чудову накидку, яку виткали їй мати та бабуся Катіра. Сіса виглядала дуже гарно.

Діти бігли, вистрибуючи, попереду. Ще здалеку чулися розриви петард, і дитячі серця тріпотіли з радощів. Діти пустували і сміялися. Вони йшли на свято!

Перед капицею товпилися люди. Накидки, спідниці і пончо переливалися на сонці всіма барвами веселки. На землястих обличчях, ніби гірська лілія серед каміння, розквітали радісні усмішки. Ракети одна за одною крапали небо, а внизу своєї черги вижидали цілі в'язки вертушок. Натовп клекотав вигуками й сміхом. Парубки пощипували дівчат, а ті відповідали їм стусанами. Згори поглядало божественно усміхнене сонце. На прогалинках, які вивільняли батогоми страхітливі маски диявола, одні індіанці у величезних оздобах з кольорового пір'я на голові танцювали фантастичний пуліпулі* і награвали на флейтах старовинні тужливі мелодії. Інші виконували урочисті танці, що воскресили минулу славу. Молоді танцівниці колихалися, немов гірські квіти, в їхніх очах іскрилася ніжність, а стрункі постаті здавалися втіленням самої весни.

Незабаром виступила процесія. З появою святих загримкотіли петарди, на дзвіниці закалатали дзвони. Попереду несли Санто-Еспіріту, а за ним Сан-Ісідро.

Санто-Еспіріту — то всього-на-всього зображення на полотні в коштовній рамі високоповажного старика з довгою білою бородою, зодягненого в ошатні ризи. Він велично возсідав у кріслі, а над його блискучою лисиною розпро-

* Пуліпулі — танець чоловіків, зодягнених у жіноче вбрання (кечуа).

стер крила білий голуб, схожий на квітку улала*. Зате Сан-Ісідро виглядав імпрозантніше, і, як видно, індіанці віддавали йому перевагу, бо погляди всіх були звернені до нього. Перевага Сан-Ісідро була насамперед в тому, що його зображення — об'ємне, ніби він з живої плоті і крові. Натовп чудувався з тих досконалих рис обличчя і з тої живої іскрини в його очах.

— Йому бракує лише мови, — говорили присутні.

Святий Ісідро спокійно височів у костюмі для верхової їзди, в черевиках з високими лаковими крагами. Шню облягав накрохмалений комірць, який носять з фракком, під комірцем — велика манішка. Розкішний вігопевий шарф вільно розвівався на вітрі. Голова красувалася у великим фетровім капелюсі в стилі «бойскаут». Уздовж стегна, як носять індіанці, звисав майстерно виплетений кисет для коки. У правій руці він тримав жмуток позолочених колосків, у лівій — маленький плужок, на який заздрісно позирали діти. Гості патрона тішились його образом, і один з пнях без кінця клацав своїм фотоапаратом.

Коли процесія закінчилася, Санто-Еспіріту тихо повернувся в свою обитель. А Сан-Ісідро на завершення урочистої процесії повів за собою натовп індіанців, музик і всіх кхапахкуна на ближчі поля свого володіння. Там їх ждала пара волів у мальовничій упряжі — роги оздоблені всякими квітками, а ярма — барвистими прапорцями. Доктор Кантіто вхопився жрецьким жестом за обидві чепіги і провів першу борозну. Його змінив тата священик, а останнього — почесний гість. Потім настала черга нью Ісіку і, зрештою, за чепіги взялися наглядачі. Староста асієнди ходив за плугом і розкидав гній. Дружина старости кидала в борозну зерно. Група танцюючих співала пісень на честь свого покровителя.

По закінченні церемонії освяти посіву кхапахкуна попрощалися з образом святого Ісідро, і тої, очоливши індіанців, повернувся до каплиці. У храмі панувало звичайне для таких днів пожвавлення — одні виходили, інші заходили. Сіса нагадала батькові, що і їй вже пора. Перед входом у каплицю Сіму купив дві свічки, і Сіса благоговійно ступила разом з ним в обитель святих. Кілька пар уже танцювали перед образом Санто-Еспіріту. Деякі жінки, схрестивши руки на грудях і плачучи, стояли

* У л а л а — біла квітка кактуса (*кечуа*).

навколiшках. Вони скаржилися святому. В одній вкрали вiвцю, в iншiй минулої почi хтось виконав двi борозни картоплi. В третью сон не змиг витримати жорстокостi патрона i подався свiт за очi. А вдова просила заступитися, щоб хазяїн не одiбрав у неї землю...

Сiму запалив свiчки. Одну з них дав Сiсi. Потiм обоє поставали перед Санто-Еспiриту i, тримаючись за руки, почали:

Espiritu, tatalitu,
juk'ucha uya machitu...

— Еспiриту, дiдочок,
В тебе мордочка мишача...

Сiса танцювала легенько i грацiозно, вкладаючи в кожне слово i в кожний порух всю свою дитячу побожнiсть. В той час, як Сiму приглушеним голосом стиха вторив їй:

...Senqan punta thutawitu,
chaupi wasan matawitu...

— Миль побила твiй носочок,
Час памуляв тобi спину...

Їхнiй спiв змiшувався з спiвом iнших пар та з молитвами жiнок. Але для Сiси нiкого не iснувало в каплицi, вона чула тiльки свiй голос, вона бачила тiльки святого:

...llausa súruij simisitu,
phata mánoj makisitu...

— В тебе з рота кана слина,
I рука твоя жебрачить...

Сiсi здавалося, що намальований дiдусь поблажливо слухав її. Він то нiби вдячно посмiхався, то наче ось-ось простягне до неї свої руки. I вона кружляла ще грацiознiше i спiвала ще задушевнiше.

...lloq'e ñawin ch'ojñisitu
paña ninrin palqawitu,
ch'aska chupa atojsitu,
thana yumpaqa burritu.
Jinan kanki, Espiritu,
juk'ucha uya machitu...

— Лiве око рясо плаче,
Праве вухо геть подерте,
Наче лис, увесь облiзлий,
Ти, наш ослику ледачий,
Ти, Еспiриту, дiдочок,
В тебе мордочка мишача...

Сіса була задоволена своїм тапочком і не менше, звичайно, співом. Вона була твердо переконана, що жодна з дівчаток не зробить цього краще. Тому святий дивиться тільки на неї. Лише вона привертала його увагу, а до інших йому було зовсім байдуже. Він навіть посміхнувся їй. Ну, звичайно, він посміхнувся їй!

Сонце хилилося до заходу. Ласкавий, ніжний вітер повіяв з гір. Пеони разом з своїми сім'ями всідалися великим колом навпроти хазяйського дому. Сіму з дітьми також попрямував туди. В центрі кола на розжаренім деревнім вугіллі смажили кілька лам. Спокусливі пахощі носилися в повітрі. З'явилися наглядачі з великими ножами і почали краяти м'ясо, справедливо розподіляючи його між усіма. Саме в цю мить із хазяйського дому вискочив понго і голосно назвав ім'я Сіму.

— Сі-му-у-у!.. Сі-му-у-у!.. — підхопили численні голоси.

Вайрин чоловік помчав у дім, а за ним побігли і діти.

Назустріч Сіму линув жалібний стогін, такий самий стогін, який він чув одного ранку, коли спав на вулиці міста... Авжеж, він так і думав... Тільки цього разу Вайра розродилася на кухні кхапахуна.

XXVII. ШЛЯХ ГІРКОТИ

Кінець цієї зими видався значно суворішим, ніж у минулі роки. Протягом останніх двох тижнів майже ні разу не виглянуло сонце. З ранку до вечора небо застеляла суцільна перухома свинцева хмара. Великі клуби туману котилися по схилах і осідали в міжгір'ях. Вітер знову підхоплював їх на крила і ніс високо в гори, де вони обгортали вершини казковою вуаллю.

На верховині йшов сніг, а в долині сіяла холодна мжичка. В білі шати вбрався увесь гірський краєвид. Снігове покривало простерлося аж до джерела Інкавакана. Лютий вітер, хрипло завиваючи, блукав у горах день і ніч.

Діти спали допізна, адже батьки не були настільки безтямні, щоб у таку негоду послати їх з отарою. Нехай собі вівці вдовольняються запасами вівса, призначеного для коня та волів. Вайра також дозволяла собі поніжитися в постелі. Так чи інакше вода в джерелі Інкавакана замерзла, і доводилося каменем дрібнити лід, щоб потім

розтоплювати його. Сіму теж міг іти на роботу дещо пізніше. Холод і пронизлива мжичка тримали нью Ісіку в його спальні. Індіанці казали, що хазяїн навіть носа не витикає із своєї кімнати і що понго вдень і вночі мусить підкладати свіже розжарене вугілля в жаровню, яка стоїть в ногах патронового ліжка.

Всі з петерпінням чекали весни. І коли вона кінець кінцем настала, здалася людям такою милою і щедрою, як ніколи. Небо безхмарне, високе, безкрає. Сонце обнімало всіх так радо, ніби повернулось із далекого вигнання. Гори скинули свої снігові шати і вбралися в темну зелень картопляних городів. У міжгір'ях вода виспівувала дзвінку пісню, звиваючись усім тілом так, як юна індіанка у весільному звабному танку. Свіжа паша нестримно манила зголоднілі отари. На скелях, радіючи сонцю, журували віскачі. Навіть вітер змінив свій настрій: він розгулював безтурботно, немов бродячий музикант.

Мітмайна завжди сторожко оберігала свою доньку. Ніколи вона не посилає з отарою її одну, бо хазяїн зажив такої слави, якої годен скорше сатана, ніж християнин. Ще про жодного патрона, про жодного управляючого не розповідали стільки страшного, як про Ісіку. Вайра й сама бачила немало з того і не менше перенесла на собі. Мітмайна ще не було в асієнді, коли ота бестія в подібні хазяїна зпущався над дванадцятилітніми дівчатками. Можливо, патрона більше не спокушає незріла плоть, бо останнім часом його жертвами стали молоді жінки. В усякому разі, так думали пеони в асієнді, і їхні дочки вже давненько не бояться пасти отари в горах. Але душа Мітмайна не знала спокою навіть і тоді, коли Пілуку, спритне хлоп'я, супроводив свою сестричку. Побоювання Вайри зросло ще більше відтоді, як її останнього сина охрестили ім'ям Ісідро. Так чомусь захотілося хрещеному батькові тата Панчу. На його думку, дитя народилося в храмний день, і, крім того, так зветься патрон. Кращого імені не знайдеш, щоб вшанувати і хазяїна, і святого. Мама Катіра підтримала думку тата Панчу, і тим було покладено кінець усім ваганням. Але нью Ісіку не вбачав у цьому для себе великої честі, а сприйняв це як образу і зненавидів усю Вайрину сім'ю. Сіму одразу потрапив до списку тих пеопів, які мали виконувати найтяжчі роботи і тільки на найвіддаленіших полях асієнди. Мамі Катірі заборонено було жити безплатно в хатині. Замість платні вона повинна була щотижня наймати на три дні

пеона для відробітків у хазяїна, а також сама відбувати трудову повинність як мітані. Марні були всі доводи. Марні були благання та сльози, які мама Катіра пролила в ногах патрона. З того часу Мітмаяну постійно гриз неспокій. Якби ж то можна було не посилати Сісу з вівцями в гори. Але ж Пілуку ще занадто малий, щоб самому справитися з такою отарою.

Одного дня Пілуку повернувся додому, плачучи. В нього боліла голова. Вночі хлопчик майже не спав, а на ранок не міг звестися на ноги. Від нього аж пашіло жаром. Вівці бекали в кошарі. Треба було виганяти їх на пасовисько, бо овес уже весь поїли. Довелося виряджати з отарою Сісу одну. На щастя, цього разу все обійшлося гаразд. Дівчинка піднялася в гори навіть вище, ніж звичайно, дісталася до найкрутіших скель. Серце пастушки калатало від щастя, а довге розпущене волосся розвівалося на вітрі.

На обличчі Пілуку і по всьому його тілі з'явилася червона висипка.

— Це кір, — визначила Вайра.

Хвороба була добре знайома Мітмаяні, тому вона не дуже стривожилася, однак пішла в асінду нарвати цвіту сауко*, який ріс тільки там. Ще тоді, як Вайра жила в місті, вона чула, що настоем цього цвіту виліковують цю хворобу за кілька днів.

Молодий хазяїн якраз спускався з гори, коли Мітмаяна нагинала гіллячку з цвітом. Нью Ісіку, немов знавсілий, підскочив галопом до індіанки і полоснув її канчуком по спині. Вайра, плачучи, розповіла про хворого сина і, впавши навколішки, почала просити хоч невеличку жменьку цвіту. Але замість відповіді патрона, вона почула свист канчука в себе над головою.

— Нью Ісіку, мій син помре! — вигукнула індіанка, не бажаючи примиритися з тим, що повернеться додому без ліків.

— Якщо на одну свиню поменшає, асієнда від того не постраждає, — байдуже зауважив хазяїн.

Але цвіт сауко необхідний був для лікування, і Вайра послала за ним чоловіка вночі.

Незабаром Пілуку полегло. Він пролежав у ліжку всього лиш кілька днів. Коли Сіса ввечерами пригонила додому овець, вона завжди була весела, приносила букетик

* Сауко — південноамериканська деревовидна бузина (*исп.*).

запахних квітів і жменьку різноколірних камінців для своїх братиків.

— Я більше взагалі не братиму тебе з собою,— сказала вона Пілуку.— Одній цікавіше, бо ти тільки заважаєш. Тепер мені треба глядіти лише вівці...

Пілуку розплакався. Він томився в ліжку, йому хотілося в гори.

Якось уранці він сказав матері:

— Я хочу погнати овець.

— Ні,— заперечила Вайра.— Хвороба ще не минула.

Того дня Сіса не повернулася в звичайну годину. За клопотами Вайра спочатку не звернула на це уваги, але Сіму, коли прийшов, як завжди, пізно, враз помітив її відсутність. Мама Катіра підняла гвалт. Злякані Вайра та Сіму кинулися шукати доньку.

Ніч була зоряна, однак гори здіймалися перед ними величезними лабіринтами скель та урвищ. Обоє не знали, куди їм податися. Вони йшли наче сліпі, навмапня, спотикаючись об каміння, плутаючись у чагарниках.

— Ти йди туди,— озвалася Вайра, вказуючи Сіму напрямом.— А я піду сюди... Якщо знайдеш її, запали вогонь...

І вони розійшлися.

Довкола моторошно завивав вітер. Зорі сумовито поглядали на темне кладовище скель. Вайра протяжно й благально кликала свою доньку. Гори підхоплювали і стократною луною повторювали її клич доти, поки він не тонув у безодні. Але ніякої відповіді не було. Індіанка плакала. Час минав, а Сіму не запалював вогню.

— Де вона, Сан-Ісідро, Санто-Еспіріту? Освітїть гори, наведїть мене на путь. Зробіть так, щоб вона постала передї мною жива і здорова. Ви всемогутні, на все ваша воля...— молила Вайра у своїм незмірнім горі і знову гукала ніжну, милу донечку Сісу.

Через кілька годин Вайра вже не вигукувала, а тільки шепотїла ім'я своєї доньки. Спідниця подралася, ноги були подряпані. Десь далеко за північ Вайра оступилася і впала в урвище. Воно було неглибоке, але Вайра дуже забилася і не одразу спромоглася встати.

— О господи, святїй боже, за що ти мене так караєш?— знемагаючи, скімлила індіанка.

Стогнучи і ледь тримаючись на ногах, Вайра видряпалася із урвища. В ту саму мить її очам явилася чудо: вогник, вогник вдалині!

— Донечко моя,— вирвалось із Вайриних грудей, не паче з глибокої ями.— Це моя донечка. Сіму знайшов її. Сан-Ісідро, Санто-Еспіріту, поверп'ять мені мою донечку живу і здорову,— благала вона, прямуючи на вогонь.

Сіму тримав на руках дівчинку, загорнуту в своє пончо. Він сидів біля вогню. Сіса не ворушилася. Мати, одчайдушно голосячи, кинулася до своєї дитини. Вона подумала, що дівчинка мертва.

— Не лякайся, жінко,— заспокійливо озвався Сіму.— Нічого небезпечного.

Вайрі нетерпілося знати все одразу. Вона безладно сипала запитаннями так, що Сіму не знав, що їй відповісти спершу.

— Заспокойся, жінко, не плач,— просив Сіму.— Не плач. Вона житиме.— Він весь час відстороняв Вайру, яка поривалася розгорнути пончо, щоб побачити руки, ноги і все тіло Сіси.— Облич, облич, вона, бідненька, змерзла.

Але Вайра засипала свого чоловіка запитаннями і голосила так, ніби дівчинка була вже мертва. Сіму підвівся мовчки і почав з дівчинкою на руках спускатися вниз, в напрямку своєї хатини. По дорозі Вайра трохи вгамувалася, і тільки тоді Сіму розповів їй, що знайшов доньку непритомною біля підніжжя однієї скелі.

— Але чому? Як? Що сталося з нею? Скажи, Сіму. Скажи...

— Йй, напевне, зробилося погано, а потім вітер... холод...

— Не може бути... Ти обманюєш мене... Лише од вітру так погано?..

— Я не обманюю тебе, жінко...

— Ти щось таїш... Ти брешеш...— І вона знову заплакала.

Не встигли переступити поріг хатини, як Мітмаяна рвучко кинулася до Сіси, притисла її до грудей і, плачучи, поклала дівчинку на постіль. Мама Катіра мегушливо підбігла з каганцем. Її запитанням також не було ні кінця ні краю. Сіса дихала слабко. Її очі, здавалося, щось шукали в обличчі матері. Задубілими пальцями Вайра одкинула пончо і вгледіла закривавлену спідничку. Від того, що побачила вона, мати, не скрикнула і не втратила свідомості. Непритомніють лише кхапахкуна. Вона ж стояла зацікавлено і нерухомо, одні тільки очі блискали гостро, як лезо бритви. Її загрозна нерухомість була похмурою, як дика скеля, а її мовчання — темним, як

бездонне провалля. В очах — жодної сльозинки. На вустах — жодного зойку.

— Те, чого я найбільше боялася, те, що мене найбільше лякало, — її голос прошелестів, як вітер, передвісник погоди... — Нехай вже я мовчки зносила паругу цього безсоромного вепра. Я терпіла його, як невільниця. Але те, що він зробив з моєю дочкою, не знайде прощення ні на землі, ні в небі.

Перелякана мама Катіра хотіла знати, що сталося з дитиною. Вона підняла спідничку і, побачивши по-звір'ячому розтерзане тіло, відсахпулася, впала на коліна і заволатала:

— Ви, святі в небесах, як могли ви допустити, щоб ота свиня понівечила таку піжну і нерозпуклу квітку? Прокляття! Прокляття! Нехай впаде моє прокляття на того звіра, на того вирока пекла! Нехай впаде моє прокляття на його батька й матір, на його дітей, на всіх його нащадків! — І мама Катіра зі скрещеними на грудях руками отак, як була навколішках, звела до неба очі і почала повзати по всій хатині, вигукуючи тяжкі прокльони.

Коли мама Катіра трохи вишпала своє горе, вона підвелася і пішла на кухню розпалити вогонь. Стара ще довго витирала долонею рясні сльози. Мітмаяна почала ритися у запиленій зв'язці пакуночків і вузликів, котрі вона зберігала в ніші з того дня, як повернулася з міста. Сіму, сидючи навпочіпках у кутку, замислено жував коку. Сіса спала. Час від часу вона якось тремтіла і, стогнучи кричала:

— Пощадіть!.. Пощадіть мене, нью Ісіку!.. — потім розплющувала очі, затримувалася поглядом на батькові, на матері і знову впадала в глибокий сон.

Вайра знайшла ліки, які шукала. Мама Катіра припесла черепа'яну миску з кип'яченою водою. Дівчипка втратила дуже багато крові. Поки мати мила її, Сіса кричала від болю, одбивалася руками й ногами і, стогнучи, знову благала пощади.

Вайра і Сіму не лягали спати. Чоловік виконував усі накази свої дружини, як покірний хлопчина, бо вважав, що все сказане і зроблене Вайрою — правильне. Зарізали півня, поклали в казанок, в інший — поклали картоплі. Поки Сіму підтримував вогонь, жінка मतалася по хаті, збираючись у дорогу. До світанку все було готове: харчі складені у торбинки, всі збережені гроші зав'язані в кiset, кінч осідлапий, і баран прив'язаний позаду сідла.

Мама Катіра, вчуваючи недобре, плакала, як на похороні.

Сісу влаштували на сідлі. Вайра з немовлям за плечима взяла коня за вуздечку. На сході, над вершиною гори, зарожевіла хмарина.

Протягом усього трудного шляху Сіса жалісно стогнала. Її мати, зігнувшись від важкого горя, йшла поряд в надії знайти відплату або принаймні управу на того злочинця. Вона поливала дорогу своїми гіркими сльозами і проклинала хазяйський дім.

Ще до полудня Вайра дісталася в село і, ніде не зупиняючись, попростувала до коррехідора. Баран був вагомою перепусткою, і Вайрі не довелося чекати, — як ті індіанці, що сиділи в затінку під навісом, — поки коррехідор зволить прийняти її. Барана замкнули в хлівець, а схвилювана Вайра докладно розповіла про той жахливий злочин, жертвою якого стала її донька, дитя одинадцяти років, невинне, ніжне створіння, душа якого далека від усього нечистого й злого. Представник влади, скорчивши співчутливу міну, слухав розповідь індіанки і, здавалося, уже подумки намічав план, як посадити негідника у в'язницю і як покарати його по заслугі. Коли Вайра змовкла, він гаряче обурився вчинком винуватця і почав перераховувати всі покарання так, паче клав поліпа в огнище правосуддя. Але вогонь справедливої відплати так і не запалав.

— На жаль, я не маю юрисдикції, — з притиском сказав він, — і, крім того, не можу псувати взаємин з патронами. Вони дуже мстиві.

Така безпосередність приголомшила Вайру. Хотілося кричати — не змогла. Хотілося плакати — не змогла. Їй здавалося, хтось незримою вірьовкою здушив їй горло і стократ обвив нею все її тіло, все її єство.

— Виходить, справедливість не для нас? — вимовила по довгій паузі вона. — Значить, немає властей, до яких можна б звернутися?

— Аякже, дочко, в. Судді... — відповів коррехідор.

— Судді... — повторила вона луною. — Піду пошукаю їх.

Мітмайна рішуче зайшла в хлівець і забрала свого барана. Коли вона була з ним вже на вулиці, її наздогнала служниця коррехідора і так накинулася, піби збиралася видряпати жінці очі.

— Ану, індіанське бидло, віднеси барана назад, у хлівець! Чи ти ба, яке індіанське нахабство!

— Баран дістапеться тому, в кого є ю-р-и-с-д-и-к-ц-і-я. Ніхто не вибен твоєму хазяїну, що він її не має,— спокійно мовила Вайра.

Служниця коррехідора вчепилася в тварину, намагаючись силоміць вирвати її з рук противниці. Але Вайра не поступалася. Почалася тяганина. При цьому обидві ляжкся так, що позбігалися люди. Служниця зніяковіла і відпустила здобич. Вайра пішла своєю дорогою.

В селі не було ні судді, ні адвоката. Кому треба позивати, той мусив іти в сусіднє село за шість ліг* звідси. Вайра, не вагаючись, пустилася в дорогу. Ще півдня невблаганно палючого сонця та вітру, крутих схилів і стрімких урвищ, іще цілих півдня непролазних гірських стежок. Сіса іноді хникала, а іноді й зовсім никла безсило. Її набрякле обличчя час від часу спотворювали судороги. Вже був пізній вечір, коли мати дісталася з дочкою до цілі. В одній хатині, що край села, Вайра попросилася на нічліг. Їх нагодували і дали кілька овечих шкур для постелі. Раптом Вайра помітила, що в Сіси почалася кровотеча. Мати нічим не могла зарадити своїй дитині і заплакала з відчаю. Підбігла хазяйка і почала втішати гостю. А коли почула, яке горе заподіяне дівчаткові, невмовно обурплась.

— Я б не вдовольнилася ніякою скаргою,— випалила вона.— Я б своїми руками вчинила правосуддя. Я б заживо спалила отого звіра. Я б його ножем зрешетила. Я б його голову потрощила, і нехай би всі подивилися, як я п'ю кров з його черепа. За мою доньку я б зробила не тільки таке, я б зробила значно більше. Мені не треба суддів, мені не потрібний суд. Судді завжди на боці багатих, зате правосуддя кожен має в своїх власних руках.

Вайра невтішно плакала. Сіса час від часу марила.

— Слізьми горю не поможеш,— не вгавала хазяйка.— Для сліз ще є час. Краще подумай про дочку. Хіба ти певна, що їй нічого не загрожує? Я думаю, що для неї треба дещо зробити. Негайно ж.

В селі жив аптекар, який потроху лікував. Але було вже нерано, і він, можливо, ліг спати. На щастя, його спальня виходила вікнами на вулицю, і мама Фортуна — гостинна хазяйка привітної хатини, що край села,— взялася розбудити його. Вона часто буває тут, бо носить аптекареві курчат і яйця. Мама Фортуна постукала зле-

* Ліг а — давня іспанська міра довжини, дорівнює 5572,7 м.

генька і з короткими інтервалами в двері. Потім настійливо попросила відчинити. Її просьбу супроводжував плач Мітмайни, а також стогін хворої дитини. Здавалося, навіть каміння на вулиці могло б розчулитись. Але аптекареві, напевне, було до всього цілком байдуже.

— Ач, завели серенаду! — заволав він мовою кечуа. — Ану достобіса геть звідси з вашою музикою.

Та оскільки «серенада» не змовкала, аптекареві хоч-нехоч довелося встати. Навіть, відчинивши двері, він все ще лаявся і сичав, ніби розплавлений свинець. Мама Фортупа розповіла про випадок і, паче між іншим, згадала про те, що мати потерпілої прихонила з собою барана. Аптекарем уважно обстежив Сісу і побурмотів:

— Досить серйозна справа... досить серйозна...

Він запалив спиртівку і відкупорив кілька пляшечок. Потім зробив процедури за всіма правилами медичного мистецтва і увів дівчинці камфору.

— Скільки я вам **винна**, докторе? — запитала Вайра по-іспанськи і запустила руку в проріз спідниці, щоб дістати гаманця.

Аптекарем глянув на неї.

— Нічого, нічого... — сказав згодом. — Приходь завтра з дівчинкою. Не забудь взяти з собою барана.

Наступного ранку аптекарем знову дбайливо оглянув Сісу. Значно дбайливіше, ніж минулого разу, і зробив усе необхідне, як запевняв він, не забув також і про камфору. Так баран скінчив на цьому свою мандрівку, а хворий покращало. Вона попросила навіть їсти.

За порадою хазяйки Вайра пішла до адвоката. Це був старий чоловік з вченими манерами і промовистим животом. Досить було старому заглибитись у кодекси, як він одразу ж виніс свій надзвичайно суворий вирок страшному порушникові закону.

— Виграшний процес! — захоплено вигукнув адвокат. — Ми сьогодні ж засадимо його до в'язниці. — І для початку попросив половину гонорару. Оскільки Вайра вручила йому гроші негайно, він не забарився написати при ній першу скаргу.

— Щиро дякую, — сказав в знак прощання Вайрі, а його очі вже вітали наступного клієнта.

Вайра занесла скаргу до прокуратури, де цілісінький день простояла під дверима. Її прийняли тільки наступного дня після обіду. Сказали, що треба принести медичне посвідчення та ще якісь папери від адвоката. Знову Вайра

простояла два дні в суді. Там вона зіткнулася з непередбаченими перешкодами. Виявилось, що закон — не машина і його суворість не діє автоматично, тим більше так просто і так швидко, як індіанка собі уявляє, наслухавшись обіцянок адвоката. Треба насамперед знайти чиновника, спроможного заарештувати і доставити в суд обвинуваченого, а такого в селі немає. Вайра запропонувала добру оплату начальнику поліції і парафіяльному судді, а субпрефекту пообіцяла двох великих баранів. Але нічого не добилася. Кінець кінцем адвокат написав утретє, звертаючись велемовно до судді. Суддя віддав папір своєму виконавцеві. Той, не зважаючи на свій вигляд обскубаної вівці, удавав безстрашного і запевняв, що з ним ніхто не стане жартувати, і ясно як божий день, що злочинець через двадцять чотири години буде тут як тут. Нехай позивачка в цьому не сумнівається. Але ж заходи пов'язані з великим ризиком для них, тому зацікавленій особі варто не скупитися і дещо надбавити до гонорару. Вайра не заперечувала і того ж таки вечора побачила, як мужній лицар у супроводі двох озброєних жаандармів вирушив у путь.

Наступну ніч індіанка провела в чеканні. Вона не зімкнула очей, уявляючи фізіономію обвинуваченого,— тепер вона вживала це слово, почуте від адвоката,— а також, як він буде просити пощади, коли опиниться перед лицем правосуддя. Вона уявляла, як він, спотикаючись і обливаючись потом, бігтиме схилами гір, висолопивши спраглого язика, немов захеканий пес. А ось він уже стоїть перед суддею. Гнучись під тягарем свого злочину, обвинувачений не може промовити собі на захист жодного слова...

Сіса почувала себе краще. Вони знову були в аптекаря. Він утретє зробив усе необхідне і продав їм тонізуючих ліків. Вайра прикинула, коли мають доставити звипуваченого, і пішла за село, бо хотіла першою побачити його. Однак нікого не діждалася. Наступного дня, коли вона стояла перед дверима суду, повернулися гінці. Вони були без злочинця, зате на конях асієнди. «Плював я на ваше правосуддя»,— сказав нью Ісіку, подер папери і жбурнув судовому виконавцеві в обличчя. Службовець показав поймакані й брудні клаптики.

— Йой, йой, лишенько... Взяти його абсолютно неможливо,— сказав судовий виконавець.— Не встиг я навіть озирнутись, як мимо вух просвистіли дві кулі. «Ти, бай-

струче, — гукнув він до мене, — тобі що, жити набридло?» Між іншим, все це дурниці... Я не хочу, щоб заради такої мізерії мені продірявили шкіру.

Адвокат написав уже четверту скаргу, виклавши на пій все своє священне обурення. Він вимагав, щоб злочинця, котрий поставив себе поза законом, притягли до відповідальності, на яку він заслуговує. Суддя наклав резолюцію: «До виконання», — але в селі не знайшлося виконавців, крім тих двох охоронців порядку, які так ганебно притяглися назад.

Ввечері того самого дня із асієнди в село прибули два пеони з великими хурами картоплі та картопляної муки для субпрефекта, судді і для адвоката. Перш ніж повернутися додому, пеони захотіли побачитися з Мітмаяною. Вони повідомили, що її справи в асієнді дуже кепські. Патрон знавіснів, коли побачив отих двох жандармів. Спочатку він накинувся на них так, ніби ті були його рабами, а потім добряче нагодував їх, напоїв, поклав у папських постелях спати. І після всього відправив обох на найкращих скакунах асієнди. Крім того, він сунув кожному по пачці кредиток. А коли вони, пеони, вирушали сюди з хурами, чули, як нью Ісіку наказував одному з наглядачів, щоб той привів до нього Сіму разом з матір'ю живими або мертвими. «Я напоумлю це бидло», — сказав він. Пеони порадили Мітмаяні облишити свій намір. Справедливості все одно ніколи не доб'єшся. Якщо вона не буде просувати справу далі, можливо, і патрон вгамониться. Інакше, хто знає, як усе обернеться. Споконвіку не було ще такого, щоб індіанці могли протистояти могутності кхапахуна. Вайра всю ніч думала над словами пеонів. Вона не згоджувалася з ними. Припинити позов зараз рівноцінно тому, що дати можливість розперезатися похитливому негідникові. Тоді вона, і Сіму, і мама Катіра, і малята — всі стануть його жертвами. Ніщо більше не зупинить мерзотника. Крім того, не можна залишити непокараним злочин того чудовиська. Невже тільки через те, що ти пароджепа індіанкою, мусиш зносити звірячі знущання й безмежну розбещеність безпощадного хазяїна. Лугову квітку може розтоптати вепр, і це нікого в горах не обурить. Дикий звір може роздерти таругу, за це ні сонце, ні вітер не віддадуть його анафемі. Але ж індіанка не лугова квітка і не таруга, а хазяїн обходиться з нею, як вепр чи як звір. Якщо лисенця попасеться хоч раз в комарі асієнди, хазяїн заставляє наглядачів і пеонів

підстерігати ногами доти, поки не спіймають злодійку. Якщо пума задерє хазяйську лошицю або теличку, то згуртовуються геть усі неони; вопи врозсіпну день і ніч вистежують знахабнілу звірицу, а коли та потрапить до рук нью Ісіку, він вдається до найвитонченіших тортур. Та що варта індіанка в порівнянні з теличкою чи лошам? За неї не постояти ні коррехідор, ні судді. Чому? Ну, чому? Запитуючи отак саму себе, Вайра згадала про місто. Можливо, там знайдуться чиновники досить впливові, щоб звернути шию злочинцеві. Може, хоч туди не дійдуть хури з картоплею та картопляною мукою. Десь та мусить існувати справедливість. То де ж, як не в місті?

Вранці Мітмаяна пішла в контору адвоката, щоб по-радитися з ним. Сеньйор адвокат мав звичай проводити вечори в товаристві судді й прокурора по чичеріях і тому ніколи не вставав рано. Потім пізно снідав, а затим розплутував домашні чвари... Таким чином позивачка мала досить часу, щоб на веретені свого терпіння прядти нитку невтішної скорботи.

Сеньйор адвокат і слухати не хотів про місто. Адже однією тільки скаргою — п'ятою — за двадцять чотири години в селі буде наведено порядок. Із міста прибудуть п'ятнадцять-двадцять озброєних до зубів солдатів. Перед цими дисциплінованими людьми, перед цими педантами в питаннях честі звинувачений не насмілиться викидати свої коники. Вайрі так в'їлися в пам'ять оті хури з асінди, що вона не могла вірити запевненням адвоката. Але адвокатові притаманне мистецьке володіння словом і віц, врешті-решт, загнав індіанку в безвихідь. Так була написана і п'ята скарга. Проте поліція не змогла відгукнутися на неї, бо весь дійовий загін якраз відряджено на придушення повстання індіанців.

До міста було недалеко, і Мітмаяна, не вагаючись, подалася туди. Сіса, котра, на думку аптекаря, вже зовсім очуняла, в дорозі раптом знову занедужала. В неї з'явилася незначна кровотеча, заболіла голова, підскочила температура, розпухли повіки і щиколотки. Згадавши про лікаря, в якого служила кілька років тому, Вайра попростувала до нього. Лікар був завжди таким добрим до бідних, що, напевне, дасть їм притулок і огляне Сісу. Однак Вайрі не пощастило. Лікар ще й досі був у заслани. Індіанка пішла до постійного двору. Тим часом усе тіло в донечки розпухло, і дівчинка не трималася на ногах. Жінки, які торгували каньясом, жажнулися, коли

побачили, в якому стапі хвора дитина. Вони порадили Вайрі відправити дівчинку до лікарні. Індіанка боялася лікарні, але що мала робити, якщо на приватного лікаря в неї не вистачало грошей. Вайра залишила Сісу в лікарні, а сама кинулася на пошуки адвоката. Вона зайшла до першої-ліпшої контори, що потрапила їй на очі. Там, дождаючись прийому, юрмилися люди. З-за дверей долинав стрекіт друкарської машинки впереміж з гучним чоловічим голосом. Вайра зрозуміла, що до неї черга дійде не скоро і вирішила пошукати іншу контору. І знайшла.

— Чим я можу вам слугувати? — запитав адвокат, сповнений уваги.

Та як тільки вона розповіла про своє горе, він сухо відрубав:

— Я не беруся за ті справи, що стосуються індіанців.

Вайра зайшла до іншої контори. Тут розмова була ще коротша.

— Я не приймаю індіанців, — чітко й зрозуміло сказав адвокат.

Індіанка бігала від контори до контори і всюди відповідь була однакова. «Деся та знайду кого-небудь, хто приймає індіанців, — сказала вона, підбадьорюючи себе. — Не може такого бути, щоб на світі перевелися справедливі люди. Хіба ми, індіанці, не такі християни, як і всі інші?» — І вона продовжувала шукати.

Тільки надвечір Мітмаяна знайшла адвоката, який взявся заступитися за неї. Вайрі паче гора звалилася з пліч. В конторі було порожньо й незатишно. Запилений стіл, кілька книжок, друкарська машинка, кілька обдертих стільців — ото і все. Цегляна, вичовгана роками підлога. Сам адвокат також не схожий на тих випещених своїх колег, яких досі бачила Вайра. Волосся недбало зачесане, нігті з чорним пружком, а костюм увесь у масних плямах. Він мав надто мало клієнтів, та й ті, як видно, були дуже бідні. Він нічого не обіцяв Вайрі, а тільки сказав, що закон на її боці і що треба боротися. Не приховав адвокат і того, наскільки небезпечно кидати виклик патронам, в розпорядженні яких невичерпні засоби оборони. Але, додав адвокат, коли хочуть покарати злочинця і покласти край його злодіянням, тоді треба шукати справедливості в тих, хто за неї відповідає.

До справи було залучено судового лікаря. Поки він за вказівкою прокурора обстежував потерпілу, Вайра плакала

за дверима. Фельдшер, проходячи мимо, на горі Вайрі, повідомив, що стан здоров'я Сіси значно погіршився. Ридання Вайри привернули увагу якогось досить дивно одягненого юнака. Він поставив індіанці кілька запитань. Вона не вважала за необхідне вмовчати і розповіла все, що заподіяно доньці. Наступного ранку одна з газет опублікувала на головній полосі повідомлення, сповнене палкого обурення, про звалтування неповнолітньої дівчинки патроном асієнди «Ла Конкордія». Вибух діжки з порохом справив би, пащевше, менше враження, ніж те повідомлення. Подробиці коментувались у сім'ях, в установах, а також у «Клубі Соціаль». Доктор Кантіто розгорнув активну діяльність. Він заплатив редакторові газети, щоб той спростував повідомлення як наклеп. Саме так: повідомлення має бути кваліфіковане як *наклеп*. Він заплатив також і одному з журналістів, котрий взявся змішати з брудом автора безсоромного наклепу. Та й на цьому доктор Кантіто не зупинився, бо добре знав, що це був початок злого кінця. А все зло треба одразу ж виривати з корінням. Оскільки адвокат індіанки був особливо малозначимою і провінціальною, докторові Кантіто неважко було влаштувати пастку. Такою пасткою послужила поліція. Адвокат, на свою біду, мав слабкі легені, а поліція змусила його три ночі підряд спати на голій цементній підлозі. Внаслідок цього в адвоката спалахнула швидкоплинна пневмонія, від якої не змогли врятувати навіть рідні, коли санітарна машина привезла його додому.

Овдовіла дружина адвоката проливала над тілом покійного невітніні сльози:

— Я завжди тобі казала, щоб ти не захищав індіанців. Бач, до чого довело тебе твоє добре серце. Ти в злиднях покинув своїх маленьких діток.

Так Вайра більше ніколи й не побачила свого адвоката. Всюди і всі їй відмовляли. Тому вона, сподіваючись хоч на яку-небудь підтримку, найняла одного з тих численних підільних адвокатів, які тиняються попід будинком юстиції. Новоявлений адвокат вселив Вайрі деяку надію. Він одразу ж разом з нею пішов до суду. Але там він не знайшов нічого. Всі папери безслідно щезли.

Сісі тим часом було все гірше й гірше. І кінець кінцем Вайрі одного дня після обіду сказали, що дівчинка вже в трупарні. Так, індіанка й справді народжується тільки для того, щоб зносити муки. Вайра не заплакала. Прикусивши губу, вона понурила голову точнісінько так, як

бувало в роки свого дитинства, коли донья Елота гатила її палицею по спині. Вайра пішла до трупарні, обняла там задубіле тільце і, мабуть, так і залилася б з донечкою на всю піч, якби санітари силоміць не випровадили її звідти. Тільки тоді нещасна мати залилася слізьми і надломленим голосом почала парікати на своє безмірне горе.

— Краще подбай про труну,— грубо сказав санітар.

Індіанка зрозуміла, що він має рацію. І вона, плачучи, вийшла на вулицю. Неподалік знайшла похоронне бюро. Найдешевша труна коштувала вдвічі більше від тої суми, яку вона мала. Вайра пішла шукати дешевшої. Але марно. Раптом на якусь хвилинку, одну з тих хвилинок, коли здається, що всі шляхи одрізані, а під ногами от-от розверзеться провалля, Мітмаяпу раптом осяїнула згадка про батька Сіси. Він дав їй життя, він міг би потурбуватися і про домовину для неї. Вайрі не довелося довго питати. Сина доньї Елоти в місті знали всі. Він просунувся аж до звання архідиякона і вважався найвагомішим кандидатом до єпископату. Вайра хотіла з'явитися до нього в дім без попередження. Впасти до його ніг, розповісти про все своє горе. Отак думаючи, вона зайшла в двір, де стара служниця вмить затримала її.

— Зажди-но, нещасна, зажди. Я доповім його милості.

Служниця довго не виходила з будинку, а коли повернулася, сказала, що його милість кудись вийшли.

— Тоді я почекаю,— сказала Вайра і присіла на віничик невеличкого фонтана посеред двору.

— У тебе щось термінове? В чім справа, нещасна?

— Справа в одній покійниці,— відповіла вона і розрядалася.— В одній покійниці...

Служниця одвернулася і пішла, невдоволено бурмочучи щось собі під ніс. Вайра рішуче ступила за нею вслід. Коли стара служниця помітила її, вона, люто жестикулюючи, намагалася будь-що затримати чужинку. До них підбігла друга служниця. І вдвох вони виштовхували її доти, поки та не опинилася посеред вулиці.

XXVIII. ВОГНИЦЕ СВЯЩЕНОЇ ПОМСТИ

В день похорону Вайра плакала безперестану. Коли могильники пішли, вона впала на коліна біля невеличкого земляного горбочка й облила його материнськими слізьми.

Наступного ранку вона знову подалася шукати таку адвокатську контору, що не зачипила б перед нею своїх дверей. Але не знайшла жодного адвоката, який не сказав би їй: «Не тягайся з хазіяном, якщо не хочеш біди». Або: «Повертайся до хатиби, якщо не хочеш втратити і її». Чи й таке: «А як це ти собі уявляєш: патрона засадити у в'язницю?»

Індіанка зрозуміла, що кхапахкуна добре тримаються одне за одного. Вони становлять єдину і страшну касту. І не тільки багатство, а й справедливість та закоп належать виключно їм. А індіанцям не лишилося нічого, крім німого суду церковних вівтарів. Там возсідають їхні єдині судді. Тільки до них можуть звертатися індіанці зі своїми скаргами та своїм горем. Після обіду Вайра пішла на могилу Сіси вилити свій біль і своє розчарування. Вона плакала там доти, поки не прийшов сторож і не сказав, що вже пізно і йому пора замикати кладовище.

В місті Мітмаяні не було більше чого робити, і вона вдосвіта пустилася в зворотню дорогу. Йшла пішки з маленьким Ісіку за плечима. Копія Вайра продала дуже дешево одній з жінок, що торгувала каньясом. Не могла ж вона, мати, поховати донечку без труни, без савана. Тим більше, що горе сталося в місті, де зовсім інші звичаї, ніж у них на селі. Сіму зрозуміє її. У місті лише самотніх жебраків ховають без домовини й без савана.

Індіанка передчувала, що і вдома немає добра. Після всього того, що почула вона від адвокатів, в душі все більше зростала тривога. В поривах вітру, який дув з боку асієнди, їй вчувався стогін рідних. Навіть сонце, свідок горя людського, здавалося, співчутливо позирало на неї. Мітмаяна ні на мить не забувала повідомлення пеонів: нью Ісіку звелів мамі Катірі разом з Сіму з'явитися до нього. І, звичайно, не для того, щоб пацькатися з ними, і не для того, щоб розповісти про гризоти сумління за осквернене, згублене дитяче тіло. Можливо, Вайрі не слід було б домагатися арешту хазіяна. Адже ще ніколи жоден індіанець не наслідювався виносити за поріг асієнди неподобства свого патрона. А вона понесла їх аж у місто. Немає сумніву в тому, що тепер за свою відвагу доведеться їй платити дорогою ціною.

Вигляд хатини приголомшив Вайру не менше за смерть Сіси. Тож марно всю дорогу її мордував страх: хатину покинуло життя так само, як і маленьке серце доньки. Зосталися тільки чорні, обвуглені стіни без даху, схо-

жі на закам'яніле тіло дитини в савані. Не чути ні му-
кання волів, ні бекання овець, ні сокотання курей. Вони,
як і Сіса, замовкли навіки. Мітмаяна хотіла закричати, але
з горла не вихопився жоден звук. Здавалося, воно забите
попелом. Хотіла заплакати, але очі були такі сухі, ніби їх
висушив огонь пожежі. Стіпи подекуди обвалилися. Решт-
ки крокв, які не пожер вогонь, звисали, немов обгорілі
руки. Одяг, збіжжя, продукти — все згоріло. Вайра присі-
ла там, де колись були сіпи, на купі попелу, частково
розвіяну вітром. В індіанки було таке відчуття, неначе
вона падає у безодню. Вайру поймав жах. І, щоб уряту-
ватися від тієї безодні, від цієї задушливої тиші, щоб по-
чути людський голос — ознаку чогось живого, яка б не
нагадувала про смерть, щоб зачепитися хоч за маленьку
надію, Мітмаяна посадила дитину собі на коліна і міцно
вщипнула її. Хлопчик заплакав, і рідний голос нагадав їй
про Сіму, про діток. Живі воли чи знищені так само, як
і хатина? Невже безпощадна, зла доля скосила їх, немов
жнець стиглий колос на вівсяному полі? Якщо ні, то де
воли?

Мітмаяна подибала до тата Кайтану. Відстань чимала,
однак інші живуть ще далі. В хатині тата Кайтану вона
довідалася про все. За наказом патрона мама Катіра і Сі-
му з'явилися до нього. Нью Ісіку звелів їм, щоб до на-
ступного дня доставили Мітмаяну разом з дочкою в асі-
енду. Сіму надіявся, що ось-ось має початися суд і патро-
нові важко буде викрутитися перед лицем правосуддя. Він
спершу думав не зважати на той наказ. Лише благання
і сльози мами Катіри змусили його піти на пошуки Вай-
ри. Та, не дивлячись на те, що Сіму йшов цілісіньку піч,
він прибув на місце, коли Вайра вже покинула село. На
превеликий жаль, ще й ніхто не знав, куди і яким шля-
хом вона подалася. Сіму повернувся в асіенду. З вершини
скелі, біля підніжжя якої стояла порожня хатина по-
кійного тата Бартоло, Сіму помітив п'ю Ісіку, який мчав
галопом на коні. Страх змусив чоловіка кинутися в кущі.
Звідти він побачив, як патрон зіскочив з коня в нього на
подвір'ї. Сіму страшенно пошкодував, що не показався
тоді хазяїнові на очі і не прийняв на себе всю ту лють,
яку патрон вимістив на мамі Катірі та дітках. Бідолашні,
побиті й пошматовані капчуком, лежали там, де їх морду-
вав хазяїн. Удосвіта наступного дня до хатини з'явився
наглядач тата Апулі.

— Я прийшов по тебе, — сказав він Сіму. — Хазяїн так розлютився, що й не знаю, чим все це скінчиться. Вчора ввечері він одшмагав усіх понго, і тільки я дивом уник його канчука.

Сіму страшенно захотілося втекти. Але, почувши спокійне посапування дітей, котрі ще спали, він подумав про свою матір, про дружинку, про овець, про картопляне поле. Ні. Неможливо. Нехай краще ведуть його на муки.

Нью Ісіку чекав на ганку мастку. Від нетерплячки він стьобав канчуком стовбур сауко.

— Що я звелів тобі позавчора? — запитав він індіанця, як тільки той зупинився перед ним.

Закам'янілий від страху, Сіму нічого не відповів. Тоді хазяїн полоснув його канчуком через усе обличчя.

— Чому не повернулася Мітмаяна?

Канчук, здавалося, повернув індіанцеві хоробрість, він сказав:

— Її вже не було в селі, папасуй...

— Справді її не було чи, може, ти послав її до міста?

Несподіване запитання настільки збентежило Сіму, що він знову не знайшовся, що відповісти.

— Тому ти й заховався вчора?

Індіанин розгубився ще дужче. Його пойняв панічний жах. Наглядачі стягли з нього одіж і, оголеного, прив'язали за руки до поперечної гілляки сауко. І хазяїн продемонстрував на ньому свою майстерність володіти канчуком. Спочатку індіанин викрикував усе те, про що досі мовчав. Він був певний, що саме за це його й б'ють. А потім, коли канчук дедалі жорстокіше в'їдався у найчутливіші місця на тілі, він кричав усе те, що, на його думку, хотілося б почути хазяїнові. Так, він винен у всьому. Нехай хазяїн повірить у його каяття. Він ніколи не погрішить проти нього ні подумки, ні словом, ні ділом. Він благає прощення, він благає пощади. Він обіцяв бути пай-вірнішим і найпокірнішим рабом до кінця своїх днів. Але зізнання і присяги індіанина ще більше розпалювали лють ката. Тіло Сіму все густіше вкривалося рубцями, з яких сочилася кров. Волаючи нелюдським голосом, він, як в'юн, звивався на своїй пекельній гойдалці.

В хатині тата Кайтану Вайрі розповідали все так детально і з таким боєм у голосі, ніби на власні очі бачили всі ті муки або й самі зазнали їх. А насправді вони тільки переповідали те, що чули від тата Апулі. Мітмаяна слухала мовчки й без сліз. Якась невидима рука

стисла їй горло, і щось невідоме заклекотіло, закипаючи в грудях.

Хазяїн був певтомний, коли катував. Він піднімав і опускав руку, немов машина. Розмірено й ритмічно виляскував канчук. З оглушливим тріском відломила гілляка і впала на землю. Сіму лежав безмовний і нерухомий. Але й обломлена гілляка не зупинила кари: канчук прокладав борозни на закривавленім тілі, яке здавалося безживим. Наглядач тата Апулі не зміг більше витримати й упав до ніг тирана.

— Досить, папасуй... Нью Ісіку, досить...

Немов звір, який помітив, що йому заважають насолодитися здобиччю, нью Ісіку кинувся на тата Апулі. Міцні удари кулаком та погами повалили старого на землю. Але цього, виявилось, не досить. Наглядача оголпили і так само підвісили. На голому тілі старого канчук залишав такі самі криваві сліди. Незабаром хазяїн таки стомився. А щоб непроханий захисник дістав сповна, нью Ісіку передав канчука одному з понго. Той не барився, бо знав, чим кінчаються невчасно виконані бажання патрона. Понго старався з усієї сили. Він бив наглядача доти, поки жертва зовсім затихла. Тоді нью Ісіку одвернувся і мовчки пішов у дім. Понго розв'язав вірьовки і заскімлив каяття, припадаючи до закривавленого тіла старого.

Помордовані поволі очунювали. Кожен думав, що хазяїн з ним поквитався і тепер вже немає чого боятися. А Сіму ще й був певний, що він відбув покарання, призначене його жінці. Поки вона повернеться з міста, хазяїн про все забуде. Адже, крім непримостей, яких завдали йому судові виконавці, патрон не зазнав ні образ, ані збитків.

Але раптом нью Ісіку вийшов із дому, скликав усіх понго і сам скочив на коня. Покарані мали йти попереду, а за ними — понго. Він погнав усіх підтюпцем по стежині, що вела до Інкавакана. Зупинилися біля хатини Сіму, і пью Ісіку звелів, щоб понго одігнали волів та овець в асіенду. Не погребував хазяїн також ні курми, ні кролями. Потім він дав тата Апулі коробочку сірників і звелів підпалити хатину. Старий, напоумлений попереднім уроком, беззаперечно викопав волю батенька хазяїна. Вогонь, пожираючи солом'яну покрівлю, при допомозі вітру охопив і всю хатину. Та й цим не вдовольнився хазяїн. Він змусив жертви бігти попереду коня аж до найвіддаленішої межі асіенди. Там, поміж скелями, де гасяють віскачі та день і ніч скиглить вітер, знову роздягли

Сіму і знову по його тілі загуляв канчук. Зрештою, хазяїн збив конем закривавлене м'ясо зі скелі, і воно покотилося крутим схилом, аж поки не зачепилося за голе коріння чагарників...

Мітмаяна скрикнула не своїм голосом. Всю її струсонула в цю мить пекуча ненависть і дике жадання помсти.

— Не бійся,— сказала мама Сабіна, дружина тата Кайтану.— Ти ж знаєш, що Сіму живий.— І вона, не зрозумівши Вайри, продовжувала розповідь.

Мама Катіра і діти, коли забачили хазяйського коня ще в міжгір'ї, повтікали з ляку. З верхів'я Інкавакана їм було видно, як виганяли з дому худобу і як підпалювали хатину. Надвечір вони спустилися вниз, щоб поглянути, чи хоч що-небудь зосталося там. Але ніде не лишилося нічого, крім попелу та вугілля, і мама Катіра з дітьми пішла до тата Кайтану. Вночі туди ж приповз і тата Апулі. З ним були син і зять. Вони взяли з собою тата Кайтану і подалися шукати Сіму. Бідолаха лежав на тому самому місці, куди звалив його кінь. Він був такий потовчений, що не міг звестися на ноги. Вони провотузилися з ним усю ніч, поки донесли до найближчої хатини. Але наступного ранку хазяїн погрозив смертю кожному, хто наважиться дати притулок вигнапцеві. Коли патрон зіштовхнув Сіму конем на другий бік гори, він при цьому оголосив, що Сіму більше не неон асієнди. Так індіанці змушені були перетягти Сіму до печери. Одні принесли йому шкури лам для постелі, інші — овечі шкури, а деякі поприносили навіть і ковдри. Понаносили йому люди і харчів. Ханпірі тата Берно щоночі приходив лікувати Сіму. Сердега ще не може ходити, але Вайра побачить його, в усякому разі, живого. В нього є все. І при ньому мама Катіра та діти.

Вже пора було вечеряти, коли мама Сабіна закінчила свою розповідь. Вона погукала свою дочку Мікіту, і та з'явилася з мискою гарячого овочевого рагу. Мітмаяна, плачучи, благала всіх святих наслати на оте бездушне чудовисько такі самі муки, яких він завдає людям. Мікіта, намагаючись втішити Мітмаяну, розплакалася теж. Мама Сабіна пішла кликати вечеряти дітей і тата Кайтану. Швидко всі зібралися до гурту, і господар запросив Вайру підісти до миски, що стояла на підлозі посеред хати. Вайра послухалася. Вона ледве тамувала сльози, але їсти так і не змогла. Посидівши якусь мить у гостинному колі,

вона підхопилася і, не зважаючи на поклики тата Кайтану, вискочила з хати.

Мітмайна знала ту печеру і одразу ж попрямувала в гори. Вона була певна, що дістанеться до місця без перешкод. Але раптом Вайра зачепилася спідницею за чагарник, з-під ніг виковзнув камінь, і вона впала. Розплакався малий Ісіку. Мати, побоюючись, що дитя забилося, сіла і спробувала втихомирити його груддю. В індіанки було таке відчуття, ніби вона прокинулася від кошмару. Довкола неї густа, чорна ніч. Ніде ані зірочки. Гори сумно стогнали під натиском вітру. А дитя, створіння болю й надії, черпало із змученої материнської груді життєдайний сік для свого майбуття...

Вайра пішла далі. Ця ніч не схожа на ту, коли вони шукали Сісу. Тоді на небі не було жодної хмаринки і зорі вказували шлях, а зараз вона йшла навпомацки, напружуючи до краю зір, щоб хоч скільки-небудь проглянути темряву і не падати на кожному кроці. Несподівано позаду неї хтось загукав. То гукали її, Вайру. Це був тата Кайтану. Відповідь індіанки послужила йому орієнтиром: голос старого чувся все ближче. «Святий покровитель послав мені його», — з вдячністю-подумала Вайра.

Тата Кайтану неабиякий провідник у нічних горах. Перед ним ніби розступалися всі перешкоди. Вайрі досить було лише не відставати від старого.

— Треба дуже добре знати гори, щоб зважитись у таку ніч перетнути їх.

Вайра думала про Сіму, про Сісу, про всі нещастя, що звалилися на неї за останні дні, про злу долю, що, напевне, чигає на них. Вона думала про нечувану жорстокість хазяїна, про незмірне страждання, котре має зносити індіанин від народження і до самої смерті, про сліпий фатум, що, немов стерв'ятник, розпростер свої чорні крила несправедливості над її страждальницьким народом.

Тата Кайтану мовчки й спритно, як таруга, стрибав з каменя на камінь. Стомлена Вайра ледве встигала за ним. В неї боліли коліна, пересохло в горлі, але вона старалася не відставати, бажаючи якомога швидше дістатися до печери. Пішов косий дощ, і підступний вітер жбурляв дрібні краплини Вайрі прямо в лице. Індіанка сприймала їх як провісника доброго талану.

— Звідси вже недалеко, — сказав тата Кайтану, коли вони дісталися до вершини.

— Так, татай, вже недалеко.

І справді, незабаром Вайра помітила внизу маленький вогник, ледь видиму крапку. Серце сильно застукотіло. Вайра прискорила ходу і випередила провідника. Та не встигла ступити й кількох кроків, як посковзнулася і, сидячи, з'їхала вниз по голому камені аж до чагарників. Коли падала, з-за її пліч випорснуло дитя і тепер плакало десь поруч. Неслегко було вибратися із колючих хащів. Тата Кайтану довелося чимало поморочитися, поки вивільнив її з чіпких чагарників. На щастя, малий не забився, і вони могли продовжити свою путь.

У печері біля Сіму були люди. Вони зустріли Вайру поглядами німого сподівання. В Сіму був страшний вигляд. На кістлявому, схожому на маску мерця, обличчі горіли вирячені очі. Груди під ковдрою часто здіймалися, ніби після тривалого бігу. Вайра зрозуміла, що смерть уже бродить довкола і треба щось робити, щоб не впустити її до печери. Але що робити? Що?

Ханпірі старанно доглядав Сіму. Він щовечора приносив йому пові ліки. Викликали дух Пачамами. До всіх дарів і молитов богиня поставилася прихильно. І слід сподіватися, що рано чи пізно вона змилюється над хворим. Не треба впадати у відчай. Богиня ніколи не обманює своїх дітей. То нічого, що здоров'я Сіму зараз погіршується. Незабаром він знову одужає і набереться сил. Він стане таким, яким був раніше. Так говорив тата Кайтану, щоб вивести Вайру із заціпеніння і хоч трохи підбадьорити її, по можливості вселити хоч трохи надії. Його слова не були марні: індіанка сіла в головах чоловіка і почала відповідати на численні запитання присутніх. Сама того не помічаючи, Вайра почала розповідати з усіма подробицями про свої сумні митарства по селлах і в місті. В її голосі бриніли сльози, і час від часу гіркий клубок підступав їй до горла. Але поступово смуток заступало дивне збудження, і з вуст індіанки посипалися прокльони, а потім прорвалася і несправедливість. Несправедливість, яка вимагала помсти. Удар за удар! Смерть за смерть! Хіба індіани не такі ж християни із плоті і крові, як кхапахкуна? А якщо вони такі, то чому б їм не захищатися? Якщо для них немає ні законів, ні адвокатів, ні суддів, то чому б їм не покарати злочинця своїми власними руками? Чому індіанин має бути вічно пригноблений і ошуканий білими, які не сильніші за нього? Чому?

Коли Мітмаяна замовкла, всі присутні, здавалося, закам'яніли. Голови поникли, очі потупилися додолу, не-

порупні лица задерев'яніли. Мовчання. Таке саме мовчання, яке панує в глибині безодні. Індіанка пристрасно шукала очима в тих замкнених лицах бодай натяку на порозуміння чи припаймії на співчутті. Але цього в них не знайшла. Тоді вона вилила увесь свії відчай на змучене тіло свого чоловіка — схилившись над ним, вона так плакала, ніби втратила останню надію.

— Не плач, Вайро,— кволим голосом сказав Сіму.— Не плач. Скоро ти побачиш мене здоровим і дужим.

Ніби шукаючи підпори на краю провалля, вона поглядом ковзала по тілу свого чоловіка. Коли мороз прибіє картопляне поле, досить однієї неушкодженої стеблинки, щоб сподіватися, що не все загинуло. Коли вночі світить хоч одна-єдина зірка, можна завжди знайти дорогу до своєї домівки. Але в ту страшну мить жінка не побачила ні стеблини, ні зірки. Їй було так, ніби вона опинилася на оголенім полі або темної ночі заблукала серед скель. Нею оволоділо відчуття, в якому жах змішувався з ненавистю, жагуче бажання побороти смерть — з диким поривом помсти. Вона звернулася до кам'яних постатей. І, незважаючи на те, що вони нишком, один за одним виходили з печери, вона люто закричала:

— Боягузи! Вам бракує мужності захистити себе. Хіба ви мужчини, коли не можете помститися за своїх жінок і за своїх товаришів?! Ви раби душею і тілом! Навіть осли і коні хвицаються, коли їм дошкуляють! А ви — наче воли! То скажіть же, де і коли ви втратили ознаку мужчин? Чи, може, від самого роду ви кастрати?! Якщо так, то візьміть мою спідницю, а мені дайте ваші штани, і я сама, зовсім сама помщуся за свого чоловіка! — І Вайра майже непритомна впала на тіло Сіму. Тільки поступово до її свідомості почали доходити слова мами Катіри, яка, плачучи, умовляла її:

— У нас, індіанців, не така кров, як у білих. Нам судилося мучитись на цім світі. І наша єдина надія — бог. Ми повинні коритися. Чого ти добилася, коли бігала всюди, щоб покарати хазяїна? Лише горя і нещастя добилася ти. А тепер треба тільки мовчати і молити покровительства святих. Інакше накликаємо на себе нову біду.

— Ні, мамо,— заперечила Вайра.— Сіму вмирає. Хіба ти не бачиш, мамо? З цієї вини вмирає мій чоловік? І Сіса вмерла. Хто вбив її? Коли індіанин вбиває когонебудь, то його садять за ґрати, а потім страчують. А коли хазяїн вбиває твоїх дочку, батька і всіх, кого захоче,

то яка божа милість заступається, щоб на нього не впала заслужена кара?

— Твоя правда, дочко. Але ж ніхто не має права чинити самосуд. Для цього, кажуть, є судді. І якщо вони не хочуть вислухати нас, то ми повинні поскаржитися богові, а він покарає мучителів наших.

Засмучена Вайра нічого не відповіла на такі слова старої.

Наступного дня Сіму значно погіршало, а коли настав вечір, світло в його очах померкло назавжди. Вайра була схожа на пташку, що споглядає, як відламується гілка, де вона звилася своє гніздечко, і не знає, куди подітися в своєму горі. В її житті Сіму значив стільки ж, як гніздо для пташки. Вона будувала те гніздечко довго, з болем і ніжністю. Її шлях до нього був крутіший за стежку в горах. З Сіму Вайра зрослася, наче корінь з землею. Коріння пустило гілля, а на гіллі з'явилися плоди. Та ось обсіпалася земля з того коріння, і повисло воно у просторі й не знає, в яку пустелю занесуть його вітри педолі.

Мама Катіра гірко тужила. Вона, схлипуючи, згадувала всі чесноти сина і змальовувала безвихідь, в якій zostалися вони, беззахисні,— вона, невістка і внуки. Старенька благала святих захистити їх і жорстоко покарати вбивцю її сина.

— Сіму, сину мій,— голосила стара мати.— Плоть твоя вмерла, але душа жива. Ти пішов од нас в інший світ. Ти витаєш там, де християни спілкуються з святими, де можна побачитись з богом, підступитися до нього й поговорити з ним. Будь тепер нашим адвокатом. Замов слово за нас перед святими і перед богом. Подбай про нас, про наш притулок, про наш хліб насущний так, як ти дбав при житті. Почуй нас, сину мій, почуй нас і не забудь наше прохання.

Пізно ввечері прийшли кілька жінок оплакувати небіжчика. Згодом походились і чоловіки. Вони мовчки ставали перед покійним на коліна, висловлювали йому свій смуток і потім покидали печеру. Їх було багато. Прийшли всі пеони з асієнди. Вони юрмилися купками попід скелями, і ніхто не міг би сказати, чи вони про щось розмовляли, чи на щось чекали.

Хоча дехто з родичів приніс для Сіму нове вбрання, довелося залишити його в старому лахмітті, бо тіло небіжчика задубіло. Зате вони дбайливо загорнули його

в ковдру і довгою стрічкою обв'язали від плечей аж до ніг. Потім поклали на носилки і запалили чотири світильники. Так і лежав Сіму, дожидаючись, поки понесуть його до останнього пристановища.

Наступного ранку пеони вийшли на роботу дещо пізніше. Всупереч своїй звичці, хазяїн не з'явився, а значить, не було й коня, що накидався на всіх. Пеони, присівши навпочіпки на краю поля, байдуже жували свою коку.

— Чому не виходить хазяїн? — запитав юнак з дитячим лицем.

— Напевне, тому, що вчора приїхав його брат, — відповів хтось.

— Ні, — заперечив грубий голос. — Він, мабуть, щось пронохав.

Розмову почув тата Апулі, наглядач, який був неподалік, і сказав:

— Хазяїн може прийти з хвилини на хвилину. Не годиться, щоб він застав, як ми байдикуюємо.

— Чому, татай? — запитав знову той самий грубий голос. — Хіба не краще було б?..

— Ану всі до роботи! — наказав наглядач.

Неохоче і недбало руки ворушили знаряддям. Ніхто не збирався працювати краще.

— А чому ми, власне, працюємо? — вигукнув раптом юнак і закинув мотуку на плече.

Всі зупинилися. Наглядачі теж не сказали ні слова. Пеони всі, як один, ніби за наказом, попрямували до печери небіжчика.

До цвинтаря було далеко, він знаходивсь аж на протилежному кінці асієнди. Тому з носилками треба було вирушати негайно. Жінки позичили Вайрі темну накидку, а мамі Катірі — чорну спідницю. Весь день тяглася довга траурна процесія схилами гір. У мамі Катірі не було більше сліз, і вона захриплим голосом все знову й знову перелічувала всі благодіяння покійного сина і нарікала на ті злидні, в яких доведеться їй доживати свої дні. Міт-маяна йшла поряд. Також без сліз і також захрипла. Вона вигукувала сповнені ненависті прокльони і закликала до помсти.

— Заспокойся, Вайро, — казали ті, що несли носилки. — Заспокойся. Ще настане наш час.

Дорога пролягала поблизу хазяйського дому, а звідти вже й до цвинтаря було недалеко. Коли траурна процесія перетинала алею сауко, нью Ісіку став на видноті, на

ганку, з рушницею наперевіс. Він виробляв безсоромні жести й погрожував людям кулаком. Індіанці пройшли мовчки, ніби й не бачили хазяїна. В знак останнього виклику, він послав їм услід лункий постріл. Куля пролетіла над головами тих, що замикали процесію.

Поховали Сіму як найбіднішого з бідних — без поминального обіду, без випивки за упокій душі, бо він не залишив по собі ні хатини, ні худобини, ні лану. Навіть дикі тварини мають своє сховище і завжди знаходять щось для існування. А сім'я покійного, вигнана з своєї домівки, наче покидьки, виплеснуті хвилею на берег моря, не має ні притулку, ні одягу, ні харчу.

Люди розсипалися по всіх стежках асієнди. Родина Сіму залишилася оплакувати могилу. Тата Апулі повернувся з півдороги назад і запропонував рідним покійного захисток у своїй хатині.

— Навіщо? — запитала Вайра. — У нас нічого немає. У нас нікого немає. Ми залишимося тут. Ми плакатимем доти, поки нас забере смерть.

— У вас є ми, — твердо сказав тата Апулі. — Всі хатини асієнди ваші. Ми дамо вам усе необхідне.

— Ой ні! Як тільки хазяїн заборонить, ви і нас виженете в печеру так само, як вигнали Сіму.

— Такого не буде. Ми вирішили так.

Вайра недовірливо, нищівним поглядом зміряла старого.

Мама Катіра рішуче втрутилась у розмову. Щодо неї, то вона вже стара, і їй все одно, де оплакувати і вшанувати пам'ять свого сина — тут, на цвинтарі, чи в будь-чій хатині. Але Вайрі з дітьми в хатині тата Апулі буде не голодно і не холодно.

По дорозі тата Апулі не міг уникнути запитань Міт-маяни. Довелось йому розкрити план, розроблений минулої ночі пеонами. Індіанка слухала байдуже і з недовірою.

— Наші люди занадто несміливі, — нарешті промовила вона. — Вони ніби зліплені з гною та глини. Індіанці з долини не потерпіли б жодного з тих знущань, які зносите ви. Там люди мужні.

— Так, ми, пуненьо, такі, як ти кажеш. Але ти чула коли-небудь про тиху воду?

— Ради бога, тата Апулі, не говори так! — злякано вигукнула мама Катіра.

Вайра ніяк не могла приборкати свого хвилювання.

Вона поспіхом проковтнула вечерю і підігнала тата Апулі, щоб той, не гаючись, вийшов за нею надвір.

— Поспішати не годиться,— сказав старий, не відриваючись од вечері.— Щоб прокрастись до кошари, лис вибікує, поки в горах усе затихне.

— Коли я довідалася про ваш намір, я просто не йняла тому віри,— озвалася крізь сльози мама Катіра.— Не могла навіть повірити, щоб ви зважилися на таке безумство. Якщо нападємо на хазяїна, тим нічого не доб'ємося, а тільки звалимо на свої плечі ще більшу біду. Я ніколи не чула, щоб миша повстала проти гадюки. Ні, тата Апулі. Ні, Вайро. Не поспішайте. Одумайтеся. Не піддавайтесь ненависті. Не робіть нічого такого, що може накликати нові нещастя на індіанців.

— У нас немає вороття,— заперечив тата Апулі.— Все вже готове. Ми довго думали — місяці, можливо, й роки,— перш ніж зважитись на цей крок. А тепер крок цей зроблено, і нам лишається тільки йти вперед.

Мама Катіра впала перед наглядачем навколішки, обхопила його ноги і почала просити й молити, щоб він не йшов з дому. До неї приєдналась і його дружина, мама Ланчика. Вона також слізно просила чоловіка зостатися вдома, викладаючи перед ним все нові й нові причини. Апулі відсторонив обох і разом з Вайрою вийшов з хатини. Жіночий плач линув їм услід, аж поки вони не зникли за першим відрогом гір.

Індіанці збиралися невеличкими групками в ущелині неподалік хазяїньського дому. Одні сиділи навпочіпки, інші стояли, зіпершись спиною до скелі, треті лежали долі. То тут, то там, немов світлячки, спалахували вогники цигарок. Зійшлися ще не всі. Але як тільки присутні помітили тата Апулі, вони з'юрилися навколо старого.

— Де наглядач тата Пасту? — запитав він.

— Я тут,— відповів названий і протиснувся наперед.— Всі ненадійні під наглядом. Хазяїн і його брат ще не сплять. Обидва в кімнаті нью Ісіку.

— В такому разі зачекаємо.

Тата Апулі запитав, скільки є в наявності рушниць. Всього виявилось лише одинадцять. Крім того, був ще старий пістоль та одна шабля.

— Можливо, зброя нам не знадобиться,— сказав він.— Але ми повинні бути готовими до всього. Хазяї добре озброєні. Здається, в них є навіть кулемет.

— Так, у них є кулемет,— підтвердив індіанин, який, очевидно, побував на війні в Чако.

Ждати довелося довго. Індіанці знову розбилися на групки. Ті, кому не вдалося попроситися з Сіму в печері, зібралися довкола Мітмаяни і згадували про життя покійного.

Нарешті вартові повідомили тата Апулі, що хазяї полягали спати. Старий дав останні вказівки, і люди потяглися ланцюжком до хазяйського дому. Всі поводитись, як справжні вимуштрувані солдати, і за кілька хвилин оточили будинок. Понго, які спали в ньому, відчинили парадні двері, і дві групи дужих хлопців зайшли всередину. Одну групу, що йшла до кімнати нью Ісіку, повела Ліміка, яку нещодавно звалтував патрон. Вона зараз відбувала в домі свою повинність мітані. З другою групою пішла Мітмаяна. Хазяйські кімнати розміщалися одна навпроти одної, розділяв їх внутрішній дворик. Майже водночас пролунав стук в обидві дверей. Згодом стук повторився. Як патрон, так і його брат спали міцно.

— Папасуй, папасуй,— звабливо кликала Ліміка, не перестаючи стукати в двері,— я тобі не потрібна? Папасуй, папасуй... Це я, Ліміка...

— Чого тобі треба, задрипана потаскухо? — сонно прохрипів хазяїн.

— Я тобі не потрібна, нью Ісіку? Ти від мене нічого не хочеш?

Заскреготав засув. Нью Ісіку впав, наче його проковтнула безодня. А коли опам'ятався, йому вже заткнули рота чунпі, зв'язали руки за спиною і з грукотом потягли через двір. Він ніяк не міг збагнути, що діється; думав, що все те сниться після того віскі, яке привіз йому Артуро Рімбауд. Тільки після того, як його виволокли на свіже повітря алеї сауко, він зрозумів своє становище. Волосся настобурчилося, а самого ніби хтось занурив у крижану воду.

Тим часом Вайра солодко пропонувала себе під іншими дверима.

— Це я, мітані, папасуй,— лепетала вона.— Не хочеш мені відчинити на хвильку?

Брат хазяїна не озивався. Раптом зсередини почувся тріск дерева і дзенькіт шибок.

— Він утікає! — закричала Вайра.— Крізь вікно, що виходить до загонів!

Вся група кинулася туди. Віконна хрестовина була по-

трощена, а кімната — порожня. Мітмаяна вилаяла тих, що не звернули увагу на вікно, і тих, що так шумно тягли нью Ісіку через двір. Не дивно, що брат патрона одразу ж збагнув, у чім річ.

— Не гнівайся, Мітмаяно, — заспокійливо сказав Маку. — Ми так щільно оточили дім, що тільки чудо може врятувати того ангелочка. Можливо, його вже й схопили.

Коли вони виходили з загону, почули поодинокі вигуки з боку алеї сауко. Ті вигуки частішали і, зрештою, влились у судільний гук.

— Чуєш, Мітмаяно? — сказав Маку самовпевнено. — Люди збігаються. Значить, обидві пташки в наших руках.

Тата Апулі наказував, щоб жодна жива душа не покидала свій пост, поки не схоплять обох патронів. Знаючи про це, Мітмаяна подумала, що Маку має рацію.

Індіанці поспішали групами до алеї сауко, де вже юрмився схвильований натовп. Мітмаяна прибігла однією з останніх. Вона ліктями щосили пробивалася наперед. Адже вона мусить бути там, де знаходяться обидва негідники. Нарешті час розплати настав. Розплата за всі привиження, за всі знуцання, за спустошення домівки, за смерть Сіси, за смерть Сіму. Немає такої кари, якою негідник спокутував би свої злодіяння. Якщо для них, індіанців, немає ні судів, ні адвокатів, ні справедливості, то нехай відплатою буде їм хоч смерть їхнього ката.

Надаремне штовхалася Вайра — вона не просунулася ні на крок: всі поривалися також наперед з тією ж метою. Бо не було серед них жодного, хто б не зазнав кривди, за яку тепер хотілося поквитатись. Принаймні хоча б опинитися віч-на-віч і плюнути нелюдові у вічі або, щонайменше, образити мерзотника словом. Безмежна ненависть вилувалась у вигуки, що вимагали тортур і повільної смерті для злочинця та вогню для його мастку. Тата Апулі стояв разом з іншими наглядачами посеред натовпу і з останніх сил намагався стримати живу лавину.

Неподалік спалахнуло багаття. Воно було значно більше від тих, які звикли бачити напередодні храмного свята. Люди хвилею ринули до вогню. Мітмаяна хотіла блискавично скористатися нагодою, щоб кінець кінцем вийти з ролі глядача. Їй належить більше, ніж будь-кому іншому постати перед поверженими недолюдками і пред'явити їм свій рахунок, перш ніж їх пожере вогонь. Але пробитися крізь розбурханий натовп виявилось рівноцінним

тому, щоб намагатися голою рукою повалити гранітний мур.

— Чому не пропускаєте мене?! — надсадно крикнула вона. — Я повинна бачити своїх катів!

Ті, що стояли поряд, сердито озирнулися на жіночий голос, але, побачивши, що то була Мітмаяна, розступилися і мовчки, з повагою пропустили її. То ж була Мітмаяна. На ній хазяїн виміщав найстрашніші знущання, як грозова хмара вивергає грім на найвищу гору. І тільки дякуючи їй, індіанці зважилися повстати проти свого тирана. Її треба пропустити. За першими розступились і всі інші. Таким чином, Вайрі не довелося більше пі прощтовхуватися, ні кричати. Через якусь мить вона наткнулася на щільне кільце з наглядців, які оточили зв'язаного нью Ісіку. В загальнім сум'ятті і Вайра, і всі індіанці зовсім забули про брата злочинця. Та, зрештою, він нічого їм не заподіяв. Більшість взагалі не знали його. А декотрі бачили тільки один раз, та й то лише здалеку, серед гостей, що бували тут на храмове свято. Цілком природно, що всю увагу ватажків, а також увагу маси приковував нью Ісіку. Головне, мучитель в їхніх руках. А все інше не мало ніякого значення. Він, лише він один у цілім світі існував для них у цю ніч. І от він — їхній полонений. Скільки років він попихав ними, бив, визискував, гвалтував їхніх жінок, сестер і дочок. Тепер настала їхня черга обійтися з ним так, як їм забагнеться. Шкода тільки, що в нього немає ні жінки, ні дочок. Але в нього є дім, в нього є повні амбари, в нього є повні загони, в яких низькі стіни і дах із сухої соломи. Досить одного сірника, щоб все спалахнуло вогнем. Та все — потім. Зараз — він. Він. Через якусь мить він поплатиться за всі свої злодіяння найдорожчою ціною. Мітмаяна люто прорвала кільце наглядців, але повелася не так, як їй веліли ненависть і біль: замість злого демона, що живився нещастям бідних індіанців, які при одній лише згадці про нього хрестилися, немов перед сатаною, вона побачила розтріпане опудало. В його вирячених очах відбивався жах барана, який дивився на блискуче лезо, що ось-ось перетне йому горло. Зуби цокотіли, а все тіло тряслось, наче в пропасниці. Баран, не скоряючись, дригає ногами або мекає, просячи пощади. А безвільний нью Ісіку не просивсь і не боронився. Він ще заживо вмер. Він не викликав більше ні страху, ні ненависті, ні навіть жалю. Радше вона втікала від нього. Потім жадала напитися його

крові з його власного черепа, а зараз їй не хотілося навіть вдарити його або презирливо плюнути йому в обличчя. Він уже не був ворогом. Він уже не був людиною. Він був жалюгідним черв'яком.

Із вогнища струменіли вгору снопи іскор, велетенські язики полум'я здригалися на вітрі, немов під ударами канчука. Все ширшим ставало коло примарних обличч індіанців.

Пора. Без патетики. Без драматизму. Без жодного жесту. Без жодного вигуку. Без жодного слова. Немов стару ганчірку, яку кидають у вогонь, так цю Ісіку жбурнули на середину багаття.

XXIX. НЕПРИСТУПНЕ УКРІПЛЕННЯ В ГОРАХ

Настали чудові дні. Сонячні і спокійні. Без дощу і вітру. Без обов'язків і повинностей. Без знущань і принижень. Вперше в своєму житті індіанці звідали, як то добре мати змогу поніжитися в постелі, не думати про мотику, про волів, про борозни чи про хазяйську злість. Всі насолоджувалися днями волі, немов стільниками, випадково знайденими в ущелині гір. Щоранку вони качалися на сонці, як віскачі. Сміялися всі, бавилися всі — старі й малі, чоловіки й жінки. Ввечері ходили одне до одного в гості і гомоніли про події останніх днів.

Чого їм непокоїтися? Навпаки. Вони нічого злого не зробили. Вони тільки вирвали з коренем погане зілля. Коли тварина сказиться, то її ловлять і знищують. Коли на посіви нападає хвороба, то з нею борються, поки не здолають. Те саме зробили й вони. В них не було вибору. Тепер вони вільні. Можуть зітхнути на повні груди і розігнути спину. Одне слово, вони починають пізнавати, що то є справжній спокій. То нічого, що це окуплено життям одного чоловіка. Але ж у цього чоловіка була не одна жертва на совісті, і він гнітив індіанців, як тяжке покарання. Святі — їхні єдині судді — знають про всі ті муки, вони простять їм цей гріх. Крім того, коли насолоджуєшся чарівністю тихої, прозорої води, то не варто каламутити її каменем...

Багаття горіло аж до наступного дня, поки не спалили останнього поліна. Як тільки розвиднілося, поприходили ті жінки й діти, які не могли бути при тому, коли

негідника кидали в огонь. Вони прогавили величне видовисько і тепер вдовольнялися тим, що споглядали, як згасає полум'я і як жар покривається попелом. Раптом комусь спало на думку взнати, в який із шматочків вугілля перетворився хазяїн. Один із хлопчиків рвонув з місця, шби ним метнули із пращі, подався у хазяйський дім, приніс звідти кочергу і почав шурувати в приску. Але там нічого не було, крім попелу та жару. Від нью Ісіку не лишилося навіть сліду. Хлопчаки пробували один за одним копірситися в тліючій купі, але марно.

— Мабуть, його забрав чорт,— сказала якась жінка.

— Авжеж, разом з душею й тілом,— підтвердила інша.

— Зараз він, напевне, горить у пеклі,— обізвалася третя.

Ввечері по хатинах розповідали, що хтось бачив, як його тягли чорти. А наступного дня вже додавалися дивовижні деталі, починаючи від постаті та характерного запаху і кінчаючи шляхом, яким той зі своєю здобичтю спустивсь у найстрахтіливішу глибочінь.

Мітмаяні здавалося, що тягар її горя вже не так давить на серце. Катові дісталось по заслугі, а вона разом зі своїми рідними живе в хатині тата Апулі. Про неї пікдуються, про неї дбають усі люди. Індіанці сусідніх асієнд, довідавшись про ці події, також повстали проти своїх гнобителів і також знищили їх. Одного вбили камінням на полі, іншого — дерев'яним засувом прямо в його ліжку.

«Якби в усіх маєтках світу так повстали невільники,— думала схвильована Мітмаяна,— було б менше горя й сліз на землі і життя було б варте того, щоб його прожити».

Вайрі сказали, що її вівці пристали до отари, яка пається по той бік гір. Від пам'ятної ночі пройшло п'ять днів і думалося, що все вже минулось. Тому Вайра вирішила піти пошукати їх. Вайра прижене отару на старе місце, бо так чи інакше доведеться наново ставити хатину. Друзі пообіцяли допомогти їй. Одні — матеріалом, інші — працею. Як тільки зійшло сонце, Вайра з маленьким Ісіку за плечима піднялася в гори. Вони тут дуже високі, з крутими схилами. Тому піднімалася вона дуже довго. А коли дісталася до вершини, ледве переводила подих. Вона сіла трохи перепочити, а заодно й погодувати малого. Блукаючи поглядом по суворих скелях, гребені яких линули вдалину й губилися десь у імлі, вона раптом уздріла, як довгий, ніби коماشиний, ланцюг повз по доро-

ві з міста. Колись — відтоді проминули вже роки — ця дорога привела і її в асієнду. В цю асієнду, де вона зазнала більше горя, ніж радощів... Вайра вмить збагнула, що ті комахи — то солдати, і холодний дроз пробіг її тілом. Солдати йшли в асієнду і, певна річ, не для того, щоб прогулятися там. Поява тих звірів не віщувала нічого доброго. Треба якнайшвидше повідомити людей. На щастя, солдати ще далеко. Вони дістануться на місце не раніше ночі. Часу ще досить.

Тата Апулі та інші наглядачі зібралися, щоб порадитись. Так, вони зробили погано, що не подумали про наслідки. Замість того щоб цілими днями тішитися легкою перемогою над хазяїном, треба було б подбати про оборону і підготуватися до опору того, що нависає над ними. А тепер уже пізно. В них залишилося лише дві можливості: або здатися солдатам без бою, або шукати порятунку в горах. Перше означає в'язницю, ганьбу і смерть. Друге — на кілька днів більше волі, а можливо, боротьби і якоїсь надії на порятунок. Тата Апулі сказав, щоб люди самі вирішували, як бути далі. Всі без винятку — чоловіки й жінки, старі й молоді — жахалися самої думки про полон. Солдатів завжди вважали кровожерливими катами індіанців. Відомо, що ці чудовиська під час повстань на плоскогір'ї розважалися тим, що полювали на індіанців, як на куріпок. Всюди, де вони проходили, залишали після себе спустошення і кров.

Коли на схилі, що вів до хазяйського дому, з'явилися в сутінках перші вояки, всі розпорядження тата Апулі були вже виконані: на кожному подвір'ї стояли тварини, нав'ючені провіантом та домашнім начинням, і люди були готові до походу. Від садиби хазяїна до найближчої хатини було щонайменше півліги. Патрони не терпіли близького сусідства індіанців. Вони намагалися тримати їх подалі од себе і спілкувалися лише через канчук та лайку. Тепер ця відстань якнайкраще прислужилась утікачам: можна було покинути хатини так, що зайти і не помітять цього від хазяйського дому.

Пробиратися в гори було невимовно тяжко, особливо старим і дітям. Пішли навпростець. Спочатку просувалися засіяними схилами, а потім довелося долати ущелини, в яких бував чіпкий чагарник, та круті скелі, порослі колючками. Хоча ніч була досить ясна, але люди часто не знали, куди ступити ногою. То перед ними раптом розверзалось провалля, то виростала скеля, прямовисна й

непрístupна, як мур. Провідники вагалися, і тому час від часу створювався загор. Люди невдоволено бурчали. До того ще й жіпки раз у раз зісковзували з каміння; плакали стомлені діти. На щастя, в розщелинах ріс цупкий молочай, за який можна було триматися. І все ж таки нерідко ноги не знаходили опори, а руки не знали за що вчепитися, тіло хиталося під тягарем непосильної ноші, із ротів пашіло жаром. Багато хто, особливо старі та діти, змушені були на півдорозі покинути свій вантаж, аби хоч як-небудь самому просуватися далі.

Дужі й спритні дісталися на вершину ще до схід сонця. Але вони мусили спуститись униз, щоб допомогти дітям, а також забрати все те, що покидали стомлені люди. Тепер скелі здавалися їм значно крутішими. Від одного лише погляду вниз паморочилося в голові, тому спускатися доводилося тільки ущелинами, чіпляючись за молочай, і обов'язково спиною до провалля. Одні взяли дітей, інші — клумаки. А коли знову видряпались на вершину, вони, захекані, аж падали з ніг. Разом з ними прибули і ті, що відстали. Тим часом сонце вже піднялося в zenit.

Укриття вибрали собі не на гребені, а на виступі, над яким нависали брили. В цілому тераса була схожа на фантастичний замок, оточений зубчастим муром. Люди могли там рухатися цілком вільно, як у справжній фортеці, і непомітно для стороннього ока стежити за горами аж по самісінький горизонт. Довкола було чимало просторих печер, де розмістили стариків та дітей. На відстані двох кидків з праці шумів чималий потік.

Виснажені небезпечною мандрівкою люди не занепали духом — ніде не видно було ні одного зажуреного обличчя. У всіх такий чудовий настрій, як у тата Апулі. Ніхто не піддався втомі. Жіпки одразу ж заходились поратись з кухонним начинням, так ніби, забарившись у селі, пізно повернулися додому; діти нишпорили поміж камінням; чоловіки, зібравшись групками попід зубчастими гранітними брилами, коментували труднощі нічного походу. Смішно було тепер згадувати і буркотунів, невдоволених провідниками, і незграбні постаті, що зсувалися вниз або падали з ношею. Час від часу серед чоловіків вибухав регіт. Інші тепер дивувалися з того, як можна було з таким вантажем дістатися до такої вершини. Люди й справді були схожі на комах. Нехай хто інший спробує повторити їхній подвиг. Зате зараз вони у повній безпеці, і їхня впевненість безмежна, бо немає солдата, який зможе ді-

статися сюди непомітно будь-яким шляхом,— його одразу помітять і знищать.

За наказом тата Апулі виставили на вигідних позиціях пости. Звідти добре видно всі стежки, що підступали аж до асієнди. Але хазяйського дому, а також схилів, на яких розкидані їхні хатини, звідси не побачиш. Тому окремі пости довелося підняти на скелі, вкриті снігом.

Від тих, що стояли на постах, тата Апулі взнав, що на хазяйській садибі майже безлюдно, а солдати шастають по їхніх дворах і звідти женуть отари овець і лам до хазяйських кошар. Та пехай собі роблять там, що хочуть. Нехай беруть все, що там залишилося,— і харчі, і збіжжя, і худобу. Тим вони нічого не виграють. Кінець кінцем посланцям влади все одно доведеться дертися прямовисними скелями над страхітливим проваллям. Ось тоді індіанці їй зведуть з ними свої рахунки. Досить кількох уламків брил, щоб з ворогами поквитатися навіки.

Протягом наступних двох днів пости не додавали нічого нового. Із сходом сонця солдати вже кишіли перед хазяйським домом. А цілий день знову вешталися поміж хатинами, вишукуючи решту худоби. Четвертого дня пости виявили, що першу отару погнали шляхом до міста. Відтоді в будь-який час, крім ночі, можна було бачити на тій дорозі дві-три, а то й чотири отари. Грабіжники виганяли овець і лам, щоб нещасним індіанцям не залишилося жодної тварини. Нехай женуть. Скоро їхня зухвалість розлетиться під горою щент, як розлітається на камені кухоль, коли впаде з рук...

Минали дні, тихі і ясні. Лише щоранку та щовечора на сході й на заході майоріли пірчасті хмарини, наче прапори єднання. Вітер гучно посапував, ніби велетень у сні. Іноді невиразні обриси солдатів вимальовувалися на гребенях найближчих гір. Але ця поява нікого не тривожила. Нехай собі негідники лазять де завгодно. Рано чи пізно вони полетять у безодню, якщо не відступлять назад, а будуть намагатися видертись до індіанців.

Одного разу з боку сусідньої асієнди почувся постріл. Потім другий. Незабаром оскаженіла злива пострілів покотилася луною. Там також повстали. Можливо, те саме відбувається і в інших асієндах. Напевне, настала година загибелі всієї касті патронів. Пости повідомили, що там відбувся справжній бій. Як видно, індіанці потерпіли поразку. Їх полягло безліч, а їхня основна зброя — праща — майже не завдала шкоди солдатам.

Це було застереження. Крім того, розніжені сонцем люди розледачили. Необхідно негайно щось робити. Всім, хто мав при собі працю, наказано було тренуватися влучати в ціль, а тим, хто полишив свою працю вдома, виготовити нову. Оскільки вовняних ниток було дуже мало, жінки поскубли всі шкури і почали прясти. Невдовзі не було жодного чоловіка без праці і жодної праці, яка не ляскала б з ранку до ночі.

Але солдати не виявляли ні пайменшого паміру навіть наблизитися до підніжжя гори, на якій сховались індіанці. Здавалося, їх цілком влаштовувала можливість потинятись між скелями та повалитися на сонці. Індіанці зійшлися на тому, що така позиція не приведе ні до чого. Однак чого хочуть виграти своєю тактикою оті ящери? Біженці спочатку ніяк не могли збагнути, що й до чого. Потім тата Апулі скликав усіх старшин.

— Як видно, ми помилилися, — стривожено сказав він. — Солдати і не думають дертися до нас.

— Не може бути, — заперечив тата Санту. — Вони по троху підступають. В окремих місцях вони вже наблизилися на відстань одного кидка з праці. Скоро, мабуть, виринуть під самою скелею.

— Я довго розмірковував над цим, — продовжив тата Апулі, — і часто згадував kota, що полює на мишу. Кіт ніколи не лізе до неї в нору, а вижидає, поки миша вилізе звідти...

— А в нас немає потреби вилазити, — втрутився тата Тібуку.

Тата Апулі сумно посміхнувся, опустил очі і запитав:

— А ви знаєте, скільки харчів залишилося у нас?

Тата Санту та інші старшини зніяковіло перезирнулися. Справді, про харчі досі ніхто й не подумав. Скільки їх взагалі?

— За три тижні, що ми тут, — промовив тата Апулі, — з'їли вже більше половини... А ще через десять днів не залишиться й крихти. Що робитимемо тоді?

— Тим часом, — озвався тата Тібуку, — солдати, можливо, відступлять...

Так і не дійшли старшини до однастайної думки, лише згодилися покластись на тата Апулі.

Вночі один з індіанців спустивсь униз. Йому доручено було прокрастися до хатин і розвідати, що там залишилось. Індіанець не повернувся. Старшини зібралися знову. Тепер всі були іншої думки, їх оточили солдати точнісінь-

ко так, як вони патрона в ту пам'яту ніч. До всього у них ще й похворіли діти і є одна породілля. Необхідно якось вибратися звідси — групами або всім разом — і пристати десь до інших асієнд. А там вони випросять землі. Ця пропозиція швидко поширилася серед індіанців, і кожен думав тільки про те, щоб якомога скоріше покинути фортецю. Навіть Мітмаяна вбачала в цьому єдиний вихід.

Наступної ночі послали ще одного розвідника в іншому напрямку, де скелі були такі круті й неприступні, що там, безперечно, не було солдатів. Він повернувся з підбадьорливою звісткою. Варто було б побачити, яке пожвавлення запанувало серед людей. Вони гарячково почали збиратися до відходу.

Само собою зрозуміло, що спуск можна розпочинати лише серед ночі. А тим часом старшини суворо попереджали всіх, щоб по дорозі обходилися без шуму. Поблизу залягли солдати, і якщо негідники помітять бодай найменший рух, вони переслідуватимуть біженців. За таких умов спускатися з вершини довелося надзвичайно повільно. Коли індіанці нарешті сповзли ланцюжком в ущелину, засірів небезпечний світанок. Ущелина завертала до мастки, де кілька днів тому відбувся бій. Щоб не потрапити до рук ворогів, вони змушені були вилізти на схил протилежної гори, по той бік якої, як здавалося людям, був порятунк. Розсипавшись по широкому схилу, всі йшли безтурботно і гамірно. Нехай тепер, мовляв, солдати застаються з носом. Цікаво, через скільки часу вони помітять, що в укріпті немає нікого?

Зазоріло. Чоловіки ледь переводили подих. Підйом ставав дедалі крутішим, а небо світлішим. Жінки все частіше присідали перепочити. Діти безугавно скиглили. Ось-ось вже й вершина. Та раптом вранішню тишу розкраяв грім гвинтівочних пострілів. Серед індіанців, охоплених панічним жахом, забагріла кров.

Потім все було дуже просто. Звідусюди, ніби їх виплювувало каміння, мчали схилом численні солдати. Не звертаючи уваги ні на заціпенілу жінку, в якої череп з'яв кривавою порожнечою, ні на вбитих та конаючих, що простерлись у чагарниках, солдати зігнали докупи всіх полонених і повели їх в асієнду. Свинцевий дощ так несподівано звалився на голови індіанців, що вони ніяк не могли опам'ятатися. Закам'янілі, з землясто-сірими обличчями, вони йшли, спотикаючись, не в силі зрозуміти, що з ними сталося. Жінки дивилися на чоловіків, як на чужих, а на

солдатів, як на приви́дів, що знепацька вдерлися в мирний сон. У дітей в горлі застряв жах, а широко розплющені очі пекло вогнем, який висушив сльози.

Коли полонені ступили па алею сауко, побачили розвідника Максіку, який тоді не повернувся. Він стояв на шпиньки і тягся здійнятими догори руками. Ні, він нічого не хотів дістати, він був підвішений за зап'ястя до гілляки сауко. Пальці ніг зовсім голого юнака ледь торкалися землі. Коли вітер похитував гіллям, нещасне тіло погойдувалося повільно й жахливо. Лице було спотворене побоями. Ніс, губи та очі розпливлися в суцільну синьо-чорно-зелено-фіолетову пухлину. Все тіло вздовж і впоперек було спотворене канчуками. Індіанці проходили мовчки, вп'явшись скорботними очима в курний шлях. А в індіанок із грудей виривалось ридання. Діти навіть не могли збагнути, що перед ними справжнє людське тіло. Вони проходили повз нього, як повз примарну ляльку...

Патрон Артуро Рімбауд стояв на ганку. Він дожидав, поки всі полонені вишикуються перед ним. Потім вигукнув на всю горлянку ім'я Мітмаяни. Вона похапцем ткнула свого маленького сина тому, хто стояв поряд, і непевним кроком виступила наперед. Артуро Рімбауд був чоловік дужий і бити умів не гірше ніж його брат. Одним ударом він збив індіанку з ніг, а потім обрушив на неї всю свою чорну лють: бив її носачами, топтав каблучками, перекидав ногами з боку на бік і знову топтався по ній, наче на купі лахміття. Мітмаяна втратила свідомість. Її обличчя стало схожим на лице Максіку.

— Де мій брат? — хекав патрон, обливаючись потом.—
Що ти зробила з ним?

Від індіанки залилася лише нерухома, закривавлена маса.

Повстанців замкнули на ніч в амбарі, який охороняли солдати. Туди ж вкинули Максіку і Мітмаяну. Рано-вранці всіх чоловіків на чолі з Мітмаяною позв'язували і погнали в місто. Жінкам та дітям дозволили повернутися в свої хатини. Але кому потрібна осиротіла домівка, де немає ні батька, ні чоловіка. І всі, не вагаючись, примкнули до своїх рідних, до мовчазного каравану полонених, щоб до кінця поділяти з ними гірку долю.

XXX. ТЕРЕЗИ ПРАВОСУДДЯ В РУКАХ МОЖНОВЛАДЦІВ

Два дні йшли вони без їжі, без перепочинку по схилах та ущелинах гір. Подвійний кордон солдатів охороняв їх. На околиці міста на них чекали арештовані повстанці з інших асієнд. Всіх індіанців вишикували в одну довгу колону, поставивши спереду пеонів з маєтку «Ла Конкордія», і погнали вулицями міста. Тисячі цікавих, що юрмилися на тротуарах, збіглися немов на сполох. Полоненим городяни здавалися стовпищем потворних лиць, які плювалися лайкою, і рук, які стискалися в загрозливі кулаки. Тут і там було чутно, як найзапопадливіші городяни ляскали полонених в обличчя або харкали кому-небудь з них прямо межі очі. Індіанці йшли, низько поопускавши голови і тісно збившись до купи, немов загнана худоба. Руки у всіх були зв'язані за спиною однією спільною вірвовкою. Передні тягли за собою задніх, а задні наступали на п'яти переднім. Зіваки пожирали очима насамперед Мітмаяну та Максіку, і на їхню долю перепадало лайки найбільше.

— Напевне, вона призвідниця, — казали одні, тикаючи пальцями на Вайру. — Тож недаремно, мабуть, так розквасили їй пику.

— Авжеж, авжеж, — підтакували інші. — Це та сама, яку в газетах називають «Мітмаяна».

— Ні, он той — їхній вожак, — коментували городяни, вказуючи на Максіку. — Шкода, що власті не порішили його на місці.

Але не всі були настроєні так вороже. Жінки з простолюду, поглядаючи на побиті обличчя індіанців, невтішно плакали. А один студент обурився поведінкою пана, який плюнув Мітмаяні в лице. Той вишкіривсь на юнака, ніби збирався зжерти його без солі, і вчепився йому за барки. Не встиг хлопець схаменутися, як двоє поліцейських схопили його за руки й заарештували.

Тернистий шлях індіанців закінчився в поліції. Не встигли полонені присісти, як їх одразу ж почали викликати поодинці до службового приміщення, де за великим письмовим столом сидів чиновник з ручкою в руках. Перед ним у зразковому порядку лежали папери. Тут довго з індіанцями не панькались. Чиновник запитував, а заарештований повинен був відповідати, Решту

довершувало перо, що нервово бігало по білому паперу. Нещасні були певні, що їм не слід вмовчувати що-небудь або перекручувати. Так, вони заживо спалили хазяїна. Це правда. Але ж його жорстока похитливість...

— Про це я тебе не питаю, — сухо обривав чиновник. — Відповідай тільки на запитання і не мели дурниць.

Коли черга дійшла до Мітмаяни, вона не згодна була відповідати тільки на запитання. Вона хотіла ґрунтовно пояснити все. В неї було що розповісти. Чому не питають, з чого все почалося, тобто чому не питають про злодіяння хазяїна?

— Але, папасуй, він же згвалтував мою одинадцятилітню доньку...

— Не прикидайся дурною! Ти розумієш чи ні?

— ...і моя маленька вмерла...

— Тьху на цю індіанку!

— ...і мого чоловіка він також убив...

— Чорти б тебе побрали! Ти замовкнеш чи ні?!

— ...і мою хатину спалив...

Побагровілий від люті, чиновник подав знак охоронникові. Той ніби тільки цього й дождався — ударив прикладом індіанку і повалив її з ніг точнісінько так, як на заняттях з рукопашного бою збивав дерев'яне опудало.

Як тільки останній полонений вийшов за двері канцелярії, перед індіанцями відчинилися ворота в'язниці. Тут, немов у дантовім пеклі, кишіло чоловіками й жінками. Для всіх в'язнів не вистачало камер. У кожнім кутку стояли нари. Лампачеві стіни, обсиджені блощицями, були сіро-чорні так погрозово перекошені, що, здавалося, ось-ось рухнуть униз. Крізь дірки в дахові, обплетеному навутинням, тут і там виднівся безхмарний небозвід. Для новоприбулих не вистачало ніякого місця взагалі, тому їх — майже цілий батальйон — тримали, як скотину, посеред тюремного двору. Удень їх карало нещадне сонце, і надаремне пунецьці, звиклі до прохолоди гір, шукали хоч клаптик тіні, в якій можна було б захиститись.

Процес почався з незвичайної метушні суддів, прокурорів та адвокатів. Арештантів групами по п'ять-шість чоловік водили під охороною щоранку й щовечора до трибуналу. Суддя поглядав на звинувачених, як хижак, готовий щомиті кинутися на свою здобич. Він по-звірячому гарчав на підсудних, а ті, сердешні, тремтіли всім тілом, ніби чекали на ту страхітливую хвилину, коли пожеруть їх. Немов удар звіриної лапи, боляче били запитання, а від-

повіді булькали, наче в роздертій артерії кров. Ніхто вже й подумки не наважувався розповісти про знущання хазяїна. Одна лише Мітмаяна спромоглася вимовити нерішуче:

— Пане суддя, він згвалтував мою дошку...

— Це не значить у справі.

— Він убив мого чоловіка...

— Це матеріал для іншого процесу. Треба було скаржитись у свій час.

Вайрі пригадалися замкнені для індіанців адвокатські контори, безцеремонне обходження чиновників, і вона залпилася слізьми. Не зважаючи на поспішний опит звинувачених, процес дещо затягнувся. Підсудних було дуже багато. Жодному з суддів ще не доводилося будь-коли вести справу, до якої залучено таку кількість людей. Індіанців тим часом все більше паралізувала розгубленість. Вони почували себе, як заблукали в нічних горах мандрівник, котрий не знає, що вирине перед ним — скеля чи провалля. Ні однісінький промінчик не освітлював їхній розум. Іноді нещасним здавалося, що їх підхопив нестримний потік і несе на розлучених хвилях у безвість. Вони взагалі стали нелюдими й недовірливі, навіть між собою майже не розмовляли і не рухалися з місця. Трималися осторожно також і від інших арештантів. Лише голос наглядача виводив їх із стану заціпеніння. Годували в'язнів дуже погано — один раз на день давали пісню маїсову кашу. Голод мучив індіанців удень, а вночі не давав їм спати. Грошей у них не було, і вони змушені були продати свої пончо.

Не всім судилося пройти через муки допитів. Більшість було викликано до губернатора і потім звільнено. Але не просто звільнено, а разом з жінками та дітьми відправлено під конвоєм бравих солдатів до найвіддаленіших картопляних полів для того, щоб урожай патрона не зазнав втрати. Серед щасливців був і наглядач тата Ілаку.

Жінки і діти в'язнів ніяк не могли побачитись із своїми рідними. Вони марно товклися тепер під ворітьми тюрми, як перше юрмилися під дверима поліції. Охоронники, немов скажені пси, кидалися на них, били прикладами і проганяли геть. Мама Катіра разом з іншими жінками повзала на колінах у ногах губернатора, слізно благаючи в ім'я всіх святих, в ім'я християнської любові до ближнього дозволити побачення хоч на кілька хвилин. Губернатор був християнином, але святим слюзам

християнським та любові до ближнього не місце у в'язниці, їхнє місце в церкві чи принаймні па вулиці.

Знедоленим індіанцям не було де спати, вони не мали, що їсти. Ті, на кому збереглися спідниці та накидки, продали їх за безцінь. Спочатку вони ночували в галереях на площі Зброї, але власті суворо заборонили той нічліг, і нещасні розбрелися по околицях міста. Жінок було немало, та ще більше було дітей, тому грошей, виручених за продаж речей, вистачило лише на кілька днів. Індіанки почали шукати роботу. Вони сподівалися заробити працею в кхапахкуна хоч на хліб. Але, на превеликий жаль, вони не відповідали тим вимогам, які ставили перед ними люди з іншого світу. Не кожную індіанку приймають в домах. Для цього треба мати відповідний одяг, вміти представитися, вміти прибирати, готувати, подавати на стіл, а також знати всі їхні манери. А тих манер стільки, що жодній пувеньї не під силу розібратися в них. Більшість індіанок не протрималися навіть і трьох днів іспитового терміну. Ті індіанки, які відробляли в нью Ісіку свою трудову повинність мітані, витримали іспит, але платню визначили їм мізерно малу. Деякі згодилися працювати лише за харч. Немало жінок безробіття штовхнуло на тернистий шлях. Індіанські діти були завжди недорогим, але ходовим товаром. Матері, які мали вибирати між голодом та неволею, вибрали неволю. Всіх дітей своїх, підходящих за віком, вони продали в так звані найми. Щоправда, закон категорично забороняв такий продаж, але пани не були б панами, якби не вміли повертати закони собі на користь. Дівчатка тинялися вулицями околиць, де вони й спали і де кінець кінцем збочили на ганебний шлях проституції. Одні з них потрапили до підпільних будинків терпимості, в яких завсідниками були карабінери та негідники різної масті, інші — зовсім безталанні — продавалися за гріш першому-ліпшому стрічному просто на вулиці. Матері з маленькими дітьми так само, як і старі жінки, виснажені голодом та безнадією, блукали в центрі міста або стовбичили на папертях, просячи милостиню.

Коли слідство закінчилося, у в'язницю з'явився молодий адвокат. Він зібрав усіх старших і сказав, що береться захищати індіанців. Старші так здивувалися, що не йняли віри. Хіба й справді існує адвокат, який захистив би їх? З того, що розповідала Мітмаяна, а також із того, що вони вже бачили на власні очі, адвокати існували тільки для кхапахкуна. А, виходить, і вони теж можуть захищатися,

їм дозволять усе пояснити, розтлумачити судді. Адже вони всього-на-всього тільки покарали того, хто постійно чинив злодіяння й насильства.

Адвокат був привітний, ще зовсім молодий чоловік, в якого ледь-ледь пробивалися вуса. Він не з тих пихатих грубіянів, з якими доводилося стикатися Мітмаяні. Його м'який голос звучав тепло і сердечно. Одне слово, він викликав до себе довір'я навіть у найнедовірливіших. Адвокат надзвичайно уважно вислухав усе те, що розповіли йому наглядачі та Мітмаяна. Схвильовано перебиваючи одне одного, індіанці розказали йому всю правду про життя і вчинки покійного хазяїна. Їхній юний захисник сказав їм кілька дуже втішних слів. Адже в справі, мовляв, усе цілком зрозуміле. Щоправда, вони вчинили тяжкий злочин. Але є безліч обставин, які пом'якшують їхню провину. Якщо далі все піде так, як він сподівається, то вирок не буде дуже тяжкий — щонайбільше два-три роки ув'язнення. Індіанці ожили знову. Промінь надії, немов ніжне ранкове сонце, освітив морок, що досі огортав їх, і вказав їм на туманний, але вже видимий берег спасіння. Два, три, нехай чотири роки ув'язнення проминуть відносно швидко, зате потім вони зможуть повернутися в рідну домівку. Інші в'язні дивувалися з того, що індіанці раптом стали такі говіркі і навіть жартівливі.

Незабаром число арештованих збільшилося: до в'язниці кинули Ліміку. Сердешна, забившись у куток двору, проплакала до наступного дня. І лише вранці спромоглася розповісти про новини вдома. Справи там западто кепські. Тата Ілаку та декотрі пеони стали справжніми сторожовими псами асієнди і неблаганними катами своїх товаришів. Брат нью Ісіку не тільки повернув їм усе їхнє добро, а й дав ще чималу винагороду. По хатинах репти пеонів панує голод, гуляє канчук. Виснажлива робота і знущання стали ще гіршими, ніж були раніше: зараз працюють і чоловіки, і жінки, і діти.

Захисник звинувачених приходив до них раз або й двічі на тиждень. Він уточнював окремі деталі, складав списки свідків і розповідав, як протікає процес. Справи йдуть не так-то й погано. Не зважаючи на величезні перешкоди, які висувають позивачі, докази настільки вагомі, що подають неабиякі надії. Треба тільки запастися терпінням і чекати, оскільки шанси на успіх і справді чималі.

У тюремній каплиці щонеділі правили месу. Раніше індіанці не часто в своїм житті мали змогу побувати в церкві,

тому-то зараз вони ходили на кожне служіння. Вони молилися зосереджено і палко; всім тим святим, яких тільки знали, розповідали про своє нещастя, пояснювали причини, що спонукали їх живцем спалити патрона нью Ісіку. Вони вимолювали в святих милосердя і заступництва до кінця процесу. В будень індіанці просили тюремників доти, поки ті дозволяли їм побути якусь хвилинку в каплиці, запалити свічку перед всевишнім суддею, який на найвиднішому місці вівтаря з'яв ранами, котрі сочилися кров'ю. Мало-помалу великий мученик став найулюбленишим із святих, яким індіанці поклонялися раніше. Досі вони так мало знали про нього. А тепер його муки здавалися їм настільки співзвучними з їхнім стражданням, що вони були майже певні, пібито він створений як символ їхнього нещасного буття. І якби це не було святотатством, то, можливо, кожний з них впізнав би себе в цім скорботнім образі.

Одного разу індіанцям сказали, що вже почалися попередні засідання суду. Індіанці злякалися так, як той, хто раптом виявив, що проспав до полудня. Потім так само швидко заспокоїлися, згадавши про свого старанного адвоката і насамперед про схильність до них всевишнього та інших святих. Адже вони поставили їм стільки свічок і стільки молилися, стільки благали, що святі неодмінно зглянутья і схилять суддів на їхній бік.

Через те, що звинувачених виявилось занадто багато, на суд викликали лише наглядачів та Мітмаяну. Весь двір і всі коридори були битком набиті людьми. Поліція мусила пробиратися силоміць, щоб провести до залу арештантів. Зал наповняли всілякі пани, схожі на хижаків, що збирались закрастися до кошари. Серед них вирізнявся своїм траурним вбранням та підкресленою пихатістю Кантіто-старший, хазяїн і повелитель асієнди. Обвинувачені збилися в куток, наче засліплені звірята. Приголомшеним індіанцям, які не знали іспанської мови, здавалося, що ці пани сипали на них якимись словами, як непогода сипле градом по схилах гір. Навіть Мітмаяна, що в свій час непогано говорила по-іспанськи, не могла розібратися в тому нагромадженні незрозумілих виразів. До всього нещастя, вона перевела погляд на свого юного захисника і помітила, що той був знічений, немов дитина, котру вичитує батько, і в цю саме мить відчула: вся негода валиться на її бідну голову. Шукаючи спасіння, Мітмаяна почала молитися. Вона молилася всевишньому. Вона бла-

гала його милосердя. Суддя над усіма суддями був оточений почтом інших святих. Всі вони співчутливо і дещо винувато поглядали на неї й одними лише очима давали зрозуміти, що вони готові допомогти бідним в'язням. Їй здавалося, ніби вони хотіли сказати, що від усілякої біди можна знайти порятунок. Тож нехай вируючий галас отих адвокатів, який провіщає потоп, не лякає підсудних, бо вони, святі, підготували нещасним рятівний пліт. Мітмаяна все ще молилася, коли дзвіночок судді оповістив про закінчення судового засідання. Грім оплесків сколихнув зал трибуналу. Кантіто-старший обнімав кожного з своїх адвокатів, в той час як окремі присутні захоплено вітали головного оратора, а інші кричали: «Чудовий урок права!» В якомусь кутку пронизливо засвистіли, але свист той швидко урвався.

На подальших засіданнях трибуналу звинувачені почували себе не так скуто. Мітмаяна могла навіть дещо зрозуміти з того, що говорили адвокати. На жаль, промови їхні були невтішні. Все зводилося до того, щоб зганьбити індіанську расу, приписати їм всіляку пицість та мерзоту. Ця раса породжена для того, щоб обробляти землю, і не має права уникати веління своєї долі. Колись вони працювали на Інку. Потім його заступив іспанець, а зараз вони мають коритися тому, хто за свої гроші купує цю землю. Індіанин — невід'ємна частина землі, і тому сам він, безперечно, належить її власникові. Поки лунали такі промови, захисник індіанців зіщулювався так, ніби на нього звалювався неймовірний тягар, — не говорив жодного слова. Інші адвокати, чванливо поглядаючи на нього, посміхалися. Кантіто-старший міряв юнака холодним зневажливим поглядом.

«Що буде з нами?» — думала Мітмаяна і зверталася до всевишнього, який в цю мить, здавалося їй, поглядав на зал її стражденними очима. За всевишнім стояли інші святі... Індіанка відчувала, що вона не самотня.

У дні, коли не було судових засідань, індіанці вмощувалися навпочіпки по кутках і шептали молитви, покладаючи на них всю свою надію. В їхній уяві святі поглядали на них добрими і по-батьківськи ласкавими очима. І, щоб заслужити їхнього милосердя, знедолені все частіше просили тюремників, щоб ті одімкнули їм капицю, де індіанці повзли на колінах від порога аж до вітваря. А помолившись, так само повзли від вітваря до виходу. Таку церемонію вони повторювали кілька разів на день. Це

вселяло в них упевненість, що святі обов'язково стануть на їхній бік і заговорять вустами судді в ту мить, коли той читатиме судовий вирок.

На одному з останніх засідань виступав старий адвокат, який, очевидно, був вожаком зграї. Досі він нічим не вирізнявся серед інших. Мітмаяна весь час бачила його праворуч від Кантіто-старшого. Адвокат сидів, наче ведмідь, що скорше ладеє поспати, ніж пожерти. А зараз, коли він заговорив, лице його видалося їй знайомим. Вона десь уже бачила це обличчя, і не раз. Безперечно, вона зустрічала цього старого в домі лікаря, її колишнього хазяїна. Адвокат навідувався туди вечорами і заводив дискусії про політику. Лікар захищав бідних, а цей — багатих... Одного разу вона чула, як лікар сказав дружині: «В нього розумна і гарна монголоїдна голова». На те вона йому заперечила: «Розумний-то розумний, однак аж падто ласий до чоліт у чичеріях. І хоча на ногу кульгас, добре витанцьовує куюку». Зараз Вайра жахнулася так, ніби її застукали за чимось недозволенним. Голос адвоката гримів. Очі метали в неї блискавиці, а руки, як гадюки, погрозували їй. Мітмаяні вчулося, немов хтось трясє її, вчепившись у волосся. Оце чудовисько запевняло, що ніколи ще на лаві підсудних не було такого страшного злочинця, як вона. Це вона спонукала індіанців вбити патрона. Це вона брала безпосередню участь у здійсненні вбивства. Це вона керувала пограбуванням хазяйського дому. На цих словах захисник індіанців скочив з місця і закричав:

— Неправда! Звенувачені не торкалися хазяйського дому в асієнді.

— Перебивати заборонено, — суворо сказав суддя і закалатав дзвіночком.

— Я посилаюся на докази, — переможно продовжував старий адвокат. — Я посилаюся на обстеження, проведені згідно закону. Лиходійка, на прізвисько Мітмаяна, не тільки вчинила злочин, вона ще й під'юджувала словом і ділом усіх мирних індіанців сусідніх маєтків. Перш ніж мій юний противник ще раз переб'є мене, я поспішу послатися на численні докази, що спираються на свідчення очевидців.

В такому дусі адвокат говорив ще досить довго. Йому схвальпо підтакували Кантіто-старший, а також родичі потерпілих з інших асієнд. На закінчення своєї багатослівної промови адвокат двічі кашлянув і сказав:

— Оскільки доказовість злочинів беззаперечна і конкретно встановлено вину кожного, мені залишається тільки висловити свою думку щодо покарання, на яке за-слугують індіанці за те, що вчинили: перше — заколот, друге — розкрадання та грабіж, третє — підпал і знищення хазійського майна, четверте — вбивство. Заколот, груповий грабіж та вбивство караються, згідно нашого кримінального кодексу, стратою. Панове, я прошу для так званої Мітмаяни і всіх наглядачів смертної кари!

На крилах бурхливої овації в залі адвокат полинув у піднебесся, а тим часом якась крижана рука безжально здавила горло підсудних.

Коли суддя відкривав наступне засідання, він проголосив тоном, що прозвучав, як вирок:

— Слово надається адвокату звинувачених.

Молодий адвокат зблід, відкашлявся і тремтячою рукою пригладив волосся. Він почав з того, що висловив своє захоплення і здивування з приводу велемовних виступів своїх досвідчених колег-противників. Зауваживши, що кожний з їхніх виступів є не що інше, як довершений приклад мудрості та досвіду, він скромно визнав, що в цьому йому, початкуючому адвокату, не зрівнятися з ними. Але це аж ніяк не має означати, що він не може дещо закинути їм з приводу юридичної об'єктивності ведення судової справи.

— Сеньйор адвокат повинен виступати по суті,— обірвав його на слові суддя, захищаючи свою гідність.

Юний адвокат пропустив зауваження судді повз вуха і сказав, що, на його думку, той час, який витратили на ведення процесу, і та купа доказів, на які витратили стільки паперу і стільки терпіння, не мають юридичної сили. Це стосується також і отих бездоганних ораторських виступів адвокатів, які так само керуються не фактами, а «золотою куркою».

— Сеньйор адвокат виходить за межі дозволеного!— визвірівся суддя і енергійно закалатав дзвіночком.

— Сеньйоре суддя,— з удаваним апломбом звернувся адвокат з монголоїдним обличчям,— юний противник схильний до марнослів'я, а це не найкращий спосіб приховати свою невідповідність і тим більше намагатися виграти програний процес.

— Нехай скаже,— нестямно вигукнув доктор Кантіто,— нехай скаже, що то за «курка»?!

— «Курка»,— підхопив слово захисник індіанців,— це та сама «курка», котру бачили свідки, як вона ходила в дім прокурора, ходила в дім судді. Щоправда, носила туди не золоті яєчка, а вівці, возила хурами картоплю і... видала кілька векселів на пред'явника...

— Я позиватиму вас за наклеп!.. Це кримінальна справа!..— волав доктор Кантіто, жестикулюючи руками.

В унісон з доктором Кантіто щось горлали всі його адвокати, а суддя намагався перекрити всіх калатанням свого дзвіночка. Поліція — недремний страж порядку — вскочила в зал і, виконуючи наказ судді, схопила зухвалого адвоката і майже на руках винесла юнака геть. Суддя припинив засідання.

Оголошення про заключне засідання судового процесу викликало справжню сенсацію, бо промова відважного адвоката вже встигла облетіти все місто, і кожному хотілося особисто почути його. Тому дім правосуддя не вмщав усіх цікавих. Суддя цього разу дуже запізнився. Ще пізніше з'явився прокурор і привели підсудних. За ними прибули адвокати звинувачення. Не видно було лише захисника індіанців. Натовп почав виявляти нетерпіння. Адвокати і доктор Кантіто нервово перезиралися, а прокурор, склавши руки на високім череві, вертів двома великими пальцями. Виждавши усталений за регламентом час, суддя висловив свій жаль з приводу того, що не прийшов адвокат підсудних, і оголосив розбір справи закінченим. Його останні слова потонули у вирі оглушливого свисту, який вдалось угамувати тільки завдяки тому, що серед публіки було розміщено чимало завзятої поліції. Коли люди розбрелися вулицями, разом з ними по місту пішла чутка, що молодого захисника індіанців оголосили комуністом і відправили в заслання.

Звинувачені зрозуміли, що їхнє становище значно погіршилось. Оскільки їхній адвокат не прийшов, щоб і надалі захищати їх,— а вони і не підозрювали, що з ним сталося,— значить, вони позбавлені тепер будь-якої людської допомоги. І вони, поійняті відчаєм, знову звернулися до всевишнього та всіх інших святих. Як тільки відчинялася каплиця, індіанці від середини двору повзли навколішках аж до вітаря.

— Боже милосердний,— благала мовою кечуа Мітмаяна,— справедливі Сан-Ісідро, Санто-Еспіріту, мама Белья і тата Токой, зжальтесь над нами, помилуйте нас. Я про-

шу вас не за себе, а за ніжне створіння, яке ви бачите в моїх руках і яке ще не може обійтися без матері. Я молю вас за своїх діток, про долю яких нічого не знаю. Благаю вас іменем покійного чоловіка і покійної донечки Сіси, — ви ж знаєте, як жорстоко вбив їх патрон нью Ісіку, — простіть мені мою провину і зробіть так, щоб я вийшла з тюрми живою. Ви всемогутні. Ніщо в світі не діється без вашої на те волі. Ви скеровуєте людську волю так само, як світло скеровує людські очі. То просвітліть розум судді і зробіть так, щоб його вирок не погубив нас.

Індіанці довідалися від інших в'язнів, що наближається день оголошення вироку. Всі пішли сповідатися. Вони каюлися так щиро і такими рясними сльозами змивали свої гріхи, що навіть капелан, розчулившись, прочитав їм коротку проповідь в знак вдячності за таку глибоку побожність. В серцях індіанців, сповнених відчаю, оті священні слова посіяли тиху надію. Адже капелан — слуга божий, він його посередник. Значить, вони мають право сподіватися на прихильність богу. То нічого, що їхній захисник одвернувся від них і що інші адвокати стільки набрехали судді. Господь сам наведе суддю на путь істини, і вирок правосуддя спиратиметься на правду, бо це йтиме від бога так само, як тепло йде від вогню.

Дні чекання вироку минали спокійно. Поки індіанці складали до ніг всевишнього свої молитви, в їхніх серцях квітла надія, неначе в ущелинах гір, коли відступає жорстока зима, квітує весняна фіалка. Аби ще більше задобрити бога, індіанці вирішили причаститися вдруге. Ті, в кого збереглися хоч які-небудь речі, розпродали їх за безцінь і накупили свічок та квітів для вітваря і з подвоєним благоговінням прийняли причастя.

Настав день оголошення вироку. В небі ласкаво посміхалося сонце. У садку за тюремним муром весело щебетали пташки. Всюди таке блаженство, ніби сам господь бог шле їм свою добру передвістку. Весь світ здавався велетенським храмом.

По дорозі в дім правосуддя кожен звинувачений ступав так упевнено, наче спирався на руку господню. Індіанці почували себе такими свіжими, ніби щойно вийшли з купелі. А духом вони були такі бадьорі, що ладні були в обличчі судді вбачати лик спасителя.

Озброєна гвардія охороняла обитель правосуддя. Нікого з цікавих не було й близько — ні на подвір'ї, ні в коридорах. В залі також не видно жодної живої душі. Коли в

зал ступив перший підсудний, з-під паперів на столі вискочила миша і майнула в нору.

«Добра прикмета»,— подумав індіанин в ту мить, як звіринка паснула повз нього з правого боку. До зали припровадили тільки наглядачів та Мітмаяну. Решта індіанців мала стовбичити в дверях. Незабаром з'явився Кантіто-старший з почтом своїх адвокатів. Поміж з'юрмлених індіанців доктор Кантіто просувався так, немов качка серед очерету на ставку. Суддя разом з прокурором ввійшли через бокові двері.

Настала фатальна хвилина. Суддя перегортав якісь папери. Підсудні злякалися виразу його обличчя: то воно раптом ставало схожим на лице м'ясника, котрий точить ножка перед кошарою, то на морду лиса, що позирає на свою здобич. Адвокати здалися їм зграєю кровожерливих стерв'ятників, серед яких пихато возсідав папасу Кантіто, жагуче вичікуючи початку кривавого банкету. В повітрі повисла гнітюча тиша, така гнітюча, як затишшя перед великою катастрофою. Звинувачених вмить поїняв незборимий страх. Вони зашепотіли молитви і якось одразу відчули, ніби до них завітав дух всевишнього, дух Сан-Ісідро та Санто-Еспіріту, і той дух виповнив серце благоговійним теплом.

Розпочалося читання вироку. Суддя метав очима блискавиці в підсудних, а його гучний голос падав на них, немов грім. Безжальні слова вироку шмагали індіанців, як канчук, і підсудні, приголомшені, зіщулювалися, наче мандрівник, якого зненацька в дорозі застав лютий вихор.

Суддя повторював слова адвокатів з неймовірною, жахливою точністю. Він повторював ті самі вигадані злочини, повторював накопичення тих самих доказів і кінець кінцем, назвавши ім'я кожного наглядача, а також ім'я Мітмаяни, вигукнув на весь голос владики правосуддя:

— Засуджуються до страти!

Так само, як потопаючий хапається за соломину, так приречені почали благати бога. Але бог, виявилося, не тільки німий, а ще й глухий...

ПРО АВТОРА

Хесус Лара, прогресивний болівійський письменник і поет, народився 1904 року в селищі Вілья-Ріверо, недалеко від міста Кочабамба, у бідній індіанській родині. З великими труднощами здобув середню освіту. 1921 року видав збірку віршів мовою кечуа «Аравіі, Аравіку», яка згодом вийшла й іспанською мовою під назвою «Пісні цикади».

Пізніше Хесус Лара пише іспанською мовою. 1937 року виходить його повість «Репете, щоденник учасника війни в Чако», що розповідає про те, як гинули солдати-індіанці під час болівійсько-парагвайської війни 1932—1935 рр., учасником якої був письменник. Ця книга була заборонена болівійським урядом.

В романах «Сурумі» (1943), «Янакуна» (1952), «Наша кров» (1959) описується життя болівійських індіанців, але письменника приваблює не тільки культура й історія цього древнього народу. Він передусім виступає проти соціального гніту, проти расової дискримінації, змальовує важку працю індіанців на чужій землі, показує зростання їхнього протесту проти експлуатації, а в останньому романі — зародження і зростання партії комуністів. Ці романи видані в багатьох країнах Латинської Америки, перекладені португальською мовою.

1947 року Хесус Лара надрукував книгу «Поезія кечуа», в якій дав огляд культурп індіанців, навівши багато прикладів народної творчості в оригіналі і в своєму перекладі іспанською мовою.

Російською мовою вийшли два романи Хесуса Лари: «Янакуна» (1958) — в українському перекладі «Невільниця» — і «Наша кров» (1962).

Хесус Лара — член комуністичної партії Болівії, активний борець за мир. 1953 року він відвідав Радянський Союз.

ЗМІСТ

I. На вічний спокій	8
II. Як вдова-індіанка вшановує пам'ять чоловіка	15
III. Щасливі дні Вайррино дитинства	20
IV. Як Сабаста бідною вдовою стала	23
V. Останні дні пастушки в горах	32
VI. Чому продавш мене, мамо? Я ж не вівця і не курка!..	40
VII. Про зразкове життя дона Енкарно	52
VIII. Кілька сторінок в життя доньї Елотт	64
IX. Священик, який не забув заповідей християнської моралі	74
X. Шляхи, які відкриває голод	91
XI. На шляху вдосконалення	100
XII. Незрима трагедія індіанських наречених	108
XIII. Як почалися Вайрині справжні муки	119
XIV. Святі не покидають бідних грішників	132
XV. Очі, котрі стежили, як розквітала Вайрина юність	147
XVI. Немає строку без кінця, немає боргу без сплати	154
XVII. Одна серед темної ночі	171
XVIII. На міському роздоріжжі	179
XIX. Нові пригоди Вайри і мовчазний юнак з пуши	193

XX. Доброзичлива рука незнайомі чоли	201
XXI. Чолина біда і вдячне серце пуеньць	213
XXII. Як пуеньцьці зустріли чужянку	230
XXIII. Коротка мандрівка на вулицю Ботадос	241
XXIV. Кілька штрихів до портрета управляючого	256
XXV. Одна з багатьох драм в асієнді «Ла Конкордія»	270
XXVI. Пшпне свято на честь покровителів асієнди	277
XXVII. Шлях гіркоти	291
XXVIII. Вогнище священної помсти	305
XXIX. Непрпступне укріплення в горах	321
XXX. Терези правосуддя в руках можновладців	329
Про автора	341

ХЕСУС ЛАРА

НЕВОЛЬНИЦА

РОМАН

**Перевод с испанского Хуана Борисюка
(На украинском языке)**

**Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.**

**Редактор *І. Ф. Леценко*
Художник *О. Є. Ніколасць*
Художній редактор *І. М. Гаврилюк*
Технічний редактор *В. І. Кульбич*
Коректор *О. С. Назаренко***

Виготовлено з матриць Головного підприємства на Харківській книжковій фабриці ім. Фрунзе Республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига», Харків, вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

**Здано на виробництво 11.III 1974 р.
Підписано до друку 5.III 1975 р.
Папір № 3. Формат 84 × 108^{1/32}.
Фізичн. друк. арк. 10,75. Умовн.: друк. арк. 18,06.
Обліково-видавн. арк. 20,077.
Зам. № 5-289. Ціна 1 крб. 15 коп. Тираж 65 000.**

